

Plate II Vol. I

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

UTAZÁSA KAMCSATKÁBAN.

A kormányzó társaságában 1771. január 17-én.

(Másolat saját rajza után, az eredeti angol kiadásból.)

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

ÉLETRAJZA,

SAJÁT EMLÉKIRATAI ÉS ÚTLEÍRÁSAI.

KÉPEKKEL, TÉRKÉPEKKEL, AUTOGRAPHOKKAL.

*

ÉLETRAJZ

ÍRTA **JÓKAI MÓR.**

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1888.

GRÓF BENYOVSZKY MÓRICZ

ÉLETRAJZA.

IRTA

JÓKAI MÓR.

ELSŐ KÖTET.

KÉP- ÉS AUTOGRAPH-MELLÉKLETEKKEL.

BUDAPEST.
KIADJA RÁTH MÓR.
1888.

ÉLETRAJZ.

BEVEZETÉS.

EGY napon kiadómat és barátomat Ráth Mórt meglátogatván, szóba jött, hogy Gróf BENYOVSZKY SÁNDOR úr óhajtaná híres elődje emlékiratait magyar nyelven is a közönség kezébe juttatni. Ráth Mór nézete az volt, hogy e műnek inkább az én kidolgozásom szerint kellene a magyar közönség elébe kerülni, és hogy valódi mulasztás, miszerint éppen mi, szerzőjük honfitársai, nem ismerjük a nevezetes művet, melynek németül többféle kiadása létezik. Az egyiket Forster, a másikat Ebeling fordították, és jegyzetekkel látták el, a múlt század utolsó évtizedében, a harmadik kivonatos kiadás pedig, Campe az ifjabbik Robinson nagy-

hírű szerzőjének közrebocsájtott úti leírásai között jelent meg; nálunk pedig csak a Rontó Pál-féle mese, egy nagyon rövid kis kivonat, a Mühlbach Luiza regényének fordítása, és a közhasznú Esmeretek tára útján tud valamit a közönség e rendkívüli alakról, hírhedett hazánkfiáról.

Kedvet érezve e feladathoz, legelőször is siettünk megszerezni az eredeti angol kiadást, mely a legfényesebb díszművek közé sorozható, nagy 4⁰-ban, drága papiroson, splendid nyomással, számos aczélmetszetű és rézkarczú képekkel, tájrajzokkal és térképekkel ellátva; e mű czíme:

MEMOIRS AND TRAVELS
OF
MAURITIUS AUGUSTUS COUNT DE BENYOVSZKY

MAGNATE OF THE KINGDOMS OF HUNGARY AND POLAND, ONE OF THE CHIEFS OF THE CONFEDERATION OF POLAND.

CONSISTING OF HIS MILITARY OPERATIONS IN POLAND, HIS EXILE INTO KAMCHATKA, HIS ESCAPE AND VOYAGE FROM THAT PENINSULA THROUGH THE NORTHERN PACIFIC OCEAN, TOUCHING AT JAPAN AND FORMOSA, TO CANTON IN CHINA, WITH AN ACCOUNT OF THE FRENCH SETTLEMENT, HE WAS APPOINTED TO FORM UPON THE ISLAND OF MADAGASCAR.

WRITTEN BY HIMSELF.
TRANSLATED FROM THE ORIGINAL MANUSCRIPT.

LONDON.
PRINTED FOR G. G. J. AND J. ROBINSON, PATER NOSTER ROW.
MDCCXC.

(Benyovszky Móricz Ágost grófnak, a Magyar és Lengyel királyságok mágnásának, a lengyel konföderáczió egyik fejének emlékiratai és utazásai; melyek

tartalmazzák katonai míveleteit Lengyelországban, kamcsatkai számüzetését, onnan megszabadulását, s az északi csendes tengeren való utazását Japán és Formosa érintésével, majd Kantonéval Chinában; majd a franczia kormány megbízása folytán tett kisérletet Madagaskár szigetén való telepítésre. — Írva saját maga által, lefordítva az eredeti kéziratból 1790-ben.)

E munkához az angol kiadó előszót is írt, melyben előre tiltakozik azon vélemény ellen, mintha ő e munkánál valami más egyéb is volna, mint kiadó. Én azonban azt hiszem, hogy e munka első részét, a lengyelországi eseményeket mégis az angol kiadó fogalmazta Benyovszky eredeti feljegyzései után, a hogy az előszava végén maga is sejteni engedi, s annálfogva e része a munkának sok helyreigazítani és kipótolni valót hagy hátra.

Miután kiadóm ajánlatát elfogadtam, ilyenforma előleges tervet adtam át neki e megírandó mű felől:

Ez a mű nem regény lesz.

Tehát micsoda?

Egy rendkívüli alak élettörténetének a megvilágítása.

Ez élettörténet, mind az önéletírás, mind az idegen följegyzések alapján összeállítva, hősében egy kimagyarázhatatlan jellemet állít elénk: — nem találjuk meg eszmejárásában az egybefüggő lánczolatot, cselekedeteiben a következetességet; fennakadunk az ellenmondó indulatoknál, nem értjük meg szándékainak az indokait, legvégül az egész történet vezére egy regényes hajlamú, merész, lángeszű kalandor, egy színpadra való hős benyomását hagyja hátra. S ez tévedés.

Benyovszky Móricz egy határozott komoly fenkölt jellem, a kinél a lángész csak gazdagon dotált természeti adomány nagy eszmék megvalósítására.

S ez a — korát messze megelőzött — eszmekör nyújtja a kulcsot az egész történet világos megértéséhez.

Az én feladatom volna ezt a vezéreszmét felkeresni és megállapítani. Azután a megkapható adatoknak utána járni, s a nem helyes feljegyzéseket a maguk értékére visszaváltani. Azután, tények és lélektani következtetések alapján, mind a befolyó külviszonyokat, mind az intéző lelki küzdelmeket aként rajzolni, hogy a bekövetkezett események valódiságáról, sőt szükségességéről meggyőződjék az olvasó.

»Benyovszky Móricz jellemrajzához.

1. Elejétől kezdve két hazához szokik. Az egyik: Magyarország méltatlanúl bánik vele. Felmutatandók az akkori birtokviszonyok, törvénykezés, nexus, udvari kanczellária, szokásos perorvoslatok.

2. Indokolni kell a lengyel konföderáltakkal való szövetkezését, s röviden, de érthetőleg előadni, hogy mi volt az a bári konföderáczió, melynek seregeit vezette Benyovszky, mi oka volt e harczoknak: ez levén az alapja Benyovszky rajongó szabadságszeretetének s a zsarnokság elleni gyűlöletének, a mi jellemének egyedüli magyarázata.

3. Ki kell emelni családi életének nevezetesebb mozzanatait, nejéhez való szerelmét, fiú-testvéreihez való ragaszkodását (a kikről az idegen életírók tudomást sem vesznek): mert ez is mindvégig uralkodó eszme marad életében. Ezt találjuk fel, mint főindokot a kamcsatkai rabságból kiszabadulási törekvésében; Afanáziá-hoz való (másként megérthetetlen) viszonyában; a boldog szigeten, a hol az ország legszebb leányával összeházasítják, s a hol ő bájos menyasszonyát a nászéj után érintetlenűl adja vissza szülőinek: ez a vágy a családjához utasítatja vissza vele az angolok fényes ajánlatait Madagaskárban; ez az első

gondja, midőn Versaillesban fényes állásba jut, hogy nejét Magyarországból magához vitesse: a kit azután el nem hagy többé; hanem magával visz másodszori madagaskári útjában: ott kis fia születik, s az ott megis hal; a madagaskári nők megválasztják nejét legfelsőbb bírájuknak. (Ott olyan okos intézmény van, hogy asszonyok ügyeiben asszony a bíró.) Legutoljára még Amerikába is magával viszi nejét s utolsó végzetes expedicziója alkalmával Baltimoreban hagyja jó reményű állapotban. — Ez az uralgó indulat nagy ködöt feltisztít Benyovszky jelleméről, de megfosztja őt a regényhős színétől.

4. Az Afanáziához való viszonya, az eljegyzés, a gyöngéd együttlét titkai, az egész játék egy ártatlan gyermek szívével, ha Benyovszky mint regényalak lesz vala bemutatva, őt egy csapodár kalandor minőségére fogják leszállítani. Az, hogy e szerencsétlen leányt szenvedni hagyja, majd hogy útközben bekövetkezett haláláról csak egy sorban tesz futó megemlítést, s egész hosszú tengeri útja alatt elő sem hozza többé a nevét, szívtelenségnek és léhaságnak volna a jele, ha ott nem találnók Benyovszky minden törekvésében a többi indulatok közűl messze kimagasló uralkodó eszmét: a szabadságvágyat: még pedig nemcsak az egyéni megszabadulás ösztönét, hanem a rablánczok alatt nyögő népek felszabadításán rajongást. Először a lengyelek szabadságáért küzd a lengyelekkel, s ennek feláldozza boldog családi életét Magyarországon. Azután a száműzött szibériai oroszokat gyűjti táborrá egy merész eszme körűl, s csupa oroszokból álló szövetségeseivel diadalra juttatja hihetetlen merészségű tervét: — ennek áldozza fel Afanázia szerelmét, de feláldozza haragját, bosszúját ellenségeivel szemben is; mert azok is a szabadság táborához

tartoznak. Majd a szigetlakó vad népeknek segít elnyomóikat leverni: azoknál alkotmányos önkormányzatot honosít meg. »Ezért« feláldozza magas pártfogói kegyét: először a franczia királyét és minisztereiét, azután József császárét, s utoljára az egyedül szabad északamerikai egyesült államokhoz fordúlva, azoknak a segélyével kezdi meg a kísérletet egy barbár népből szabad nemzetet alkotni, a midőn már az óvilágban mindenütt alkonyatára látszik hajlani a szabadság napja. — Ezen bukik meg. — Benyovszky ennélfogva egyike a legkövetkezetesebb politikai hősöknek, a kinek jellemén a kalandos élet csak jelmez; tetteiben a regényesség csak staffage.

5. Azért ez életírást ebből a szempontból vélném kidolgozandónak: a regényíró feladata volna csupán a lélektani helyzetek kiemelése, az eseményeket környező tájak, alakok leírása, a plasztikai kidomborítás: hozzá kellene járulni a lelkiismeretes históríkusnak, ki minden fikczió mellőzésével, magát a kort rajzolja, s az akkori idők és fogalmak zűrzavarában világot nyújtson, s végűl a hol Benyovszky saját naplója elfogy, a további adatokat, melyek sorsa végét megérthetővé teszik, felkutassa«.

Ez volna az általam megírandó rajz: kiegészíteném azt Benyovszky saját naplói és későbbi levelei; a reá vonatkozó egyéb okiratokkal megszaporítva.

Miután kiadó barátom e felfogásomat helyeselte, hozzáfogtam e mű elkészítéséhez, először Benyovszky saját naplóját angolból lefordítva, azután a hiányzó adatoknak utána járva. Azért kellett angolból és saját magamnak végezni a fordítást, mivel már az első angol szöveg is franczia kéziratokból van átültetve, azon okoknál fogva, melyek az angol kiadás bevezetésében el vannak mondva; a német fordításokban ugyanazt

hibákkal, félreértett kifejezésekkel még jobban megzavarták; úgy hogy gyakorlott stylisztának kell lenni, a ki a háromszor átszűrt franczia konvenczionátus irályból a valóságos magyar gondolkozás módját a szerzőnek kitalálja.

Könnyebb feladatra találtam az ismeretlen adatok beszerzésénél, miután a történet hősének, unokaöcscse, gróf Benyovszky Sándor úr, egész ide vonatkozó családi okmánytárát kegyes volt rendelkezésemre bízni, melyben mind a Benyovszky Móricz saját levelei, mind a hozzá irottak, jellemrajzának nagyon becses adalékait képezik. Azokon kívül Thallóczy Lajos és Marczali Henrik tudós barátaim voltak szívesek igen becses felvilágosító adatokat szerezni be e munka kiegészítéséhez, a miért hálás köszönetemet kell kifejeznem.

Benyovszky Móricznak az arczképét mind az angol, mind a német kiadásban megtaláljuk élethű és szép kivitelű aczélmetszetekben, az eredeti angol után készíttettük a mienket. Akkori divat szerint simára borotvált arcz, bajusz és szakáll nélkül; természetes, két felől csigákba göndörített hajjal. Az egész arczkifejezése rokonszenves, bizalomkeltő, a homlokot nem szeli át a parancshirdető közép-ráncz, egészen sima az, csak az erős szemöldök-csontok árulják el az akaraterőt, s a két széjjel álló szem a nagy megfigyelő tehetséget, metszéseikben ábrándozó kifejezéssel. A száj azonban egészen az, a mit képzelünk felőle: az a világ minden nyelvén folyékonyan beszélő száj, az a parancsszóval és hízelgő beszéddel egyaránt hódítani tudó száj, melynek megfelel az a nagyravágyással, önérzettel kidomboruló áll. Ez arczképét 30 éves korában készíték (33 éves volt, mikor meghalt). Egy másik ábrázolatját is ott találjuk az angol kiadásban:

azon tíz évvel fiatalabb: a kép azt a jelenetet mutatja fel, a mint Benyovszky kutyáktól vontatott szánon utazik Szibériába. Ezen a képen csaknem leányi szépségű az arcza: a termete pedig annyiban hű, hogy ki van tűntetve rajta, miszerint egyik lábszára rövidebb, mint a másik. — Ezt ő maga csak az életírásának második kötetében említi fel; a midőn egy szigetlakó fejedelem azt kérdi tőle, hogy mind ilyen kicsiny emberek-e az európaiak, mint ő, s arra ő azt feleli, hogy »most a rövidebb lábamon állok, melyből hiányzik egy csont«, (azt a csatában veszté el, úgy lett összeforasztva) s aztán a másik lábára emelkedve, kitűnt a daliás alakja. S e hiányos termettel tudott annyi viszontagságot legyőzni, tengerviharban helytt állni, asszonyi szíveknek eszményképe lenni! Ez csodálatunkat még jobban fokozta iránta.

Rendkívüli testi erő, életszívósság párosúlt nála ritka szellemi adományokkal, emlékezettel és ítélő tehetséggel; rettenthetetlen bátorság, hidegvér a legnagyobb veszély idejében, gyors leleményesség és kimeríthetlen szívjóság, önfeláldozás, testvérek, hitves és jó pajtások irányában, voltak jellemének alapvonásai.

ELSŐ FEJEZET.

BENYOVSZKY MÓRICZ GYERMEKKORA.

A legelső eredeti okmány, melyet előre kell bocsátanunk, a Benyovszky Móricz születésének bizonyítványa, mely unokaöcscse, gróf Benyovszky Sándor úr kívánatára lett kiadva, a verbói plébános, tisztelendő Kubicsek Ferencz úr által. Ezen hiteles keresztlevél szerint Benyovszky Móricz nem 1741-ben született, mint külföldi életírói jegyzik; hanem 1746-ban: tehát öt évvel később. S ez az egy adat az egész élettörténet felfogását lényegesen megváltoztatja. Mert nagy különbséget tesz a beszámításnál

az a körülmény, hogy egy tényt egy tizenhárom éves »fiú« követett-e el, vagy egy tizennyolcz éves »legény«, s ismét más szemmel nézünk ugyanazon eset megítélésekor egy huszonegy éves ifjút, mint egy huszonhat éves férfit.

E szerint 1756-ban, az október 8-iki levosiczi ütközetben, melynél Benyovszky Móricz, mint a Siebenschein ezrednél szolgáló hadnagy jelen volt, csak egy pár hónappal lehetett több tíz esztendősnél.

Ez nem tartozik a lehetetlenségek közé. Az 1848-iki szabadságharczban is láttunk tíz éves hadnagyot (T. J. lapszerkesztő fiát), ki igen jól megállta a helyét. Benyovszky Móricznak az atyja, Sámuel maga is lovassági főtiszt volt; ki fiát Bécsben a katonai iskolában nevelteté: a kiütött örökösödési háborúnál valószínű, hogy a hadapródokat is mind a hadsereghez bocsáták, s így lehetett az, hogy Benyovszky Móricz már tíz éves korában megismerte a csatatér gyönyöreit. Legkönnyebben megtalálhatja magyarázatát ez a rendkívüliség abban a körülményben, hogy Móricznak az atyja előkelő katonatiszt volt; s nagyon valószínű, hogy az országos lelkesedés közepett ő is részt vett a háborúban s növendék fiát is magával vitte oda.

A külföldi életírók e kezdő adatai már azért is tévesek, mert Sámuel tábornokot grófnak teszik meg, s nejét, Révay Rózát Thúróczmegye örökös grófnéjának. Az utóbb nevezett rang nem is létezett, a Benyovszkyak pedig közönséges birtokos nemes család voltak Verbón, Nyitravármegyében, maga Móricz (Ágost, Aladár) az egész emlékirataiban foglalt működésének ideje alatt nem volt gróf; báróvá lett XIV. Lajos franczia király által emelve; s csak később, azon idők alatt, melyekről emlékiratai nem szólnak

többé, a midőn Mária Terézia szolgálatába állott, lett a királyné által magyar grófi czímmel felruházva.

Ezt a tévedést még több helyütt lesz okunk helyreigazítani.

Tehát legifjabb korában katonai nevelést kapott s ez magyarázza meg, hogy sok olyan tudományban volt jártas, a mit az itthoni kollégiumokban és lycaeumokban nem tanítanak. Ezek között első helyen a nyelvismeret. — Igaz, hogy Magyarország felvidékének intelligens lakóit már erre a soknyelvűségre a helyzetük is szoktatja. Családi körben a magyar, a köznépnél tót, szomszédoknál lengyel és német, iskolában latin nyelvet már gyermekkorukban el kell tanulniok; Móricznál a bécsi akadémián hozzájárúlt a franczia nyelv, a tengerészeti pályán megtanulta a hollandit és az angolt, számkivetésében az oroszt, utazásaiban a keleti nyelveket.

Az is egészen hamis felfogás a külföldi életírói részéről, mintha Benyovszky Móricz három év múlva, miután még három nagy ütközetben részt vett, 1757 májusban Prága mellett Lotharingi Károly herczeg alatt; ugyanazon év novemberben Schweidnicznál, és 1758-ban Darmstadtnál Laudon alatt, rögtön abba hagyta volna a császári hadseregben való szolgálatot egy lengyelországi rokona meghívása folytán, ki őt örökösévé kivánta tenni: s »ezért« odahagyta régi hazáját Magyarországot s mást választott hazájának, a lengyelt.

Ez kezdetnek egy jellemrajzhoz elég elízetlenítő volna: van benne könnyelműség, önzés, hűségszegés.

De a valódi sorozata az eseményeknek, nem így áll, hanem a hogy azt a családi levéltár igazolja, rövid szavakkal eként következik:

»Benyovszky atyja, Sámuel, fiatal éveit a katonaságnál tölté, s mint ezredes, hagyta el a pályát, nyugalomba lépve, s nőül véve Pestvármegyey József tábornok özvegyét, báró Révay Rózát, a kitől négy gyermekük született: Móricz, Márta, Ferencz és Emánuel«.

»Móricz még gyermekkorában katonává lett s részt vett a 7 éves háborúban. Ott volt 1760-ig. (Tehát 14 éves koráig.) Akkor az anyja meghalt, végrendeletében vagyona egyik felét az első házasságából született leányaira, másik felét pedig a Benyovszky gyermekekre hagyva. Nem sokára neje után, még azon évben az atya is meghalt. Ekkor a mostoha testvérek férjei, nagy befolyású urak, nem érve be a nekik hagyományozott fele birtokkal, az egész örökséget elfoglalták, s a Benyovszky árvákat kitaszíták a szülői hajlékból.

Ennek a veszedelemnek a hírére hagyta oda Móricz a hadsereget s sietett haza. Maga is gyermek még, de már csatákban edzett katona.

Haza érkezve az ősi kastélyt idegen cselédséggel megrakva találja, a kik gúnyosan kituszkolják az ajtón; nagy kérdezősködésre rátalál az elűzött kicsi testvérekre, kiket befogadott valami jó szívű tót nemes, talán egykori fegyvertársa a meghalt apának. Elrongyolt ruháik láttára felforr a szívében a vér.

Az a Nyitravármegye veszedelmes egy tartomány volt akkor. Az az egész nép mind Rákóczy kuruczaiból állt, akik még emlékeztek a régi szabadságra. Nem kellett nekik a bíztatás, még ők eszelték fel az ifjú Benyovszkyt. A magyar törvénykönyv szerint szabadság van adva a birtokából kiűzött jogos tulajdonosnak egy év leforgása alatt saját öklére, erőhatalommal kiverni a bitorlót az elfoglalt vagyonból.

Voltak e czélra megszerezhető híres falvak, csupa köznemesektől lakva, a kik a birtokos felszólítására, botot, csákányt ragadva, készen álltak az önhatalmú végrehajtásra. Ez törvényesen bevett szokás volt Magyarországon. A gyermek Benyovszkynak tetszett ez a perorvoslat: összeszedte a hű tót hajdúkat, rajta rontott velük a birtokát bitorló sógorokon, kiverte őket az apai kastélyból s vissza vitte nagy diadallal a kis testvéreit; a kik közűl a legkisebbet, Emánuelt, még a karjára kellett vennie. (Ez az Emánuel volt azután is a kedvencze, a kit, mint egy apa a gyermekét ápol, segélyez, tanácsol, mikor már ő magas rangú befolyásos ember a királyné udvaránál, a pedig kicsiny hadnagyocska a pattantyúsoknál: ugyanez az Emánuel lesz végűl a napoleoni hadjárat alatt híres tábornokká, s a grófi czím új megszerzőjévé.)

A kivert sógorok azonban nem hagyták annyiban a dolgot; felszaladtak Bécsbe, ott az udvari kanczelláriánál úgy adták elő Móricz úrfi aktusát, mint major potentiát, mint zendülési tényt: a bécsi udvari körökben nem birtak valami különös érzékkel a magyar alkotmányos okkupaczionális szokások iránt s a hatalmaskodó Móricz ellen kiadták az elfogatási parancsot.

Móricz jó eleve megtudva a fenyegető veszélyt, nem várta azt be; hanem kimenekült Lengyelországba.

Ott lakott egy rokona, gazdag lithvániai sztaroszta. Annál nemcsak menedéket talált, de szerető atyai szívet. Első megjelenésével megnyerte az öreg szívét, ki őt roppant birtokainak örökösévé tette.

Fogadott apjának bőkezűsége tette lehetővé azon régi vágyának megvalósítását, hogy tengerre mehessen, s a tengerészetben kiképezhesse magát. Ekkor szerezte azokat az ismereteit, a melyek mint tengeri utazót és felfedezőt később a világhírűek közé sorolták. Már

épen keletindiai hosszú útra szándékozott kelni, a midőn az öreg sztarosztának a halála bekövetkezett, s mint a birtok örökösét a lengyel nemesek »bári konföderáczió« elnevezés alatti pártja, hazaszólította.

Ilyen sorozatba állítva, érthetővé lesznek lélektanilag is az események, a mint nem azok az idegen életíró által összezavart sorrendben.

Ha már a lithvániai nagy uradalmak birtokosa lett volna Benyovszky, ha már expatriálta volna magát Magyarországról, se oka, se joga nem lesz vala idejönni és azért a kis verbói nemesi portáért erőszakoskodásba keverni magát: a testvéreit is magához vehette volna. — De mind ez »utóbb« történt. A kihonosítás már csak következménye volt az elfogatási parancsnak.

Most szükséges, hogy néhány szóval elmondjuk, hogy mi volt az az állapot Lengyelországban, mely Benyovszky Móriczot a tettek mezejére lépni kényszeríté, nehogy az is abba a kategóriába szálljon alá, a melybe soroljuk a természetüktől vitézkedésre hajló regehősök szilaj kalandvágyát.

A szerencsétlen Lengyelország belvillongásoktól szétdúlva, hasonlított egy hagymázbeteg óriáshoz, kinek izmaiban a láz még hatványozza az erőt; de minden mozdulata kár és veszedelem önmagára, vagy azokra nézve, a kik ápolják s a kit végre meg kell kötözni, hogy ne dühönghessen. Európa hatalmasságai vállalkoztak rá, hogy a lázbeteg kezeit lefogják.

Régen tartott már ez az állapot. SOBIESKI JÁNOS halála óta, a ki maga is martyrja volt a koronájának. Akárkinek a fejére jutott ez a korona, lengyel nemesére, vagy szász herczegére, olyan volt az, mintha minden ága egy-egy villámfogó lett volna, melybe minden oldalról belecsapkodnak a menykövek. A hatal-

masságok valamennyi lengyelországi követének az volt a feladata, hogy Lengyelországban az anarchiát növelje; s ennek mind valamennyi lelkiismeretesen megfelelt.

A lengyelek egyik legkitűnőbb nagy szelleme, Lelewel, azt írja erről a korszakról, hogy Lengyelország hasonlít egy vendégfogadóhoz, a hová minden ember betérhet, jól lakhatik s aztán megint tovább mehet. Azt mondják, hogy a rendetlenség életföltétel nála: az a boldogsága, az az üdve. Ezért az a törvény, hogy az országgyülés minden határozatát egyetlen egy nemes »nye poz volim« (nem akarom) szava meghiúsíthatja. A pohárral a kézben elfelejtenek minden veszteséget s a szomszédok zsarolásait. Csak egy osztálynak van nyugodt élete: a dissidenseknek. Ez nem vehet részt az alkotmányos viaskodásokban; kénytelen otthon ülni, s annálfogva vagyonilag gyarapodik.

Ezek a dissidensek voltak mind azok, a kik nem tartoztak az állam vallásához, mely a római katholikus: tehát az ó-hitüek és a protestánsok. A lengyel országgyülés a hitkülönbség miatt megfosztotta ezeket a honfitársait az alkotmányos jogoktól.

És ezek a dissidensek nem akartak belenyugodni, hogy ők nem mehetnek oda, a többiekkel huzakodni: mindegyik panaszra ment a külföldi hitsorsos hatalmasságokhoz, segélyűl híva azokat saját honfitársai ellen; az ó-hitűek a muszkához, a protestánsok Angliához és Poroszországhoz. Az volt a korszellem áramlata, hogy a hitbuzgalom háttérbe szorítsa a nemzetiségi érzületet; akkor a kátéért harczoltak a népek. (Most a grammatikáért.)

A meghívottak nem késtek a beavatkozással; a két Ágost halálával megszűnt a szász uralom Lengyel-

országban: új árnyékkirályúl Ponyatovszky Sztaniszló lett megválasztva, húsz ezer orosz szuronyának oltalma alatt. Ugyanazon orosz erőhatalom nyomása alatt fogadta el a lengyel országgyülés a protestánsok és ó-hitűek egyenjogosítását. Az orosz nagykövet diktálta a törvényt.

E miatt lázadt fel a lengyel nemesség egy része a királya ellen. Két főnemes: Pulawszky és Krazinszky »Bár« török határszéli városban megalkotta a konföderácziót, s ezzel kétfelé szakítá a saját nemzetét.

Az egyik részen (a dissidensekén) volt a világos igazság: a jogegyenlőség, a vallásszabadság nagy követelményei; de ezek maguk árulók voltak saját hazájuk ellen, kik a templomajtón át bocsátották be az örök ellenséget, kik megvették a vallásszabadságot, lánczok árán. A másik rész pedig a bári konföderáltak, kik Lengyelország függetlenségeért emelték föl a zászlót, ugyanarra a zászlóra a vallási és politikai türelmetlenség jelszavait írták fel. Úgy az egyik, mint a másik félnek lehetetlen volt itt Magyarországon rokonszenvet találnia; a hol a vallási és politikai szabadság mindig egy zászlóra volt írva: a hol a valláságháború együttal szabadságháború is volt, a hányszor csak kigyulladt a közös elnyomás ellen.

Magyarországon nem értette senki, hogy miért harczolnak a lengyelek.

S ebbe az érthetetlen harczba kellett Benyovszky Móricznak belekeveredni.

Az örökbe fogadó nagybátya meghalt, a lithvániai nagybirtok a fiúvá fogadott unokaöcsre maradt: hanem a jogok kötelességekkel is voltak összekötve.

Benyovszky Móricz Varsóba megérkezve, ott a konföderáczió vezéreit találta a helyzet urainak, s

azoknak a felhívására le kellett tennie az esküt, hogy a konföderácziót ismeri el a Lengyel-köztársaság törvényes kormányának s parancsára harczolni fog annak zászlói alatt, a míg csak az oroszok Lengyelországban vannak.

Ez történt júliusban. — Hogy Benyovszky Móricznak mennyire voltak kedvére a lengyelországi állapotok, azt sejteni engedi az, hogy még azon év deczember havában elhagyta Varsót, és visszatért a régi hazájába. — Megkisérté elharácsolt szülői örökségét visszaszerezni. — Tehát otthagyta a nagy kiterjedésű lithvániai birtokokat, a sztarosztai rangot, s beérte volna a szerény magyar köznemesi állással, a nyolcz felé elosztott udvartelekkel odafenn Nyitravármegyében, a hol tudvalevőleg a nemesi birtokok épen nem latifundiumok.

Hazajött, nem törődve az ellene kiadott elfogatási parancscsal. Ez is a lengyelországi állapotokat jellemzi.

De még inkább jellemzi a magyarországi állapotokat az, hogy itthon nem talált igazságot. Szülőitől öröklött birtokait nem tudta visszanyerni. El lett utasítva minden jogorvoslattól.

Nem maradt más választása, mint hazáját végkép elhagyni s lithvániai uradalmába visszatérni.

Ekkor a sors, a véletlen, vagy mondjuk: a gondviselés — közbelépett. A míg a nyugati Kárpátok vidékén, a Szepességen keresztűl utazott, meglepte valami betegség. Járvány dúlt azon időkben az országban elég, Benyovszky Móriczot útközben heves láz lepte meg; kénytelen volt betérni egy útba eső magyar előkelő úr házához, a kinek családja szívesen fogadta. A család neve »Henszky«.

Egy szép, szeretetreméltó leány volt a háznál, a kinek gondos ápolása alatt a beteg ismét visszanyerte

elvesztett egészségét. A hála átnemesűlt szerelemmé. Benyovszky felgyógyultával kezét ajánlá fel kedves ápolónőjének, később egész élete őrangyalának, s elvette feleségűl.

És akkor megkezdett egy nyugodalmas, boldog életet, melyben feledve voltak a csatatéri dicsőség, s a tengeren túli kalandozás minden ábrándjai. A fiatal nő nemsokára jó reménységbe jött.

Ekkor egy este megjelenik a boldog család közepett a lengyel schlachtzitz, a ki Benyovszkyt nyomról nyomra puhatolta, míg végre ráakadt s átadja neki a konföderáczió főnökének parancsát, hogy azonnal siessen a zászló alá, melynek hűséget esküdött.

S a zászló hatalmasabb volt, mint az oltár. A becsület erősebb, mint a szerelem. Benyovszky, a nélkül, hogy feleségének hírül adta volna, hová megy, sietett a csatatérre.

Viselt dolgai, melyeket itt elkövetett, részletesen le vannak írva életírásában, azokat nem ismételem. Benyovszkyra sok keserű tapasztalás várt a lengyel konföderáczió hadjáratában. Maga a lengyel nemesség és köznép, vitézség és szabadságérzet dolgában föltétlen bámulatra méltó, egyes vezérei, kiváló főurai is megérdemlik az elismerést; de az egész hadviselés oly nagy mértékben viseli magán a fejetlenség, határozatlanság és könnyelműség jellegét, hogy azoknak közepette az indigena Benyovszky magaviselete, ifjú évei daczára, messze kimagaslik. A sok tehetségtelen, lágy jellemű lengyel herczegek és grófok által elrontott hadi helyzeteket hányszor javítja meg határozott gyors hadi tetteivel, hányszor organizálja újra a szétvert csapatokat, élelmezi az ostromolt városokat, új dandárokat gyűjt, elfogják, újra kiszabadúl, megint elfogják, véletlen találkozó hívei kivágják az ellenség

kezéből, egyik hadi kalandból a másikba veti magát, s a személyes bátorságon kívül, nagymérvű hadvezéri tehetséget fejt ki.

Egész ütközeteket vív meg az oroszokkal, bámulatraméltó sztrategiai ügyességgel. Erélye túltesz minden igazi lengyelen. Az orosz hadvezetők rémévé növi ki magát, ki seregeiket dandárszámra semmisíti meg s hadi terveiket teljesen szétzavarja.

Már az első elfogatásánál, midőn az oroszok által ostromolt Krakkó élelmezése végett kirohanást intézett fényes sikerrel, de saját vesztével, két sebet kapott. Ezzel még nem találta leróva új hazája iránti adóját; a mint kiváltják, nagy summa pénzen, ismét visszatér a harczolók közé: pénzt, ágyút, fegyvert, lőszert gyűjt a hadsereg számára, s olyan félelmessé válik az oroszokra nézve, hogy jutalmat tűznek ki a fejére.

Az egész hadjáratban azonban nem volt semmi hadi terv, semmi rendszer; mindegyik csapatvezér a maga terve szerint verekedett, a hol ellenségre bukkant. Így Benyovszky, mikor Lelki melletti fényes sikerü ütközetében Izmailow orosz dandárát megsemmisíti, akkor értesűl róla, hogy más oldalon meg az oroszok Potoczkyt tönkre verték, az öreg Pulavszkyt elfogták s magát Bárt is elfoglalták.

De se a lengyel fővezérek veresége, se a kemény tél nem teteti le vele a fegyvert, s még ennél rosszabb is következett. A két lengyel pártvezér összeveszett egymással: a lengyel sereg két részre szakadt. Az egyik a török hadsereg oltalma alá vette magát, s annak a szárnyai alatt vesztegelt: a nemzetnek csak fél karja maradt a védelemre. Benyovszky ott volt, a hol tovább harczoltak. A Grodeki derék ütközetben a két Pulavszky testvérrel egyesülten tönkre veri Izmailow tábornok hadát.

Hasztalan volt minden hős tett; a lengyel vitézek fogytak, az orosz szaporodott. A míg Benyovszky a Zuanieczi ostrom felszabadító ütközetben újra csoda módon diadalmaskodik az orosz vezér Izmailow fölött, az alatt bajtársa Pulavszky kénytelen az ostromolt Okopp várát odahagyni s fegyveres kézzel utat törve magának Moldva felé, a török határon átmenekülni. Onnan izent Benyovszkynak, hogy ő is kövesse a példáját s a seregével vonuljon át a török területre.

Benyovszky megfogadta az utasítást, s megkezdé a menekülő utat, az üldöző oroszokat vissza tudta verni, hanem egyre nem számított: a török basák alávalóságára. Régi dolog, hogy a muszkák arany golyói messze hordanak s czélba találnak. Először nem akarták átereszteni a menekülő lengyeleket a Dnyeszteren; azután, hogy Benyovszky erőszakosan is átkelt rajta, azzal fenyegették, hogy mind összeaprítják, ha vissza nem megy: utoljára még a podgyászát is elrabolták. Az ellenségtől üldözött, a jó baráttól be nem fogadott Benyovszkynak ott volt a háta mögött a régi hazája, Magyarország. Barátja, a lengyel Pulavszky már oda menekült: ő is azt tehette volna. De még akkor nem engedte neki makacs törhetlen jelleme, hogy elvesse azt a zászlót, melynek hűséget esküdött. Seregének négy ötöde szétfutott már, elszökdösött; csak a betegeket és sebesülteket hagyták nála, s ő ezeket védelmezve maradt utolsónak a csatatéren, míg végre kiéhezett, elcsigázott seregét, árulóktól kelepczébe csalva, körülfogták, megrohanták: a kétségbeesés végharczában ő maga, hősként küzdve, két kardvágást kap, utoljára egy ágyúlövés leteríti a földre lovastul; az ágyú ócska vassal, patkókkal, szegekkel volt töltve, egyszerre tizenkét sebet

kap, egy vasdarab összezúzta a lábszárát s ezzel orosz fogságba kerűl.

Ez volt harczi pályájának a vége.

Benyovszky Móricz jellemének lengyelországi viselt dolgai adják meg a valódi silhouettejét.

Nem a lengyel nemzetért harczolt ő, — nem a dicsőségért; — hanem a népszabadságért.

A lengyel nemzetnek lehettek nagy bűnei; de azért Oroszországnak nem volt joga az Isten szerepét játszani, a ki büntet. S e bűnök életreköltésében része volt Európa minden hatalmasságának. Ők lovallták a lengyeleket folytonos belharczokra.

Benyovszkynak fényes igéreteket tettek az oroszok, midőn legelőször fogságba esett náluk: felismerték benne a kiváló hadvezéri tehetséget, előtte volt az arany lajtorja, mely a halhatatlanok sorába vezet. Lehetett volna gazdag úr, hadvezér a kegyteljes czárnő alatt. Még talán egyéb is. (Gyönyörű férfi-alak volt.) És ő a helyett választotta a szabadsághősök sorsát, a kiknek díszruhája a fegyvertépte rongy, érdemrendjeik a sebhelyek: palotájuk a börtön, hírnevük a kigúnyoltatás.

Ennek a szabadságszeretetnek áldozott fel ifjú nőt, családi tűzhelyt, boldog kis házat és fényes nagy palotát; az édes jelen pillanatot, s a távol jövendőt. A ki azt a szabadságszeretetet meg nem érti, a ki meg nem foghatja, hogy »az« lehet egy emberre nézve életczél, végzet, hivatás, arra nézve Benyovszky Móricz nem más, mint egy zavartfejű őrült; de a ki meglátja benne ezt a világító szikrát, annak Benyovszky Móricz egy végzethős.

A mi történet ez után következik, azt angol életírója valószínűleg Benyovszky szóbeli közlései alapján állította össze: más, mint ő maga, mind ezen részleteket, e specziális körülményeket nem ismerhette. Mint szóbeli közleményeknél megesik, itt is előfordul, hogy helytelen adatok kerülnek az előadásba; de a melynek helyreigazítója nem ingatja meg az egésznek a hitelességét, sem az esemény sorozatot nem zavarja. Benyovszky maga az irott naplóját csak a szibériai útjánál kezdi. Hogy miért nem írta meg maga az európai Oroszországon keresztűl megért viszontagságait, annak nagyon érthető oka van. Rá fogunk arra jönni, a mint a történetnek ezen részét elolvassuk. Azok a személyek még mind éltek, a kik Oroszországban ő iránta, s úgy a szerencsétlen lengyelek ügye, mint maga az általános népszabadság eszméje iránt tettel és szóval tanúsíták rokonszenvüket. Ezeket Benyovszkynak felfedezni, az orosz kormány üldöző kezébe kiszolgáltatni nem volt szabad. Hallgatnia kellett a titkos jó barátokról. Egy későkori életíró már beszélhet róluk.

Az akkori orosz társadalom képét vázolja az átfutó történet is. Az abszolut autokrata kormány egész apparátusának eszközei az emberiségről, igazságról legkisebb fogalommal nem bíró lelketlen teremtések, kegyetlenség, kapzsiság, megvesztegethetőség általános jellemvonásaik; hanem az orosz nép maga jó szívű, becsületes, szavatartó: mindenütt akadnak emberszerető polgárok, a kik a hatalom kezei által megkínzott foglyok nyomorát enyhítik. A katonai parancsnokok közűl kiválik egy-egy, nemes szíve, nagylelkűsége által, fölváltva hirtelen az ellenlábasától, a ki embertelen fenevad. Végre a nemesség a városokban elégedetlen, zúgolódó, összeesküvő, minden perczben lázadásra kész: s a titkos mozgalom szálai kinyúlnak

a czárnő palotájának elfogadó terméig s a tatárok jurtáiig: át van velük szőve a puszta és a város, a templomok is, a papság is lázong.

Tizenhét sebből vérezve szállíták Benyovszkyt a Moldva határszéltől Polonyáig. Még lánczot is tettek arra a lábára, a melyik nem volt eltörve, hogy el ne találjon szökni útközben. Elfogója, az orosz tábornok megtiltá a tábori sebészeknek, hogy sebeit bekötözzék. Polonyában egy becsületes orosz parancsnok kezébe került, Szirkow ezredesébe: ez kórházba küldé, a hol Blanchard franczia seborvos nagyjában kigyógyította nehéz sebeiből: az ezredes adott neki pénzt a sajátjából, s egy Wilt nevű muszka hadnagy megosztotta vele a naponkinti ebédjét. Kezdte az oroszokat megszeretni.

Ekkor felváltá az orosz parancsnokot Polonyában egy oroszszá lett franczia brigadéros Banier. Ez azon kezdte, hogy a lábbadozó foglyot lánczra verette s bezáratta egy földalatti bástya-odúba nyolczvanad magával, a kik mind vitéz bajtársai voltak egykor. Le van írva a kegyetlenkedés egész érthető valóságában az életírás szövegében. Huszonkét nap múlva a nyolczvan fogolyból csak negyvenöt került elő élve. A halottak ott rohadtak el az élők között.

Akkor előhozták őket, hogy több fogolylyal együtt tovaszállítsák Kiowba — gyalog. Benyovszkynak igaz, hogy két mankót is adtak: így tette meg az útat százötven versztnyi távolba. Egy század gyalog katona kisérte őket egy százados vezénylete alatt. Hogy mit szenvedett e szerencsétlen csapat e szívtelen vad ember kegyetlenkedései alatt, éhségtől és szomjúságtól, a szabad ég alatt tanyázva forró napokon, zivataros éjeken át, azt elmondja két számadat. Polonyában átvett a muszka százados hétszáz nyolczvankét

foglyot, s megérkezett Kiowba száznegyvennel. A többi »kvártélyán volt« már!

Kiowban sem volt megnyugvás rájuk nézve. Itt is bezsúfolták őket egy földalatti börtönbe. E kínzást nem bírta már ki Benyovszky; hagymázos lázt kapott, s feküdt benne nyár derekától tél elejéig.

Deczember tizedikén hozatta a foglyokat maga elé a kormányzó, Wojejku gróf; kikérdeztetve őket, hogy mi a nevük. Benyovszky olyan alélt volt, hogy a nevét sem tudta megmondani, a fogoly társai feleltek meg helyette. Ez ismét emberséges szívű katona volt; külön szállást, tisztességes élelmezést rendelt a beteg fogolyvezér számára; hanem innen gyorsan tovább kellett menni: — hogy ki beteg? azt nem kérdezték, vánszorogjon! Benyovszky azonban kidűlt az útból már Nyzimnél, s az orosz tisztnek ott kellett őt hagyni az utczán. Itt egy becsületes német kalmár, Levner M. vette fel, és bevitte a házába: ott úgy ápolta, mintha saját gyermeke volna; Benyovszky felépűlt, erejét visszanyerte. — Azonban következett egy új fogoly-szállítmány: Benyovszkynak tovább kellett menni, a kedves házi gazda még az útra is adott neki kétszáz rubelt; még pedig, nehogy a kozákok elrabolják tőle, a kisérő kapitánynak a becsületére bízva. — Hát a kozákok nem rabolták el a pénzt a fogolytól, hanem elrabolta maga a kapitány; s hogy az vádat ne emeljen e miatt ellene, a kazáni kormányzó előtt azzal árulá be, hogy lázadásra akarta bírni a foglyokat, (ez a Lázár, a két mankóval!) s a kormányzó rögtön bilincsre verette, s megint a földalatti börtön lett a vendégfogadója.

Innen azonban kikönyörögték azok a lengyel főurak, kik már akkor Kazánban régebben megérkezének s a kormányzóval ismeretségbe jöttek. Ekkor

azután ismét egy polgári ház veszi oltalma alá, Ubendischew aranymíves hajléka.

Hősi híre és kellemes társalgási modora gyorsan megnyerik számára a kazáni előkelő világ rokonszenvét. Főrangú társaságokba hívják meg lakomákra, melyekben az orosz arisztokraczia kiváló tagjai vesznek részt. Itt elébb titokban, magányos beszélgetés közt, majd nyíltan és őszintén tudatják vele, hogy valami összeesküvés készűl a kormány és a czárnő ellen, s ennek a keresztűlvitelénél számítanak az orosz nemesek a tatárokra és a fogoly lengyelekre, a kiket, a konföderáczió leverése óta, mind itt Kazánban gyűjtöttek össze. És Benyovszky, óvatosan bár, de mégis csatlakozik az összeesküvőkhöz.

Az életírás, fukar kézzel osztott, adatai nem igazolják Benyovszkynak azt a lépését: annálfogva elvakult könnyelműségnek tűnik az fel. Hiszen ha a tizenhét hegedő sebe nem óvta volna tőle, a Lengyelországban szerzett tapasztalatai megtaníthaták vala, hogy a nemes urak pártütésébe milyen jó idegennek beleavatkozni! Hogyan nem válaszolta a konspiráló orosz bojároknak azt, hogy »én már ittam a lengyelek szabadságpoharából: köszönöm a tieteket; ereszszetek a börtönömbe vissza.« De ha közelebbről megismerjük a körülményeket, nem fogjuk Benyovszkyt léha könnyűvérűséggel vádolni, a ki magát és 7000 nyomorúlt bajtársát új veszedelembe kész vinni.

Ez a Kazán maga egy ország; úgy is híják, hogy Kazán királyság, az orosz czár ott viseli e czímet a többi czímei között; van két annyi lakosa, mint Erdélynek; s annak nagyobb része tatár.

Ezek a tatárok utódai annak a hatalmas tatár nemzetnek, mely hordáival annyiszor megremegteté az orosz nemzetet, s századokon át adófizetőjévé tette;

a míg Rettenetes Iván meg nem törte a hatalmát, kemény ostrommal foglalva el a khán székvárosát, s azután tele építé azt orthodox templomokkal.

De nemcsak a tatárokra nézve volt »rettenetes« IV. Iván czár; hanem még inkább a daczoskodó orosz főnemesekre nézve. A kiket megkímélt a hóhér bárd, azokat családostól együtt ide taszítá ki vaskezével, a tatárok honába, pusztákat megtelepíteni, ipart, kereskedést űzni. Áldott föld, jó gabonát terem; lovai, marhái millió számra özönlik el a szomszéd vásárokat. Megélhettek rajta.

Sőt itt még szabadság is volt. A bölcs czárok a meghódított tatár népnek meghagyták az ősi intézményeit: a muftikat és akhonikat, a mollahkat és imánokat, a kik ítéltek a maguk népe perpatvaraiban az alkorán szerint, s beszedték a vakufot és a tékiát. Nem háborgatták őket a vallásukban. Viselhettek mindenféle közhivatalt, hajdani murzáik az orosz bojárokkal egyenlő rangba lettek helyezve, s részt vehettek szavazataikkal a nemesi marechall választásnál, saját mollahjuk előtt téve le a mohamedán esküt a kitárt alkoránra. És a nagy országos sokadalmak alkalmával, a mikor Kelet-Európa és fél Ázsia kalmárnépe összesereglik a kazáni rónán, a tartomány népei tízezerével jönnek fel, mind lóháton, ősi fegyvereikkel. Kazán híres a fegyverkovácsairól. Majd mikor eljönnek a nagy mohamedán ünnepek, a ramazánbőjt, a nagy Kurbán bajram, a mikor az istentisztelet után minden családapa maga öli le az áldozatot, a Kurbát: egy ürüt, ha kisebb a család; — tehenet, ha nagyobb, s akkor aztán a főtt piláfot, meg a mézzel kent bajrám lepényt kiviszik a mezőre, meghívják vendégül az orosz szomszédokat, azok meg pálinkát hoznak magukkal, s akkor a tatár elfelejti Mohamedet, a ki a szeszes italt megtiltotta és

elfelejti Dzsingisz khánt, az »arany hordát,« a ki ura volt ennek a világrésznek s együtt iszsza le magát az oroszszal. Soha verekedés nincs közöttük.

Egy ilyen sokadalomra számítottak a kazáni orosz bojárok. Elég okuk volt az összeesküvésre. Száműzve mindannyian »nagy« Oroszországból; ide Ázsia határszélére, hétszáz kilométernyire Moszkvától, ezerkétszáznyira Szt.-Pétervártól, száműzve nem is a maguk, hanem a rokonaik vétségeért; vagy az udvaronczok kapzsiságából, puszta gyanúra; megfosztva birtokaiktól, rangjaiktól, kereskedői, földmívelői életre kényszerítve, nem csoda, ha folytonosan összeesküvésen törték a fejüket. Lehettek közöttük olyan hajdan magas állású urak, kik egykor a világtörténetben vittek vezérszerepet, s kiket egy újabb kegyencz megbuktatott, mint az a minisztere a czárnőnek, kit szerető hitvese elkisért számüzetésébe, itt a sok sírástól megvakult, a sok szenvedéstől meghalt, s a hatalmas miniszternek magának kellett megásnia a sírt, melybe védangyalát eltemesse: a sírkövén csak a felírás áll: »az Úrnak egy szolgálója.« — Ilyen elemekből állt a kazáni orosz főnemesség, melynek társaságába Benyovszky került.

Volt ott egy olyan város, melynek összes lakossága lázadó volt: Kozmodemianszk. (Az életírásban Kuzmodemjaczkoi.) A leghívebb orosz katona is elcsábult közöttük, a kit azért küldtek oda, hogy őrizze a többit.

Az ok meg volt a fellázadásra: a czárnő és kegyenczeinek zsarnok uralma, az alkalom kedvező, az orosz rendes hadsereg nagy része elfoglalva Lengyelország leverésével: Kazán piaczain összegyűjtve hét ezer lengyel hadi fogoly, elkeseredett, kétségbeesett nép, melynek nincs mit vesztenie, s velük szemben

csak négyszáz orosz katona a fellegvárban. Csupán a tatárok megjelenésére vártak, kik a sokadalomra tízezernyi számban igérkeztek megjelenni.

Benyovszkynak valóban egész jellemét kellett volna megtagadnia, ha e terv kecsegtető reményei elől el tudott volna zárkózni. Ki tudja magát megőrizni attól a ragálytól, a mi a szabadságvágy szent láza?

Belépett az összeesküvők szövetségébe. Lengyel honfitársai őt bízták meg a vezérséggel.

A kazáni bojárok megnyerték a lázadás tervének a Woronyecz, Belgrád és a kiowi kormányzóság nemességét is: és szövetségük szálai elhatoltak egész Moszkváig.

Azonban a hol összeesküvés van, ott meg van az árulás is. Vagy együtt jár az a kettő, mint a búzavetéssel a rozsda.

November elejéig időztek a lengyel foglyok Kazánban, daczára annak, hogy a várkormányzó egyre sürgette a pétervariakat, hogy küldjék már őket tovább Szibériába, mert ő fél tőlük. Ekkor két orosz bojár bor között összevész egymással, talán épen a nemesi marechall választáson, mely elég erős ösztön a nagyravágyást életre serkenteni: az egyik bojár: a lecsepűlt fél, mámoros fővel, első dühében felront a fellegvárba, s feljelenti a kormányzónak, hogy összeesküvés van a személye ellen. — Csak akkor ijedt aztán meg, mikor torkon ragadták s vallatóra fogták, hogy kik az összeesküvők? Megbánta már a mit mondott: düh és mámor kiment a fejéből egyszerre; elhallgatta az igazi tervezőket, az orosz bojárokat, és Benyovszkyt nevezte meg és a lengyel foglyokat. — Azok szegények már úgy is foglyok; egyéb nem történhetik velük, mint hogy azok lesznek ezután is.

Benyovszky pedig szép nyugodtan aludt ez alatt a szállásán. Éjfél tájon kopogtatást hall az utcza ajtaján: egész pongyolában, gyertyával kezében, lemegy a lépcsőn, s midőn az ajtót kinyitja, egy orosz tisztet lát maga előtt, kivont karddal, a háta mögött egy csapat szuronyos vitéz.

»Itthon-e a fogoly?« rivall rá a tiszt, szolgának nézve az ajtónyitót. Igenlő feleletére kikapja a kezéből a gyertyát s rohan fel a lépcsőn, a katonák mind utánna. Benyovszkyt ott hagyták egyedül az utczán.

Ő sem várt kínálást, sietett az utczák sötétségét felhasználni, s gyorsan felkeresve harczai hű bajtársát Wynblath őrnagyot, azzal együtt az éj oltalma alatt megszökött Kazánból, a legközelebbi faluban lovakat vett, s azokon Szebuszkár mezővárosig utazott, onnan értesíté a kazáni összeesküvőket, hogy tervük el van árulva. Azoknak érdekükben állott, hogy Benyovszky megmeneküljön, gyorsan küldtek utána útra való pénzt, bundát és egy hivatalos podrusnát, a minek előmutatására minden faluban adnak nekik előfogatot.

Ügyesen és leleményes ravaszsággal túl járva az eszén minden orosz hatóságnak, végig utazták gyorsabban, mint az üldözőik, a roppant orosz birodalmat s tizenkét nap múlva Kazánból megszökésük után már ott vannak Szentpétervárott.

Egyéb szándéka nem volt Benyovszkynak, mint hogy kimeneküljön külföldre. S igen helyes észjárás volt tőle, midőn menekülése végpontjául épen az orosz fővárost választotta. A népsokaság a legjobb rejtek. Kis városban az idegen hamarább feltűnik, s aztán itt lehetett még külföldi hajókat találni, a míg a kikötőt el nem zárja a jég.

Csak egyre nem számított: az aljas árúlásra. Az a hollandi hajós-kapitány,[1] a kinek a hajójára, mint utazó, társával együtt elszegődött, elárulta őt a pétervári kormányzónak, s belecsalta őket a kelepczébe. Benyovszky ismét az oroszok foglya lett.

Megkötözték s a rendőrfőnök Csecserin gróf elé hurczolták, a ki rögtön vallatóra fogta. A kérdő pontok, melyeket hozzá intézett (olvashatók az életírásában szó szerint) mind azt bizonyítják, hogy az orosz kormány igen nevezetes embernek tartotta Benyovszkyt. A rab úr felelt azokra nemes őszinteséggel; bevallva, hogy megakart szökni; de nem árulva el senkit az összeesküvők közűl.

Ekkor börtönbe dugták s nem adtak neki három napig sem enni, sem inni. Azt hitték, hogy majd az éhség beszédesebbé teszi. De három nap múlva sem árult el semmit az összeesküvők terveiből.

Azután törvényszéket tartottak fölötte, melyen maga a hatalmas miniszter Panin elnökölt; a ki maga száz kérdést intézett hozzá; de azokra előre megmondá, hogy nem szabad mást felelni, mint azt, hogy »igenis, úgy van« s aztán megint lánczra verette s visszavitette a Néwa alatti börtönébe.

Azután kínpaddal fenyegették, az sem törte meg lelke erélyét. Utoljára aztán szembesíték vele azt a bojárt, a ki Kazánban elárulta az összeesküvést. És Benyovszkynak meggyőző ékesen szólása kényszeríté az árulkodót vádjának visszavonására. Olyan tisztára mosta magát, hogy nem találtak a bírák okot az elítélésére. Hadi fogoly volt, mint katona becsületesen verekedett az ellenségével, most szabaddá akarta magát tenni, ez az egész vétsége.

Ekkor Panin miniszter egy okmányt tett eléje, melyben Benyovszky kötelezi magát, hogy semmi

idegen hatalmasság alatt Oroszország ellen harczolni soha nem fog: e föltétel alatt visszanyeri szabadságát. Aláírta a lemondást.

Hanem azért mégis visszavitték a tömlöczébe, s onnan csak egy hét múlva hozták elő; akkor birkabőr öltözetet húztak rá s friss békókat raktak a lábára, feldobták egy szánra, s aztán röpíték a szánúton éjszaka tovább — Szibéria felé.

El volt itélve örök számüzetésre Szibéria véghatárán, Kamcsatka félszigetén.

A lemondási okmány s az igért kegyelem csak egy kis tréfa volt a minisztertől.

Ugyanazon az úton, a melyen idáig jött, szállították vissza, úgy hogy ráismerhetett a falvakra, városokra, melyeken nem rég átutazott, s megtudhatta jövendő sorsát, hová viszik.

Itt kezdődik azután a saját maga feljegyzése alapján készített önéletírása.

Téli vásár Szibériában, a háttérben Obdórsk látképe.

MÁSODIK FEJEZET.

UTAZÁS SZIBÉRIÁN VÉGIG.

Január 20-án, derék télben érkezett meg Tobolszkba, Szibéria fővárosába Benyovszky, tíz száműzött társával, a kik Wynblath ezredes kivételével mind oroszok voltak, ez utóbbi lengyelesített svéd. Nem volt közöttük egyetlen lengyel sem, még kevésbé magyar, a hogy ezt a költők fantáziája elhitette magával. Egyáltaljában semmi nyomára nem tudunk akadni, mi lett abból a többi lengyelből, a ki ezer számra volt foglyúl őrizve Kazánban? Egyetlen adat enged némi sejtelmet felőlük. Mikor Kazán királyságán szállíták

keresztűl Benyovszkyt és száműzött társait, kiséretük másfél száz kozákkal lett megerősítve, azon okból, hogy a fellázadt kozákok betörtek Kazánba, s az egész tartományt nyugtalaníták. Lehet, hogy a fogoly lengyelek azokhoz csatlakoztak s ők képezhették a nyomban következett Pugacseff lázadás táborának zömét. De feltünő, hogy Benyovszkyval, a ki pedig a lengyelek fellázításával volt vádolva, egy honfitársát sem küldték Szibériába. — Minden, a mit azontúl tett, oroszok segélyével lett végrehajtva. — Egész emlékiratának ez a legnevezetesebb tanulsága: az elnyomott, a pusztába száműzött orosznak a szabadságvágya. E szabadság ösztöne az orosznál erősebb, szívósabb, rugalmasabb, mint bármely más nemzetnél.

Lengyelekről nem beszél többé emlékirataiban Benyovszky, magyart csak egyet talált egész útjában, egy Orosz nevűt, a ki orosz szolgálatba állt, s mikor azt megelégelte, s nyugdíjaztatásáért folyamodott, jutalmúl azt kapta, hogy száműzték Szibériába.

Tobolszkban egy emberszerető kormányzó fogadta a száműzötteket, Ivanovics Csecserin Dénes gróf, a ki azonnal levetette a foglyokról a lánczokat, a miket azok Szentpétervárról idáig tartó útjukban folyvást viseltek. Megengedte nekik, hogy kipihenhessék magukat két hétig, erőt gyűjtve az előttük álló rettenetes úthoz. Benyovszky panaszolja, hogy mennyit szenvedett tizenhét sebével a kegyetlen hidegben. De jobban esik neki gyógyszereknél és flastromoknál az, hogy íróeszközöket kap valahára. Saját szavai tanúskodjanak lelki műveltségéről: »A kormányzó szívességei között legbecsesebb volt rám nézve a tinta és toll szabad használata. Ez enyhíté nagy bánatomat, oh drága eszköz, mely vissza tudod adni a szabad-

ság árnyékát, a midőn ennek lényege el van tőlünk rabolva! Megbecsülhetlen adománya az emberésznek, melynek értékét csak az tudja felfogni, a ki elvesztésed fölött gyászolt. Te veled mindig enyém a lélek gyönyöre; általad fog az én balsorsom és panaszaim híre a késő időkbe áthatolni.«

Tehát már akkor feltámadt benne az a hit, hogy egykor mind az, a mit ő leír, a világ elé fog kerülni. A mint az egészsége helyre áll, a kormányzó tovább küldi őt, száműzött társaival együtt rendeltetésük helyére, Kamcsatkába.

Egy tekintet a térképre megmondja, hogy mit jelent ez az utazás? Vasból kell lenni annak, a ki odáig eljut.

Legújabb időben jelent meg egy pompás díszmű Oroszországról, melyben Szibéria is be van mutatva. E leírás szerint Szibéria a paradicsom. A legközönségesebb parasztház is mind emeletes, belül a falak papirszőnyegekkel bevonva, a pallók gyapjúszőnyeggel terítve, töltött székek, divánok, pompás ágyak, fehér lepedővel behúzva, minden háznál. Minden parasztházban van egy kis könyvtár is, mert az orosz parasztok imádják az olvasást, mind írástudók. Ellenben erős pálinkát soha sem isznak, egy csésze thea reggel, este, ez a kedvencz italuk, semmi más. Csupán mezőgazdasággal foglalkoznak: gulyáik, nyájaik, a legkövérebbek s gabonájuk fölösleges.*)

Még Benyovszky idejében Szibéria nem volt ilyen áldott tartomány.

---

*) La Russie historique, monumentale et pittoresque. Par Piotre Artamof, avec la Collaboration de M. J. G. D. Armengand, Commandeur de l'ordre Imperial et royal de St. Stanislav. Tom. II. pag. 124.

Az éjsarki hosszú éjszakán át alig járja be a tűzveres napgolyó egy szeletkéjét az ólomszürke égnek; azután világít a hold és a hó. A legtöbb ittlakó korán megvakúl az örökös hóra nézés miatt. A hévmérő leszáll a fagyponton alúl 30—36 fokra. Ünnepi kedvében felhozza az éjsarki ég ragyogó északfényét, s ilyenkor nappal van: látvány, melyben a félelem párosúl a gyönyörrel. Napi járó földre esik útba egy-egy tatárfalu; földbe ásott viskókkal, miknek teteje cserzetlen bőr. Ott összeszorúlva, ember hátán ember, meg lehet pihenni. Jó szerencse, hogy a folyamok mind be vannak fagyva, könnyű átkelni rajtuk a szánnal, a hol a folyó meredekről zuhan alá, ott nincs befagyva, meg lehet a lovakat itatni. Az ember maga pálinkát iszik, az tartja benne a lelket. Így kelnek át a Szupkrón, az Irtisen; pihenőt tartva Szobulák és Berenovszk városokban, a hol a tatárokon kívül már számüzötteket is találnak. A pihenőknél foglyok és kozákok összeülnek és mesélik egymásnak kölcsönösen a viszontagságaikat.

A szibériai kozák sorsa sem irígylésre méltó. Beleszületik a szolgálatba s szolgálatban hal meg, addig viseli a fegyvert, a míg bírja, a lováról csak a sírba száll le végnyugalomra. Lovat, fegyvert, mundért, maga tartozik magának beszerezni, élelméről gondoskodni; s azért kap a magas kormánytól tizenöt hektár földet, a mi azon terem, az az övé. De vadászni és halászni is van joga s adót nem fizet. Életének az a feladata, hogy az Európából érkező számüzötteket rendeltetésük helyére, s a Khina felől jövő kereskedői karavánokat Tobolszkig kisérje. Ilyenkor kap naponkint tizenöt krajczárt. Élete örökös harcz a vad nomád népekkel és az elemekkel. Megesik rajta sokszor, hogy tavaszi jégolvadáskor, midőn a déli szél feltépi

a folyamok jegét s tengerré változtatja a végtelen rónaságot, odaszorúl csapatostúl a part nélküli »zaj« közé, élelmi szerei elfogynak, levágja a lovát, annak a húsával él, míg az ellenkező szél azzal a jégszigettel együtt, a melyre felmenekült, a szárazra kiveti. Ott is veszhet: megfagyhat, elsírolva elevenen a hósivatagok rémétől, a hóforgatagtól (burána), mely a Sahara homoktölcséreinek a testvérnénje.

Jellemére merész és szolgahű, majd jószívű, majd kegyetlen, a hogy a vezérétől látja; veszélyek, szenvedések, nélkülözések iránt elfásúlt; hanem azért a szíve gyöngéd érzések iránt nyitva; a hogy ezt majd a kamcsatkai katasztrófánál nagy általános képben fogjuk egész tömeg népnél megismerni.

Ezek voltak a számüzöttek hű útitársai.

Nem iróniából, de egész komolyan kell őket híveknek mondanunk.

Megfigyelésre méltó alak maga az a szotnik, a ki kozákjai élén Benyovszkyékat kiséri a hósivatagon keresztűl. Méltó alak volna egy orosz regényíró tollára. Azon sztereotyp kínzó hóhérok sablónjai közűl, a kiket annyi rajzban látunk ábrázolva, a mint dárdanyéllel, kancsukával ösztökélik a roskadozó számüzöttet, hogy kidomborodik ez a jó szívű ember, ki egész életén keresztűl nem tesz egyebet, mint egy csoport szerencsétlent, a kiket soha sem látott, a kikről azt sem tudja, politikai számüzöttek-e, vagy elitélt gonosztevők? kisérget Szibéria egyik pusztájáról a másikra; azokat ápolgatja, melengeti, szárnyék alá viszi, velük együtt tanyázik a hóba vájt veremben, élelmet szerez, pénzt, bundát koldul a számukra, védelmezi őket fegyverrel rabló tatárok hordái ellen, s mikor átszolgáltatta őket, megint visszatér ugyanazon az úton, egy új szállítmány szerencsétlent átvenni. Nyolcz kozákja

megfagy az útban; hanem a számüzöttekből egy sem vész el. Ennek is valódi alaknak kell lenni, a kit nem a számüzött kínhevítette fantáziája teremtett. A nevét elfeledte. Végűl még egy vonással egészíti ki az alakját. Mikor a tatárok bőkezűsége pénzösszeget juttat a számüzöttek kezébe, s azok abból részesíteni akarják a szotnikot, ez nem fogadja azt el. »Inkább kell az ti nektek!« Szép vonás egy kozáknál, de az is szép, hogy ezt egy magyar elitélt jegyezte fel róla.

Harmadnapján az utazásnak találkozott Benyovszky Zsirga városban azzal a fennemlített Orosz nevű magyarral, a kit balsorsa és saját nyughatatlan feje idehozott. Talán erről támadhatott Rontó Pál eszméje a költő agyában. Orosz uram azonban épen nem volt semmiféle Rontó Pál, mert ez úgy elijeszgette Benyovszkyt, mikor ez arról tudakozódott nála, hogy miért nem igyekeznek a nyomorban sínylődő számüzöttek e siralom országából a határos Perzsiába átmenekülni, hogy Benyovszky utoljára is áldotta a sorsát, a miért őt Kamcsatkába rendelé. Itt kegyetlen kóbor tatár-törzsek állják el az útját a menekülőknek, a kik a pusztáikra került szerencsétleneket lemészárolják. Az orosz zsarnokság még gondviselés a tatár szabadsággal összevetve.

De ez elijesztő példák után is azt jegyzi meg Benyovszky, hogy ő »meg van felőle győződve, miszerint nincs olyan darab föld a világon, a honnan egy csoport elszánt, szabadságszerető férfi, ha jól összetart, kijárást ne tudjon magának teremteni.«

Jutka faluban ismét hűséges tatárokra találnak, a kiknél megismerkednek a kanczatej itallal és a lóhús-pecsenyével. A hóvihar négy napig nem engedi őket tovább utazni. Mikor egy kissé alább hagy a fergeteg, ismét szánaikra ülnek a foglyok, nyergeikbe a kisérők,

s nagy nehezen tovább törtetnek a hófuvásokon keresztűl, míg két napi vergődés után megint emberlakta helyre akadnak. Vezetőjük a kunyhókból felszálló füst, itt torony nincs. A helység neve Tára. A zivatar újból meggátolja a tovább utazást. Itt már a kisérő szotnik megengedi a foglyoknak, hogy szabadon járhassanak szerte a városban. Nem szökhetnek már el. Börtön rájuk nézve már itt az ég és a föld, az egész láthatár.

A szotnik még a kormányzót is ráveszi, hogy a foglyokat meghíja magához ebédre, s a lakosoktól meleg öltönyeket és pálinkát kéreget össze a szerencsétlenek számára.

Már innen nem lehetett tovább szánon utazni. Megszűnik az út. Csak a vidéket sokszor bejárt kozákok tájékozottsága, s a csillagok járása az útmutató. Lóra ültetik a számüzötteket is, s úgy vágnak neki a mérhetetlen fenyőerdőknek, az úttalan hegyszakadékoknak. Sehol egy emberi lakást nem találnak az útban. A hosszú éjszakákat a nagy hófuvatokba vájt barlangokban töltik, együtt ember és ló. Élelmi szerrel, itallal takarékoskodniok kell, a lovak csak a hó alól kikapart mohát abrakolnak. Február 22-én kezdték meg ez utazást s ápril 3-án vergődtek ki a hegyek és erdők közűl az Óm folyó partjáig; útközben elejtett vadak húsa volt a táplálékuk, a magukkal vitt árpadara odáig ki nem tartott volna. Kenyérnek a hús mellé nagyon jó volt a nyírfa-kéreg.

Az »Óm« partján találkoznak legelőször emberekkel. Azokra is kár vesztegetni ezt az elnevezést. Egy csoport tatár volt, a martalócz Baruba törzsből, mely a nemes rablás iparával foglalkozik. Azzal a szándékkal voltak, hogy az utazók életét elvegyék.

Hanem azután, mikor azt látták, hogy ezek azt nagyon drágán akarják adni, a foglyok maguk is fegyverre kaptak, akkor vitézül hátat adtak. — Majd odább haladva a Juakra folyónál egy másik fegyveres csapattal találkoznak össze, ezek már jó barátok, száműzött bajtársak; de ez a fajta még rosszabb az ellenségnél; mert kiissza az utasok kulacsából a pálinkát: örülnek, mikor a nyakukról elverhették őket.

Ápril 17-én érkeznek meg végre Tomszkba. De hisz ez még csak a kezdete az útjuknak, alig egy negyedrésze a bejárandó térnek Ochoczkig. Első megpihenő. Itt azután végig gondolhat a száműzött arra a negyvennapi nyomorúságára, melyen átküzdötte magát s számot vethet magával, hogy lehetséges volna-e, ugyanazon az úton visszaszöknie?

Tomszk szintén egy tartomány fővárosa Szibériában, a Tom folyó partján; van vára, rendes katonasággal és azonkívül kozákcsapatokkal ellátva.

Itt egy Villeneuf nevű kormányzóra talált Benyovszky. A neve mutatja, hogy franczia. Orosz alezredes volt. Valakinek a nemtetszését megnyerhette Szentpétervárott, s azért jutalmúl ideküldték kormányzónak. Ez becsületes ember volt. A számüzötteknek megengedé, hogy a míg a hóolvadás tart, maradjanak Tomszkban.

A kisérő kozák-csapat, a jólelkű szotnikkal együtt itt búcsút vesz tőlük, hogy ugyanazon az úton, melyen jött, ismét visszatérjen Tobolszkba. Ez az ő életpályájuk.

Itt a tatárok nagyon jól fogadták Benyovszkyt. Megtudták, hogy ő a török császár szövetségeseivel harczolt, s ez megnyerte vallásos érzelmeiket. Egy derék nyestkalmár annyira kegyébe fogadta, hogy kész lett volna vele együtt megszökni Khinába, a hová ő

jól tudja az útat, maga is egy nomád törzsből, a kantói hordából ered. Csakhogy azt a nyolczvan mértföldnyi útat gyalog kellett volna megtenni, s ezt Benyovszky sebekkel tetézett testalkata nem bírta volna meg. Elutazásakor aztán ráerőltetett kilenczszáz rubelnyi ajándékot, a mit Benyovszky a társaival megosztott. A hű szotnikot is részesíteni akará belőle, de a nemeslelkű hadfi nem fogadott el tőle semmit.

A szép virágos május közepe felé indultak el a számüzöttek, útjukat folytatni kietlen erdős hegyes tartományokon keresztűl. A szibériai tavaszidőben tizenkét lovuk és nyolcz kisérő kozákjuk megfagyott. Azok ott maradtak az útfélen: jó útjelzők a visszatérő kozákoknak. Mind a mellett is, hogy az utazó karaván száma megfogyott, kénytelenek voltak fél adag kétszersűltre szorítani élelmezésüket, a tizennégy napig tartó úton, mely nem adott nekik más tanyát, mint a hófuvásokba vájt odúkat.

Szinte megfoghatatlannak látszik, hogy egy csoport ember, két hétig tartó útban, jeltelen pusztákon, irtatlan fenyő erdőkön, végtelen hómezőkön keresztűl törtetve, el ne tévedjen, s végre mégis eljusson oda, a hová küldötték; hanem ezt megérthetővé teszi a szibériai kozákoknak rendkívül kifejlődött tájékozási ösztöne. Minden komoly népisme-író csodadolgokat tud e tekintetben a kozákokról beszélni. Azok tudják magukat tájékozni a fákra hullott zúzmarából, a szél járásából, az éj csillagai keltéről, s soha el nem tévednek barangolásaikban. Járt útról ez ég alatt szó sem lehet, a hol mindent eltakar a hó, egyedüli irányadók a folyók, a városok mindazoknak a partjaira vannak építve, s többnyire azoknak a nevét

viselik. Kivételt képez Krasznojárszk (Veres szikla) városa, mely a Jeniszei folyam partján fekszik, első megpihenő helyük a számüzötteknek.

Hetven évvel később Mitchie angol utazó Krasznojárszkban már tízezer lakost talált, rendesen épült fekete faházakkal, és fehérre meszelt templomokkal. De Benyovszky ittjártakor még az egész város harmincz lakhelyből állt, csupa orosz száműzöttek lakták; fakerítésű várában a parancsnok huszonnégy katona fölött uralkodott, szegény vármegyének fösvény főispánja: a ki a vendégeit addig le sem ülteti az asztalához, a míg azok hatvan rubelt le nem számlálnak a markába, útravaló pálinkát, csekély eleséget, épen annyi pénzért ád nekik, s másnap aztán tuszkolja őket a további utazásra, ebéd előtt. A kannibálnál még alsóbb fokú vadember, a ki az utazót kiveri a házából s éhen hagyja veszni. A következő úton majd meghalnak éhen; magas hegyhátakon kell áthágniok, melyek az Ilimszk és Jeniszeik tartományokat elválasztják; s áldhatják a sorsot, mikor ismét egy új folyó partjához érnek, a hol már nincs város, csak tunguz jurták: nemezzel borított alacsony kunyhók: a vad nomád nép jól tartja az utazókat szárított hallal és megajándékozza irámszarvasokkal, cserében kapott dohányért, pálinkáért.

A tunguz sátorozó nép, a czivilizálatlan barbár, szívesen fogadja a kifáradt utasokat, állatbőrökkel fedett kunyhóiban, a melyek elé, tunguz ős szokásként egy kard van letűzve. Igaz, hogy nemesebbnek is tartja magát a betolakodott idegeneknél. Ő magát »övósz«-nak nevezi, a mi annyit jelent, hogy »ember«, a tatárok »tonyú« névvel tisztelik meg, a mi egyértelmű a »nemessel«, a mancsúk »kalomi«-nak hívják = »védő«. Sárga arczbőrére tarka vonalak vannak

tëtoválva, hosszú haja, férfinak asszonynak kettős varkocsba fonva, veri a hátát. Öltözete szironynyal kihímzett irámbőr, hosszú nyak sörénynyel czafrangozva, fegyvere nyíl, kézíj és lándzsa, s azzal úgy tud bánni, hogy a lőfegyver nem fog ki rajta; nyilával lelövi a magasból a repülő vad ludat. Vitéz, soha meg nem hódított kicsi nemzet. És a mellett, mint az igazi nemes ember, nagylelkű és szánakozó. Csak ez a jellemvonása a tunguznak teszi érthetővé, hogy csekély viszonajándékért Benyovszky karavánját úri módon ellátja.

Abból az egy szóból, Benyovszky naplójában, hogy ezen útszakasz végével már »élelmük elfogytán« vízbe áztatott nyírfa-kéreggel táplálkoztak, arra jövünk rá, hogy Szibéria mocsárvidékén törtettek keresztűl, a hol a nyírfa otthonos.

Május 29-én indultak el a száműzöttek Krasznojárszki favárából s július 25-én értek el az Angora folyóhoz. Az út kezdetén még azt írja Benyovszky, naplójában, hogy mindenütt hófedte róna fogadta őket, megszakgatva itt-amott hegyektől, melyek valószínűleg még tovább tartják a telet; de júliusban már teljesen be kellett állni a hó olvadásnak; akkor már hosszúk a napok, s az égi csillag sütése mérges: a szibériai nyár rekkenő. Gázolni kell a vízözönben, átúsztatni megáradt folyamokon, az utazás ez évszakban még nehezebb Szibériában, mint télen. Egy nappal később az Ilima partjához jutnak el, s ott rátalálnak Ilimszk városára. Ez már nevezetes hely, kereskedők gyűlekező helye, a kik itt vásárolják össze a mindenféle szőrméket: a medve, róka, nyest, mókus és tengeri nyúl irháit, meg a hermelinbőrt, s maguk viszont lőport, lisztet adnak el a vadászoknak, azon az áron, a mit ők maguk határoznak meg. Nyernek a vevésen úgy, mint az eladáson száz perczentet.

Az ilimszki kormányzó jószívű ember, ellátja a száműzötteket útravaló hat irámszarvassal és búzaliszttel. Az utóbbi élelmezésükre való; az irámszarvast azonban nem szabad fellakomázniok, mert arra szükségük lesz majd négy hét múlva, a mikor megint beköszönt a hóesés, s kezdődik az a szebbik része Szibériának, a hol már lóval sem lehet járni, nem állja ki, csak az irámszarvas él meg.

Egy időre azonban még tartott a nyár; Usztkocskói faluban megpihentek a száműzöttek, s ott hátrahagyva a lovaikat, csónakokba szálltak s így utaztak a Léna folyón lefelé. Benyovszky kellemesnek nevezi útjának ezt a szakaszát s dicséri a szép nyárszakot. Itt talán nemis éheztek annyit; mert halakkal minden folyó bővelkedik.

Augusztus 20-án (ez a kánikula nálunk) érkeztek meg Jakuczkba: hasonnevű tartomány székvárosába, csónakaikkal. Itt az eddigi kisérő kozákjaikat újak váltották fel. Hogy amazok hogyan kerültek vissza az Usztkocskóiban hátrahagyott lovaikhoz? azt nem találjuk megírva, ha csak a csónakokat víz ellenében nem vontatták fel ismét.

Jakuczk városában már hosszabb pihenőt lehetett tartaniok. Ennek már akkor százharmincz háza volt, lakosai száműzöttek és kozákok, keverve svédekkel és németekkel.

Itt találkozik Benyovszky először olyan emberekkel, a kiket nem a számüzetés, nem is a nomád élet gyönyörűsége hozott Szibériába. Ezek görög kereskedők, a kik a czárnőtől kizáró szabadalmat vettek évenkinti harminczezer rubelért a tartomány szőrme árúinak felvásárlására. Tehát a nyereségvágy hozta őket ide. Van is áldás a vállalatukon, csakhogy annak egy része a kormányférfiak tenyeréhez ragad.

Mind a kereskedők, mind a megtelepült száműzöttek egyaránt panaszkodnak a jakuczki kormányzóra, ki az elébbi franczia eredetű kormányzó helyébe jött, s kegyetlensége által tűntette ki magát. Kár, hogy a nevét nem jegyezte fel Benyovszky, holott ennek az embernek a valóban tragikomikus szereplése képezi szabadulási tervezetüknek kiindulási pontját.

Azt különben minden hivatalos személy jól tudja, hogy ide küldetése, még a hatalom polczára ültetve is, egyértelmű a számüzetéssel; csakhogy ez a keserves érzés az egyiket együttérzővé teszi a számüzöttek iránt, a másikat pedig dühössé. Vannak közöttük tudós, értelmes férfiak is, egészen fiatal emberek, kiket hihetőleg szabadelvű nézeteik miatt küldtek el jó fizetéssel Jakuczkba, minő a fiatal tábori sebész Hofmann, mások pedig egészen jámbor jó gyerekek, mint a két Gurgiew gróf, a kiknek semmi egyéb vétségük nincsen, minthogy III. Péter czárnak hű testőrei voltak. Az özvegy czárnő kegyesen áttette őket a jakuczki helyőrséghez — előléptetéssel.

Ezek éppen úgy magukkal hozták az elkeseredést, mint a számüzöttek.

Ugyanezt azt útat tette meg 1850-ben egy európai gordonka-művésznő, Christiani Liza, kinek úti levelei megjelentek Párisban. A merész utazónő, neméhez találóbb szubjektivitással írja le a kiállott viszontagságokat, melyekről Benyovszky csak néhány szóval emlékezik. Még részletesebben ír Atkinson a szibériai sivatagokról, nép- és tájismertető művében. Mindketten áldozatai lettek a kalandvágynak és tudományszomjnak: halálos aszthmát hozva vissza a rettenetes szenvedések változataiban gazdag utazásból. Az előbb említett művész utazónő adatai azonban nagyjára összetalálnak Benyovszkyéval, ő a Lénán való hajózást húsz

napi tartamra teszi, szintén a nyári évad alatt, visszafelé aztán ugyanezt az útat lóháton tette meg, midőn Kamcsatkából visszatért; s ez az út volt az, mely a halálos betegségének csiráját keblébe oltá, midőn kiséretétől elszakadva, egyedül vágtatott végig az úttalan mocsártartományon.

Több későbben ittjárt szibériai utazónál eleven leírását találjuk mindazoknak a tájaknak, melyeket Benyovszky végig utazott; a buránának (hóforgatag), a sziklaszakadékoknak, az óriási jégormoknak (Gletscher), melyek olyan tekintetet adnak, mintha démonok dúltak volna közöttük, kietlen bérczöblöknek, melyek a holdbeli volkánköröndökhöz hasonlítanak, a sátorozó nomád népeknek és szokásaiknak, meséiknek és babonáiknak; — olvashatjuk ezekben híven részletezve az európai utazó nyomorát, mikor kinn szorúl a pusztán, mikor beszorúl a kunyhóba; mikor úgy eltemeti a hó, hogy egyik kunyhóból a másikba alagútat ásnak, miket szenved éhség, szomj kínzásaitól, hát még az undorító tápláléktól, mely vérét megrontja, hozzá kell szoknia az undok férgekhez, s a föld parasitjaihoz, az élődi emberekhez, míg végre odajut, hogy minden állatok között (az embert is oda számítva) legtöbbre becsülje a kutyát, utolsó szolgáját és barátját a megfagyott föld lakójának. Csak akkor értjük meg igazán, hogy mit kellett szenvednie Benyovszkynak, a ki száz évvel korábban járta be mind ezeket a tájakat; a mikor még nem küldötte ide az orosz kormány azt a másfél millió számüzöttet, a kikkel együtt a szabadság eszméjét tépi ki folyvást saját testéből.

Benyovszky mind ezekről igen röviden emlékezik. Drága a papir! Nem lehet azt vesztegetni. Csak egy eszme világít előtte: a szabadulás vágya. A legelső

gondja, a mint Jakuczkba megérkezik, kikoholni a tervet, mely e szabaduláshoz vezet. Talál hozzá alkalmas szövetségest a fiatal Hoffmannban. Ezt a szabadlelkű ifjú német tudóst ide küldi a kormány, mint tábori orvost, ezerötszáz rubel fizetéssel (2250 ezüst forint: azon időben roppant összeg; Magyarországon tíz megyei orvos együtt sem kapott annyit). És ez az ifjú tudós nem szereti annyira a fényes, gazdag állást, mint a szabadságot. A mint ő és Benyovszky egymással összetalálkoznak, mint két bolygófény, összeolvad a lelkük. Hogyan lehetne innen megszabadulni? Azt kérdik egymástól. Ennek elmondja Benyovszky szenvedéseit, a barbár kínzást, mit az olvasó előtt elhallgat, s az együttérző lelket magával ragadja. Hoffmann is elszánja magát, hogy ebből a börtönországból kiszabaduljon. Legalkalmasabb útnak mutatkozik Kamcsatkán keresztűl a tengeren át Khinába. Hogyan szerezzenek ahhoz való hajót? ez a későbbre halasztott gond. Benyovszky tanulta a hajózást; betanítja a szolgálatra majd többi társait: az első feladat, minél elébb eljutni Kamcsatkába.

Ezt a tervet közli Benyovszky számkivetett útitársaival. Azokat is felmelegíti a szabadulás gondolatja. Hűséget esküsznek egymásnak, s megválasztják Benyovszkyt főnöküknek. Vannak már heten. Hoffmann, Wynblath őrnagy, Pánow százados, Stefánow Hyppolit százados, Báturin ezredes és Szapranow titkár. — Sürgetik a kormányzót, hogy küldje őket minél előbb Ochoczkba, a hol hajóra szállva, Kamcsatkába vitorlázhatnak. A kormányzó maga is rááll, hogy elküldje őket. Ad melléjük tizenkét kozákot, két szotnikkal. Hoffmann azonban kénytelen hátra maradni, mert abban a vágtató menetben, a melylyel a számüzötteket szállítják, az ő műszereit nem lehet elvinni.

Az akkori idők chirurgusa még a patikáját is magával hordta, s annak külön telega kellett.

Augusztus 29-ike volt, a hó már újra megjelent Jakuczk vidékén. Itt már nem járják az útat lóval, irámszarvas az előfogat. A jakuczki száműzöttek egész a Léna partjáig elkisérték távolabbra rendelt bajtársaikat s még búcsúlakomát is tartottak a tiszteletükre. A folyón átkelve már szánútat találtak maguk előtt, melyről Benyovszky azt írja, hogy az rájuk nézve új és kellemes volt. Magasztalja az irámokat, melyek egyesével befogva a szánkóba, pihenetlen futással vágtatnak végig az úttalan hómezőn.

Ez a rejtélyes állat teszi lehetővé az éjsarki embernek a megélhetést. Ez annak a lova, tehene, birkája. Vadon, falkaszámra tenyészik az őserdőkben, s megszelidítve, mint házi állat, csordában kiséri a gazdáit. A fülén hordja a tulajdonosa billogát, hogy ki-ki megismerje a magáét. Délben valamennyi tehén hazamegy a gazdája kunyhójához s leadja a tejét. Azt nem kávéval iszszák, hanem sajtot készítenek belőle. A melyik irám vontatáshoz van idomítva, a gazdájának egy hívására előjön a csordából s behagyja fogatni magát, az istrángot a lábai között húzzák keresztűl s a nyaka alatt egy járomfához kötik. Sűrű tömött sörény borítja alúl a nyakát, ez jó neki arra, hogy az iga fel ne törje. A gyeplőszár a szarvaira van kötve. Fut magától poroszka iramban három óra hosszant, ösztökélés nélkül, s mikor kifárad, akkor megáll, ivás helyett a havat majszolja, s nagy lapos, gömbölyű patáival kikaparja a hó alól azt a fehér-szürke zuzmót, mely egész télen át ingyen takarmánya. Nem tűri az ütést; ha rávágnak az ostorral, dühbe jön, megfordúl, s megtapossa a kocsist, mint a bivaly, jó szerencséje annak, ha a felfordított szánkója alá

Szibériai szánkó, a háttérben BERIÓSOF látképe.

menekülhet. De néha úgy belebőszül a futásba, hogy nem lehet megállítani, elnyargal tíz óra hosszat, ugyanannyi mértföldet befutva; hanem akkor aztán vége, összerogy, fel nem kel többet. Az utazók kénytelenek leölni és szétdarabolni. Minden porczikája haszonra való, a bőréből szánkó lesz, szőrével kifelé fordítva; lábszárainak az irhája kész csizmaszár, csontja, szarva, nyíl és tegez; inaiból varrófonál lesz és hajó-borda-kötő gúzs, a máját, veséit, szívét és velejét ott nyomban elfogyasztják — nem sütve, hanem megfagyasztva. Még a bendőjében levő ételanyag is ínyencz-csemege, hanem ebből csak az urak kapnak. A húsát el lehet tartani esztendeig. Ezért kétszer annyi irámot szoktak az útra vinni, mint a hány szánkó van.

És aztán útmutató sem kell az irámnak. Az ő nemzetsége maga ez országban az útcsináló. A vad irámcsordák minden tavaszszal és őszszel megteszik nagy vándorútjaikat az erdős hegyektől a folyóvizes rónákra, s ez útjuk oly szabályos, hogy széles csapásaik valódi országútat képeznek a sivatagon, s a hol az irámcsorda átlábolja a Lénát, Obyt és Anadyrt, ott van a biztos rév az utasoknak. Nyáron az irám megeszi a mérges gombákat, még a légyölő galóczát is, s más baja nem lesz tőle, minthogy egy kissé pityókos lesz.

De mind ezekről a furcsaságairól az előfogatát képező »taránd«-nak nem ért rá Benyovszky értekezést írni, a naplójában foglalt nehány soron kívül. Volt neki egyéb gondja annál.

Összeesküvésük, még alig született meg, már el lett árulva. Ez az eset egyik legérdekesebb epizódja Benyovszky élettörténetének.

Utazásuk első hat napján elég jó mulatságuk volt a kisérő kozákjaikkal. Azoknak az őrizete felől ugyan

akármerre elszökhettek volna; mert azok szerte-széllyel kóboroltak, a jakut főnököktől mindenféle harácsot beszedni; aztán mikor nyestbőrökkel és elemózsiával megterhelten visszatértek, akkor neki hasaltak koczkázni, ki-ki a maga osztály részére. Némelyik aztán nemcsak a zsákmányrészét vesztette el, hanem még a napi élelmi adagát is. Egy ilyen tönkrejutott kozák nagyon goromba szavakat talált mondani szerencsés ellenfelének, a ki maga .volt a szotnik. A kozák tiszt, méltóságában megsértve, példás büntetést diktált a fegyelem ellen vétő kozákra: »verjetek rá száz kancsukát!« — A kozákok azonban tréfás legények voltak, s a helyett, hogy a delinquenst porolták volna ki, a parancsoló tisztet kapták le a tíz körméről, s lerántva róla a ruháit, rávertek a kancsukával, a mennyi elég volt neki. A száműzötteknek ez jó mulatság volt.

De nagy hirtelen elrontotta a kedvüket egy utánuk vágtató kozák, a ki lovagolva jött az irámszarvason, tunguzok szokása szerint, a kik a nyerget nem a hátára, hanem a vaskos lapoczkáira teszik a paripájuknak. Ez volt a jakuczki gyorsposta.

Ez a futár, a mint utólérte a menekültek karavánját, maga is pihenőt tartott velük s elbeszélte nekik hűségesen, hogy ő bizony most olyan levelet visz a jakuczki kormányzótól az ochoczki kormányzóhoz, melyben ő kegyelmeikről van valami nevezetes dolog írva.

A tábori orvos Hoffmann hirtelen meghalt. Gyanús írások maradtak utána, melyeket a jakuczki kormányzó Ochoczkba küld Plenizner kormányzónak, s aligha nem azt írja az urak felől, hogy ne küldje őket Kamcsatkába, hanem vettesse börtönbe.

A száműzöttek meg voltak rémülve, azt kelle hinniök, hogy Hoffmann iratai között az ő összeesküvési

tervük is megtaláltatott. Ez iratcsomagot minden áron kezükbe kellett keríteniök.

Benyovszky elmondta a tervét bajtársainak, s azok helyben hagyták azt. Kedvét keresték a megkancsukázott szotniknak, a kit a bosszúvágy, s a saját katonáitól való félelem természetes szövetségesükké tett vala.

A kozákok akárhányszor megteszik azt, hogy az úton a vezénylő tisztjüket, részeg fővel, jól elpáholják. És ilyen esetben a megsértett tisztnek még arra a sokkal nagyobb veszedelemre is készen kell lennie, hogy alattvalói, mikor kijózanodnak, eszükre térnek, hogy gonoszat cselekedtek, s azt azután rendesen azzal hozzák helyre, hogy a megbántott tisztet a legközelebbi folyón való átkelésnél, — egész véletlenűl, — kifordítják a csónakjából, s belehalatják a vízbe. Így aztán otthon nem vádaskodhatik ellenük. (Ilyen leszámolási esettel fogunk még találkozni e történet folyamán, a mely igen nevezetes fordulatot képez abban.) A mint a karaván az Aldán folyóhoz ért, s azon lélekvesztőkön kelt át, irámjait a csónak mellett úsztatva, a kozákok felfordították a megvert szotnik csónakját, s az valószínűleg oda vész, ha Benyovszky a maga ladikjával segélyére nem siet, s partra nem segíti. Ez által aztán egész hálára kötelezte azt le maga iránt.

Az önkénytelen fürdőnek azonban az a haszna lett, hogy a szotnik megmerűlt ruháinak szárogatása végett a túlsó parton tüzet kellett rakni, s a míg azok megszáradnak, tanyát ütni az égerfa-bokrok között.

Ezt a kedvező alkalmat sietett Benyovszky tervének kivitelére felhasználni. Előhozatta a pálinkás korsóit s víg múrit csapott a kozákoknak. Azok kilencz korsóját kiürítették, attól aztán úgy eláztak,

hogy valamennyien mind mély álomban henteregtek a havon.

Ekkor aztán a számüzöttek kiszedték a részeg futár tarsolyájából a veszedelmes iratokat, és a jakuczki kormányzó levelét. Volt közöttük egy titkár, Szapranow, a ki értett a zárt levelek felnyitásához s újra lepecsételéséhez. Lehet, hogy éppen ez a tudománya segítette Szibériába; vagy talán a »cabinet noir«-ban szolgált? Itt ezúttal az igaz ügynek tett vele szolgálatot.

A jakuczki kormányzó leveléből csakugyan megértették a számüzöttek, hogy a veszély csak egy hajszálon függ a fejük fölött. A boldogtalan Hoffmann, halála óráján, elbeszélte az egész összeesküvés titkát egy kebelbarátjának, s az rögtön sietett a kormányzóhoz, az elárult titoknak az árán saját magának szabadságot szerezni. Ez volt a rendszer. A denuncziáló fogoly maga szabadságot kap. A kormányzó levelének soraiból szikrázik a düh e merénylet fölött. Ráparancsol az ochoczki kormányzóra, hogy a számüzötteket, kik most érkeznek hozzá Kolosow és Rosztarguew szotnikok őrizete alatt, azonnal vettesse börtönbe, s az idén el ne küldje Kamcsatkába, mert azok ott egy hajót el akarnak foglalni s elszökni a világba, különösen egy Augusztovics Móricz nevű jőfőczinkost ajánl kegyetlenűl a figyelmébe, mint a ki a többiek vezetője. Ez Benyovszky Ágost Móricz. (A Szibériába számüzöttnek nincsen család-neve. A nemesi nevet, melyet őseitől örökölt, még akkor sem viselheti többé, ha kegyelem útján visszakerűl európai Oroszországba.) Hoffmannak az iratait pedig azért küldi Plenizner kormányzónak, mivel hogy azok németűl vannak írva, s ezt a nyelvet ő maga nem érti; de Plenizner német, ő olvassa el. Aztán várja a to-

vábbi parancsokat a szentpétervári kormánytanácstól, de azokat egy évnél hamarább meg nem kaphatja; az alatt csak tartsa ezeket a veszedelmes embereket dugaszban.

Benyovszky átolvasta Hoffmann iratait, de azokban nem talált semmit, a mi ő rá és társaira vonatkozott volna, ezeket tehát bízvást vissza lehetett tenni a futár iszákjába. Hanem azt a veszedelmes ajánló-levelet fel kelle cserélni mással. Szapranow titkár gyakorlott keze ügyesen tudta utánozni a jakuczki kormányzó írását. (Most volt még csak megbecsülni való útitárs a tintatartó!) Az őrtűz lobogásánál lett megírva a levél, maga az alvó kozák háta szolgálhatott hozzá íróasztalúl. Benyovszky diktálta a levelet; a kozákok kórusban horkoltak hozzá, a farkasok üvöltöttek körülöttük, a kiket odacsalt az irámok szimatja, e hű állatok csengetyűrázása és mély rekedt bőgése szólt bele a csendes emberi beszédbe. — Életről és halálról tanakodtak.

Az alvó kozákokat álmukban bízvást leölhették volna. S aztán teheték azt, hogy mint sokan mások, elvágtassanak a hó pusztákon tanyázó jakutok közé. Ott is van szabadság. Senki oda utánuk nem megy. Azok a jó vademberek megosztják a menekülővel a gazdagságukat, még a leányaikból is adnak nekik feleséget. (Ilyen módon támadt azóta Szibériában az eljakutosodott kozák faj, melynek már csak a neve orosz; de az arcza, termete átvette a jakut jelleget, a szép piros arczú, nagy szőke szakállú kozák apáknak a fiai már fekete hajúak, szakálltalanok, kiálló pofacsonttal, cserbarna arczszínnel, fekete ajkakkal, pisla szilvamag szemekkel, termetük tömzsi, tagba szakadt, lőcslábu, izmaik gyöngébbek és az orosz nyelvet nem értik többé: jakutúl beszélnek.) Hanem

Benyovszkyéknak ez a vad szabadság nem volt kecsegtető, nekik Kamcsatkába kellett törekedniök, ebből a kétségbeejtő világrészből csak hajón át van mód a biztos menekülésre — az édes Európába; a hová mindannyian visszavágytak.

Ezért kellett azt a hamisított levelet fogalmazniok Pleniznerhez.

Ebben a kicserélt levélben aztán a Kamcsatkába küldendő foglyok a jákuczki kormányzó által, mint talpig becsületes emberek ajánltatnak szíves pártfogásba, különösen az a kettő, a ki mint hadifogoly került a társaság közé. A Hoffmann sebész halála is megemlíttetik, s az átküldött iratok a végett ajánltatnak figyelembe, hogy azokból az elhúnyt hagyatéka kiderüljön, mivel hogy hihető, hogy ő is a vadász konzorcziumhoz tartozott.

Ezt a levelet aztán szépen visszatették az eredeti borítékba; s az egész csomagot a futárnak a táskájába.

Mikor hajnalban a kozákok felocsúdoztak mámorukból, nem vettek észre semmit az egész kezelésből.

Benyovszky vakmerő játékot kezdett, mikor ezt a levél cserét kikoholta. Ochoczk ugyan jó messze esik Jakuczktól, de azért egyszer valamikor mégis csak vissza fog kerülni a Benyovszkyt és társait idáig kisért kozák csapat eredeti lakhelyére, s akkor az ochoczki kormányzó válaszát megviszi a jakuczki kormányzónak, melyben az el fogja neki mondani, hogy »a kegyelmességed által olyan jól beajánlott száműzötteket, a hogy kivánni méltóztatott, a legnagyobb barátsággal fogadtam; valóban én is úgy találtam, hogy az a hadi fogoly Augusztovics Móricz igen jeles szeretetreméltó ifjú ember, azért is a legjobb házhoz

szállásoltam be s bőven ellátva mindenekkel, elszállíttatám a legelső hajóval Kamcsatkába stb.«

Erre a válaszra ki fog ugrani a bőréből a jakuczki kormányzó éktelen dühében s a levélhozó kozák bőrén fogja tölteni kancsukás bosszúját, s visszafelel az ochoczki kormányzónak, hogy »hol van az a bolond levél, a melyben én nagyméltóságodnak ilyen eszeveszett utasításokat adtam?« Erre a hamisítás ki fog sülni. Benyovszky már akkor ugyan Kamcsatkában lesz, s közbeesik az ochoczki tenger, de a két rászedett kormányzó bizonynyal utána fog küldeni s értesíti s kamcsatkai kormányzót a velük játszott tréfáról, és a tervezett összeesküvésről. Hogy ez mind így fog bekövetkezni, azt mind előre elgondolhatta Benyovszky, mikor a levélhamisítást kigondolta.

Azonban ezzel is időt nyert. A levélváltás Jakuczk, Ochoczk és Kamcsatka fővárosa között egy-egy évszakot elnyel. Kinyaralhatnak bátran, a míg utóléri őket a felfedeztetés, s addig remélheté, hogy megtalálja az eszközöket a tovamenekülésre.

Folytatták tovább az útjukat békével az Inna folyóig. Ez a rohanó hegyi folyam télen sem fagy be; zuhatagai a jégormok között törnek útat, tavai tele vannak halakkal, a karaván két napot tölt el e kedves vidéken, halászattal; azután ismét tovább halad kelet felé, — szeptember vége felé jár, itthon Magyarországon akkor folyik a vidám szüret, Benyovszky kiséretéből két kozák megfagy az úton.

Judoma faluig vergődhettek a száműzöttek irámvontatta szánjaikkal. Ez is igen érdekes hely volt abban az időben. Alig állt hat házból, s ezeket száműzöttek lakták. Azonban ezek a nyomorúlt viskók szolgáltak találkozó helyűl valamennyi szerteszét kóborló tunguz, jakut és mongol hordáknak, melyek novemberben mintegy titkos összebeszélésre ide sereglettek egész nagy fegyveres csapatokban s magukkal hozták vadászataik zsákmányát, a szörme árukat. Azokért meg feljöttek a khinai Mandzsu és Amúr vidéki kalmuk-kereskedők s csereberélve átvették a vásárra hozott drága portékát s úgy szállíták át Khinába, csempész módon; a mivel nemcsak az orosz kormányt károsították meg, a vámfizetést elengedve maguknak, hanem a jakuczki és ochoczki görögöket is, a kik nagy bért fizettek a kiváltságukért. Később az ochoczki élet leírásánál adatokkal mutatja ki Benyovszky, hogy az ochoczki »kollégium« tagjai mennyi hód, nyest, fekete róka, rozsomák, tengeri kutya, és medvebőrt gyűjtenek össze, mint harácsot, a meghódított korjákok, lamuthok és tunguzok állandó telepéről; ez adóba beszedett bőrök ára két millió rubel értékre fölment. — Elképzelhető, hogy a meg nem hódolt törzsek, melyek rendes tanyáikon meg nem találhatók, mennyit hordhattak össze a judomai csempész vásárra. S azt az orosz hatóságok képtelenek voltak megakadályozni; mert az ellenőrzésre kiküldött kozákok és szotnikjaik maguk is mind részt vettek a csempészetben.

Ezt a kis falut pedig szükséges volt fentartani; mert itt kezdődik a »kutya-állomás.«

A »jégparadicsomnak« változatai vannak. Tobolszkig lóvontatta szánon, onnan tovább lóháton a Lénáig, a nyári vízáradatban a mocsárokon keresztűl, a Lénától Jakuczkig csónakon; Jakuczktól odább

már csak az irámszarvas győzi, Judománál az irám is felmondja a szolgálatot, kezdődik a kutyagazdaság.

A szibériai eb nemcsak leghívebb társa, de leghasznosabb állatja az oda juttatott embernek. A teremtés remeke nem élhetne itt meg, ha az a kutya nem volna vele. Ez az egyedüli közlekedési eszköze, vadásztársa, teherhordója. Kutyaszánon jár a kormányzó félesége látogatásait tenni, maga a kormányzó azon utazza be a kerületét, s kutyaszánon jár a csukcsi vadász medvét, vad irámot kergetni. Kutyaszán szállítja a kereskedelmi árúkat, kutyaszán a gyorsposta, s ez helyettesíti a lovasságot.

A szibériai eb hasonlít a magyar juhászkutyához, hegyes füle, felkunkorodott farka, fehér bundája. Van is becsülete, egy összetanult kutyafogat ára kétszáz rubel, ugyanannyi egy kiképzett vezérkutyáé. Ennek a feladata az ötös, hetes vagy kilenczes fogat élén az utazásnak az irányt megadni, az ő ugatása a többinek adott vezényszó. Mikor elcsahintja magát az indulóra, egyszerre neki rugaszkodik valamennyi s vágtat csaholva végig a hómezőn, könnyű lábai alatt nem szakad le a hó, az utazónak csak arra kell ügyelni, hogy ki ne essék a szánból; mert a kutyafogat meg nem áll semmi hívásra. Lehet a szánban úgy ülni, mint a nyeregben; vagy oldalvást, mint a nőnyeregben, ez a kényelmesebb; csakhogy az ember könnyen kiesik a szánból a farolóknál, s szíjjal levén odakötve a kashoz, szaladhat, míg újra felkerekedhetik az ülésébe. Nagyobb baj az ránézve, ha szembe találkozik egy másik kutyafogattal, mert akkor a két szánkó kutyái összemarakodnak s nehéz dolog őket szétválasztani. (Pedig ezeket már nem hevíti a nyelvkérdés, a külön nemzetiség.) Ellenben, ha a vezéreb

megórrontja a közeledő hózivatart, egyszerre megáll, a társainak maradásra ugat, azok már tudják a kötelességüket. Jön a rettenetes burána, a sarkvidéki forgatag; a hótölcsér oszlopfeje a fellegeket támogatja, míg alant szérűt ver széles talapjával; derékban karcsú, mint a pálma. Ez ellen nem segít más, mint lefeküdni arczczal a hóba. A jégvihartól porrá tört hó megvakít és megfojt, s keresztűl hat minden bundán, ezt emberi test ki nem állja. A hű kutyák azonban odafeküsznek a gazdájuk köré s meleg testükkel megóvják őt a megfagyástól, — mikor aztán a förmeteg elvonúlt, akkor kidúlják magukat és gazdájukat a hósír alól, s aztán vágtatnak tovább a szánnal.

A judomai telep lakóinak az volt a gazdaságuk, iparuk, életfeladatuk: kutyákat nevelni és tartani az Ochoczk és Jakuczk között utazók számára. Azok a postakutyák az egész télszakon át nyargalnak hegyek, völgyek hósivatagain keresztűl, s az üres napokon viszik a gazdáikat a medve-vadászatra, a miben maguk is segítenek a vadállat kézrekerítésénél; — mikor aztán beköszönt a nyár, a hó elolvad, jönnek az éjszakátlan nappalok, kizöldűl a fű, ellepi a sok gomba a mohos rónát, akkor a hű kutyák hivatala szünetel. Szabadságidőt kapnak. Hat hetet, talán nyolczat is, a meddig a nyár tart. Akkor elszáguldnak seregestűl a folyók partjaira s fognak maguknak halat a kiöntésekben, marmotát a kikapart odúkban, mulatnak, farsangot csapnak; mikor aztán a legelső hó leesik, akkor nem várják a beidéztetést, haza czammognak a gazdáikhoz, jól kihízva, s új családtagokat vezetve maguk után. A jóllakott kutya pedig hivatalképtelen. A gazda fogja a hazaérkezőt, karóhoz köti, s két napig nem ád neki semmit enni. Mikor aztán a kutya rekedtté ordította magát, akkor ád neki porrá tört hal-

szálkákból készült moslékot. Ettől azután a hű állat úgy lesoványodik, hogy ismét alkalmas lesz a szán előtt futásra. Mintha csak diurnistának alkotta volna a teremtés.

Ilyen kutyaszánon utazott Benyovszky és fogoly társai tovább Ochoczk felé. Judomától nem messze elérték a jablonkói hegyláncztot. Az a nehány panaszszó, melyet ez utazásról feljegyez a száműzött naplójában, az itt kiállt veszedelmekről és szenvedésekről, későbbi utazók leírásában hű magyarázatra talál. Ezek azok a szikla-tömegek, a melyeknek építésében az a nagy földalatti szellem gyakorolja magát; még most is folytatja; ha megúnta az összerakott játékot, egyet taszít rajta, s sziklák, csompók, kolonczok, hegyormok megint más alakzatba dűlnek; a végtől végig repedt hegyek, a felmeredő mágnessziklák, kiálló mágnesvas jegeczeikkel, a téglaépítmény módjára felrakott fantasztikus félívek, csüggő padmalyokkal, a sötét sienit talapból kimeredő egyenes hófehér sírkövek (démonok sírjai), az óriási oszlopokból orgonának alkotott bazaltfalak, a vakító fényű jégormok, s a bérczromok közt útat törő hegyi folyam, mely alagútat ás sziklákon és örök jégfalakon keresztűl »a nagyszerűség borzalomérzetével töltik el a lelket.« S a démon-kéztől szétdúlt sziklavilág kísértetes hatásához járúlnak az ég tüneményei is. Szeptemberben itt már a napot csak mint egy sugártalan, izzó tűzgolyót ismerik, mely beveresíti az eget és földet, tűzláng lesz tőle a szikla, a jégorom, de ő maga nem melegít; folyvást hajnal van az égen, pitymallat, alkonyat összefolyik; azután felváltja a nappali rémfényt a hold, míg az is elfogy; néha-néha feltámad a sötétkék égen a vér-veres északfény; de ettől nem lesz semmi fényes, mint szokott lenni a napalkony pírjától, a felhők feketék, a sziklák

feketék, az északfény teljes fénye mellett: fenn a végtelen magasban mintha ezernyi szikra pattogása hallatszanék, olyan zörej támad. Nem csoda, ha az ittlakó ősnépek lelkét csupa babona tartja. Ők csak démonokat ismernek. Nekik csak rossz isteneik vannak, a kiktől félni kell, a kiket el kell űzni, ki kell engesztelni. Démon rájuk nézve a nap, a hold, a szél, az erdő, a hegyek szakadékaiból ordítva előtörő vihar; a mirígy, a kelevény, a guta és az állat; a kutyában emberlélek lakik, rosszúl őrizte meg a paradicsomot, beeresztette az ördögöt, azért lett örök kutyaságra kárhoztatva; de ember lakik a marmotában is, a lapoczkáján egy darab fehér hús van, az emberi tag, azt nem szabad megenni; ember lakik az irámban, s a jeges medvének minden ivadéka ember volt valaha. Talán az idegeneknek is, a kik oda vetődnek, mind el kell hinni időjártával ezeket a meséket.

És e kísértetek tartományán keresztűl magának kell útat találni a száműzöttnek. Idáig kisérték, vigyáztak rá, hogy valamerre félre ne csapjon, a jablonkói hegyek között hagyják magában futni, keresse maga a börtönét. Tudják, hogy itt már el nem szökhetik; ha csak maga is szakállas farkassá nem akar válni. A kozákok elvágtattak előre, nincs gondjuk többé a foglyokra. Tudják jól, hogy a szerencsétlenek kénytelenek őket felkeresni a pihenőkön, s ismét hozzájuk csatlakozni, mert azoknak még csak fegyverük sincs, a mivel magukat a medvék és farkasok ellen megvédelmezzék. A kutyaszánon egy embernél több el nem fér; az előfogatot magának az utasnak kell igazgatni. S minthogy ezt soha sem tanulta, csak a jó Isten őrzi, ha e rossz istenek országában nyomorúltúl el nem pusztúl, a meredek hegyoldalról le nem bukik szánostúl, kutyástúl együtt mély szakadékokba; jó sze-

rencse, hogy mindenütt mély hóba esik, nem törheti magát össze; s onnan aztán megint kikeczmeleg, összekötözi az elszakadt istrángokat s igyekezik előrehaladt társait utólérni. Ha szerteszét tévedtek, tüzeket raknak a szikla-ormokon, azokkal hivogatják egymást össze. — Végre a szenvedések minden változatain keresztűl törtetve, eljutnak egy nagy folyam partjára, ez az Arak. Ez aztán kivezeti őket a sziklák labyrinthjából.

Ez az útjuk a jablonói hegylánczon keresztűl tovább tartott félhónapnál; október tizenhatodika volt, midőn Ochoczkba megérkeztek. Ezen a ponton végződött a száműzöttek szárazföldi útja Szibérián végtől végig. Deczember 4-én kezdte meg ez útat Benyovszky Pétervárról. Február 14-én Tobolszkból, s nyolcz hónapig, pihenéstelen, vágtatva és kergetve végezte azt be; — hogy aztán folytassa a tengeren tovább — Kamcsatkáig.

HARMADIK FEJEZET.

OCHOCZKTÓL KAMCSATKÁIG.

A TENGER VIHARBAN.

A város maga — faházak csoportja, a vár egy földtúrás, palánkkal körülczölöpözve, a négy szegletén egy-egy kicsi négy fontos ágyú, a várőrség — vétség miatt kimustrált marodeurhad, a parancsnokuk egy kegyvesztett kurlandi születésű ezredes; maga a város népsége csupa száműzött, a kiket Oroszországból ide sepertek. (Még akkor Lengyelország nem szolgáltatta a szibériai emberanyagot.) Ki, mivel szolgált rá, hogy

idekerüljön? hamisításért, vagy az igazmondásáért? politikai vétség, gyanú, rokonainak a bűne, vagy ellenségeinek az árulkodása, sikkasztás, vagy protestáns hitre térés, vagy éppen szektáriusság volt-e az oka a világból kiveretésének? azt itt nem kérdi senki. Valamint azt sem, hogy mi volt a hajdani foglalkozása? Földes úr volt-e, vagy hivatalnok? katona, vagy pap? az mindegy. Itt választhat új pályát, van benne válogatás. Lehet vadász, vagy hajós. Ha nem tud lőni, majd megtanítja rá a szükség; ha nem tud vitorlázni, majd megtanítja rá a szél, meg a hullám. A hajós egyre szállítja a vadászokat az aleuti szigetekre, meg vissza, s azok egyre járnak-kelnek oda és vissza, a hogy az évad tart, a tengeri vidrának, vagy a rozsomáknak az évadja. Tizenhét hajó járja e küldetésben az ochoczki öblöt, a kamcsatkai tengert, s az aleuti archipelágust.

A kinek az Isten nagyon fölvitte a dolgát, az bekerűl a kollégiumba. Ez pedig nem valami tudományos intézet, hanem állami hivatal. Van ilyen Ochoczk városában négy; az admiralitási, a hadászati, a kereskedelmi és a rendőri s közigazgatási kollégium.

A közigazgatási kollégium szűntelen járja a pusztát, szedi a bőr-harácsot a falvakban lakó törzstől; a kereskedelmi kollégium serénykedik azoknak ezüst rubelekké való átforgatásában, az admiralitási kollégium a felhalmozott árúknak a világforgalomba juttatásában, s a hadászati kollégium védelmezi mind a hármat, hogy a meg nem hódított szilaj törzsek agyon ne verjék őket.

Mert még ez időben folytonos hadjáratot kellett folytatni a megtelepült oroszoknak a bennszülöttek független törzseivel, a kiknek folytonos betörései ellen

egy földnyelvre épített sáncz volt látható egy ágyúval ellátva. Az adószedő-hivatal folytonos halálrettegéssel volt összekötve. Aztán a kozákokban sem igen lehetett bízni. Éppen Benyovszky megérkezésekor tartotta izgalomban az egész várost az a rémhír, hogy harmincz kozák a helyőrségből megszökött; ha ezek szövetkezni találnak azokkal a harczias nomád törzsekkel, könynyen feldúlhatják az egész Ochoczk várost. Ők tudhatják legjobban, hogy mennyit ér az ottani helyőrség harczi kedve?

És Benyovszkynak nem támadt az a gondolatja, hogy ugyanazon az úton ő is megszökhetne a társaival. Ha könnyen megérthető, hogy a szabad kozáknak miért támadt kedve otthagyni a favárát, a mindennapi szárított halát és halkenyerét, s a drága jó pálinkáját, és a misézö pópáját, és felcserélni mindezt a szabad jakutok jurtáival, medvesültjével, savanyú tejével és samán varázslóival: úgy ez a neme a szabadságnak nem lehetett eszménykép annak a lelke előtt, a ki a polgárosúlt világ után vágyott vissza. A Szibériába hordott kozákok azóta is folyvást így züllenek el a hósivatagokban: — nagy részük összeházasodva a jakutok leányaival, úgy eljakutosodott már (oroszból fordított műszó), hogy az egész szláv typusát elvesztette. A jakuttal vegyült kozák ivadéka éppen olyanná lett, mint az alsóbb fajta nép, mely Ázsia sivatagát lakja; alacson termetű, tömzsi, lőcslábú, tagbaszakadt: feje homlokban lapos, állban erős, tompa pisze orrú: szemei pislák, szegleteikben összetapadó héjakkal, arczbőre sárgabarna lett, szája fekete (a jakut népdal a szép leánynak »fekete szájáról« énekel) és szakálla nem nő. De még a nyelvét is elfelejtette, a jakut lett az anyanyelve, s ha a kunyhójába lépő idegen oroszúl szólal meg, azt kérdi tőle: »úgy-e te muszka vagy?« És a

mellett erőben is elvéznúlt; míg az őseredetű kozák százhúsz kilót tud emelni, a jakuttá lett korcsnak már csak nyolczvanat bír el a válla. — Hanem hát a jakutoknak leányaik vannak, s a szerelem Szibériában is mindenható.

Benyovszkynak nem volt kedve a kozákok után szökni, ő várt a maga hajójára, mely őt Kamcsatkába vigye. Arra is gondolt, hogy hát ha útközben ezt a hajót is el lehetne foglalni. Említi is ezt a gondolatját egy helyütt a naplójában.

A várakozás napjai alatt bő alkalma volt az ochoczki viszonyok s a szibériai népsajátságok tanulmányozására. A kormányzó, kit még Erzsébet czárnő száműzött ide, elég jól fogadta a száműzötteket. Börtön helyett jó módú polgárok házaiba szállásolá el. Jó sikere volt a meghamisított levélnek.

Azonban innen mégis sietni kellett, mert a jakuczki futár hírt visz az urának a kisért száműzöttekről, s az majd új izenetet küld, s akkor ők bele kerülnek a csávába.

Benyovszky az itt szerzett adatait összegyűjtve, félretevé későbbi használatra s aztán maga sürgeté a kormányzónál, hogy szállíttassa őt és társait a maguk helyére Kamcsatkába.

Nem lehetett az puszta kiváncsiság, a mi Benyovszkyt arra ösztönözte, hogy Ochoczkban időzése alatt az ottani viszonyok részleteit tanulmányozza. Mint képzett tengerésznek előre kellett látnia, hogy megszabadulási tervének az lesz majd a nehezebb része, a mi a sikerült megszökés után következik: maga a tengeri út? merre és hová? miket fog maga előtt találni? minő jégtorlaszokat? hol vannak azokban a hajózható nyílások? minő szeleket? miféle szigeteket, a mik élelmet, vizet szolgáltatnak a hajósnépe számára,

minő időjárási fordulatokat? Voltak megelőzői, a kik már e tengereket bejárták. Azoknak az emlékiratait kereste. Egy kozák kalandjairól beszéltek, valami Desnewéről, a ki a múlt század közepén megtette azt a vakmerő vállalatot, hogy a Kolyma folyam torkolatából, mely a jeges-tengerbe szakad, a kamcsatkai öbölbe keresztűl vergődött, körűlhajókázta a csukcsi félszigetet, s megtalálta az Ázsia és Amerika közötti nyílt csatornát. Ugyanezt a nyílt átjárót 1728-ban Behring, orosz admirál, I. Péter czár által kiküldve, újból felfedezte, Csirikoff Alexei, kapitány, társaságában. Maga bele is halt a hős tengerész e felfedezési útjába, kiverve a vihartól, a jeges tengerártól egy puszta szigetre. Hálából az ő nevéről híja a tudós világ a tengert, a vízi útat és a szigetet, mely sírját őrzi. Később is akadtak vállalkozók, kik neki indultak vadakban dús szigeteket keresni a kamcsatkai tengeren túl, a múlt évben a czárnő parancsára Kreniczin és Sevareff kapitányok vállalkoztak a Szent-Péter és Pál és az Erzsébet hajókkal a felfedezési útra; de visszatértek, a nélkül, hogy okosabbak lettek volna. Benyovszky kutatásai nem eredményeznek egyebet, mint azt, hogy a kalandos útat már egyszer megjárt hajók egyike, a Szent-Péter és Pál, ismét itt van az öbölben, indulásra készen, ezúttal csak Kamcsatkába van küldetése, málharakománynyal, liszttel, égett borral: ez a száműzötteket is elviheti.

A hajónak volt egy kapitánya és egy hadnagya. A kapitányt Csurinnak hítták, a hadnagyot Krosztilofnak.

Mikor Benyovszkyékat a hajóra szállíták, csak a hajóshadnagy volt ott. Mi oka lehetett rá? azt Benyovszky nem mondja el, a miért e bölcs férfiú egész özönével a szidalomnak árasztá el a kezébe kerűlt

foglyokat, lánczot veretett rájuk, s az árbocz körűl a legaljasabb munka végzésére kényszeríté őket. Még ilyen kegyetlenűl a szárazföldön sem bántak velük. Azonban nemsokára megérkezett a kapitány, Csurin; az egész felháborodással látta, hogy az ő foglyai lánczra vannak verve, rögtön szabadon bocsátatá őket, s a hadnagyára, a miért parancs nélkül intézkedett, ott az ő szemük előtt ötven kancsukát veretett.

Ez a tény, úgy egyszerűen odavetve Benyovszky naplójában, legalább is érthetetlennek látszik, az ugyanott talált további adatok azonban egész világossá tevő magyarázatot adnak hozzá.

Csurin kapitány nevezetes szerepre van hivatva Benyovszky történetében. Említi az emlékirat, hogy a felfedezésre kiküldött Szent-Péter Pálnak vissza kellett térni, siker nélkül, a hajósság lázongása miatt. Kreniczin volt a kapitány, Csurin a hadnagy, a lázongók koriféusa. Mikor a Bolsa folyóban fölfelé eveztek, a dereglye, a melyen a kapitány ült, felfordúlt, Csurin dereglyéje véletlenűl neki ment és felbillentette. Éppen az történt vele, a mi Kolosow szotnikkal, mikor a kozákjai az Aldánon átkeléskor belefordították a vízbe. Ez a korrektivum. Ha a közkatonák fellázadnak a főtisztjük ellen, alkalmat adnak neki véletlenűl a vízbe fulhatni, nehogy a tiszt az állomásra megérkezve, bevádolhassa őket a hatalmasoknál. Kreniczinnél ez sikerűlt. Utána Csurin vette át a kapitányi hivatalt, Ochoczkig vezette a hajót. Abban a rangban meg is maradt. Ezért azonban irígye lett a másik hadnagy Korosztiloff. Csurin kapitánynak volt egy szép leány kedvese Bolsereszkben, Kamcsatka fővárosában, arra sok pénzt elköltött, annálfogva sok volt az adóssága. Hitelezői szorongatták, s ő a kormányzótól kért kisegítést. A kormányzó azonban, nem hogy pénzt adott volna neki,

hanem megfenyegette, hogy a kollégium elé állíttatja: »rossz szél fúj a nyomodban! azt suttogják, hogy a te parancsodra fordították fel a dereglyét a hajósok, a melyben Kreniczin ült; te fojtattad őt a Bolsába! Most útadra mehetsz; de ha visszatérsz, majd vallatóra foglak!«

Ez teszi megérthetővé, hogy Csurin kapitány olyan nagy hamar haragra lobbant, a miért a hadnagya lánczra verette a foglyokat. Tudta, hogy ez volt a besúgó. Az az ötven kancsuka fizetés volt az árulkodásért és figyelmeztetés a többieknek. Valószínű, hogy ha nem verette volna őket lánczra, akkor meg azért büntette volna meg, és így Benyovszkyék jól jártak az ellentétes rövid elbánással.

Csurin kapitány egy ingatag jellemű ember, a ki szűntelen a legközelebbről fenyegető veszély befolyása alatt áll; a mellett szerelmes szívű és iszákos.

A míg az Ochta folyó által képezett öbölből kivergődnek a hajóval nagy zűrzavar és kiabálás között, addig a száműzötteknek a puszta nézés jut. Úgy is elég ember lábatlankodik egymás előtt, az egyik felfelé húzza a vitorla-póznát, a másik lefelé. A kapitány lót-fut, káromkodik, s osztogatja az áldást a gombosvégű nogajkával. A mint azonban a hajó a nyílt tengerre kijut, akkor kapitány, hadnagy, kormányos és hajós-legénység mind neki fekszik a pálinkás butykosnak, s úgy leiszsza magát, hogy szerte-szét hever egymáson keresztűl valamennyi, ki a kajütben, ki a hajófenékben. A száműzöttek mind valamennyit kidobhatnák a tengerbe, s elfoglalhatnák a hajót. Erről a gondolatról azonban le kell tenni Benyovszkynak. Ellene vannak a szelek és hullámok. A légtaszítások a szélrózsa minden irányából jönnek, a tengert a leggonoszabb keresztkashullámokba dagasztva; a hajó

kormányozatlan tévelyeg, hömpölyög, kalimpázik, végre megállapodik a szél északkeleti irányban, s akkor aztán fúj megátalkodottan. Senki sem törődik se széllel, se hullámokkal.

Reggel három órakor aztán nagy recsegés támad; az erős vihar kitörte a középárboczot derékban. Már erre a zörejre mégis csak fel kellett ébredni a kapitánynak. Előbújt négykézláb a kajütjéből, s azt kérdezte: »mi baj?«

Egy lezuhanó vitorlapózna aztán megadta neki a feleletet, úgy csapott le rá, hogy eltörte a karját. Erre aztán megszűnt parancsolgatni. Annak különben sem lett volna semmi sikere, mert az álmukból felocsúdó hajósok azt sem tudták, mihez kezdjenek. A kitört középárbocz kötelei és vitorlái úgy összekúszálták az egész hajó vitorlakészülékét, és az alárboczot, hogy annak a rendezéséhez ember kellett, a ki értsen hozzá.

És itt kezdődik Benyovszky rendkívüli tehetségeinek érvényesülése. — Mikor a veszedelem tetőpontra hág, ő veszi át a pusztuló hajó fölötti parancsnokságot, s elébb csak a fogoly társainak, majd a felocsúdó hajós-legényeknek, nyugodt határozott hangon osztja a rendeleteket, a melyekből azok rögtön észreveszik, hogy jártas tengerészszel van dolguk. Szót fogadnak a parancsainak, a mellett szidják a tisztjeiket, a kik semmihez sem értenek; maga a megsérült kapitány is könyörögve kéri Benyovszkyt, hogy vegye át helyette a parancsnoki tisztet, a hadnagyára nem meri azt átruházni, megfogható okból.

Ekkor azután már Benyovszky teljesen urává lesz a helyzetnek. Ő parancsol a hajón, fogolytársai végzik a szolgálatot, a veszély mindenkit engedelmessé tesz, s a siker, mely a szabadulásra vezet, megerősíti a bizalmat. Parancsára eltávolítják a letört főárbocz

derekát a hajóról, s a csonkjához, meg az előrúdhoz új vitorlát erősítenek meg; nagy erőfeszítéssel felvontatják a hátsó árboczra a brámvitorlát, s ismét képessé teszik a hajót az út folytatására.

De minő utazás volt az! A helyett, hogy közeledtek volna Kamcsatka felé, még jobban eltávoztak tőle. Elindulásuk után négy nappal szárazföldet látnak, csakhogy az nem a kamcsatkai félsziget előfoka, hanem Sachalin szigeté; délre Ochoczktól s a szél kitartón kelet dél-kelet felé viszi a hajót.

Ez a helyzet kedvet támaszt Benyovszkyban most rögtön egy merész kézcsapással keresztűlvinni a megszabadulás munkáját. A hajós-néppel könnyű elhitetni, hogy a kitört közép-árbocz híjával levő hajót nem lehet az újabb viharban szerencséltetni, jó lesz valahol kikötni vele, a koreai öbölben, a hol új árboczot kapnak, a hajóterhet is újra kell felmálházni; mert azt a vihar úgy össze-visszahányta, hogy a hajó felbillenésétől lehet tartani, az út irányával ellenkező, (de a Benyovszky tervének annál inkább kedvező) szél már a koreai partokhoz viszi a hajót. Van egy gyarló delejtű a hajón, (melynek hibás voltát az angol kiadó előszavában körülményesen kimagyarázza) ezt a gyatra instrumentumot még Benyovszky vassal és fokhagymával is tévedésekre kényszeríti; hamis irányt mutogattat vele. E csellel rászedi a hajósokat, s már egész siker igérkezik a számára, a midőn az egész tervét elrontja a hirtelen megugró szél. Az északkeleti átadja az uralkodást a dél-nyugatinak, mely egyszerre megfordítja a hajó irányát, s Benyovszky kénytelen a hajóval Kamcsatka felé vitorlázni. Deczember 1-én látják meg a hajóról a legelső fekete pontot a tengerből felmerülni, ez a magas Alaksa hegy csúcsa; Benyovszky aztán tengerészi pontossággal, ügyesen

elkormányozza a vezényletére bízott Szent-Péter és Pált egész a bolsai kikötőig, a hová deczember 2-án vitorláznak be, s azzal leteszi a parancsnoki rangot, s lesz belőle ismét száműzött rab.

Itt kezdődik aztán az, a mit az életben regénynek neveznek; mely azonban nem egyéb, mint a való eseményeknek a rendkívülivel és a csodással összefűzött kővetkezetes lánczolata.

NEGYEDIK FEJEZET.

ELSŐ KEZDEMÉNYE AZ ÖSSZEESKÜVÉSNEK.

A bolsai öbölbe megérkezve, a foglyokat előbb egy földből épített kunyhóba zárják, a minek csak a teteje áll ki, s ott őrzi őket négy katona, nyolcz kozák és egy őrmester; majd délfelé értük jön néhány bajdarával egy orosz tiszt és tíz kozák, hogy őket tovább szállítsa Bolsereczkbe, és a kormányzó számára érkezett csomagokat átvegye.

Benyovszky első tekintetre megnyeri az orosz tiszt figyelmét, mely egész becsüléssé fokozódik, midőn arra a kérdésére, hogy kicsoda? azt feleli: »Katona, egykor tábornok, most rabszolga.«

A mint a tiszt megtudja, hogy Benyovszky társai is mind tiszti rangot viseltek, meghívja őket az asztalához, a földkunyhóba, s megvendégeli őket. — Érdekes lakoma — itteni szokás szerint: főtt hal, azután füstölt hal, a mihez kenyér helyett szolgál valami meg nem nevezett faladék; porrá tört szárított halból, melyet tésztává gyúrtak s kisütöttek. Megfelel a drága ételeknek a drága ital is, olyan víz, a melynek posajtolt hal adta meg a kellemes savanyúságot. Fűszerezik az opulens lakomát a vendéglátó gazda vidám adomái az itteni életmódról és szokásokról, a mikből előre megtudhatják, hogy a föld kerekén nem lehet nyomorúságosabb tartomány, mint ez az ő új hazájuk Kamcsatka.

Ebéd után aztán a bajdarákba ültetik a foglyokat kettesével, s szállítják őket víz ellenében evezve, Bolsereczkoi Osztrog városába. Ezek a bajdárok vékony deszkából készült csónakok, miket halcsonttal kötöznek össze s belűl tengeri fóka-bőrrel béllelnek ki. Szemközt jön rájuk négy bajdara, igen jól öltözött férfiakkal. Azok megállítják őket, s kérdezősködnek tőlük, hogy kicsodák és honnan jönnek? Az egyikük megmondja, hogy száműzöttek: most jönnek Európából.

Erre a négy csónak férfiai hangos örömriadásban törnek ki, mely Benyovszkyt és társait annyira dühbe hozza, hogy ökölre készülnek velük menni: »hát ti még csúfot űztök a mi szerencsétlenségünkből!« Míg a kisérő tiszt fel nem világosítja őket, hogy hiszen ezek is száműzöttek s nem gúnyolódás az ő örömük, de őszinte részvét, hogy új barátokat üdvözölhetnek

abból a világból, melyből ki vannak taszítva. Erre aztán összeölelkeznek, s az első örömkaczajra következnek az első könnyek.

S a mint az első köny megpecsételé a barátságot, már megszületett Benyovszky lelkében az első terv a megszabadulás végrehajtására. Az első szavaik, az első gondolatjaik abban az eszmében találkoznak, hogyan lehetne a kínzatás és megaláztatás e tartományából a szabadság Istenföldére újra kijuthatni?

Sokáig is tarthatott ez élénk beszélgetés, mert a vezénylő tiszt sürgeté a továbbhaladást, nehogy az éjszaka ott lepje őket.

Ennek az első találkozásnak a leírásánál a figyelmes olvasó két körülményen fog felakadni.

A nap, a melyen ez történik, deczember 3-ika. Hogyan járhatnak e folyón még akkor csónakokkal? Ez az egyik kérdés.

A Bolsa folyam ez idő szerint erősen be van fagyva; annak a torkolatát a jég csak május végével hagyja el, s már szeptemberben beáll. A csónakútat bizonyára a jégen keresztűl vágva tartották fenn, az érkező hajók számára, melyeket nem lehetett a nyílt tengeröbölben hagyni, hanem be kellett vontatni egész a Bolsereczkoi Osztrog vára alá, a hol ezeket egy kikötőbe elhelyezték téli szállásra; úgy hogy a váracs ágyúi védhették őket a megrohanás ellen. Tehát kétségtelen, hogy egy ilyen embermunkával tört csatorna, a jégburkolaton végig, képezte a csónak-útat.

A második kérdés pedig alkalmasint az lesz, hogy hát van Kamcsatkában deczember 3-án még »nappal« is? hogy a kisérő tiszt sürgeti a foglyokat a továbbhaladásra; nehogy ott lepje őket az éjjel. Az igaz, hogy Kamcsatkában deczember 3-án már nappal nincs; hanem azért »este« van, mikor t. i. a hold

lemegy. Akkor aztán tökéletes a sötétség. Hanem ez az éjjel nem tart soká. Valamint júniusban a nap alig száll le egy órára a láthatár alá az éjsarki vidéken; éppen úgy tesz deczemberben a holdvilág, éjfél után egy órakor már itt van a szürkület, s aztán kiálthatja az őr a toronyból: »hajnal van, szép fehér hajnal!«

A száműzöttek az új holdfeljövetelkor már a város alatt voltak, s ott ellettek szállásolva. A mint kipihenték magukat, az őrség felkisérte őket a kormányzó elé, a várba.

Ez már valóságos vár, a komolyabb értelemben: ellátva sánczárokkal, felvonó híddal, ravelinekkel és esplanaddeal, belűl házias otthonos kényelemmel berendezve, rendes katonaőrséggel, hordozható ágyúkkal felszerelve, s egy tisztességes, jószívű kormányzó parancsnoksága alá helyezve.

Maga Bolsereczkoi Osztrog városa is a rendezettebb helységek egyike lehetett már azon időben. Számos kereskedő lakta, a ki a gazdagok számába sorozható; volt tágas temploma; abban rendes protopópa végezte az istentiszteletet; a szabad vadászokon kívül voltak rendes iparosok is benne, sőt még valami zenekara is volt, mely tánczvigalmak alkalmával az előkelő társaság lába alá húzta a kalamajkát. A kormányzón kívül egy hetman és egy korlátnok képezte a helyhatóságot, az elébbi volt a nagyszámú szabad kozákság vezére, az utóbbi a rendőrség feje, a polgári törvényszék és tanács elnöke, mind a kettő fölött parancsnokolt a kormányzó, a derék Nilow úr. Ennek pedig volt egy iroda-titkárja: Szudejkin úr, az is kiváló derék uraság volt. Általában az egész kamcsatkai társaság a legjoviálisabb elemekből látszott összealkotva lenni.

Nilow úr, (Benyovszky a naplójában francziás courtoisie szerint mindenkit meguraz: »X. Y. urat nyakon fogtam, hátba rúgtam s kidobtam az ajtón,« — hanem azért a »Monsieurt« meg nem tagadja tőle) igen nyájasan fogadta Benyovszkyt. Csurin kapitány valószínűleg előre sietett, a míg Benyovszkyék a földkunyhóba be voltak zárva, s értesíté a kormányzót az eseményekről. Neki érdekében állt, hogy Benyovszky érdemeit a hajóhadnagya hitványságával szemben kiemelje. Ezért nagyon fel is dicséri a kormányzó előtt. Nagy szolgálatot tett vele a kormánynak, hogy egy hajóját s azon annyi emberéletet; — mi több: annyi állami vagyont megmentett. Kikérdezte hajdani rangja, viselt dolgai után. Megtudva, hogy Benyovszky az orosz fővezéreket annyiszor ellazsnakolta, kezdett felőle nagy respektussal bírni, végre átküldte őt társaival együtt Szudejkin úrhoz, az majd tudtukra adandja a további utasításokat, ő rajta lesz, hogy a sorsukat enyhítse, csak aztán jól viseljék magukat s a »hyasszákot« pontosan lerójják.

Hátra volt megtudni, hogy mi az a hyasszák?

A száműzöttek a kormányzótól egyenesen átmentek az irodába a titkár úrhoz. Annak már a kormányzó inasa kézbesíté egy fidibuszra írva a főúr utasítását, a mi hogy igen kedvező lehetett, az iránt meggyőződhettek a száműzöttek abból a nyájasságból, a melylyel őket a titkár úr fogadta, a maga részéről is igérve hatályos pártfogását, a mi annál értékesebb, mivelhogy Szudejkin úr czárnő ő felségénél igen nagy kegyelemben áll (két ezer mértföldnyi messzeségben). Azután ellátta őket a kellő utasításokkal, hogy a holnapi nappal szabadlábra fognak helyeztetni, s egyúttal három napra való élelemmel elláttatnak; hanem azontúl aztán az ő dolguk lesz kitalálni, hogy miből éljenek meg.

A hivatalból kap mindegyik egy puskát, egy lándzsát, egy font lőport, egy font ólmot, egy fejszét, két kést, ácsszerszámot; mindez elég arra, hogy az élelmét beszerezze vele és magának házat építsen. A házhoz való helyet szabadon választhatja magának a várostól félóra járásnyi távolban. S mindezekért a jótéteményekért nem kell több viszontszolgálatot teljesíteni, mint az első esztendőben száz rubel értékű bundabőrt beszolgáltatni a kormánynak. Azonkívül pedig, csupa mulatságképen, mindenki fog hetenkint egy napot robotmunkában tölteni a kormányzóság rendeletére, s különös engedély nélkül egy huszonnégy órára a lakhelyétől el nem távozik. Végezetűl tartozik évenkint hat czoboly, ötven tengeri nyúl, két fekete róka és két hermelin irhát beszolgáltatni a kormányzóságnak. Ez az a bizonyos »hyasszák.«

Ezzel kegyesen elbocsátá a szabaddá tett száműzötteket, híven kiadatva nekik a három napra való eleséget, a mi állt kilencz font szárított halból.

Az őrök az irodából egyenesen a raktárba vezették őket, a hol a fegyverek és ácsszerszámok álltak, egy pár irhabőr, a mit a felügyelőnek felajánlottak, megtette azt a hatást, hogy szabadjukra ereszté őket, válaszszák ki a legjobb fegyvereket a maguk számára.

Ah! minő leírhatatlan volt az a gyönyör, melyet Benyovszky érezett, midőn annyi rabszolgai megaláztatás után végre ismét fegyvert kapott a kezébe. A fegyver a szabad ember attributuma. A puskacső üregénél végződik a börtön, — még Szibériában is.

A mint a raktárból kijöttek, mintegy húsz száműzöttet láttak maguk előtt, a kik kutyavontatta szánjaikkal ő rájuk vártak, hogy czókmókjaikkal együtt elszállítsák őket magukkal. Ezek mind felajánlották

a számüzötteknek a saját kunyhóikat, addig, a míg ezek saját erejükből összeácsolnak a maguk számára valami újat. — Ezeknek a házai is éppen olyan földbe ásott, s tetejükkel kilátszó burdékok voltak, mindössze nyolczan: ezt ők falunak nevezték; minden kunyhóhoz volt még egy föld fölé épített balagán (félszer) hasábfákból összetákolva. A kunyhók közepén volt egy nagyobb terjedelmű bódé: ez volt az ő gyülekezeti palotájuk.

Ebben a nyolcz kunyhóban éldegélt huszonhárom férfi és harmincz asszony. — A számüzötteknek meg van engedve, hogy a feleségeik velük mehetnek, ha ők maguk kivánják. Ezek a némberek azonban aligha lehettek valami házastársak, a hogy az események folyamán látni fogjuk; a számüzöttek az ő hátrahagyásukkal készültek elszökni; a feleségét pedig bizony el nem hagyta volna egy is. Azt sem említi Benyovszky, hogy gyermekeket látott volna a számüzöttek tanyáján. Az csak olyanféle »fehércseléd« volt. Valamennyi számüzött a legnagyobb tisztelettel látszott viseltetni egy Chrustiew nevezetü iránt, a ki már tíz év óta lakott e puszta helyen. Ennek a házánál települtek le a számüzöttek valamennyien. Jól esett nekik a napi fáradság után a lakoma, melylyel az asszonyok megvendégelték, körülülve a kunyhó közepén rakott nagy közös tűzhelyt: volt száraz hal, pálinka, thea étvágygerjesztőnek, azután bőséges ebéd megint csupa halból; végűl a csemege: kaviár és a fenyőtoboz mandulái.

Addig senki sem beszélt, a míg jól nem lakott; ez a jó szokás meg van az oroszoknál, hogy a míg esznek, addig nem papolnak, ellentétben a magyarokéval, a kik a nyugodt ejtőzést folyvást »szállok az úrnak« felköszöntésekkel háborgatják.

Csak a jóllakás után fogtak hozzá a beszélgetéshez. Jobb is volt azt a beszédet nem ebéd előtt hallgatni végig, a mit házi gazdájuk intézett hozzájuk, hogy az új társak is jussanak tudomására annak a helyzetnek, melyet a régiekkel meg kell osztaniok.

Most már szabaddá vannak téve, de ez a szabadság rosszabb rájuk nézve a börtönnél; most már fegyver van adva a kezükbe, de ez nehezebb a lánczná l.

Első Péter czár ukáza, mely a szibériai száműzöttek sorsa fölött rendelkezik, mind visszaveszi a bal kezével, a mit a jobb kezével ád. A száműzöttnek nem szabad semmiféle saját vagyonnal bírni. Akármit szerez, a legelső kozák, a kinek az megtetszik, elveheti tőle; s neki azt hallgatással kell tűrni. Ha a száműzött a kezét fel merné emelni egy polgár, vagy egy katona ellen, bárha bántalmazva lenne is, büntetése éhhalál. Minden polgárnak tiltva van a száműzöttet házába befogadni, vele társalkodni, s csak a legaljasabb munkára szabad őt használni.

A száműzött egyúttal elkárhozott. Örökre ki van tiltva az emberi társaságból, mint egy bélpoklos.

Benyovszkyt és társait a borzalom és felháborodás fogta el e rendeletek hallatára: »hát ez az igazsága egy Európa bámulta uralkodónak!«

Azonban jó ez így. Mentől súlyosabb a rabság, annál erősebb a vágy a megszabadulásra.

És az ittlakó száműzöttek között vannak olyanok, a kik azt a nyomort már huszonhat év óta tűrik.

— Hát hogy tűrhetitek ti ezt el? kiálta fel egyike az újonérkezett száműzötteknek, a volt ezredes Pánow, hevesen kitörve mély elmélázásából. Hogy tudta ennyi vitéz férfi, mint ti itten, ennyi ideig tűrni a zsarnokságot, s nem kisértette meg a szabadulást? A haláltól

féltek? Akkor nem találtuk fel bennetek az igaz bajtársakat!

Pánow vigyázatlan kifakadása veszedelmet támaszt vala, ha Benyovszky észre nem veszi a házi gazda Chrustiew szemhunyorításából, hogy jó lesz a beszédnek más fordulatot adni, mire aztán Benyovszky hirtelen kivéve Pánow szájából a szót, mintha csak annak az eszmejárását folytatná, odafordította a panaszt, hogy aż valóban igaztalanság a kormánytól, a száműzötteket arra kötelezni, hogy száz rubel árú bundaprémet szolgáltassanak be a kopott fegyverekért és szerszámokért, s azonfelűl még különféle bőrökben hyasszákat rójanak le évente; holott huszonnégy óránál több időre el nem szabad nekik hagyniok a lakhelyüket.

Chrustiew aztán elértve Benyovszky szándékát, belement a vadászat thémájába, s elmondá, hogy a szigorú rendeletet a kormányzó engedelmes jó szíve megenyhíti, az által, hogy mindenkinek megengedi, egy kérő szóra, hogy mikor nemesebb vadakra kíván vadászni, több napra is eltávozhatik, és nagy messzeségekre; sőt a ki fehér medvére vagy tengeri vidrára, a minek a bőre a legbecsesebb, óhajt vadászni, az hetekig is odamaradhat.

Ezzel aztán a társalgás szépen átment a vadászkalandok mesélgetésébe, melyhez mindenki tud valami vele történt adomát toldani, s ebben a vadászok kifogyhatatlanok. Jeges medve, rozsomák és tengeri vidra annyi izgalmas, tréfás és diadalmas kalandot szolgáltat, hogy azon el lehet mulatni a késő elálmosodásig.

Mind az angol, mind a német fordításában Benyovszky naplójának következetesen »hód« (Castor, Biber, Bewer) van említve. A hogy azonban Benyovszky a naplója 15-ik fejezetében Kamcsatka állatvilágának ismertetésében leírja ezt a főtárgyát a szibériai vadászhevélynek, ez valósággal a tengeri vidrának felel meg (Mustela lutris), sőt egy helyen maga Benyovszky is hozzáteszi zárjelben a tengeri vidra nevet a hód mellé. Régibb írók is gyakran összetévesztették a hód és a tengeri vidra fogalmait. A megkülönböztetés pedig nagyon szükséges Benyovszky kamcsatkai élményeinek megértéséhez. A hód, ez az első házépítő állatja a földnek, a ki az architekturát hamarább feltalálta, mint az ember, csak olyan országokban élhet, a hol sok fűz, nyár és égerfát talál, a minek a derekát kunyhóépítéshez, az ágait pedig élelmiszerűl használhatja; ez Kamcsatka vidékén nem tenyészhet, ott tehát nem is vadászható; a tengeri vidra ellenben otthon van Kamcsatkában és az aleuti és kurili szigeteken óriási számban, s erre vadásznak a száműzöttek. A tengeri vidra kétszer akkora, mint a közönséges, bundája barna, puha, sűrű, mint a selyem, a legszebbek feketék, a vének megőszülnek, (ezek csigával, kagylóval s apró halakkal élnek). Khinában egy tengeri vidra bőréért 70—80 rubelt fizetnek. Hogy az orosz száműzöttek még ki nem írtották ez állatokat, annak az a valószínű magyarázata, hogy tulajdonképeni hazájuk Amerika éjsarki része, a honnan az úszó jéggel együtt kerülnek át az ázsiai partokra és az orosz szigetekre. Valóságos kéjutazók, a kik világot látni vállalkoznak. Meg is fizetik az árát. Ilyenkor, mikor a keleti szél egész jégmezőket tol a kamcsatkai partokhoz, a vadászok ez úszó jég hátára merészkednek, 6 láb hosszú és 8 hüvelyk széles talpú szánczipőkkel, csupán egy késsel,

FÓKÁK CSOPORTJA.

2 éves nőstények. — 18 éves hím. — 6 éves hím. — Szoptató nőstény. — Ordító vén fóka. — 2 éves hímek.

meg egy furkós bottal felfegyverkezve, s a jéghátán lomhán heverő vidrákat álmukban meglepve agyonverik, s mindjárt lenyúzzák. Ha az idő felmelegszik, a tengeri vidrák felúsznak az édesvízű folyamokba, s az árnyékot keresik. Igen mulatságos állatok: valóságos majmai az oczeánnak. Az első lábaikkal mosdanak, mint a macska; ha a fejükre kapnak ütést, hanyatt fordulnak, s eltakarják a mancsaikkal az ábrázatjukat; hanem ha a farkukra talál ütni valaki, akkor megharagusznak és szembeszállnak; ha elállja valaki az útjokat, hason csúszva hízelkednek, mint a vadászkutya, s ha elillanhattak, csúfondáros mókázással gúnyolják ki a vadászt. A nőstények a fiokat a szájukban hordják, s mikor hanyattfekve úsznak a vízben, a két első lábuk közé szorítják, játszanak vele, felhajigálják a levegőbe s megelkapják a két kezükkel, s úgy csókolgatják, mint az emberi anya a gyermekét. Ha a vadász elfoghat egy fiók vidrát, az anya sírva megy utána s kész agyonüttetni magát. — Ezek képezik az orosz kormány egyik gazdasági alaptőkéjét. — Ez ártatlan állatok nem bírnak semmi védelmi eszközzel, és mégis az ő rájuk vadászás jár a legnagyobb veszedelemmel. A vadász lába alatt folyton inog, ropog a tenger által háborgatott jégmező, s minden lépten elnyeléssel fenyegeti; — egy szeszélye a forduló szélnek kiviheti valamennyi vadászt a nyílt tengerre; azért mégis oda építik a vadász-kunyhóikat, balagánjaikat s hetekig ott tanyáznak, lábuk alatt a tenger mélységeit tudva. Ha ott vesznek, csak a vidrabőrért kár, a vadászt nem siratja meg senki.

E közben a thea és égett bor fogytán járt: a társaság kászolódni kezdett; Chrustiew azt az ajánlatot tevé, hogy a házi gazdák fogadjanak magukhoz kiki egyet a most érkezett »urak« közűl, a kik most tél idején úgy sem építhetnének maguknak új burdékokat; ő maga Benyovszkyt választá vendégeűl. Erre mindnyájan esküvel fogadtak egymásnak szoros barátságot, s kiki nyugalomra tért a maga hajlékába: egymást kölcsönösen támogatva odáig. Az asszonyok rég eltávoztak a társaságból.

Mikor aztán ketten egyedül maradtak, Benyovszky a házi gazdájával, Chrustiew elmondá a bajtársának, hogy mi volt az oka a jelentésteljes szemhunyorításának, melyet gyorsan elértve, más térre csavarták át a beszédet.

Még van egy intézkedése a czári ukáznak: ez azt rendeli el, hogy a mely száműzött valami összeesküvést, vagy merényletet felfedez a kormányzó előtt, melyet társai terveznek, ezért a jó szolgálatáért szabad emberré lesz, s visszatérhet nagy Oroszországba. Jutalom van kitűzve az árulkodásra. Nagy a csábítás, s az emberi lény esendő. Azért jól őrizzük meg a szánkat, ha a kezünk tenni akar valamit!

Milyen álmai lehettek a száműzöttnek az első éjszakán, melyen nem őrködött fölötte a strázsáló kozák? Annyi elgondolhatatlan fáradalom után az első csendes megpihenés egy jó barát otthonában. Neki is olyan otthont kellene itten megalapítania, mint a minőt barátja szerzett magának. Házat, a mi félig a földbe van ásva: úgy több meleget tart. Még talán asszonyt

is hozzá: annak is van módja. A száműzöttnek ugyan polgár leányához még csak hozzá sem szabad szólni; hanem a kormány jósága gondoskodik róla. Olyanféle némbereket, a kik az európai nagy városokban rászolgáltak, hogy kiseprűztessenek, csapatostúl szállíttat Szibériába. Elég jók azok a száműzötteknek. Azokat elszokták árverezni a száműzöttek között; a ki a némbert kotyavetyén megvette, annak a tulajdona lett: eladhatja tovább nyereséggel, vagy eljátszhatja koczkán, agyon is ütheti.

Mikor reggel felébredt: — gazdasszonya megrakta a tüzet a pestesen: ez itt a hajnal; a lobogó lángnál egy fülkét pillantott meg a falban, mely tele volt rakva könyvekkel. Ez az egy adat teljes világot vett házi gazdája, Chrustiew úr jellemére. Egy száműzött, a ki napszámba robotol, nyest- és medve-vadászatból él, megtakarított jövedelméből könyveket szerez. Pedig azok itt drágák lehetnek. Bolsereczkóiban nem igen van nyomda és könyvárus. A könyvek orosz, franczia, angol, latin nyelven vannak írva. Tehát Chrustiewnek igen magas míveltséggel kellett bírnia, mikor ide száműzték. E könyvek között Benyovszky egy útleírást talál s mohón kezd az olvasásához. Anson utazása volt az, ki a jeges tengertől egész Tinián szigetéig elkalandozott. Ez olvasmány mellett találja őt a benyílóból átjövő Chrustiew.

Szokás a szívesen látott vendégtől megkérdezni az első éj után: hogy mit álmodott?

Benyovszky az olvasott könyvre mutatott.

Az üldözöttek tudnak egy tekintettel beszélni, és azt a beszédet megérteni. Ez a házi gazdának is a mindennapi álma!

Milyen paradicsom lehet az a Tinián sziget! Ha oda el lehetne jutni ugyanazon a tengeri úton, melyet

Anson kapitány leírt. Ez a könyv volt a számüzöttek bibliája, melyből, mint az evangélium túlvilágot igérő apostoli mondásait olvasá fel Chrustiew társai előtt vasárnaponkint a szabadság reménységét. Ők is mind gondoltak erre: mind a huszan, a kik a számüzöttek telepén laknak. De nincs közöttük tengerész, nem értenek a hajózáshoz.

— Én tengerész vagyok: megtanítom a többit, mondá Benyovszky.

Erre a szóra térdre esett előtte Chrustiew, s esküvel fogadta, hogy hűséges társa lesz mindenkor.

— Hívd össze a többieket; hanem elébb rendet kell magunk között csinálnunk.

Benyovszkynak erős ítélő-tehetsége volt, párosúlva ember- és népismerettel. Átgondolta, hogy itt más methódust kell követni, mint a lengyeleknél. A lengyeleknél a »nyepozvolim!« a jelszó, az oroszoknál meg az, hogy »a czár parancsolta.« A lengyeleknél minden ember azt teszi, a mit maga akar, az orosznak azt kell tenni, a mit egy ember akar. Ha a hatalmasoknál ez a rendszer, az elnyomottaknál is ennek kell lenni. — A míg Chrustiew a kunyhókat sorba járta, Benyovszky készített az új társaság számára egy irott alkotmányt. Nevezetes codex ez: érdemes, hogy szószerint ideiktassuk. Először is a főnök kötelességei, a mikre esküvel kötelezi magát:

1. §. A főnök minden tehetségét arra fordítja, hogy a számüzöttek szabadulására tervet készítsen s azt saját élete koczkáztatásával is keresztűl vigye.

2. §. Senkit a társak közűl ki nem tüntet, hanem a teendőkről az egész társaságot értesíti.

3. §. Ha a főnök csak egy szóval is tanácsolná a társaságnak, hogy szabadulási tervével hagyjon fel, s ha csak a társaság egy tagjának is példálózna ilyes-

miről, rögtön halálfia legyen; s büntetését úgy hajtsák rajta végre, a hogy tehetik.

Ezzel szemben viszont a társaság minden tagja esküt tesz le a főnök kezébe az iránt, hogy 1. §. kötelezi magát az elfogadott szabadulási tervet végső erőfeszítéssel s élete föláldozásával is elősegíteni. 2. §. A megválasztott főnök akaratának teljes engedelmességgel aláveti magát; miután meg van fosztva a zsarnokság által minden polgári és politikai jogától, nem is ismer el más urat és bírót maga fölött, mint a saját választotta főnökét; azt egyetlen korlátlan urának és mesterének elfogadja s parancsait minden ellenvetés nélkül teljesíti. 3. §. Kötelezi magát a legmélyebb titkot tartani mindarról, a mit a társaság elhatároz, s ha ez esküjét megszegi, halálra méltónak ismeri el magát; egyszersmind kötelezi magát, ha más társa követi el az árulást, a halálítéletet azon végrehajtani.

Erős, kemény föltételek, a miket eskü alatt elfogadni elszánt férfi-szív kell. A ki ezeket utána mondja, annak azt kell tudnia, hogy az az éles kés, a mit az öve mellett visel, vagy a saját szíve, vagy a legjobb pajtásának a szíve ellen van kifenve. Az arsenicum-adagot mindegyik a zsebében hordozza, hogy azt vagy az árulóval nyeleti le, vagy maga nyeli le, ha kelepczébe került.

Még ehhez egy közösen kötelező szakaszt toldott Benyovszky, mely így szól:

»Ha árulás következtében akár a főnök, akár a társaságnak bármely tagja fogságba kerülne: esküvel kötelezi magát, hogy tervükből semmit ki nem vall, bármi kínzás alatt, ellenben a társaság mindent elkövet, hogy életveszélylyel is kiszabadítsa elfogott társát a börtönéből, még nyílt erőszakkal is; s ha meg nem szabadíthatná, vagy kést, vagy mérget juttat a kezébe,

hogy az a gyalázatos haláltól és kínzatástól maga válthassa meg magát.

A míg ez alkotmányt megírta, az alatt összegyülekeztek abban a falu közepén levő fából összetákolt színben az ittlakó számüzöttek és vendégül látott új társaik; a kiket olyan nagy tekintélyben tartottak a régiek, hogy valamennyit megválasztták igazgató-bizottsági tagoknak: Pánowot, Báturint, Stefánowot, Szolmánowot, Wynbláthot. Ezek mellé még Chrustiewet, mint régi tekintélyt, s hozzájuk még Waszilit, a kit Benyovszky emlékiratában így mutat be: »öreg szolgám.«

Hogy honnan került hozzá ez az öreg szolga? azt nem említi, de azért rá lehet jönni. Egész Judoma faluig nem lehetett Benyovszky mellett szolgálattevő emberi lény, mert odáig kozákok kisérték, a kik nem igen szolgálnak a deportáltaknak; hanem Judománál kellett hozzászegődnie ennek a Waszilinak, mint a kutyaszánkó tulajdonosának. Mint a képen is látjuk, a kutyavontatta szánon csak a vendégnek van helye; a jemsik széles szántalpú hókorcsolyákkal a lábán iszánkodik a szánkó mellett; néha el is marad tőle, de éjszakára utóléri. Ennek a szánnak a gazdája lehetett az a Waszili. Benyovszky lényének vonzó varázsa ezt az egyszerű embert is hozzá csatolta: Ochocznál megérkezve, a jemsik nem tért vissza többé Judomába, eladta a kutyáit, s követte Benyovszkyt Kamcsatkába.

E szerint tehát már voltak huszonnyolczan.

Elég nagy szám arra, hogy Benyovszkynak azt a mondását tetté varázsolja, hogy »nincs a világnak olyan pontja, a honnan egy csapat elszánt bátor férfi, ha komolyan akarja, ki ne tudja magát szabadítani.« Az első alakító tanácskozásra azonban csak a bizottsági tagok lettek összehíva.

Benyovszky az egybegyültek előtt beszédet tartott, megérthetőt, szívhez találót. Elmondá, minő nyomorba lettek taszítva, s minő igazságtalanúl, és mely vigasztalan jövendő vár itt mindnyájukra. Felejtse el itt most mindenki, hogy minő rangot viselt egykor a világban: tekintse magát mindenki közvitéznek. Szólítsák egymást »te«-nek és »uram«-nak; tudják meg belőle, hogy egymást szeretik és becsülik. S minthogy semmi társaság sem állhat fenn főnök nélkül, válaszszanak maguk közűl vezért; kiki írja fel annak a nevét egy czédulára, a kit főnökűl óhajt, s dobja egy süvegbe. — A nyolcz czédula közűl hét Benyovszky nevét tartalmazta: ő maga Chrustiewre szavazott. — Erre Benyovszkyt kikiáltották vezérüknek, Chrustiew lett alvezér.

Ekkor aztán felolvasta előttük a »szer«-t. Mindenki helyeselte azt és beleegyezett. Ez történt deczember 5-én.

Kitűztek egy közeli határnapot, deczember 10-ét, melyen a többi száműzött társakat is összehozzák s valamennyien megesküsznek az alkotmányra.

Ez időköz alatt azonban váratlan fordulat állt be Benyovszky sorsában, mely a következő nappal vette kezdetét.

ÖTÖDIK FEJEZET.

AZ ELSŐ TALÁLKOZÁS AFANÁZIÁVAL.

Deczember 6-ikán az újonérkezett számûzöttek összejövének Benyovszkynál, hogy az ő vezetése alatt tisztelkedjenek rend és szokás szerint a kormányzónál.

Nilow úr, mint majd később közelebbről meg fogjuk őt ismerni, derék, jószívű ember volt; szerető családapa, kegyelmes úr a szerencsétlen számûzöttek fölött, könnyen felfortyanó, de éppen olyan könnyen lecsillapítható kedély, a kinek a mellett két fő-fő vágya volt, a mit ki engedett találni: az egyik a hivatalban való előléptetés, (vannak a kamcsatkainál jutalmazóbb

kormányzóságok,) a másik pedig, hogy a leányait férjhez adhassa: — volt neki három. — A mellett azonban szerette az italt is, s a midőn túlságosan élvezte azt, a feleségét és a gyermekeit nem ritkán ellasnakolta.

Délelőtt mentek hozzá a száműzöttek, a kiknek nevében Benyovszky röviden üdvözlé a kormányzót. — Nilow úr igen kegyes volt, pipaszónál megbíztatta őket, hogy csak jól viseljék magukat, nem lesz semmi bántódásuk, Benyovszkyt azonban különösen kitűnteté.

— Te, fiam, azt hallom, hogy tudsz németül, diákul, meg francziául: nekem van négy gyerekem, azokat fogod nyelvekre tanítani. Ezért aztán fölmentelek a robot alól, s a katonákkal egy élelmezésben részesítelek.

Azzal mindjárt behivatta a gyermekeit. A fiú volt a legkisebb. Azonkívül volt három leány, kettő már férjnél. Azok is otthon laktak apjuknál a várban. A férjeik tisztek voltak, kitűnők az italok fogyasztásában. A legkisebb leány még hajadon volt, alig tizenhét éves. Rendkívüli szépség. Egyetlen virágszál ez égalj alatt, mely virágot nem termeszt soha. — Ez volt Afanázia.

A gyermekleányka szívét már az első szembenézésnél meghódította a nemes idegen. A míg az apa jóságos szavakkal mutatá be gyermekeinek az új nyelvmestert, a ki tanítani fogja őket európai mívelt népek nyelveire, hogy olvashassanak valamit, ennek aztán jól szót kell fogadni, az alatt a fiatal leány le nem vette szemeit az ifjú arczáról, s érezte, hogy ő lesz az, a ki ennek minden szavát bizonnyal meg fogja tartani.

Innen aztán átmentek a korlátnokhoz. Ez a polgári ügyeknek a vezetője Kamcsatkában, latinul cancellarius. Úgy látszik, hogy itt nagyon rendben men-

nek maguk jó szántából a közügyek, mert a kanczellár úr ráér korán délelőtt Kolosow úrral, a kozákok hetmanjával, a sakkozó asztalnál ülni. S az a foglalkozás ugyancsak fontos lehet reá nézve, mert a tisztelgő küldöttséget arra utasítja, hogy csak várjanak szépen addig, a míg a játszmának vége lesz. Rossz kedve volt, az ellenfél kegyetlenűl szorongatta a királyát a két lovával. Benyovszky odaállt a hátamögé és nézte a játékot.

— Te is tudsz talán sakkozni? kérdé tőle a korlátnok.

— Tudok.

— Hadd látom! Ha megtudod nyerni ezt a játszmát, kapsz tőlem ötven rubelt.

Benyovszky azt mondta, hogy elvállalja.

A hetman erre felpattant.

— Mit nekem? egy száműzöttel akarsz engem összeültetni?

— No no! csitítá a korlátnok haragos kollegáját. A száműzöttekkel csak a barátságos társalkodás van megtiltva, de nem az ellenségeskedés. A sakkjátszók pedig ellenfelek.

A hetman erre aztán dölyfösen felelt.

— No hát, lássuk, hogy mit tud az ilyen hajdani generális úr? Ha még sehol meg nem verték, majd megverem én!

Hanem bizony csak Benyovszky verte meg a hetmant, a harmadik húzásnál elvette a királynéját s megnyerte a játszmát.

Csak azután, hogy a hetman nagy morogva húzta elő az erszényét, hüledezett el Benyovszky, hogy milyen nagyban játszák itt a sakkot. A játszma 500 rubelbe megy. Így már csakugyan elébb való a sakkjáték az országos ügyeknél.

A korlátnok kiadta a nyereségből Benyovszkynak az ötven rubelt.

Ez bizony jobb, mint nyestet vadászni.

A hetmanban pedig már most fel volt ébresztve az éhes oroszlán.

— No még egy játszmát! ötszáz rubelben.

A korlátnok tartotta a tételt.

A többi száműzött orosznak azt mondta, hogy üljenek félre, ott van két palaczk pálinka, mulassák addig magukat vele.

A játszma újra kezdődött, Benyovszky azt is megnyerte. És aztán még egy harmadikat. Nyert a korlátnok számára ezer ötszáz rubelt, a miből az nagylelkűen átengedett a diadalmas játszónak százötvenet.

A száműzött társak az alatt, látva, hogy senki sem áll velük szóba, hazaszéledeztek. Déli harangszónál Benyovszky is ajánlotta magát és tova ment.

De alig haladt az utcza szegletéig, a mint látja, hogy szalad utána nagy loholva a hetman. No most ez megesz! gondolá magában, s midőn utólérte a hetman, odanyújtá eléje az erszényét a száz ötven rubellel, visszakínálva a saját részét a nyereségből.

— Dehogy kell nekem fiacskám a te ösztövér erszényecskéd; inkább még jobban megakarom azt duzzasztani. Gyere oda hozzám. Ezek az itteni gazdag kereskedők valóságos dühönczök a sakkozásban; odajárnak hozzám játszani. Már sok pénzem elharácsolták, a rablók. De ha most az én pártomra állsz, s helyettem játszol velük, a tolvajokkal, hát én a nyereségnek egy ötödét teneked engedem.

Benyovszkynak az agyán egy gondolat villant keresztűl. — A szabadulás tervéhez pénz is kell. »Ez a nervus belli, a nervus rerum gerendarum.« Kínálkozik rá a legjobb alkalom. Elfogadta a hetman ajánlatát.

Ezzel egyszerre feledve lett száműzötti megvetett állapotja; a hetman, (Kamcsatkában rangra a harmadik főúr) karon fogta, meghívta magához ebédre, bemutatta a családjának, s az előkelő városi uraságoknak, a kik meg voltak az asztalához híva vendégül; elmondta felőle, hogy milyen derék úri ember ez, generális volt, előkelő magyar boják, földes úr; szerencsétlenség érte, hadi fogoly lett; érdemes a megbecsültetésre, akárki megtisztelve érezheti magát, ha ilyen kitűnő herczeggel leülhet sakkozni.

S mikor elbúcsúzott tőle Benyovszky, annyi füstölt hússal, vajjal és pálinkával látta el, hogy alig bírta hazáig czepelni. Elég volt az neki öt napra, valamennyi száműzött társaival együtt.

Elképzelhetni azoknak a bámulatát, mikor nagy későre haza vetődött a vezérük Chrustiew házához, egy nagy batyúval a hátán, s kipakolta belőle a sok drága jó enni, inni valót. Hát még mikor az erszény tartalmát kiönté az asztalra, hogy az ezüst rubelek csak úgy gurultak szerteszét.

— Hát te kis isten vagy talán?

Lett aztán vigasság, mikor a hetmannal való történetét elmondá a társaságnak. Olyan kedvük szottyant, hogy éjfélig együtt maradtak és járt közöttük a kancsó kézről kézre. Egész rózsaszínű lett előttük Szibéria ege, s ők tele építették azt fellegváraikkal.

Mikor aztán a társ urak csillagvilágnál hazatántorogtak, akkor Benyovszky megmosta az arczát hóvízzel, s nekiült franczia, német és diák nyelvgyakorlatokat írni a tanítványai számára.

HATODIK FEJEZET.

AZ ELSŐ NAPSUGARAK!

Napsugarak Szibéria végső határán a jeges tenger felől! Napsugarak az éjsarki tél közepén! — És mégis annak kell őket nevezni. — Még az örök jég világában is van két napja a földnek, mely melegít, az egyik a szabadság, a másik a szerelem.

Mind a kettőnek a hajnalodtát látta egyszerre Benyovszky Móricz: s azokat ő maga varázsolta elő.

Nem kellett már fát vágnia a kormányzó udvarán, a vadászat csak férfias mulatságúl várt reá, de nem a nehéz hyaszszák lerovása végett: befogadták az elő-

kelők társaságába s kezdték szeretni és tisztelni. — Pedig még csak annyit tudtak felőle, hogy európai nyelveket beszél, és — sakkozni jól tud: s csak a szép ifjú arczába lettek szerelmesek.

Az első napon korán reggel megjelent Benyovszky a kormányzó lakásán, a kész penzumokkal, melyeket tanítványai számára az éjjel elkészített; latin, franczia, német mondatokat írt eléjük. Azoknak az mind nagy újdonság volt. Kamcsatkában az orosz nyelv mellett még hallani a kamcsadál, a jakut, a csukcsi beszédet, de az mind kemény, reszelős, döczögös, tutma hangzatú; a latin, a franczia, a német lágyabb, hangzatosabb. A gyermekek kiváncsiak voltak a különös hangzású szavakra, a melyek annyira elütnek az orosztól: »szloboda = libertas — libertè — Freiheit — szabadság? Mi az a szabadság? Elébb a szavakra voltak kiváncsiak, majd azoknak az értelmére. Még azt is mind meg kellett a tanítónak szavakkal értetni. A legtudnivágyóbb volt a legifjabb leány Afanázia, a ki a leírt szavakat érteni is akarta, s leste Benyovszky ajkáról a magyarázatot. Hogy van abban a világban, a honnan ő jött, virág, mely édes illatot ád, azt híják rózsának. (Nem láttak itt olyat!) Van olyan délczeg állat, melynek a hátára nyerget tesznek, s az együtt rohan a gazdájával a csatába, a neve paripa. (Nem jön olyan ide!) Vannak fák, a miken tavaszszal virág terem, őszszel gyümölcs. (Csoda dolog az itt!) És a mezők, melyeken mint a tenger hullámzik a kalász, és az a kalász aranyszínű magot ad, a miből lágy kenyér lesz: a mi benne van a keresztények mindennapi miatyánkjában, és a szőlő-vessző, mely a gerezdet érleli! Hát még azok a madarak, a melyek énekelni tudnak! (Azt mind nem hallották itt soha.) Még csak egy kakast sem hallottak kukorítani soha. A tyúkféle nem eszik

se halat, se gombát. Ezek soha egy húsvéti piros tojást sem láttak, hacsak a penguintól nem szedték el. — Annyit megtudhattak, hogy abba a világba visszajuthatni, a hol ilyenek vannak: az lehet a »szabadság!«

De mit tehet ez a szó »szeretek,« pedig a latin nyelvtan ezt fogadta el első konjugáczióúl »amo,« oroszúl »lyubim,« francziáúl »j'aime,« németűl »ich liebe!« Ezt még a férjhez ment leányok is aligha tudhatták. — Ha a férj hazajön későre, pálinkától részegen, kapadohánytól keserűen, játék-veszteségtől haragosan, a feleségét végig veri, az asszony sír és tűr: ez az »amo — amas — amat?«

Ezt pedig leginkább Afanázia szerette volna megtudni. Talán meg is tudta? Igen szép gyermek volt. Anyjától örökölt finom svéd arcza, karcsú termete, minden vonásában, szemei tekintetében visszatükröződő hű szíve — és hozzá orosz szenvedélye. Kérdezősködései elmondaták Benyovszkyval életének változatos viszontagságait, miket szenvedett. A szép leány szemei ki nem fogytak a könyekből ezeknek hallatára.

Ez volt az első leczke.

Félbeszakítá az érzékenykedést a kormányzó bejövetele, a ki hosszúszárú pipájából füstölve bejött, meghallgatni, hogyan oktatja az új instruktor a gyermekeit a grammatikában. Fölöttébb meg volt vele elégedve; ilyenben ő nem részesűlt soha. Mikor elfogyott az írásból a pensum, az ő pipája is fenékig kiégett.

— Nagyon jól van fiacskám. Éppen így tanultam én is, a hogy te csinálod. Meg vagyok veled elégedve, s adok neked ajándékba egy kutyafogatot szánkóstúl, jemsikestűl, hogy ne járj a faluból fel a várba gyalog.

Benyovszky vonakodott elfogadni az ajándékot. Tudta miért, de más okot mondott.

— Bocsáss meg, kegyelmes uram, de tudod jól, hogy a száműzöttnek nem szabad saját vagyonnal bírni: még egy kutyával sem.

— Csak te maradhass az eszedtől. Jobban tudom én azt, majd megizenem én az államtanácsnak, hogy te milyen szépen megmentetted ő felségének egy hadihajóját, s akkor irgalommal lesznek hozzád.

Benyovszkynak nem maradt hátra más, mint megköszönni az ajándékot. Nilow úr még ott hagyta őt a leányánál, a míg a szánkóját befogatta, s jól megfenyegeté a jemsiket.

— Úgy fogadj ám szót ennek az úrnak, hogy eltöröm a csontod, ha valami panasz lesz rád.

Benyovszky csörgős szánkóval került vissza a száműzöttek falujába. Bajtársai csodával határos riadallal fogadták, de csakhamar elrontá az örömüket Pánow.

— Ez jó Benyovszkynak, hogy a kormányzónál olyan benfentes lett; de annál rosszabb nekünk. Most a mi vezérünk majd jól érzi magát a kormányzó rakott asztalánál, a szép leányai körében s elfelejti mellette a mi nagy bajunkat.

— Bajtárs attól ne tarts! viszonzá Benyovszky. Megesküdtem, hogy vezéretek leszek a megszabadulásban. S nincs az az édes bor, nincs az a ragyogó asszonyszem, a kiért elfelejtsem a mindennél édesebb, ragyogóbb szabadságot. S ha nem volt elég a tegnapi esküm, megújítom újra.

Erre aztán ismét leborúlt előtte valamennyi társa.

Nyomban jött utána három szán csengősen a városból. Azokon ült a hetman, és két előkelő kereskedő úr, Casarinow és Roszkurakow urak.

Nem hivalkodás hozta őket ide, hanem komoly közügy.

Minden ország jóllétének alapja a nevelésügy.

Ez Bolsereczkóiban is így áll.

A két notábelek arra szólíták fel a nemes száműzöttet, hogy állítson fel Bolsereczkóiban, Kamcsatka fővárosában egy középiskolát (gymnáziumot), nyelvészeti, földtani és számtani kathedrával. Azt természetesen mind ő maga fogja tanítani. Az iskolaházat ők építtetik fel a polgárság adakozásaiból, olyan helyen, a hol Benyovszkynak tetszik. Ezért adnak neki minden tanulótól öt rubelt havonkint, s fél rubelt fűtésre, világításra, a háztartást ellátják bútorzattal, a kamaráját élelmi szerekkel, s adnak neki egy embert, a ki főzni tud.

Benyovszky hogy ne fogadta volna örömmel ez ajánlatot, hisz ez már magas rang volt. Professzori állás! Csak arra kérte a derék polgárokat, hogy vegyék rá Nilow urat, miszerint ő is járassa a gyermekeit ugyanezen felállítandó nyilvános iskolába; különben nem vállalhatja el a tanítást, miután már a kormányzónál lekötelezte magát, hogy a gyermekeit tanítani fogja. — Ebben a föltételben meg is állapodtak.

Mikor ezzel a nagyon komoly ügygyel rendbe jöttek, a hetmán vidámabb indítványnyal váltá azt fel.

— Gyertek hozzám valamennyien ebédre! S ebéd után majd sakkozunk egyet. Augusztovics Móricz nagyon szépen játszik. Még engem is megver.

Ez a szó még magasabbra fokozta a két kereskedő úr nagyrabecsülését Augusztovics Móricz iránt, ha még sakkozni is tud. Ez a világ legelső tudománya.

— Háromszáz rubelbe megy a játszma. Ha megnyered, egy harmada a tied, kettőn mi osztozunk: én és a korlátnok. Ha veszted, mi fizetjük egészen.

A két kereskedő nagyon kapott ez ajánlaton: ők mestereknek tartották magukat ebben a művészetben, s nem bírták elhinni, hogy egy ilyen simaképű ifjoncz,

a ki csak könyveket olvasott, meg hadakat vezérelt, még ilyen szakállas nagy embereket is képes legyen a sakktáblán megverni.

— Áll a fogadás, de legalább ötven játszmára! kiálta mohón Casarinow. — De csak Augusztovics Móricz maga játszik. Mi pedig társaságba állhatunk, s a városból akár melyik kalmár-társunk játszhatik ellene.

Benyovszky azt kérte szerényen, hogy őt is felválthassa a hetman és a korlátnok. Ráálltak nagy nehezen.

Ehhez azonban már most a korlátnok beleegyezésére is szükségük volt. — Oda szánkáztak hozzá. A korlátnok jól játszotta a szerepét. Eleinte kézzel lábbal tiltakozott, hogy ő a pénzét koczkára nem teszi egy ilyen ismeretlen szeleburdi fiatal ember eszééért; de végre mégis nagy nehezen ráállt. Ekkor aztán formaszerű szerződést kötöttek; azt írásba foglalták, aláírták mindannyian és lepecsételték: archivumba tették.

Olyan nevezetes esemény volt ez a sakktorna Kamcsatka fővárosában.

Az ilyen nagy mozzanatot Kamcsatkában is lakoma szokta követni, melyre ötven előkelő uraság lett meghíva; jelen volt rajta maga a kormányzó is, egész családjával.

Benyovszky már ekkor a társaságba bevett személy volt. Őt is oda ültették a hosszú terített asztalhoz, még pedig Afanázia mellé; tehát kiváló díszhelyre. A lakoma alatt szólt a zene. A szibériai zenekar sajátszerű: csupa fúvó-szerszám, tizenhat nyírfa-kéregből készült hosszabb és rövidebb kürt, melyek mindegyike csak egy hangot tud adni, zenésze akkor fúj bele, mikor a közepén álló karmester pálczája int:

valóságos eleven orgona, melynek minden sípjához egy emberi tüdő a fújtató. (Hogy másforma zeneszerszámot nem ismertek Kamcsatkában, azt később majd megtudjuk.)

A lakomára majd tánc következett, hatalmas toppogó nemzeti, csoszogó svéd és vágtató galopp. Benyovszky maga ebben részt nem vehetett, megrövidült lábszára miatt. Afanáziát gyakran vitték tánczba, »sok kellemmel tánczolt,« írja róla Benyovszky, de minden táncz után ő hozzá tért vissza.

Benyovszky e mulatság közben is megemlékezett a bajtársairól, s kérte a korlátnokot, hogy küldjön a számukra néhány palaczk pálinkát. A derék úr nagylelkű akart lenni s meginvitálta a számüzötteket mind a bálba: — nem éppen be a tánczterembe, a hová nekik belépni tiltják Nagy Péter czár törvényei, de egy mellékszobába, a honnan láthatják a tánczot, s adatott nekik bőségesen enni, inni.

A kormányzóné is kitüntette ez alkalommal Benyovszkyt.

Afanáziával az nap reggel is, este is sokat beszélt Benyovszky, de még az anyjával nem. Ez különös szokás itten. Lehet, hogy mint számüzöttet nem tartották arra minősítettnek, hogy a kegyelmes asszonynak be legyen mutatva. A kisasszonyra nézve nem volt egyéb — szolgálatban álló — nyelvmesternél.

Ennek az állapotnak azonban véget vetett Nilowné asszony, mert a midőn egy táncz után Afanázia ismét Benyovszky oldalához csatlakozott, ő maga ment hozzá, s megszólítá jó németséggel, a mely nyelven a leánya nem értett. Szavait különben is súgva ejté:

»Nekem úgy tetszik, hogy az ön tanítványa önhöz nagyon barátságos, kisérje jó szemmel: én jámbor anya vagyok.«

Buzdító nyilatkozat! mely Benyovszky szívét szorongással tölté el. Zavartan hebegett rá valamit határtalan hódolatáról és tiszteletéről.

Az öreg úr aligha nem órrontott valamit: a kormányzó.

— Mi az? Mi az? mormogá, odalépve közzéjük. Miről fecsegtek itt? Mi bajod van, asszony, ezzel a száműzöttel?

Hanem hát az asszonyok Kamcsatkában is asszonyok.

— Arról beszéltem Augusztovics Móriczczal, hogy nem tudná-e a leányomat még — valami zenére is megtanítani?

— Ahá! mondá az öreg úr, s nem volt rá kiváncsi, hogy miféle szerszám lehet az, a mivel egy ember egymagában zenét csinálhat.

Azonban mégis jónak látta éjfél után két órakor hazavinni a kaszinóbálból a családját. Benyovszky házáig kisérte Afanáziát, a ki útközben örömrepesve beszélte el neki, hogy az atyja beleegyezett abba, hogy ők is feljárjanak a nyilvános iskolába az ő előadásait hallgatni. Mennyire örül rajta, hogy őt meglátogathatja.

»Nem vagyok képes e bájos leányka kedves, szeretetreméltó lényét híven leírni.«

. . . .

Ime Afanázia szerelmének első sejtelemszerű hajnalhasadása. Benyovszky látja, érzi, sejti azt jól.

És ugyanezen a lapján naplójának e sorokat írja:

»Szeretett nőmnek az arcza állt mindenütt előttem, ki azóta, hogy őt nem láthattam, nagyon valószínűleg egy gyermeknek adott életet, s ez nem engedett soha semmi örömöt élveznem.«

Ez a néhány sor, ezen a napon felírva, s ama másik mellé téve, teljes világosságot vet Benyovszky Móricznak egész lelkületére.

A szerelmes szép leánykának szeretetreméltó lényét nem tudja leírni, hanem a szeretett feleségnek arczát, az elhagyottét, azt mindig maga előtt látja.

A napok összefolynak előttünk. Maga a szibériai napjárás is hozzájárúl ehhez; deczember 8., 9., 10-én a tűzgolyó egyszer sem jön már fel az égre; a hold pedig soha sem száll le, a nagy jéggömb, csak az óra mutatja, hogy reggel van. Az emberek folyvást járnak-kelnek, dolgoznak, mulatnak: esznek, mikor megéheznek, s alusznak, mikor elfáradtak, vagy mikor a pálinkától eláztak. A házakban folyvást ég a tűzhelyen a fenyőhasáb, a szobákban a halzsirmécses. A bekecsét soha sem veti le az ember, úgy fekszik le felöltözötten, különben megvenné a hideg.

Benyovszky építteti az iskolaházat: gyorsan készűl az, itt minden ember ért az ácsoláshoz. Azután megy leczkét adni a tanítványainak; mikor azzal elkészűl, ott várja a sakkozó asztal; nagy hivatal! ezerekbe megy a tréfa, és a közben rendezi az összeesküvést. Háromfelé kell az eszét megosztania.

S hogy még jobban meg legyen nehezítve az ész munkája, meg lesz támadva a szíve.

A harmadik napon már megvallja neki Afanázia a szerelmét. Az anya is tudni látszik róla.

Már a második leczke után kiküldi Nilowné asszony a gyermekeit a szobából s ott marasztja Benyovszkyt, és aztán elkezd őszintéskedni. Elbeszéli neki saját sorsát. Ő maga is egy Szibériába szám-

űzött svéd ezredes leánya. Atyja protestáns volt, de az anyja kitért az orthodox hitre: így mehetett ő nőűl Nilow úrhoz; (eretnek leányt igaz orosznak elvenni nem szabad,) akkor még délczeg legény lehetett az alezredes, most bizony már nagyon nekiadta magát az ivásnak s olyankor brutális, házsártos. Egyébiránt a leányainak a férjei is éppen olyanok. (Azok nem is kerülnek Benyovszky szeme elé soha.) Most legjobban aggódik a legkedvesebb leánya, Afanázia sorsán. Szegénykét az atyja valami kiállhatatlan ficzkóhoz akarja erőszakolni: Kuzma a neve. Nagyon kéri Benyovszkyt, hogy nyerje meg Nilow úr bizalmát s aztán verje le erről a szándékáról, mert különben ez a kedves gyermek nagyon szerencsétlen fog lenni.

Benyovszkynak nem is marad sok ideje azon gondolkozni, hogy miféle mód vezetne legjobban Kuzma úr leánykérői szándoka meghiúsítására; mert másnap már kitör a betegség válsága. Azé a nagy betegségé, a mi a szívet szokta megtámadni. A franczia leczkénél hiányzik Afanázia. Azt mondják, beteg lett, ágyban fekszik. De mégis óhajtana leczkét venni, nehogy a nővéreitől elmaradjon. Nilowné asszony megengedi Benyovszkynak, hogy átmenjen Afanázia szobájába.

De nem volt ott franczia nyelvről szó, mert az ártatlan szívű teremtés a maga egyszerű nyelvén őszintén elmondá Benyovszkynak, hogy őt halálosan szereti, s nélküle élni nem tud. Benyovszkynak e pillanatban a világ minden nyelve között legszebben hangzónak tetszik az orosz. Mielőtt a leányka szerelmi vallomására felelhetne, bejön Nilowné asszony s aztán át kell térni a franczia betűk kiejtésének magyarázatára, s a szívhangok helyett az orrhangokat tanítani.

Akkor aztán ezzel az átnyilazott szívvel futhat az összeesküvők vezére, hogy az új társakkal találkozzék s beszéljen velük titkokról, a mik halálveszedelemmel terhesek.

Különös világot vet erre az egész összeesküvésre a hozzájáruló férfiak egyénisége. Ezek közűl a legtöbb nem is száműzött. Kuzneczow Döme, szabadkereskedő, Kumin Afanáz, kozák-százados, Szibaew János, (egyike a legelhatározottabb jellemeknek,) vadász-százados, Alexis, protopópa-esperes, Csurin János, a Szent-Péter és Pál hajó kapitányának az öcscse, Popow Levonti, vadász-kapitány, Wokow János, vadász, ezek mind szabad emberek: az előkelő társaság tagjai, még pap is van köztük. És ezek mégis készek összeforradni azzal a társasággal, melynek czélja egy hajót elfoglalni, s jégtengeren, ismeretlen oczeánon keresztűl kitörni a világba. Minő elátkozott tartománynak kell annak lenni, a melyben még a szabad ember is fogolynak tartja magát, s gyűlöli a hazáját! — Az új társak között csak hét száműzött van, azokból több, hajdan magas rangot viselt úr; Gurczinin Endre, Erzsébet czárnő kamarása, Meder Magnus, admiralitási tiszt, Lobanow Gergely, gyalogsági ezredes, Szrebernikow Miklós, testőrezredi százados, Zadszkoi Heraclius herczeg, a ki már tizennyolcz év óta sanyarog e helyen, egy lengyel sztaroszta, Bielszky Kázmér, s végűl Biaczinin Endre, a kinek semmi czíme nincs.

És mindezen hajdan méltóságos urak készek voltak arra, hogy mint közönséges hajóslegények alárendeljék magukat egy most közéjük vetődött fiatal jövevénynek.

Többet egyelőre nem tudhattak az új tagok, csak annyit: tengeren át megszökés a végczél.

De hogy mi úton, minő eszközökkel szabadúljanak ki innen? hogyan tegyenek szert egy hajóra? hogy szereljék azt fel minden szükségessel? s végűl, hogy lopják ki azt innen a Bolscha-folyam jegén keresztűl? ez Benyovszky titka volt.

Abban egyeztek meg Chrustiewvel, hogy a részleteket csupán a nyolcztagú bizottsággal fogják megismertetni, a külső tagok az utolsó végrehajtási napig ne tudják azokat meg, nehogy valaki elárulja, vagy kifecsegje.

Az új tagokkal is letétették a hűségi esküt, mindegyik aláírta az élethalál szerződést. Még azonfelűl a templomba is elvitték őket, a hol meggyóntak s a protopópa kezéből felvették a szentséget. Benyovszky ismerte a maga oroszait, a kiknek a kedélyén uralkodik a vallásos hitbuzgalom.

Visszatérett megülték e nevezetes nap áldomásünnepét a maguk gyülekezeti bódéjában. És a mi legnevezetesebb, még a kormányzó maga is megjelent a lakomájukon egész családjával. Ott volt a hetman is, meg a korlátnok és számos gazdag kalmár.

Az ünnepélynek elég jó törvényes czíme volt: az új iskola alapkő letétele — azaz, hogy alapdúcz leverése.

Az ünnepélyen Nilow apó teljesen leitta magát, annyira meghasználtak neki a drága italok, hogy széles jó kedvében Benyovszkyt kinevezte az összes száműzöttek legidősebbjének, s meghagyta a korlátnoknak, hogy ezt a kinevezést protokollumba iktassa.*)

*) Dosztojevszki »holt házában« olvassuk, hogy a foglyok közűl egyet »legvénebbnek« kinevezni még a szibériai börtönökben is szokás, tekintet nélkül az életkorra; ha ez rosszúl viseli magát, elcsapják a »vénségéből« s degradálják ismét fiatalnak.

Afanázia nem volt már beteg. Ott ülhetett Benyovszky oldalán, s merenghetett annak az arczán, a míg szerelmese a gazdag kalmárokkal sakkozott nagy pénzben, egyiket a másik után legyőzve sorban. Ezen az estén hétezer rubelt nyert a kalmároktól, abból ötezeret a hetmannak és korlátnoknak, kétezeret az összeesküvőknek, — aztán meg egy szerető gyémántszívet. — Hát azt kinek?

HETEDIK FEJEZET.

NEMES MULATSÁG.

Egyszerre félbeszakította az egész heti rendet az a felizgató hír, hogy jegesmedvék vannak a vidéken.

A jegesmedve nem mindennapi vad Kamcsatka félszigetén. Az ide leginkább az amerikai szárazföldről vetődik, az úszójéggel.

Hatalmas egy állat! A jégsivatag oroszlánja. Nyolcz, kilencz láb magasra megnő; mikor feláll a talpára, az ember törpének tűnik fel mellette. Ha ez a tizenkét mázsát nyomó hústömeg ráveti magát a

»lelkes állatra,« a puszta terhével képes azt megölni. Hát még azok a hatalmas fogak, azok a hosszú karok, a vastag mancsokkal, az éles körmökkel!

És mégis az a legnagyobb gyönyörűsége az embernek: ő reá vadászni.

A jegesmedvének nincsen téli álma, mint a szárazföldi maczkónak. Emennek nagy oka van a telet átaludni. Nincs se zab, se kukoricza, a nyáron elmulasztotta a takarékoskodást; de a jegesmedvének az éléskamarája mindig telve. Ő halászattal foglalkozik, kitűnő úszó, jó búvár, elfogja a halat a víz alatt, ráles a rozmárra, mikor az a jég közűl kidugja a fejét, s kirántja hirtelen átnyalábolva, az oroszlánfókától sem ijed meg. Ha megindúl a nagy jégmező alatta, a keleti széltől elszakítva, hagyja magát vitetni az ázsiai partokig, míg észreveszi, hogy elfogyott alatta a tenger, s nincsenek többé rozsomákok. Akkor aztán más keresetmódhoz kezd. Az irámszarvasokra vadászik. Nyáron nem bántja őket, mikor elég halat foghat. Ezeket ismeri az amerikai erdőkből. Csakhogy itt az irámokat megint valami két lábú állat őrzi, a ki hosszú dárdát hord a kezében s tüzes csőből ólmot köpköd. Ez rá nézve nagyon kellemetlen.

A fehér medve ekkor a nőstényét elhelyezi egy hóbarlangban: az ott szoptatja, neveli, fésülgeti az új nemzedéket, az apa elmegy élelmet keresni. Elvetődik a falvak közelébe, az irámszarvasok karámjaihoz, a rárohanó kutyák közűl kettőt-hármat leüt: az is jó pecsenye, a kamcsadálok nyilaira nem sokat hederít, s ha nagyon megharagítják, az embert is megeszi.

Ezért a megjelenése mindig szenzácziós esemény a félszigeten. A mint híre futamodik, hogy fehér medvéket láttak a Kamcsatka folyó partján, egyszerre megszűnik minden más egyéb iránt az érdekeltség.

Benyovszkyban is felpezsdűl a veszélyes mulatság hevélye: abba hagy franczia leczke-adást, sakkjátékot és összeesküvést, s megy a vadászokkal jegesmedvét ölni.

A kormányzótól kapnak négy napi szabadságot. Benyovszky búcsút vesz Nilowéktól, Afanáziától. Azok most is gyöngéden gondoskodnak róla, búcsúzáskor fehérnemükkel ajándékozzák meg. Ritka kincs Szibériában! — Nem is lehet megérteni, mi létjoga van itt a vászonöltözetnek?

Deczember 12-én vonulnak ki tizenhatan, nyolcz nagy szánkón, melyek mindegyike elé öt kutya van fogva. Visznek magukkal puskát, kelevészt, fejszét. A befagyott Kamcsatka-folyó jegén sikamlanak végig a szánok: délig huszonnyolcz versztet haladnak. Akkor a kutyák vidám csaholása jelenti előre, hogy emberlakta helyhez közelednek. A folyam parton van egy falu: Csekavka. A kutyák tudják már, hol kell nekik megállni: a tojón (falusi bíró) kunyhója előtt.

A tojón kamcsadál bennszülött, az egész falu az őslakók tanyája. Vajjon mind Ádám és Éva ivadékai ezek? Sem, Chám és Jáfet közűl melyik vállalja el az ősapaságot? — Törpe tömzsi termet, erőtlen izmokkal, lecsüggő mell és has, lapos arcz, pisze orr, bennülő apró szemek, széles száj, rendetlen arczvonások, lószőrhöz hasonló haj, szakálltalan pofa; a nőt csak az elől összefont haj különbözteti meg a férfitól. S ez arczot eléktteleníti még jobban a nemmozsdás megrögzött szokása; a hogy a markával merítve megitta a fóka vérét, azon módon száradt rá a pofájára a maradványa. — Kunyhója tengeri tehénfóka bőrével van fedve, ugyanannak a húsát eszi felfüstölve egész télen át, nyáron gazdagabb az étlap: van gyík, gomba, csigabiga, földi giliszta elég. Csak a

madárhúst nem eszi meg: attól iszonyodik. A penguinok, albatrosok, jégmadarak odaszállnak csoportostúl a kunyhójára, hozzájuk nem nyúl. — Tart három istent is, az egyik a föld: az »Etugen,« a másik a levegő: a »Padzsár,« a harmadik a tűz: az »Ut.« A két első nem kér áldozatot; de a harmadikat táplálni kell. A kunyhóban folyvást ég a tűz, a mit ráraknak: tengeri fókacsont, halzsirba mártva. Micsoda illat lehet abban a hajlékban! — Nagy oka van a kamcsadálnak a tüzet istennek tartani, a félsziget tele van tűzokádó hegyekkel, melyek közűl hol az egyik, hol a másik ömleszti alá a láváját.

Ilyen szeretetreméltó kunyhó fogadta Benyovszkyt és társait. A tojón megvendégelte valamennyit tengeri kutya-hússal, s a közben elrebegte előttük, kevés szavú kamcsadál nyelvén, hogy milyen alkalmatlan vendégek ezek a jegesmedve urak. El is vezette a vadász urakat a tanyájukig.

Magas sziklaoldalból egy patak omlik alá a Kamcsatkába. Ez nem tud befagyni soha, a föld melege megtartja a fagyponton fölűl, úgy hogy az ott a jég közepett még medenczét is képez. Ebben a nagy úszóiskolában lubiczkolt három óriási medve. Az ő konstitucziójuk megkivánja a három fokú vízben való fürdést.

A vadászokkal jött kutyák csaholására kiugráltak a medvék a jégmedenczéből.

A tojón egyszerre halálfia lett ijedtében.

— No fiacskám, most aztán szaladjatok; ezek mindnyájatokat megesznek!

S maga mindjárt jó példát adott; eliszánkodott sebtén a hóczipőivel vissza a faluba.

Benyovszky és társai azonban bátran szembe mentek a fenevadakkal, s midőn puskalövésnyire értek

hozzájuk, mind valamennyien rájuk sütötték a puskáikat.

Mind a három medve megsebesült; de egy két golyót még ez a szörnyalak fel sem vesz. Ellenben mikor meglátja a piros vérét a szép fehér bundáján végig csorogni: akkor dühbe jön; feláll a két hátulsó lábára s a rekedt kutya hangjához hasonló ordítással rohan a megtámadóra, nagy lilaszínű torkát szélesen eltátva.

Benyovszky társai már be voltak gyakorolva az ilyen medve-vadászatba. A bal kezében fogja a vadász a fejszét, a jobbjában a kelevészt, a bal karjára hasábfák vannak kötve, hogy a medve keresztűl ne haraphassa. Az ugyan szörnyeteg egy rémállat, de ha hárman-négyen körülfogják: addig szurkálják, addig püfölik agyba-főbe, míg leesik a lábáról. Sokáig eltartott a viaskodás, de végre is mind a három medve az abroszra kerűlt s emberben nem esett kár.

Az elejtett vadakat felemelték a szánkókra s maguk is segítettek azokat tolni. Fele úton találkoztak a kamcsadál gazdáikkal. Azok nagy bölcsen végig várták a tusakodást, s csak azután jöttek puzdrával, tegezzel, a vadászok segítségére, mikor már azok elvégezték a dolgukat.

Volt aztán nagy diadaléneklés! A kamcsadálok hozzáláttak az elejtett vadak lenyúzásához, s megalkudtak azoknak a bundáira; cserében huszonhat nyestbőrt és a húsáért nyolcz rókaprémet kinálva. A mi elég szép pénz.

Az első vadász-siker annyira felbuzdítá a társaságot, hogy az új holdfeljövetelnél ismét neki indultak medvéket cserkészni. Ezúttal még nagyobb volt a szerencséjük: öt medvére bukkantak.

A nagy szerencse azonban nagy veszedelemmel is járt: most már minden medvével szemben csak

három vadász állt; s az ötödik medve, az egy kolosszus volt, a ki négy embernek is megfelelt. Ez lehetett tán a medve-nemzetség pátriárkája. A puskázásnál ezt vették legtöbben czélba; de annak a vastag szallonájában mind elveszett a golyóbis; olyannak vette az azt, mint a kulláncscsípést. Ordítva rohant két lábon neki Benyovszkynak. — De a hű Sibaew hirtelen eléje ugrott, bal karját maga elé tartva, s gyorsan beledöfte a lándzsáját a hatalmas vad bal lapoczkájába, míg Wokow a szügyébe rontotta a magáét. A hatalmas vad állat azonban a két rettentő mancsával, mint a pozdorját, törte össze a dárdanyeleket, s egy percz alatt maga alá gázolta Sibaewet. E pillanatban elszántan odaveté magát a dühös fenevadra Chrustiew s fejszéjével egy hatalmas csapást adott az orrára. Ez a medvének a legérzékenyebb része. A fejét hiába püfölik, az olyan, mint a szikla, hanem ha az orrára ütnek, akkor egyszerre eltakarja a két mancsával az ábrázatját. Ezt a mozdulatát felhasználva aztán Benyovszky úgy döfte belé két kézre fogott lándzsáját, hogy a nagy idomtalan állat szívén találva, egyszerre hanyattzuhant.

Sibaewet felszedték a hóból a társai. Csinos sebet kapott a vállán a medve körmétől. Azt hirtelen betömték hóval, s hogy az ilyesmit ezek az emberek már számba sem veszik, azt bizonyítja az, hogy néhány nap múlva már ismét ott találjuk őt az összeesküvők tanácskozásaiban.

Az alatt a másik négy medvével is elkészültek a bajtársak.

Ezeket már aztán nem pocsékolták el. Abban állapodtak meg, hogy a medve-óriásnak a bundáját a kormányzónak ajándékozzák, a többiekét megtartják a maguk kényelmére. A medvehúst besózták, a medve-

zsírt tömlőbe rakták; a fain medvetalpakat ott rögtön megsütötték s elfogyasztták: — az inyencz lakoma; a máját azonban a kutyáknak adták, annak az élvezetétől az ember bőre viszketeget kap és meghámlik.

Így tértek aztán vissza, erősen megrakott szánjaikkal nagy diadal között.

A kormányzó előtt nagyon fel lett csapva Benyovszkynak a becsülete a pompás medve-bunda ajándéka által.

— Tanítsa ön a leányomat zenére, mondá egy napon Nilowné Benyovszkynak.

— Miféle hangszer kapható itt? Nem látok itt mást, mint fúvószerszámokat és csengős dobot.

— Nekem beszélt az anyám valamikor a hárfáról. Ő játszott azon otthon, Svédországban. Az nagyon szép lehet.

— Megpróbálok egyet csinálni.

Benyovszky minden hangszerek között éppen csak ehhez az egyhez értett. Csak azt kellett még kitalálnia, hogyan kell egy hárfát elkészíteni?

Az összeesküvők erre is jók voltak. Ha főnökük azt parancsolá, hogy készítsenek el egy hárfát, elkészítették a hárfát. — Benyovszky lerajzolta nekik, hogy milyen annak az ábrázatja, — Pánow megcsinálta a rámáját; Chrustiew készített hozzá húrokat irámszarvas- és kutyabelekből. Benyovszky látta azt egyszer Németországban, hogyan készítik s megtanítá rá a vezértársát, hogyan kell a beleket beáztatni; tompa késsel a külső belső bőrt róluk lekaparni, hamúzsírral ledörzsölni, rámára kifeszíteni, aztán félszárazon a quinthúrokhoz kevesebbet, a quarthúrokhoz annál

többet egymásba sodorni, végűl élesmosó fűvel lecsiszolni és beolajozni; míg kitelt belőlük mind az öt oktáva. Ez alatt Stefánow a lakatosmesterséghez fogott: elkészíté a felhangoló hárfacsavarokat s addig egyengették, találgatták, míg szerencsésen nyélbe ütötték a Dávid-hárfát.

Biz az nem volt valami tökéletes instrumentum; de csoda volt az mégis Kamcsatkában, a hol pengetyűs hangorát soha sem láttak (ide még a balalajka sem hatolt el) és kincs volt Afanáziára nézve, a ki egész nap nem akart a zeneszerétől megválni, a mint Benyovszky beleoktatta, hogy miként kell azt pengetni.

Az orosznak jellemvonása az, hogy a zenét úgy szereti: még a rettegett »külön osztályba« bezárt foglyok is becsempészik börtönükbe a balalajkát. Ez azonban csak férfiaknak való szerszám, s nem olyan eszményi hangszer, mint a hárfa.

A míg ez az idylli foglalkozás tartott, az összeesküvés munkája is szépen haladt előre.

Benyovszky mindjárt a naplója elején említ egy Csulosnikow nevű kereskedőt, a ki gazdag ember lehetett, mert saját hajója volt. Ez felkereste őt Chrustiew lakában, s felszólítá, hogy ő vele külön, a saját koczkájára játszszék sakkot, játszmáját kétszáz rubelben. Benyovszky megtette neki ezt a barátságot, s ha a kalmárnak csak az a baja volt, hogy nem tud hová lenni a pénzétől, segített rajta: sok pénzét elnyerte. — Ezért aztán Csulosnikow méltán haragudott rá.

Volt azonban Csulosnikownak annál sokkal nagyobb baja. A múlt augusztus hóban elindult Ochoczkból a százötven tonnás hajójával, vadászokat szedve fel, hogy majd azokat az aleuti szigetekre viszi tengeri vidrát vadászni, a vadászzsákmányt, a drága vidra-

bőröket ily módon mindjárt első kézből jó olcsón megvásárolhatja. Nagy nyereség igérkezett belőle. — Hanem aztán, mikor a tengeren volt, akkor jött rá arra a tapasztalatra, hogy az ő huszonnyolcz vadásza semmit sem ért a hajós mesterséghez: ő maga pedig a kormányozáshoz. Azt gondolta, hogy megy az magától. Ebből aztán az lett, hogy a szél nem az aleuti szigetekre vitte, hanem kidobta valahol a hajóját a kamcsatkai partra, az ott maradt a jég között, erősen megázmálva (havarié). A vadászok, a mint szilárd talajt éreztek a lábuk alatt, kiugráltak a hajóból s szétszaladtak. Csulosnikow pedig nem akarta a százötven tonnását veszendőbe hagyni, s rászorította az embereit, hogy az ő hajóját tatarozzák ki, s aztán vontassák be a Bolsa kikötőbe. Azoknak pedig ehhez se kedvük, se tudományuk nem volt. Csulosnikow katonai karhatalmat kért ellenük a kormányzótól. Ez aztán végkép elkeserítette a jámbor vadászokat. Összebeszéltek, hogy helyreállítják hát a hajót, ki is szabadítják a jég közűl; hanem akkor aztán kilökik belőle Csulosnikow uramat: elfoglalják a maguk számára s elvitorláznak vele a szigetvilágba. Laknak ott már többen is, a kik ilyen módon javították meg a sorsukat.

Ez a szökési terv jutott Szibaew fülébe. A vadászok ő tőle kértek tanácsot.

— Jaj, barátim, mondá nekik Szibaew, ti megint nem fogtok menni semmire azzal a hajóval; hisz azt sem tudjátok, hogy melyik vitorla mire való. Hanem van itt egy úr, a ki hajóskapitány volt, a Szent-Péter-Pált is az szabadította meg a nagy viharból: azt igyekezzetek a magatok részére megnyerni.

A vadászok könyörögtek neki, hogy beszéljen hát az ő nevükben azzal az úrral.

Szibaew a nyolczas tanács előtt elmondta, a mit megtudott. Ez a Szibaew volt a leglelkesebb híve az összeesküvésnek, a ki mindig csak a czélt látta maga előtt; soha sem a veszélyt, mely útjában áll. Pánow is azok közé tartozott, a kik könnyen fellobbannak. Huszonnyolcz derék, fegyveres bajtársat nyerni, kecsegtető volt.

A legifjabb, a vezér tartotta meg a hideg vérét.

— Vigyázni kell urak. Már engem egyszer elárultak, mikor szerencsétlen emberek megszabadításában serénykedtem. Ez a bűnöm hozott ide. Ha a huszonnyolcz között egy áruló akad, mindnyájan az ólombányákba kerülünk. Mi ne válaszoljunk a vadászok ajánlatára semmit, hanem Sibaew tartsa fenn az érintkezést velük, s buzdítsa őket abban a szándékukban, hogy Kamcsatkát elhagyják. Mi az alatt rendezzük úgy a magunk dolgát, hogy a kivitelnél egyszerre csatlakozhassunk hozzájuk.

Ezzel a nyilatkozattal lett Szibaew elbocsátva Csulosnikow hajós-népéhez.

Másnap reggel már ott volt két főfő embere a vadászoknak Benyovszkynál, Szibaewtől vezetve. Lapin, a ki a hajót kormányozta és Parencsin, a hajóács. — Odavetették magukat a lábaihoz, s könyörögtek neki, hogy segítsen a megszabadulásukban. Megesküdtek, hogy hívei lesznek s követik világtalan világig. Készek fölvenni az úr vacsoráját is esküjök megpecsételésére.

Benyovszky azzal bocsátá el a két embert, hogyha a társaikat is rábírják a kemény eskü letételére, akkor majd beszél velük: akkor jöjjenek oda hozzá.

Ezeknek az eltávozása után rögtön közölte Benyovszky a nyolczas-tanácscsal az eddigi eredményt. Nagyon megvoltak vele elégedve. Az egész tervet

csak ők nyolczan tudták: a többi társaknak csak annyi lett megmondva, hogy mindnyájuk lássa el magát a vadász-puskája mellé még két pisztolylyal, karddal és kelevézzel, s hatvan töltényt készítsen titokban.

Ez alatt elkészült a hárfa is, meg az iskolaház is. Az utóbbiban Benyovszky elfoglalta a kathedráját s kapott 23 tanítványt: azok között két felnőtt férfiút, a kik számtant szándékoztak tőle tanulni. Volt tehát már foglalkozása elég. — S hogy még több legyen, a korlátnok azzal a feladattal tisztelte meg, hogy készítse el a számára a kurili és aleuti szigeteknek, úgyszintén a kamcsatkai partoknak a kisebbített térképét. Nehéz feladat volt ez, de Benyovszky hévvel kapott rajta. Ezáltal szabadságot nyert a kormányzóság egész levéltárát felkutathatni, s minden útleírást, hajós-naplót átfürkészni, a melyekből kiészlelheté, hogy menekülése esetére, mely irányban haladjon? Azon iratok között voltak Spanberg, Behring és Csirnikow úti naplói.

Ha a hasznos munka pihent, felváltotta azt a hasznos játék. Nap napra folyt a sakkozás. Benyovszky egyre győzött; szaporította vele az összeesküvők pénztárát. Már híre járt, hogy pénzes ember. Egy fiatal katonatiszt, Niron úr, helyőrségi hadnagy, nem átallt a száműzöttől 500 rubelt kérni kölcsön. Akkor nevezték ki nisney-osztrogi kormányzóvá: kellett neki a pénz a felszereléséhez. Benyovszky nagylelkű volt a kölcsönt megadni, csak azt követelte a tiszt úrtól becsületszavára, hogy a szerencsétlen száműzöttekkel, a kik keze alá kerülnek, emberségesen fog bánni. Bajtársai ugyan patvarkodtak vele, hogy minek dobálja ki így tele marokkal az »ő« pénzüket; de Benyovszky megnyugtatá őket, hogy még maradt öt ezer rubel a pénztárában. Később aztán az is

bebizonyúlt, hogy Benyovszky igen jól helyezte el azt a kölcsön adott pénzt; a nisney-osztrogi kormányzótiszt barátsága nagy bajt hárított el az összeesküvők fejéről.

Nagyon jó elővigyázat volt Benyovszkytól, nem tárni ki az egész tervét minden hozzászegődő ember előtt. Már másnap elárulta valaki. Még pedig nemis a vadászok egyike, hanem az esküt letett összeesküvő társ: Biaczinin.

Deczember 21-én reggel, mikor Chrustiew hajlékában ülve, javában czirkalmozta az aleuti szigetek mappáját, beront hozzá Csulosnikow kalmár. Ezúttal nem sakkozni jött, hanem czivakodni.

— Micsoda csunyaság ez? Te az én hajósnépemet fellázítod ellenem?

Benyovszky nem jött zavarba.

— Mit fecsegsz itt nekem a te hajósnépedről? Délelőtt van nálad, vagy délután?

— De majd mindjárt »jó éjszakát« lesz neked! Fellázítottad a hajósokat!

— Eb látta a hajósaidat! Én hozzám ácsok jöttek. Házat akarok építtetni magamnak: arra kötöttem velük.

— Azok az én hajósaim.

— No hát elég szégyen gyalázat tőled, hogy a hajósnépedet éhen hagyod veszni: nem adsz nekik fizetést, s most még szegényektől azt is el akarod vonni, hogy tisztességes munka útján szerezzék be a harapni valót. Hát lopni menjenek?

— Hát mondd meg, kik voltak, hogy híják őket?

— Ebkérdi Pál. Keresdhanemtudod Péter. Kopód vagyok én neked?

— Ha meg nem mondod, kik voltak nálad, feladlak a kormányzónak, becsukatlak a dutyiba.

Benyovszkyt ez a fenyegetés sem rettenté meg.

— No hát menjünk együtt a kormányzóhoz. Azt gondolod félek a te szószátyárkodásodtól? Majd bekötöm én ott a te koszorúdat! Majd elmondom, hogy micsoda embertelenűl bánsz a szegény hajósnépeddel, s még nem engeded nekik, hogy munkát keressenek. Menjünk hát együtt a kormányzóhoz.

— De vélem bizony nem jöszsz együtt az utczán.

— Miért nem?

— Mert én úr vagyok, te pedig csak egy riha száműzött.

— Rongy vagy, a kihez a csizmámat sem törülöm.

Erre a nagy lármára a bajtársak is összefutottak. Chrustiew, Pánow, Szibáew: s mind beleavatkoztak a vitába. Hárman négyen kiabáltak egyszerre.

— Azért haragszol, hogy a pénzedet elnyerték a sakkon!

— Az nem a kutyák gondja.

— Minek ültél le sakkozni egy száműzöttel?

— A kutyának is dobnak konczot.

— Hát ki a te kutyád?

— No no! Te kanalas gém! Jusson eszedbe, hogy Nagy-Péter czár ukáza mit szab ki: »ha egy száműzött fel meri emelni a kezét egy szabad polgárra!«

— De a lábát nem tiltja meg rá felemelni!

S azzal úgy össze-vissza rugdalták Csulosnikow urat, hogy az örült, mikor odakinn heverhetett a hóban.

Hanem Benyovszky még akkor is egész illedelemmel meguramozta az ajtón kirúgottat.

Csulosnikow nem szaladt egyenesen a kormányzóhoz, elébb neki indult Benyovszky ellen tanúkat, bizonyítékokat keresni, hogy aztán teljes erővel elnyomhassa. Hanem Benyovszkynak több esze volt.

Ő egyenesen sietett fel a várba Nilowékhoz. Ott már szabad bejárata volt, mint tanítónak, mint kedves vendégnek. Első dolga volt az asszonyoknak elpanaszolni azt a nagy méltatlanságot, a mit rajta elkövetett az a gonosz Csulosnikow. — Nilowné asszony rögtön berontott a férjéhez s elmondta neki a felháborító sérelmet, erre az öreg úr olyan tűzbe jött, hogy rögtön küldte az ordinánczot, keresse fel azt a Csulosnikowot és hozza ide a szeme elé.

A mint az belépett hozzá, szóhoz sem hagyta jönni: lehordta kegyetlenűl.

— Ki vagy te? Mi vagy te? Ki teremtett tégedet? Te vagy-e a kamcsatkai kormányzó s te vagy-e a bolsereczki hetman? Hogy a mi dolgunkba avatkozol! — Ribancz nyúlbőrszedő vagy! — Fogd be a szádat! Felelj! Összetöretted a hajódat úgy-e? Ha nyúl vagy, ne menj a vízre. — Büntetést érdemelnél, a miért egy hajóját ő felségének elpusztítottad. S most még a hajósnépednek sem akarsz se enni adni, se munkát keresni! Mikor azok ennek a derék úrnak, a kit én a száműzöttek vénjévé neveztem ki, (ott van a protokollumban) házat akarnak építeni. Nekem ezt a derék embert többet meg ne bántsd, mert rögtön becsukatlak. — Most pedig takarodj a korlátnokhoz. A hadnagy úr odáig kisér. Én parancsolom, hogy a hajósnépedet fel kell oldani a veled kötött szerződése alól: szegődhessenek más hajóra. Takarodj elől em.

Csulosnikownak csak elállt a szeme szája. Ezt ő nem így tervezte. Benyovszky ez alatt csak úgy mosolygott rá.

Ennek az embernek ördöge van.

Csulosnikow csak úgy fújtatott a dühtől, mikor elhagyta a kormányzó lakását. A szemei forogtak, mikor hátra-hátra fordította a fejét, eltávoztában.

Benyovszky azután átment a hölgyek szobájába, megköszönni Nilownénak a hatályos közbenjárást. Ezúttal nem volt ideje hárfa-leczkéket adni, sietnie kellett a térkép elkészítésével.

Búcsúvételekor Afanázia észrevette, hogy Benyovszkynak csak amolyan egyszerű támaszkodni való pálczája van, fenyőfából. Ez egy ütésre eltörik. Látta az ablakból, hogy hányta vissza a hátraforgatott fejét a feldühödött Csulosnikow s addig unszolta Benyovszkyt, míg ráerőltetett egyet az apjának a botjai közűl: egy jó görcsös borókafa-pálczát, a minek a bunkójába ólom volt öntve.

S Benyovszky bizonyára e gyöngéd gondoskodásnak köszönheté ezúttal, hogy életben megmaradt, mert a mint hazafelé ballagott: a városon kívül egyszerre csak előugrosnak egy kerítés mögűl a ráleső Csulosnikow, meg az öcscse, fustélyokkal és késekkel felfegyverkezve, s nagy káromkodással rárohannak kétfelől.

Se távol, se közel semmi emberi lény, a ki a megtámadottnak segítségére jöhetne. A sűrű ködben nem látni húsz lépésnyire.

Benyovszky egy raktárnak vetette a hátát s egyetlen fegyverével, az Afanáziától kapott bottal hatalmasan védte magát. Bal karjával feltartá az ellene irányzott ütéseket; de jobbjával visszaadogatta azokat. Egy ütése úgy találta Csulosnikow öcscsét a feje lágyán, hogy az rögtön felbukott eszméletlenűl. Akkor aztán ő lett a támadó: rárohant Csulosnikowra, összetörte rajta a botját, végre ököllel kezdte őt eldögönyözni, míg az vért hányva, könyörgött az életeért.

Megkegyelmezett az orgyilkosnak, lehordta; — de mégis megigérte neki, hogy nem fogja e gyalázatos merényletét a kormányzónak feljelenteni.

Azzal támolygott hazafelé, maga is több sebből vérzett, a mit a fejére kapott, botja sem volt, a mire támaszkodjék: az egyik lába sánta.

Ekkor jön rá szemközt rohanva a hű Szibaew. Meghallotta a lármát a kunyhójából, s felismerve Benyovszky hangját, futott a segítségére.

Már akkor az végzett az ellenségével. Az egyik ott hevert elnyulva a hóban, a másik vérnyomokat hagyva maga után, tovafutott.

Szibaew megrettent, mikor vezérét meglátta, vérző sebekkel a fején; Benyovszky elmondta neki, mi történt vele: kérte Szibaewet, hogy ne jelentse fel az esetet, csupán a botját kérte el kölcsön, hogy haza vánszoroghasson. Semmi baj se lesz. Egy kis bőrkarczolás a seb.

Szibaew azonban nem hederített az ő nagylelkűségére, hanem szaladt fel a várba, egyenesen a kormányzóhoz: feljelentve a két Csulosnikow orgyilkos merényletét.

A kormányzó féktelen dühbe jött ez eset hallatára. Rögtön küldte az őrjáratot a két Csulosnikow elfogatására s kimondá a fejükre az ítéletet. Hat hónapi nyilvános kényszermunka, összes vagyonuknak elkoboztatása az állam és az egyház javára a megérdemlett büntetés. Az ifjabb Csulosnikow már ezt nem érezte. Benyovszky ütése éppen elég volt neki a másvilágra.

Benyovszky maga is megfeküdte ezt a verekedést. Nagy kínnal tudott hazáig vánszorogni. Ott Chrustiewék rögtön ágyba fektették, bekötötték a sebeit, mire ő mély ájulásba esett. Mikor felocsudott s felveté a szemeit, Afanázia angyalarczát látta maga előtt.

Nilowék, a mint Benyovszky balesetét megtudták, rögtön oda siettek a látogatására s el nem hagyták őt addig, a míg életre térni nem látták.

Benyovszky, az ápoló kezeket csókolva, biztosítá a szerető szíveket, hogy semmi baja sincsen.

»Jó az Isten!« suttogá Afanázia, s egy szent képet dugott lopva a kedvese párnája alá.

Azonban Benyovszkynak tíz napig kellett az ágyat nyomni a tusakodásban kapott sebei miatt.

Az alatt legalább megtudta, hogy milyen sokan és milyen nagyon szeretik: nemcsak a bajtársak, még az ellenfelek is.

NYOLCZADIK FEJEZET.

HALÁLVESZEDELEMBEN.

Január 1-je volt, óhitű számítás szerint. A bolsereczki vár bástyáin durrognak az ágyúk, s a Szent-Péter és Pál ágyúi viszonozták az üdvlövéseket. Minden igazhívő orosznál lepényt sütnek a mai napon, hamisítatlan árpalisztből, megkenve áfonya-ízzel és behintve fenyőmaggal. Otthon az elhagyott hazában ilyenkor minden háznál malaczot sütnek; még a legszegényebbnél is: — ez előre túr, szerencsét hoz; itt bizony a sertést még ez időben nem tisztelik, elég az irámszarvas hús, az is előre túr, mikor a havat lapátolja a moszat-abrakért, a széles szarvával.

A bolsai számůzöttek is víg lakomát csaptak odahaza, mikor a templomból és az előljáróságnál tett tisztelkedésből hazatértek. Ez a víg lakoma azonban kicsiny híján, hogy halotti torrá nem változott az egész társaságra nézve, mely Chrustiew házánál volt összegyülve.

Ebéd közben theát szoktak inni: »téglatheát.« A Khinából hozott theát ugyanis téglapor közé szokták dagasztani, hogy az ereje el ne menjen s használás alkalmával letörnek belőle egy darabot, azt mozsárban összezúzzák, úgy főzik meg. A téglapor leszáll a theaüst fenekére, a thea felűl marad.

Mind a theát, mind a hozzávaló czukrot, szíves ajándékúl, a bolsereczki ismerős kalmároktól kapták, a kikkel Benyovszky együtt szokott sakkozni.

Rövid idő múlva Pánow felordít:

— Meg vagyok mérgezve!

A gyomrában maró fájdalmat érez.

Hirtelen dióolajat hoznak neki s megitatják vele; de néhány percz múlva már a társaság minden tagja érzi azt az elrémítő hascsikarást, a mitől hideg veríték ül az ember homlokára, s habzó tajték jelenik meg az ajkain. Mindnyájan megvannak mérgezve. A társaság minden tagját előveszik a görcsök, a miktől kínlódva zsugorodnak össze. Maga Benyovszky is siet kínzó fájdalmai ellen olajat inni, s miután mértékletes szokásai mellett ő csak keveset ivott, a kínzó görcsei hamar el is múlnak, de az egész teste még sokáig reszketős lesz. Pedig neki kell a többi bajtársait a nagy veszedelemben ápolni, gyógyítani; tizennégy betege van. S azoknak némelyikét a vérhányásig kínozza a lenyelt méreg.

Az összecsődülő többi társak nagy hirtelen meleg irámtejet hoznak, azt itatják a megmérgezettekkel,

mire azoknak a gyomorgörcsei lassankint elmúlnak. Ekkor megkisértik egy macskán és egy kutyán a gyanúba vett czukor hatását; mind a két állat nagy kínvonaglások között múlik ki. Tehát a czukor van megmérgezve.

Ki küldte ezt a czukrot ajándékba?

Casarinow!

Az a Casarinow, a ki a hetmannal azt a szerződést kötötte az ötven sakkjátszmára, s a ki már eddig is annyi töméntelen pénzt elvesztett Benyovszky ellenében.

Tehát a bosszúvágy e gonosztett forrása.

— Hallgassunk el e dologról urak, monda Benyovszky. Ennek az ármánynak majd a végére járok: tegyünk úgy, mintha semmiről sem tudnánk.

Pánowot, a ki sokat vett be a méregből s még egyre rosszúl volt, kunyhójába vitték, az ifjú Csurint pedig, a ki belehalt, szép csendben beszenteltették a protopópával és eltemették a maguk félreeső temetőjébe: szokás szerint egy élőfa alá, követ hengerítve fölé.

Csak másnap délben ment fel Benyovszky a kormányzóhoz, magával vive a megmérgezett czukorsüveget.

Most a legnehezebb szerepet kellett eljátszani Benyovszkynak, a leggyűlöletesebbet: a feladóét. Utálatos egy hivatal! Még a hóhérmesterségnél is rútabb. De a társaság jólléte úgy kivánta! Azt is teljesíteni kellett. A »nép« szava parancsol.

A kormányzó alig akart hinni Benyovszky szavainak.

— Ejh! Az a Casarinow! Tetőtől talpig becsületes ember. Ki tenne fel róla ilyent?

Benyovszky aztán ajánlott egy tervet, a mely szerint mindjárt ki fog derülni, tette-e azt Casarinow, vagy sem. Tréfa lesz az, komoly véggel.

Nilowné asszonynak nagyon megtetszett ez a tréfa. Meg kell hívni Casarinowot, még egy pár kalmár társával a kormányzóhoz egy kis ozsonnára. Elébb azonban a hetman és a korlátnok hadd jöjjenek ide. Benyovszky addig vonuljon félre a benyilóba, s ott várja a dolog kimenetelét.

A hetman és a korlátnok, megértve a kormányzótól a Benyovszky vádját, egészen képesnek tarták Casarinowot erre a gonosztettre. (Ők tudták, hogy mennyi pénzt elzsebeltek tőle Benyovszky segítségével.) Most aztán kaptak rajta, hogy az egész vagyonát elkobozhatják, ha kisül rá ez a bűntett, az állam számára. (A mi annyit jelent, hogy ők hárman, a kormányzóval, megosztoznak rajta.)

Utóbb jött Casarinow, egy pár komájával. Nagyon beszédes kedvében volt. Elmondta, hány hajót készül felszerelni a szigeteken megkezdődő tengeri vidravadászatra. E közben a kormányzó theát töltögetett a findzsákba, s czukrot rakott bele.

— Szereted-e a theát komám?

— Óh de nagyon!

— Rummal, vagy czukorral?

— Sok rummal és még több czukorral.

— Hát csak tégy még bele. Potya-czukor.

— Potya-czukor, hebegé a kalmár s nyitva maradt a szája.

— Az ám. Most kaptam Benyovszkytól. Ő hozta egész süveggel. Ő is bizonyosan ajándékba kapta valami jó barátjától a városból.

Casarinow ráismert a saját mérgezett czukrára a kékes színéről. Egyszerre elment a theázási kedve. Azt mondta gyomorgörcse van, nem ihatnék.

— Hát arra meg éppen jó a thea. Csak vágd be hamarosan azzal a csészével.

A nyavalyás kezébe vette a findzsát, de az úgy reszketett, hogy mind a bekecsére önté a tartalmát.

— Nyeld le mindjárt! rivallt rá a kormányzó parancsoló hangon, a hetman is odaugrott hozzá s megfogta a gallérját, »iszol, vagy sem?«

A nyomorúlt erre eldobta a kezéből a csészét és térdre esett a kormányzó előtt.

— Mindent megvallok. A czukor meg van mérgezve. Én küldtem azt Benyovszkynak.

— Miért akartad őt elpusztítani?

— Hogy megszabadítsam a tartományt egy szörnyetegtől, a ki felakarja lázítani a száműzötteket, el akar foglalni egy hajót, s megszökni Kamcsatkából.

— Hazudsz! Azért akartad őt megölni, mert sok pénzedet elnyerte a sakkjátékon.

— Esküszöm, hogy igazat mondok. Az egyik czinkostársuk beszélte el nekem: Biaczinin, a ki maga is az összeesküvőkhez tartozik.

A Biaczinin név hallatára Benyovszkyn volt a megrettenés sora. Rosszúllét ürügye alatt búcsút vett a hölgyektől s igyekezett a szánkójához jutni, hogy sietve értesíthesse a társait az árulásról.

Addig azonban nem menekülhetett a szerető szívek köréből, míg Nilowné asszony házi szereit végig nem kóstolta, a melyek ilyen alkalomnál csodahatással bírnak.

Mikor az udvarba leért, már akkor ott látta a kapubolt alatt Casarinowot, a mint a porkoláb kovácsa a láncz békóját verte a lábára. Nagyon rövid proczeszust csináltak vele. A szép sarkig érő tengeri vidra prémes bundáját is lehúzták róla s ráadták a rabok foltos irámbőr dókáját.

Fázott a látványtól.

Gyilkosa volt ez ember; de mégis őt vádolta miatta a lelkiismeret. Ő nyerte el annak a pénzét, ő ingerelte fel a bosszúját és most ő vádolta be. Ennek az embernek az egész romlását ő okozta.

De hát itt most ne legyen az embernek szíve. A kinek szabadság kell, annak a szívében ne lakjék más, csak a szabadság. Ne lakjék benne se szerelem, se szánalom, se félelem: csak a szabadság.

Mégis arra gondolt, hogy ő ezt a koldúsbotra és börtönbe juttatott embert még egyszer kiszabadítja és újra vagyonhoz juttatja.

Amde volt egy másik élő lélek, a kinek a számára nem volt kegyelem. Most azzal ment végezni.

A mint vágtató kutyáival hazaérkezett a száműzöttek falvába, azonnal összehítta a gyülekezeti színbe az egész társaságot.

Mikor mind együtt voltak, elmondta nekik, a mit a kormányzónál hallott.

— Van közöttünk egy áruló. Te vagy az! szólt Biaczininra mutatva.

Biaczinin térdre roskadt és némán lehajtá fejét. Egy szava nem volt, hogy magát védelmezze.

— Olvassátok fel neki az alkotmányt, melyre megesküdött.

Felolvasták előtte.

— Megesküdtél-e erre?

— Meg.

— Felvetted-e utána az úrvacsoráját?

— Fel.

— Itéljen a társaság fölötted.

Egy korsót tettek le a középre. Minden tagtárs kapott egy fehér és egy fekete kavicsot. Azt vethette a korsóba, a melyiket akarta.

Huszonnégyen voltak Biaczininen kívül. Pánow még betegen feküdt, Csurin el volt temetve. Benyovszky a főnök csak akkor szavaz, ha a fehér és fekete kavicsok száma egyenlő.

A golyózás megtörtént, a kavicsokat kiöntötték a korsóból.

Mind a huszonnégy fekete volt.

— Halálra vagy ítélve, mondá ki a súlyos határozatot Benyovszky. Három órát engedek a magadba térésre. A protopópa itt marad addig veled, s elkészít a másvilági útra.

Minden rendben történt.

A három óra leteltével előjöttek a társak, hatnak a nevét kihúzták egy süvegből: az a hat fogta a puskáját, Biaczinint közre vették s kikisérték a mezőre.

Újhold volt, sűrű köd, sötét ég.

Odakinn a mezőn letérdepeltették az áruló társat Csurin sírjára s főbelőtték.

Azután telerakták a csizmája szárát, meg a zsebeit ólommal, vállaikra vették a hulláját s elvitték a folyamhoz. A jégen egy négyszögű léket vágtak, abba aláeresztték a holttestét. A jégdarabot újra visszatették a helyére.

Ez a játék ilyen pénzbe megy.

. . . .

A kormányzó azonban nem hagyta a füle mellett elhangzani az elitélt Casarinow vádját.

— Keressétek nekem elő ezt a Biaczinint!

A fogdmegei aztán előhajhásztak valahonnan egy kozákot, a kinek szintén Biaczinin volt a neve. De az a jámbor kitagadta magát, hogy ő soha hírét sem hallotta se Benyovszkynak, se a társainak, nem hogy beszélt volna velük valaha.

Az igazi Biaczinin olyan helyen volt már, a hol hallgatnak.

A kormányzó még dühösebb lett Casarinowra.

— No hát még a hamis vádaskodást is be kell írni az ítéletébe a gézengúznak.

. . . .

Bizonyára ez is nehéz sakkpartie volt! Benyovszky a maga fejét tette föl az ellenfelével szemben. Megnyerte, s eltette a nyereséget olyan hideg vérrel, mint a többit.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A SZERELMET TITKOLNI NEM LEHET.

Egy nap megmenekültek az összeesküvők a megmérgezés és az árulás kettős halálveszedelmétől, másnap folytatták tervük kivitelét, mintha semmi sem történt volna.

Benyovszky új tagokat vett föl a szövetségbe: kiszolgált tengerészeket, a minőkre legtöbb szüksége van. A neveik: Boscarew, Izmailoff és Lapin. Ezekkel az összeköttetést fentartani Stefanowra bízta. Azután, hogy összeesküvési tervük jobban el legyen takarva, szétoszlatja a társaságot, kiadva mindegyiknek a maga

feladatát. Néhánynak el kell közülök menni Nisney Osztrogba; ád nekik pénzt, hogy ott berendezhessék magukat s a kormányzótól engedelmet a távollétre, vadászat végett, azután ajánló-levelet a fiatal kormányzóhoz, a kit kölcsöne által lekötelezett. — Csak ápril közepén kell újból összetalálkozniok; a mikor már a hajók felszerelésének munkája megindúl.

Január 7-én a kormányzó házánál látogatást tett. Az egész családot nagy málházás közepett lepte meg. Útra készültek. A kormányzó körútat szándékozott tenni Kamcsatka tartományaiban. Ez az ő tisztességes mellékjövedelme. Minden faluban ajándékkal jönnek eléje, s az sokat hoz a konyhára.

Nilow úr azt kérdezte Benyovszkytól, hogy nem volna-e kedve velük menni az útra.

Benyovszky azt felelte erre, hogy a kormányzó kivánsága ő rá nézve parancsolat. E fölött aztán nagy lett az öröm az egész családnál.

De annál nagyobb volt a zúgolódás a kormányzó ellen a hetman és a korlátnok részéről.

— Te elviszed innen Augusztovicsot, mikor annak itt dolga van.

— Mi dolga van itt Augusztovicsnak, ha az én gyermekeim nem lesznek itt.

— Hát az, hogy a mi sakkjátszmáinkat folytassa.

— Hát hiszen gyertek ti is velünk, viszünk sakktáblát magunkkal, s ha olyan nagyon szeretitek a sakkot: játszhattok Augusztovics Móriczczal.

— Az ám, csakhogy akkor ő nyeri el a mi pénzünket.

— Gutát! Hát olyan jó sakkozó ez a ficzkó? Ugyan valljátok meg tiszta lélekkel, mennyit csikart el már a számotokra ez a ficzkó a kalmároktól a sakkjátékon?

A hetman dicsekedő orczával mondá meg az öszszeget:

— Negyvenkétezer rubelt.

— Hüh! kiálta fel a kormányzó elszörnyedve. Hiszen ti rablók vagytok!

A korlátnok vette észre a kormányzó szemeinek forgásából, hogy komolyan méltatlankodik reájuk, s sietett elejét venni a főnök erkölcsi érzülete kitörésének.

— Abban egyeztünk meg egymás között, hogy összes nyereségünknek a tizedrészét félreteszszük a te kedves leányaid számára.

— Ühm! dörmögé a kapzsi hetman a szakállába. Én erről az egyességről semmit sem tudok. — Hanem Benyovszky megrántotta a kabátját, hogy ne szóljon. — A kormányzónak aztán erre a nyilatkozatra egyszerre kigömbölyödött az arcza: — Ah, hiszen ti derék becsületes emberek vagytok!

A hetman arczáról azt lehetett leolvasni, hogy jobban szerette volna, ha rablónak nevezik — al pari — mint derék becsületes embernek — tíz perczent levonással; Benyovszky azonban félrevonta, s addig kapaczitálta, hogy milyen hasznos lesz ez a nagylelkűség, s mennyi gazdag aratás áll még előttük a körút alkalmával, míg nagy dohogva belényugodott a kényszerített nemes áldozatkészségbe.

A kormányzó ez alatt áthivatta a leányait a szobába, mind a hármat, oda állítva őket sorba az urak elé.

— No leányok, ma ugyan jobb lábbal keltetek fel az ágyból! Nem hiába mondta anyátok: »a ki kedden reggel éhomra prüszszent, azt nagy szerencse éri.« No lám ezek a derék nemes urak, abból a nyereségből, a mit becsülettel szereztek a kereskedőktől a sakktábla mezején, a ti számotokra félretettek

négyezerkétszáz rubelt, s azt még ma estig az én kezembe le fogják tenni. — Mondjátok, hogy »köszönjük szépen uraim!« Ezt ők valóban megérdemlik tőletek. De különösen megköszönjétek ez ajándékot a jeles Augusztovics Móricznak, a kinek bölcsessége juttatott benneteket ehhez a nem várt szerencséhez. No hát melyitek tud valamit mondani?

A két menyecske-leány bizony nem tudott; de annál jobban értett a szép szóhoz Afanázia. Odalépett Benyovszky Móriczhoz s forró kezével megfogta a kezét.

— Bizony nagy hálával leszünk mi ő hozzá; de te is segíts e hálánkat igazzá tenni atyám. Te tőled függ, hogy a szegény számüzöttért odafenn a hatalmas czárnő előtt közbenjáró légy; vetesd le róla a nehéz ítéletet; hadd legyen szabad ember, mint a többiek. Akkor aztán megjutalmazhatod valami hivatallal a kormányzóságnál. Hisz az csak a te jóságodtól függ. Ott ő előre fog menni. Én azt szeretném, hogy ő nagyon, nagyon boldog legyen.

És aztán kevés vártatva hozzá tevé halkan, tűzláng pirulással az arczán:

»És én nem kivánok semmit oly forrón az égtől, minthogy azt a boldogságot, a mit számára óhajtok, egykor megoszthassam vele.«

Nem csoda, ha ez a meglepő vallomás pogány haragra lobbantá a kormányzót. Méltó dühében kikapta az evőkését a zsebéből, hogy most mindjárt legyilkolja vele mind a leányát, mind annak a szíve választottját; de mielőtt a bicskát kinyithatta volna, a hetman és a korlátnok közbevetették magukat, elfogták a két karját, kivették a kezéből a kést. Meg voltak szeppenve; ha most ez lebicskázza Benyovszkyt, oda a sakknyereség!

A lefegyverzett kormányzó legalább a süvegét vágta oda Benyovszky lábához, a mire egyszerre elkezdett a feje gőzfelhőt bocsátani, mint egy fortyogó theáskatlan. Szidta kegyetlenűl:

— Te sehonnai! Te tolvaj! Te hétnyelvű kutya! Hát azért szedtelek én fel a szemétből, azért etettelek ki, azért ruháztalak fel, hogy a leányom elcsábítsd a hátam mögött? Mivel babonáztad meg, te boszorkánymester? Mit adtál be neki, te méregkeverő? Most mindjárt kigyúrom a lelked!

A két főúr csitította szépen.

— Ugyan kegyelmes úr, ne mérgelődjél! mondá a hetman. Megárt az egészségednek. Még megüt a guta.

— Hát tehet arról Augusztovics, hogy a leányod beleszeretett? okoskodék — nagyon helyesen — a korlátnok.

— Legyen eszed, kegyelmes úr, váltá fel a hetman. Hiszen megeshetik, hogy Augusztovics kegyelmet kap a czárnőtől, s akkor mi szorítunk neki helyet a hivatalban.

Ez az okoskodás megállítá Nilow úr haragrohamát.

— Ugyan már mi alapon kaphatna kegyelmet a lázadó farkas?

— No tudod, Nagy Péter czárnak ama rendelete folytán, melynél fogva minden száműzött, a ki valamely gonosz merényletet feljelent, a mi a kormány, vagy annak hivatalnokai ellen forraltatott, rögtön szabaddá lesz. Mondá a hetman.

— És bizonyára Augusztovics Móricz megtette azt, tódítá a korlátnok, a midőn Casarinow gonosz merényletét felfedezte előttünk. A nélkül te is, én is, a hetman is, mind holt emberek volnánk. Világos!

— No az igaz: szólt, kifújva az utolsó haragját a kormányzó, s felhagyta tenni a fejére a földhöz

csapott kalpagját. De hát nem találjátok, hogy mégis szégyen gyalázat az rám és az egész Nilow családra, hogy a leányom ennyi idegen ember hallatára feleségűl meri magát ajánlani egy sehonnainak!

— De gondold meg, hogy ő egy magyar bojár!

— És azonfelűl egy lengyel generális!

— No az igaz, hagyta rá Nilow úr; de csak mégis a föld alá kellene sülyedni az olyan leánynak, a ki olyan orczátlan, hogy maga nyilatkozik egy férfi előtt.

— Hát hiszen a szegény számfűzött csak nem tehette.

— No az megint igaz. Az szemtelenség lett volna tőle. Hát úgy hiszitek, hogy én ezért megbocsáthatok neki? No hát híjátok ide a feleségemet.

Erre a szóra aztán Nilowné asszony is berohant a szobába. A nő és a leányok odaborúltak a családapa lábaihoz, elkapkodva a kezeit, s csókjaikkal és könnyeikkel addig nedvesíték azokat, míg meglágyíták az egész embert.

Nilow úr egyre szidta Benyovszkyt; de a szidalmazás közben utasításait osztogatá a kétfelűl istápoló és csititgató hivatalnok társának: »no hát írjátok meg azt a felmentési okmányt, a mit a czárnőhöz felküldünk: — te érted, kutyahitű te! — Nekem ugyan Nagy-Péter czár ukáza teljhatalmat ád, hogy ilyen esetben magam is kegyelmet adhassak! Megállj csak, gyalázatos gazficzkó! — Te derdidasztanító! Majd megtanítalak én téged muszkáúl grammatika nélkül! — Hát aztán mi hivatalt találjak ki a számára? Rendőrhadnagy? Jó lesz? — De az mégis hallatlan, hogy egy kegyes apának a leányát, híre és tudta nélkül elcsábítsák. — Magammal fogom vinni az útra a semmirekellőt. Hárfázni tanította a gazember! No megállj, majd megmutatom én neked, hogyan pengetik

a hárfát! — Holnapra híjátok össze a törvényszéket. Hadd mondja ki a szabadságát. — Egy czudar száműzöttel csak nem utazhatom egy társaságban! — Hanem addig távol a testemtől! Hallottad? Takarodj! — Hanem aztán holnap visszajöjj. — Majd aztán beszélünk a többiről. Attól a Kuzmától visszakérem a jegygyűrűt. Mikor részeg, nagyon bölcs, sokat fecseg. Nem szeretem az olyan embert. Aztán majd beszélek Augusztovics uramnak a fejével. No, keljetek fel a lábamtól! Megbocsátok hát. Te pedig, te tolvaj csábító, marsch előttem! — Kisérjétek ki asszonyok, hogy el ne lopjon valamit.

Benyovszky ekként, az apától kergetve, az anyától és leányaitól kisérve, hagyta el a szobát e válságos jelenet után.

TIZEDIK FEJEZET.

A VÉRBÍRÓSÁG ELŐTT.

Valahányszor az egyik veszélyből kiszabadult Benyovszky, ott várta a másik.

Ha az orosz elöljárók gyanúját elaltatá, fölébreszté az összeesküvőkét.

A hír gyorsabb volt, mint az ő lábai.

A kormányzó segédtisztje, íródiákja kibeszélte a várbelieknek, azok a polgároknak, hogy Benyovszkyval mi történt; mire Benyovszky kilépett a várból, minden szemközt jövő ragyogó orczával üdvözölte: megállíták, megölelték, összecsókolgatták, úgy gratuláltak neki a felszabadulásához.

Hanem a sok ragyogó arcz között akadt egy sötét is. Az összeesküvők minden lépten-nyomon kémszemmel kisérték vezérüket. Maga Pánow, egy Cátói jellem, járt örökösen a sarkában. Ott volt a piaczon, mikor a várból lejövő Benyovszkyt a boltokból kitóduló polgárok olyan szívélyesen üdvözölték. Sietett rögtön a száműzöttek telepére, egész felháborodással. Ott találta Chrustiewet, Stefánowot és Báturint.

— Rossz hírt hozok! mondá Pánow. Elárult bennünket Benyovszky.

— Lehetetlen az! szólt Chrustiew.

— Mégis igaz. Az egész város beszéli. Szabaddá lett téve a kormányzó által, Péter czár ukáza értelmében, a miért elárulta az összeesküvést a kormány ellen.

— Akkor meg kell neki halni! kiáltá Stefánow.

— Csendes vér, czimborák, csitítá őket Chrustiew; hátha máskép is lehet.

— A hogy ő elítélte Biaczinint, a hogy azt kivégezteté: ő is úgy legyen elítélve és megölve! heveskedék Stefánow, ki régen fente a fogát már Benyovszkyra.

— De Biaczinin elébb törvényszék elé lett állítva, rendesen bevádolva, maga mindent bevallott, úgy lett elítélve, szólt Chrustiew. Állítsátok Benyovszkyt is a törvényszék elé, vádoljátok el, védje magát: akkor ítéljetek fölötte.

— Majd fog az nekünk idejönni többet, a farkasverembe! tüzelt a hevesvérű Stefánow. — Ő ott marad az urakkal, s minket szépen összefognak. — Le kell őt orgyilkolni. — Én magamra vállalom. — Bemegyek a városba, felkeresem, úgy teszek, mintha én is üdvözölném: megölelem, s a közben a ködmenem újjába rejtett kést a hátán keresztűl a szívébe szúrom.

— Nem jó lesz az! tiltakozék ez ellen Chrustiew. Fényes holdvilágnál! Mindnyájunkat veszedelembe döntenél vele. Hívjátok össze a társakat törvényszékre. Ha visszajön Benyovszky, akkor védje magát előttünk; ha nem jön vissza, akkor ám gondoskodjunk róla, hogy el legyen emésztve.

A száműzöttek az adott jelre összegyültek a nagy faházban.

Benyovszky sokáig késett, a sok üdvözlő ismerőssel való találkozás miatt; a hold lement, a sűrű ködtől még sötétebb lett az éjszaka. A kunyhón kívül őrt álló összeesküvő-vezetők nyugtalankodni kezdtek. Végre hangzottak a közeledő léptei. Rá lehetett azokra ismerni, egyik lépésének a dobbanása súlyosabb volt, mint a másiké. Majd az alakja is látható lett, a mint a ködből kibontakozott.

»Szabadságot adjon Isten!« Ez volt az üdvözlő »Isten jó nap« a szövetségesek között.

Egyikük sem viszonozta a szokott mondással »mind haláli g.«

— Jó hírt hozok, bajtársak! monda Benyovszky.

— Ez a jó hír még valakinek az életébe kerülhet! felelt rá mogorván Pánow.

— Vártatok rám?

— Igen, te rád vártunk. Jöjj a gyülekezetbe. A tanács együtt ül.

— Miért kellett azt most összehívni? Valami baj van?

— Nagy baj. Árulás van közöttünk.

— Ki az áruló?

— Te magad. Jöjj bíráid elé. Te magad alkottad a törvényt. Vesd alá magadat.

— Mit jelent ez Chrustiew? kérdé Benyovszky elbámulva.

De Chrustiew is visszahúzta magát tőle.

— Nem szabad veled beszélnem. Eredj be a bíráid elé.

Benyovszky belépett a faházba, kisérve a négy összeesküvőtől. A mint széttekintett, egyszerre felismerte a veszélyt, melyben forog. Az ajtóban két összeesküvő állt, kivont karddal, az asztalon egy üvegpohár volt, melynek zöldes színű tartalma elárulá, hogy halálos méreg van benne. Az asztal mellett ülők arczain fenyegető gyanú, kegyetlen elszántság.

Az elnöki emelvényt ezúttal Chrustiew foglalá el. Benyovszkynak ott kellett megállni a középen.

— Mit kivántok tőlem?

— Benyovszky Sámuelovics Ágoston! szólt Chrustiew. Emlékezel rá, hogy néhány nap előtt ott állt az áruló Biaczinin, a hol te állsz most. Felelj meg magadért.

— Ki vádol?

— Én! szólt előlépve Pánow. Vádollak, hogy a kormányzó által szabaddá lettél nyilvánítva.

— Ez igaz.

— Első Péter czár ukáza szerint.

— Az is úgy van.

— A miért elárultad a kormány elleni összeesküvést.

— Igazán azt tettem.

— Akkor halálfia vagy.

— Dehogy vagyok az. Az általam elárult összeesküvő már el is van fogva, be is van börtönözve, s a miatt ti nektek a fejetek ne fájjon, elég ha a gyomrotok fájt miatta. Az áruló Casarinow az, a kinek a feljelentéséért én szabaddá lettem téve; mivelhogy megmentém a kormányzó és előkelő vendégeinek az életét. Ez volt az általam elárult merénylet.

Erre a nyilatkozatra, mint egy varázsütésre, egyszerre megváltozott az egész társulat ábrázatja, a fenyegető arczok nevetésre derültek; az egyik kaczagott, a másik a szemeit törülte, a harmadik az ökleivel dobolt az asztalon. Maga Pánow bűnbánó töredelemmel borúlt Benyovszky lábához, bocsánatáért könyörögve.

Benyovszky pedig felemelte őt és keblére ölelte.

— A mit tettél, jól tetted. Vigyázz ezentúl is mindenkire, és ne hagyd a gyanúdat soha elaludni.

— Soha nem fogok benned kételkedni többé. Ha tudnád, hogy halálodra esküdtem! Chrustiew akadályozott csak meg. Ő állt érted jól a saját életével.

Benyovszky aztán sorban minden bajtársával összeölelkezett. A méreg-poharat felváltá az áldomás-pohár.

A lakzi végeztével, hogy a társaság hazaszéledt, ott marasztá Benyovszky magánál még Alexis protopópát, Chrustiew házi gazdájával együtt.

— Még egy szavam van hozzátok.. Meg vagytok elégedve mindnyájan velem?

— Bizony meg vagyunk elégedve.

— No hát én magam nem vagyok megelégedve magammal. Én igen rossz fát tettem a tűzre.

S aztán elmondá előttük mindazt, a mi közte és Afanázia közt történt. Azok nagy álmélkodva hallgaták.

— Már most érthetitek egészen, hogy mi oka van az én gyors emelkedésemnek a kormányzó kegyeiben? már most kitalálhatjátok, miért kellett Casarinow kényszerített feljelentéséből részemre ilyen nagy érdemet kovácsolni a kormányzónak. Leányának a szerelme mindennek a főrúgója.

— Hát biz az nagyon jó élesztő kovász, monda rá Chrustiew, a mi kenyerünk kelhet meg tőle. Csak te szerettesd magadba még jobban azt a leányt.

10*

— Igen; de ő nőmmé akar lenni. És én nekem már — van feleségem otthon, ti nektek ezt őszintén megvallom. És én a nőmet szeretem. Ezóta gyermekem is van már, a kit még soha sem láttam. Mikor megszabadulásomért küzdök, ő rájuk gondolok. A lelkem otthon van a nőmnél.

— Hát az nagyon jól van, ha a lelked hazajár a feleségedhez, szólt Chrustiew. De te magad itt vagy, mintha csak a másvilágon volnál. Én biz a te helyedben elfogadnám, a mit a jó szerencse nekem szánt. Afanázia gyönyörű szép teremtés, szebbet álmodni sem lehet. Egészen a tied, érted él hal. Hát mi történhetik veled? Vagy sikerűl a tervünk, vagy nem sikerűl. Háromféle eset van. Az egyik az, hogy megkisértjük a megszabadulást, de beletörik a késünk; no hát akkor elveted a gondját, hogy mit csinálj a két feleségeddel? kapsz egy harmadikat, »a köteles leányát.« A másik eset az, hogy szétmállik a szövetségünk, lemondunk a viszontagságos kilátású szabadulási tervről, no hát akkor itt rekedsz te is: lesz belőled titkár, korlátnok, utóbb még kormányzó is; hát akkor még éppen jól jársz az Afanáziáddal; az európai feleséged is majd férjhez megy valami más úri emberhez: soha sem kerültök össze. — A harmadik eset pedig az, ha csakugyan sikerűl a megszabadulásunk, akkor az Afanáziával kötött házasságod, a melybe kényszerítő körülmények mellett jutottál, magától felbomlik. Én bizony azt a közmondást tartom, hogy »az ember vágja el a pecsenyét, a meddig meg van sülve.«

Benyovszky egész lelkében felháborodva utasítá vissza ezt a czynikus tanácsot.

— Nem jól ismered az én lelkemet, ha engem képesnek tartasz erre. Hogy én egy ártatlan, angyali szívvel ilyen játékot űzzek. Vagy hogy örülni, vigadni

tudjak a föld egyik oldalán, lopott kéjben, esküszegő csókokban, midőn a föld másik oldalán van egy nő, a ki miattam gyászban ül, és engem hűségében sirat. Nem ismered te az én fajtámat! Mi belűl hordjuk a bírót, a ki fölöttünk ítél! Nekem az nem mentség, hogy a bűnömet nem tudja meg senki, ha én magam tudom.

— No hát mást mondok én, szólt közbe a protopópa Alexis. Nálunk oroszoknál van egy bevett szokás, miszerint a vőlegény és menyasszony, midőn az oltár elé lépnek, egyúttal az eskető pap kezébe leteszik a »tartózkodási fogadalmat.« A világ nevezi őket férj és feleségnek, pedig nem mások egymásra nézve, mint testvérek. — Én összeesketlek titeket Afanáziával ilyen módon. S akkor a lelked meg lesz nyugtatva; bűnt, istentelenséget nem követsz el.

— Még akkor sem lesz a lelkem megnyugtatva, mondá Benyovszky. Mert van a lelkemben még egy erősebb érzés, mint a házastársi hűség: a szabadság utáni vágy. Ha ez az Istentől megátkozott tartomány itt alattunk mindjárt maga volna is az ősparadicsom, még akkor is kiszabadítanám magamat innen. Nem csupán a ti nektek adott eskü, de lelkemnek minden gondolatja ösztönöz rá, hogy szabadságomat kivívjam. A ki útamban áll, az a kormányzó, ő a hatalom feje. Vele kell megküzdenem. Hogyan kössem én magamhoz gyöngéd kötelékkel annak az embernek a leányát, a kivel később vagy korább karddal a kezemben kell megütköznöm, s vagy ő öl meg engem, vagy én őtet? És akkor tegyem ezt a nyomorúlt leányt annak a férfinak az özvegyévé, a kit az apja megölt? vagy én lépjek eléje azzal a véres kézzel, mely apját kivégezte, s nyújtsam azt neki, hogy aztán fusson velem a világba: árván és meggyalázva. — Óh higyjétek el

nekem, hogy az a méregpohár, a mivel ma megkínáltatok, nem volt oly iszonytató rám nézve, mint a mézzel telt kehely, a mihez hozzá kell nyúlnom.

— És mégis ki kell azt ürítened! kiálta türelmetlenűl Chrustiew. A mi közös jóvoltunkért. Mint a kormányzó veje, a mi tervünk sikerét előmozdíthatod, biztossá teheted. Ha száz férfitól nem ijedsz meg, most egy leány előtt reszketsz? Ki látott ilyen katonát? Úgy tudom, hogy a katonák nem szoktak az asszonyfélė elől meghátrálni. Tekintsd ellenségnek! A seb: seb; — a csók: csók; — leány adja, vagy kard adja: mindegy! — Ne válogass benne. — Vagy ha tudsz okosabbat, hát add elő.

— Tudok valamit. Ma tél kezdetén vagyunk, a csillagászok számítása szerint, a kik nem gondoltak Szibériára, mikor az évszakokat meghatározták. A kamcsatkai félsziget mellett most köröskörűl be van fagyva a tenger. Ez a jég hamarább fel nem szakad, mint a májusi passzatszelek alatt. Nekünk addig, ha senki nem őrizne is bennünket, innen megszabadulnunk nem lehet. Ha volna is már hajónk, ki nem vihetnők azt a szabad tengerre. De magunknak is szükségünk van erre az idő-haladékra, hogy kellően felkészülhessünk. Be kell szereznünk a hosszú tengeri úthoz való élelmi szereket. Azután fegyverekkel, töltényekkel ellátni magunkat. Titokban lőport, ólmot összevásárolni. És mindezekhez pénzmagot szerezni. Az alatt a bajtársakat a munkába begyakorolni. A hajózás mestersége nagy tudomány. — Tehát hat hosszú hónapot kell itt e helyen kihúznunk. Hogy mit fogok én e hat hosszú hónapon keresztűl elkövetni, hogy a híveink seregét összetartsam, szaporítsam, a czélhoz vezessem? az iránt vannak némi homályos terveim; hanem hogy mit fogok csinálni egy szerelmes leány-

nyal, a ki jobban vágyik boldogsága napját látni, mint az igazi napot, melyet ez a kegyetlen ég nem enged felvirradni tavaszig? azt csak az Úristen tudja.

— Hát én tudnám, hogy mit csináljak vele! mondá rá Chrustiew.

— Ti azonban segíteni fogtok nekem, hogy mindazokat a furfangokat keresztűlvihessem, a melyekkel a Nilow kisasszonynyal kötendő házasságot elhúzni, halasztani törekszem. — Hogy mit csinálok, azt még nem tudom; de hogy semmit nem fogok tenni a mi becsületemre homályt vetne: azt bizonyosan tudom.

Az idő későre járt. A protopópa haza kászolódott. Benyovszky és Chrustiew elkisérték a város palánkjáig, hogy útközben meg ne egyék a medvék.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A LEGDRÁGÁBB CSÓK.

A mesével lenne határos az a siker, mely Benyovszky minden léptét követte, ha annak indokait fel nem lehetne találni.

A legelső volt azok között mindenesetre az emberek önzése. A két fő-fő államhivatalnok, a hetman és a korlátnok haszonhajtó szövetségest találtak benne, s az ő nyereségükből a kormányzó számára is csep-pent valami. A sakktáblán való aratás ebben a tartományban csak olyan becsületes keresetnek volt elismerve, mint az európai országokban a börze-játékon

való szüretelés. Az volt az elv, hogy »a ki a rablótól rabol, az nem rabló.« S elvégre is a sakktáblán nem lehet hamisan játszani, ott nem lehet »a szerencsét megigazítani.« Ott csak az ész győz.

De nemcsak nyereségvágyuk volt a főuraknak, hanem előmeneteli reménykedésük még nagyobb. S ehhez megint ész kellett, ismeretek, tanulmányok: a miből nekik ismét igen kevés volt; de annál többet fedeztek fel Benyovszkynál. Ennek a vállain reménylettek magasabbra emelkedhetni: a korlátnok kamcsatkai kormányzóvá szeretett volna lenni, a hetmannak kalandos ábrándjai voltak a Kurili-szigetek kormányzóságáról, még talán odább is: a mesés Kaliforniáról; s hogy ezek a vágyak teljesűlhessenek, Nilow urat kellett a mostani állásáról magasabbra előmozdítani: az ochoczki kormányzóságra. Ez volt annak is a titkos álomtárgya. Egy olyan tanult, tapasztalt, előkelő társaságban nevekedett vő, mint Benyovszky, mind ezen álmokat megvalósíthatá.

Hozzájárult ehhez a kedvencz leány szerelme, ki a milyennek ábrándjaiban képzelé szíve választottját, olyanúl tűntette azt fel atyja előtt, s ha a »vízcsepp is kivájja a követ,« hát még a könnycsepp!

És mindenekfölött érthetővé teszi ezt, a rövid idő alatt kivívott sikert, maga az a varázs, mely Benyovszky egész lényéből kisugárzott, mely férfit és nőt meg tudott számára nyerni az első megjelenésénél. Ennek a hatása alatt álltak maguk a főhivatalnokok is.

A kormányzó elhatározása olyan hatással volt a többi főurakra, hogy a kegybe jutottat elhalmozták ajándékokkal; a korlátnok egy halcsontból készült aranyozott szánkót erőszakolt rá, teljesen felszerelt kutyafogattal, a hetman pedig erőnek erejével felöltöztette pompás vidrabőrből készült, fekete róka pré-

mes s tarka szironynyal kivarrott hosszú »paskába« s hozzá nyuszt-kalpagot is nyomott a fejére, kék bársony fityegő csákóval. Most már egész kamcsatkai nyalka leventeképen léphetett fel. Hogy kardot is kapott e díszöltözethez, azt nem említi Benyovszky. Lehet, hogy ez alkalommal még nem; de hogy később kardot is viselt, azt a párbaja leírásánál majd megtudjuk.

Ilyen pompásan felszerelve várta másnap reggel, száműzött társai körében, hogy a tanács érte küldjön. Tíz óra tájon megérkezett szánon az iroda-titkár, Szudejkin, elhozva számára a tanács meghívását. Benyovszky befogatott az aranyos szánkójába s teljes díszben hajtatott fel a városházára. Száműzött társai követték szánjaikon valamennyien; de azoknak nem lehetett a tanácsterembe belépni, csak kívül az utczán csoportosulhattak össze.

Benyovszkyt bevezették a nagy tanácsterembe, hol a hosszú asztal mellett tizenhat előkelő notabilitás ült; az asztalfőn maga a kormányzó, mellette két felől a hetman és a korlátnok.

A kormányzón volt a sor, beszédet tartani.

Az igen okos és helyes beszéd volt.

— Hallod-e te Augustus Sámuelovics, még most nyomorúlt száműzött; no ugyan hálát adhatsz a védszenteidnek, hogy ide vezéreltek ebbe a mi tartományunkba. Burokban születtél, hetedik gyerek vagy, mert különben így ki nem választhattad volna azt a szerencsét, hogy a legáldottabb országot nevezhesd hazádnak. Két hazád is volt, a melyeket szerencsés voltál elveszteni, ez a harmadik kárpótolni fog mind a kettőért. Mondom, hogy szerencse volt rád nézve, hogy a szülötte hazádat elvesztetted; elmondta a leányom, a kinek te elbeszélted, hogyan üldöztek, ker-

gettek odahaza, kiraboltak, nem kaptál igazságot; összelövöldöztek, összevagdaltak, nyomorékká tettek, rablánczokba vertek. Ime Kamcsatkában pedig megtaláltad a te szabadságodat, boldogságodat, házi tűzhelyedet. Mert ámbátor az elvesztett hazádban többet süt is a nap, mint itt; de mit csinálok én az olyan országban, a hol nincs se törvény, se igazság! a mi országunkat pedig bevilágítja jobban, mint a nap, a mi kegyes czárnőnknek az ábrázatja, a kinek mindnyájan egy szívvel és lélekkel kiáltsuk, hogy a seregeknek ura őt sokáig éltesse és dicsőségében gyarapítsa!

E nagy lelkesedéssel fogadott bevezetés után, méltóságteljesen inte a kormányzó a korlátnoknak, hogy olvassa fel Benyovszky előtt az okmányt, mely őt szabaddá teszi.

Hogy éghetett az arcza Benyovszkynak a szégyenpírtól, mikor a felszabadítási okmányt felolvasták előtte. (Megtalálható a szószerinti szövege az emlékirataiban.) Törvényre és igazságra hivatkoztak abban. Pedig az volt az egészben az igazság, hogy a kormányzó leánya beleszeretett a száműzöttbe, s az apja hozzá akarja adni. S ezért addig kell csűrni-csavarni I. Péter czár nevezetes ukázának a paragrafusait, míg azok a kiszemelt szerencsefi termetére ráillenek. Hát még az indokolás milyen volt: a »species facti,« a hogy az okmány nevezi.

Samuelovics Ágoston a saját és társai életét tette koczkára, hogy a gonosz összeesküvő Casarinow merényletét kipróbálja, melylyel ez a kormányzót és hivatal-társait ki akarta a világból pusztítani. E merényletnek a feljelentésével, megakadályozásával szerezte meg magának Benyovszky azokat az érdemeket, melyekért szabadságát visszaadják.

Ő tudta jól, hogy ez nem igaz. Casarinow az ő áldozata. Halálos ellensége, a ki őt és társait akarta orozva megölni, de nem a kormányzót. És most mégis azt büntetik meg és őt érdemesítik jutalomra. Szabad ez! — A hol a szabadságért küzdenek, az mindig csatatér: s a csatatéren meg van engedve a csalás. — Sophisma; de jó!

Az ítéletet aláírták, megpecsételtek, s aztán kiszegeztették a tanácsház kapujára.

Ennek végeztével a kormányzó odahívta az elnöki székhez Benyovszkyt, s egy tükröt tartva eléje, azt mondá neki, hogy csókolja meg benne saját magát. — Ez a szertartásos jelvénye a visszanyert szabadságnak. — Ez az a csók, a mely legdrágább a világon!

A mint Benyovszky önképmását megcsókolta a tükörben, azonnal megszűnt becstelen lenni; nem volt többé száműzött, kitaszított: becsületes lett és szabad. — A kormányzó volt az első, a ki megölelte és megcsókolá; követték a példáját a többi urak.

Azután hat katona lépett elő egy dobossal, kiknek kiséretében a titkár bejárta az egész várost, minden utczaszegleten kihirdetve dobszó mellett Benyovszky szabaddá tételét.

Nagyon ünnepélyes jelenet volt ez: úton-útfélen ölelkeztek, csókolóztak az emberek; az öröm, az érzékenység az oroszoknál ragadós.

De Benyovszkynak ebben a pillanatban sem volt más az eszében, mint az örök gondolat: a végképen megszabadulás ebből a börtöntartományból. Egy ötlete támadt, a minek keresztűlviteléhez éppen kedvező volt a jelen pillanat hangulatja.

A szabadsággal veszély jár együtt. Nyomában jön a türelmetlen szerelem. Ugyanaz a dobszó, mely kihirdeti, hogy Benyovszky szabaddá lett, azt is kidobolja, hogy a kormányzó legszebbik leányának vőlegényévé lett. Nem áll közöttük semmi akadály többé. No hát halmozni kell új akadályokat: időt és tért tolni kettőjük közé, mely szíveiket távol tartja.

Készen volt már agyában a terv.

— Uraim, mondá a tanácsbelieknek; (miután számára is széket toltak a tanácsasztalhoz) a milyen végtelen volt a kegy, melyben érdemem fölött részesítétek, ép oly határtalan az én hálám irántatok. Igazat mondott kegyelmes kormányzónk, a midőn Kamcsatkát a világ legboldogabb tartományának nevezte. Én azt mondom, hogy még boldogabb is lehet. Megvizsgáltam e vidék talaját, a midőn az iskolánk alapját kiástuk, s úgy találtam, hogy ez valódi őstermékenységű föld, mely csupán munkás kezekre vár, hogy a mostaninál tízszerte nagyobb népességet bőségben eltartson. Én azzal akarom bebizonyítani új hazám iránti háladatosságomat, hogy meghonosítom ez országban a földmívelést. A hogy az általam lemásolt térképekből látom, e czélra volna egy igen alkalmas terület Lopatka vidékén, a hol most csak irámok legelnek. Én az itteni száműzöttekkel, s még valami 40 kamcsadállal letelepülök azon a most kopár földön, ott egy új falut alakítunk; tavaszszal feltörjük a pázsitot, s vetünk a barázdába árpát, a mi korán megérik s aztán nemcsak Kamcsatkát, de még Ochoczkot is ellátjuk árpaliszttel, a mi nálunk a legdrágább árúczikk. Én jót állok e vállalat sikere felől.

Az uraknak szerfölött megtetszett ez az indítvány. Arra valóban még eddig senki sem gondolt, hogy Kamcsatkában még az édes anyaföldtől is lehet

nyerni valamit. Az ő gazdaságuk eddig csak a jégmezőkre volt alapítva; aratásukat végezte a háló a folyamokban; az ekevas, ásó, kapa, mind ismeretlen szerszám volt e hazában.

Varázslónak kellett azt nevezni, a ki felfedezte, hogy még nyáron is lehet valami hasznos munkát végezni az embernek, a mikor a vadászat pihen; mert a bundás vadnak olyankor megy a szőre, nem ér semmit az irhája.

Megveregették érte az indítványtevőnek a vállát. Meg kell hát neki engedni, hadd törje a tenyerét a kapanyéllel.

— No majd holnap határozzunk e felől, mondá a kormányzó. Mára elég volt ennyi. Most menjünk a lakomára.

Egy ilyen nevezetes eseményt érdemes volt nagyszerű áldomással megörökiteni.

Benyovszky azonban engedelmet kért, hogy elébb a kenyeres pajtásait értesíthesse a történtek felől.

Azok ott várták a visszatértét a tanácsház ajtajában példás kitartással. A kiszegezett szabadságítélet, a dobszó mellett kihirdetett kiáltvány tudatá velük a főeseményt. Mindnyájan örültek rajta nagyon. Hanem a mint azt a földmívelési tervezetet közölte velük Benyovszky, egyszerre valamennyinek hosszúra szaladt az ábrázatja.

— Hallod-e vezér, mondá neki Pánow. Nekünk legkisebb kedvünk sincs ahhoz, hogy mink itt maradjunk »zabot hegyezni« Kamcsatkában. Mi nem erre a czélra esküdtünk össze. Nem vágyik a mi tenyerünk a kapanyél után.

— Hát hiszen nemis az lesz ennek a vége, vigasztalá meg őket Benyovszky. Hanem az van benne, hogy szükséges nekünk egy a várostól távol s a ten-

gerhez közel eső helyet kapnunk, a hol az utazásunkhoz megkivántató készleteket összehordjuk, s erre való lesz a mi lopatkai telepünk. Azután pedig, a mint az idő kienged: azon ürügy alatt, hogy az új telepünkhöz szállíttatjuk a házaink gerendázatát, a földmívelési eszközeinket, kell a kormányzóságtól egy hajót kapnunk, a mely mindent odaszállítson. S ha aztán egyszer ez a hajó a birtokunkban lesz, akkor majd nem szántjuk mi többé a lopatkai gyepet, hanem a tenger hullámait.

Ez a magyarázat azután mindenkit kielégített.

A valódi és leghelyesebb indokát elhallgatta előttük Benyovszky. A lopatkai tervezett telep el fogja őt távolítani hosszú időre Afanáziától.

Így védelmezte magát a szerelem ellen.

Nem! Ez az ember nem volt regényhős!

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

OLYAN ÖRÖMÖK, MELYEK SZOMORÚVÁ TESZNEK.

A mint társait megnyugtatta Benyovszky, sietett a tiszteletére rendezett díszlakomához. Huszonkét előkelő uraság a városból volt arra hivatalos, nejeikkel és leányaikkal együtt; a kormányzó neje és leányai is jelen voltak. Afanázia bájosabb volt, mint valaha. A nap hőse mellett ült az asztalnál, s szemeinek tekintete elárulá, hogy mit érez iránta. — Benyovszky gyöngéd udvariassággal viszonzá a bájos gyermek naiv enyelgését. — Minthogy Afanázia még nem szível-

hete a lakoma általános lelkesítő italait, a pálinka és likör erős fajtáit, s csupán nyírvizet ivott, czukorral édesítve; Benyovszky is az ő italát osztá meg. — Így aztán egészen józan maradt — a mámortól is, a szerelemtől is. — A társaság jó kedve pedig egyre fokozódott, a mint új étekfogás mellé új korsók kerültek az asztalra.

A lelkesedés tetőpontján egy gazdag városi polgár, Kázimir úr arra az indítványra emelé poharát, hogy elég volt már a szép szóból; jöjjenek az eleven tettek! A nap hőse felköszöntésekből nem építhet házat. Ő tehát felszólítja az egész úri társaságot, hogy az érdem megjutalmazásáúl adakozzanak össze Benyovszky számára, a kit mivel megáldott az Isten, hogy a háztartását berendezhesse.

Ebből aztán nemes vetélkedés támadt az indítványtevő és Nilow úr között. A kormányzó is a nagylelkűségig volt már felhevűlve s nem akarta engedni, hogy az ő leendő vejének a háztartásáról valaki más gondoskodjék, mint ő saját maga. Van miből! — De a korlátnok a szavába vágott, hogy biz azt csak engedje át az uraknak, neki sok gyermeke van, azokról kell gondoskodnia; a hetman is segített a rábeszélésben, míg végre leengedte magát csillapítani, hogy hát nem bánja, legyen úgy; de a házasságnak rögtön meg kell történni, a mint az irkuczki főkormányzótól megérkezik a kinevezés Sámuelovics számára rendőrfőhadnagygyá.

Hogy éghetett az arcza Afanáziának, a mikor ezt mondták! milyen forró kézzel szoríthatá meg jegyese kezét! mint kérdheté tőle suttogó szóval: »miért olyan jéghideg a te kezed?« Benyovszky pedig azt számítgatá magában, hány nap telik bele, a míg innen a futár Ochoczkig hajóval, onnan Irkuczkig kutyaszánnal,

irámszarvassal eljut s ismét visszakerűl? Aztán, hogy titkos eszmejárását elrejtse, poharat emelt, felköszöntve a legjobb atyát és kegyes jóltevőjét, a kormányzót.

— De engem csak ne köszönts fel nyírvízzel! kiálta az öreg. Mind ilyen vízivók a magyarok? (Benyovszky biztosítá, hogy isznak azok néha bort, is.) Ahá! Ismerem. Azt meg a méhek készítik. (Méhsert ivott valaha az öreg; azt hitte, olyan a »bor.«)

Afanázia aztán azt mondta Benyovszkynak, hogy játszanak találósdit.

Hat kenyérgolyócskát vesz a leány a markába s azokat elszórja az abroszra, ha a hat galacsin kereszt-

o
formára áll meg, így: o o o, akkor teljesűlni fog, a mit
magában gondolt. o o

A kereszt kijött, a leány tapsolt: »én arra gondoltam, hogy megkapod-e a kinevezést a főkormányzótól, míg a jég elolvad? — Hát te mire gondoltál?«

Benyovszky válasz helyett megcsókolta a jóslatszóró kezet.

Ő meg arra gondolt, hogy »megkapom-e azt a hajót, a melyen innen kitörjek, mire a jég elolvad?«

Balfelűl Nilowné asszony ült Benyovszky mellett. A figyelmes anya tekintetét nem kerülte ki leendő vejének eltitkolhatlan búskomorsága.

Ha a lelkébe láthatott volna! Ha megismerhette volna azt a belső harczot, a mit egy nemes lélek önmagával vív, midőn a szenvedélyek királya, a szabadságvágy odaparancsolja, hogy csalfa játékot űzzön egy ártatlan szerető szívvel. Önmagának vádolója volt és ítélő-bírája.

— Miért ön oly szomorú — a menyasszonya mellett? szólítá meg egyszer Nilowné asszony az elmélázót.

E kérdésre most valamit mondani kellett. Nem hazugságot, de másik igazat.

— Vádol a lelkem, hogy én itt most mulatok, boldog vagyok, a míg társaim odakinn nyomorban lézengnek; holott ők is olyan jók, mint én. S ők mindenüket megosztták velem, mikor ide kerültem, mintha testvérük volnék.

— Szép öntől, hogy úgy aggódik miattuk. Én rajta leszek, hogy a kormányzót rá vegyem, hogy tegye önnek a társait is szabaddá.

Benyovszky nagyon megköszönte ezt a nemes szívű hölgynek.

— És most ne menjen ön többet a száműzöttek tanyájára vissza! folytatá Nilowné. Legyen egészen otthon mi nálunk. Lakjék addig is a mi házunknál, legyen a mi asztalunk vendége; mi már berendeztünk az ön számára egy csendes kis szobát, mindjárt ott a Fáni szobája mellett, az ablaka éppen a várárokra nyílik, a honnan a nagy fenyőfák sudarai felnyúlnak. Onnan szokott a Fáni kinézni a zúzmarás fákra, úgy hogy a lehelletével egy kerek lyukat olvaszt a jégvirágos ablaktáblán. Az lesz az ön lakása, a míg az esküvő megtörténik.

Ez az ajánlat hozta még csak igazán zavarba Benyovszkyt. Ezzel végkép el volna szakítva összeesküvő társaitól. Arról hasztalan lett volna Nilowné asszony előtt vesztegetni a szót, hogy ez minden illem és tisztesség szabályai ellen volna, hogy egy vőlegény a mátkájával tőszomszéd szobában lakjék, a míg frigyük az oltár előtt szentesítve nincsen; mert ezen a paradicsomi helyen a czivilizált világ etiquettjéről senkinek fogalma sem volt. — Sikeresebb védelem volt annak a tervnek az előadása, melyet Benyovszky a tanács által elfogadtatott, a földmívelési telepítvény

előkészítésénél Benyovszkynak folytonosan ott kell lenni a jövendő telepesek között, intézkedni, rendelkezni, földeket, házhelyeket kimérni, felosztani, házakat felépíttetni; míg teljesen megérteté Nilownéval, hogy nagyrabecsűlt szíves ajánlata, bármilyen kecsegtető legyen is, de a körülmények figyelembevételével, el nem fogadható.

Így nagy nehezen kitudott szabadulni abból a nagy szeretetből, — a melytől annyira rettegett.

Több társa, az egész lakomát valahonnan az ajtóból nézte végig; Alexis protopópa maga jelen is volt, mint vendég az asztalnál. Ők tanúi voltak mind annak a sok kitűntetésnek, mely vezérüket érte. Hallották Kázimir ajánlatát, a kormányzó nyilatkozatát, gyönyörködhettek Afanázia gyöngéd játszi tréfáiban, s azzal a meggyőződéssel siettek haza a falujokba, hogy Benyovszkynál boldogabb ember nem lehet már a földön.

Mikor aztán Benyovszky a hölgyeket haza kisérte a várba, (az urak ottmaradtak még poharazni) s elbúcsúzott tőlük, sietett a száműzöttek telepére; már összegyűjtve találta a társalgási házban valamennyi ittlevő társát.

Ezúttal nem várták őt vérbírósággal, kivont kardokkal, méregkehelylyel; igen érzékeny kedélyhangulatban voltak.

Chrustiew fogadta, megölelve, megcsókolva.

— Bizony Isten, örömkönnyeket látsz a szemeinkben, bajtárs. Örülünk azon, hogy te boldog ember lettél. Megérdemletted a szerencsédet s mi nem akarunk annak az útjában állni. Ime feloldunk a nekünk adott esküvésed alól. Egyhangú határozatunk ez. Felmentünk a kötelezettséged alól. Te légy boldog és dicső. S aztán majd fogd pártunkat nekünk nyomorúltaknak a hatalmasok előtt.

Mindnyájan odatódultak Benyovszkyhoz, Chrustiew szavait hangos tetszésnyilvánításokkal megerősiteni. Az volt a boldogabb, a ki a kezét megszoríthatta.

A mint vége volt az érzékeny ömledezésnek, Benyovszky megköszönte a társaságnak ezt a baráti nagylelkűséget; de egyúttal kijelenté, hogy nem fogadja azt el.

— A mit én egyszer esküdtem, azt soha nem esküszöm vissza. Nemcsak azért, mert ti nektek tartozom, de még inkább, mert magamnak tartozom vele. Nekem a mennyországnál is drágább a haza, s a szerelemnél kivánatosabb a szabadság. S ha az elnyomóink bálványnyá magasztalnak is fel: veletek egyenlőnek fogom magamat érezni, a míg ti rabok vagytok. Megesküdtem nektek, hogy lánczainkat szét fogom tépni, legyen az vasláncz, vagy rózsaláncz. Megújítom ez esküt!

Ezektől a szavaktól meg aztán éppen a lábaihoz omlottak valamennyien.

Pánow megtartá előrelátó nyugodt eszét.

— Futtassunk gyorsan egy hírnököt Nisney-Osztrogba, ottani társainkhoz, a ki tudassa velük a valót. Mert ha azok csak annyit fognak megtudni a kósza hír után, hogy Benyovszky maga szabaddá lett; félreértik a dolgot, s leorgyilkolják a vezért.

Szibaew vállalta magára a küldetést.

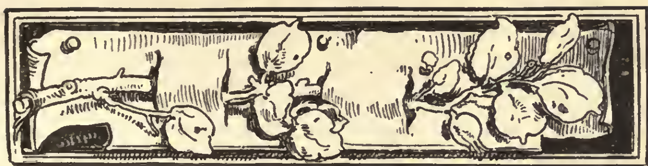
De más körülmény is segélyére jött Benyovszkynak.

Másnap megkapta a kormányzótól a tanács határozatát, melyben földmívelési telepének terve helybenhagyatik. Ebben a határozatban ki lett mondva, hogy mindazok a száműzöttek, a kik belépnek e telepbe, s szántás-vetésre vállalkoznak, azonnal szabad emberekké lesznek nyilvánítva. I. Péter czár ukáza erre is felhatalmazza a kormányzót. Természetes, hogy

valamennyi száműzött mind aláírta a telepítési nyilatkozatot; s erre ünnepélyesen ki lett hirdetve valamennyi kamcsatkai száműzöttre a közbocsánat. Nem volt többé politikai rab senki egész Kamcsatka tartományában.

És mindezt a csodamunkát egy hónap alatt vitte végbe egyedül, magában — Benyovszky Móricz.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A JÓTETT UZSORÁVAL TÉRŰL MEG.

Játék volt ez; de a legveszélyesebb, melyet valaha emberek játszottak, koczkára téve a maguk és mások életét; fölhasználva a szív és ész adományait, s a mi más helyzetben kincs, azt mind csak játékéremként dobálva oda és fogadva vissza: testi jóllétet, szabadságot, szerelmet.

Egy bajtársát már kénytelen volt főbelövetni Benyovszky s egy játszótársát nehéz börtönbe juttatni.

Biaczinin miatt nem vádolta a lelkiismeret: áruló volt, esküt szegett, megérdemelte a halált; de mikor

Casarinow nyomorúlt családját látta maga előtt, akkor valami nehéz-vád feküdt a szívére. Ez az ember csak »őt« akarta megölni. S ennek az embernek az ő saját hazája iránti hűségből igaza volt, veszedelmes összeesküvést akart ezzel parázsában kioltani. És mégis ez az ember lett megbűntetve, azért, a mi kamcsatkai hazafiúság szempontjából kötelessége volt; ez szenved lánczokra verve, dohos földalatti börtönüregbe elzárva, családja koldussá van téve. És ő ennek az elgázolt embernek a hátán emelkedett föl. A víg lakodalmas nótán keresztűl hangzik az ő árváinak a sírása.

Föltette magában, hogy kiszabadítja ezt az elbuktatott ellenségét.

Megkisérté egyszer előhozni Casarinow dolgát Nilowéknál, a hol felszabadulása óta mindennapos vendég volt az ebédnél.

Nilowné maga adott rá alkalmat.

— Csak nem akar önnek a rossz kedve elmúlni ma sem. Úgy ül Fáni mellett, mintha csak a másvilágba bámulna a szemével. Pedig a mit én megígértem, megis tartottam. Nemde nem szabadultak-e fel önnek a jó barátjai valamennyien?

— Hálás szívvel köszönöm a vett jókat. A barátaim már szabadok. De még egy ember lánczra van verve, az ellenségem Casarinow. Ennek a lánczcsörgését hallom.

Ebbe aztán beleszólt Nilow úr is.

— Csak hagyd te annak pengetni a maga citeráját: rászolgált. Gazember volt. Megakart mérgezni téged is, engem is. Majd elpatkoltál magad is a veszedelmes patkányméregtől.

— Nemis őt sajnálom, hanem a nyomorúlt családját. Nem állhattam meg, hogy ma reggel, mikor a házuk előtt elmentem, be ne szóljak hozzájuk. Az

asszony átölelte a térdeimet, a gyermekek a kezeimbe csimpajkoztak: úgy könyörögtek, hogy szabadítsam meg a családapát, a kit én adtam a börtönnek. — És én megigértem nekik, hogy közbenjáró leszek az elítélt mellett a kormányzóságnál.

— Azt nagyon bolondúl tetted! heveskedék Nilow apó. Arra ugyan rá nem beszélsz senkit, ha mindjárt magad volnál is Aranyszájú Szent-János. Casarinow-nak, a hazaárulónak, Nagy-Péter czár ukáza értelmében, az összes vagyona lefoglaltatott, hatvanezer rubel volt. Nekem is jutott belőle, osztály szerint tizennyolczezer rubel.

(Ebből kiszámíthatá az ember: — a korlátnoknak és a hetmannak szintén annyi: háromszor tizennyolcz, az ötvennégy, — az állampénztárnak maradt — hatezer rubel. — Ezt nevezi a kamcsatkai arithmetika »aurea regulá«-nak.)

Nilow úr atyai gyöngédséggel csipicsókot adva Afanázia piros orczájának, tevé hozzá:

— Csak nem akarod tán, hogy megrövidítsem a te leendő feleségecskédnek a kelengyéjét?

Erre Benyovszky nemes büszkeséggel válaszolt.

— Én nem kivánok vagyonért házasodni. A kit én szeretek, el tudom tartani tisztességesen, a magam emberségéből.

— Ugyan mi módon, mikor még meg sem kaptad a rendőr-főhadnagyságot? Az iskolamesteri fizetésedből?

— Arról ugyan már lemondtam. Az iskola-felügyelést átadtam Wynblathnak és Medernek.

— Hát talán a sakkozásból akarod eltartani a feleségedet? Hátha a hogy eddig nyertél, ezután mindig veszteni fogsz? A kerék egyszer föl másszor alá.

— Azzal pedig végképen fel kell hagynom, ha a földmíves-telepre kiköltözöm. De van tisztességes va-

gyonom, a mivel a bolsereczki polgárság látott el. Tegnap volt nálam Kázimir úr, s tudatta velem, hogy az itteni főpolgárok hatezer rubelt ajándékoztak a számomra, készpénzben, árúczikkekben, élelmi szerekben és felszerelésben.

— Az már helyes. Hanem azért a Casarinow vagyonát nehéz lesz már visszaadni; ha én lemondanék is a magam részéről; a másik két úr tudom, hogy nem teszi. A korlátnok, ismered jól, él hal a pénzért, ha az azt egyszer a ládájába bezárta, többet onnan az napvilágra ki nem jön, a hetman pedig inkább kést üt a tokájába, minthogy egyszer bezsebelt pénzt visszaadjon, ezóta el is költötte már, vett rajta perzsa szőnyegeket, mandarin-likőröket (száz rubel egy palaczkkal.) És a mi födolog: az állam illetménye már el is van könyvelve! Mit gondolsz? A főkönyvből valamit kitörülni! Vagy éppen kivakarni! Hisz ez felségárulás volna!

— Ezt én éppen így elmondtam Casarinownénak, szólt Benyovszky, a mint szóhoz juthatott. Megmondtam neki, hogy az elkobzott vagyona a férjének vissza nem adható. Erre az asszony sietett szavamba vágni, hiszen nemis kivánjuk azt vissza; csak a szabadságát adják vissza Casarinownak. Aztán küldje el őt a kormányzóság a kurili szigetekre adóbeszedőnek. Ott ő két esztendő alatt bőven visszaszerzi, a mit most elvesztett.

— Ez már más, szólt Nilow úr, megenyhült kedélylyel. Ha a vagyon-kérdést nem bolygatja a jó asszony. Hiszen bizony magam is nagyon sajnálom a jámbor Casarinowot. Annyiszor ebédelt az asztalomnál, én meg az övénél. S igen szépen tudott citerázni. De mit szól ehhez a korlátnok, meg a hetman?

— Már beszéltem velük. Eleinte tüzeskedtek, hanem aztán elévették a jobbik eszüket s azt igérték, hogy ebéd után ide fognak jönni.

Meg is tartották az igéretüket; már hangzott a lábtappogásuk odakívül a folyosón, a mint a havat lerázták a saruikról. A kormányzó még egy korsó arakot hozatott az asztalra.

Ott azután a három főúr és Benyovszky közös tanácskozás után elhatározák, (az asszonyokat átküldve a saját szobájukba,) hogy tehát adassék vissza Casarinownak a szabadsága, s egyúttal küldessék ki ő kelme a Kurili-szigetekre adóbehajtónak. Ezt a határozatot Benyovszkyra bízták, hogy közölje a bebörtönözöttel.

Benyovszky lelkendezve sietett ez örömhírrel, s csak úgy futvást búcsúzott el a hölgyektől, pár szóval tudatva velük a kivívott sikert.

— Különös ember vagy te, monda Afanázia. Hogy az ellenséged csókját elnyerhetni olyan igen sietsz; s a kedvesed csókja elől elfutsz!

Az államfoglyok börtöne a váron kívül volt: egy sánczpalánkokkal négyszögbe foglalt udvar közepén, mély üreg, hosszú folyosókkal, mind a földbe vágva; felűl betetőzve vastag deszkákkal, melyeken félölnyi magasan fekszik a hó, a deszkák hasadékain át jégcsapok csüggnek alá; a zsúfolt üregben megszorúlt emberbűz melege olvasztja odafenn a havat. A falak csillognak a fehér zúzmarától.

Ebbe a börtönbe csak a gonosztevőket zárják, a kik tíz éven felűl, vagy élethosszig rabságra vannak ítélve; időközönkint kiszenvedendő kancsuka-ütésekkel, melyeknél a minimum 100, a maximum 1000.

Ezek már nem lánczot viselnek, a láncz csak a politikai foglyok kitűntetése; a gonosztevők börtönei

lakóinak a lábait két egyenes vasrúd foglalja össze, mely négy füllel egymáshoz és a békókhoz van erősítve s közepén szíjjal a derékhoz kötve.

Élelmüket az alamizsna szolgáltatja. A rabok iránti könyörületben az orosz nép nagyszerű.

A rabok télen a jeget vágják a Bolsa-folyamon, hogy szabadon legyen tartva a hajók járása, nyáron a hasznavehetlen bárkákat szedik szét, vágják darabokra. Némelyik titokban mesterséget is űz: csizmát foltoz, pénzt keres vele, azt megiszsza.

Ezek közé lett Casarinow bezárva.

Egy előkelő úr, a ki még akkor, hogy idehozták, szép hosszú körszakállt, hátrafésült sűrű hajat viselt. Odabenn aztán a börtön borbélya leültette egy kis székre s lenyírta a haját két újjnyi hosszúságra, a szakállát tőből, azután nekiállt egy borotvával, s a feje két oldalát simára kiborotválta, meghagyva a közepén tarkótúl homlokáig egy széles mezsgyét, olyanformán, mint a kakadúnak a bóbitája, vagy a bajor kürazirnak a sisaktaraja. Ilyen a rabok toiletteje.

Egy ilyen alakot vezettek Benyovszky elé, mikor az a kormányzó parancsát előmutatva a börtön gádorába leszállt. Alig bírt ráismerni.

A nyomorúlt rab odaborúlt a lábaihoz s bocsánatáért könyörgött.

— Miért reménykedel, hogy én neked bocsánatot hozok?

— Mert ismerlek: — tudom, hogy nem azért jöttél ide, hogy nyomorúlt állapotomban gyönyörködjél.

Benyovszky aztán tudatá vele, hogy a kormányzóság kegyelmet ád neki, ha az elkobzott vagyona visszaadásáról lemond.

Casarinow még a testén levő utolsó köntösét is kész volt odaadni; mezítelenűl is drága lesz a

szabadság! Elfogad minden föltételt, a mit eléje szabnak.

Ekkor aztán megvigasztalta őt Benyovszky.

— Innen pedig azonnal a Kurili-szigetekre fogsz menni, adót behajtani, két évig ott maradsz. Két év elég lesz rá, hogy az elkobzott vagyonodat visszaszerezd.

— Óh egy év is elég lesz! ordíta fel kitörő örömmel Casarinow. (A mi nagy vigasztalás lehet a szegény Kurili adófizetőkre nézve.)

Ekkor aztán átölelte Benyovszky térdeit, s tetézte a hálálkodást esküdözéssel, hogy őt fogja élete boldogítójának tekinteni. Alig tudta magát a karjai közűl kiszabadítani.

— De most ereszsz vissza, hadd sietek a kormányzóhoz, hogy még ma kibocsátasson a börtönödből.

Casarinow azon könyörgött, hogy addig is hadd maradjon kinn a börtön udvarán, s élvezhesse azt az áldott friss szelet, mely az éles porrátört havat hordja az arczába.

Benyovszky sietett vissza a várba, hírűl vinni az együtt pokulálgató uraknak, hogy Casarinow beleegyezik szabadságának visszaváltásába egész vagyona árán.

Erre azután nagyot dagadt a főurak nagylelkűsége, rögtön megiratták a korlátnokkal a parancsot, mely szerint Casarinow azonnal szabadlábra helyezendő, s a másikat, melyben a Kurili-szigetek számára fő-adóbehajtónak kineveztetik. Mindkét parancsnak foganatosítására kiküldék Kuzimin őrmestert.

Benyovszky megköszönte a főuraknak az ellenségén gyakorolt kegyelmet, s aztán sietett Kuzimin társaságában a börtön-telephez.

Útba ejté Casarinowék házát. A családtagokon kívül még egy ismerőst talált ott: Csorni Ivánt. Ennek a nevét ott találjuk az összeesküvők legelső megalakulásánál egybegyültek névlajstromában. Azóta nem volt ez a név emlegetve.

Mikor Benyovszky belépett a házba, a nő, a gyermekek mind reménytől repeső tekintettel járultak eléje. Csorni Iván a középgerendának vetve a vállát, játszott az övébe dugott kése nyelével, marczonán tekintve a belépő látogatóra.

Benyovszky röviden beszélt.

— Itt van Kuzimin őrmester, kezében a kormányzó két parancsa. Az egyik visszaadja Casarinownak a szabadságát; a másik elküldi őt a Kurili-szigetekre fő-adószedőnek, ma, ebben a nyomban.

Azt az örömsírást, azt az örjöngő csókpazarlást, kellett volna látni! Hogy omlott egyszerre a lábaihoz egy egész családnak ifja, véne, leánya, gyermeke, ölelve, csókolva, a hol érték, a kezeit, a ruhája prémét; s beszéltek hozzá szívtől szakadt szókat.

— Ne töltsétek én velem itt az időt. Siessetek Casarinowhoz. Ő szenved. Rátok vár.

Ezzel a szóval lerázta őket magáról. A család apraja nagyja sietett Kuzimin őrmestert körülfogni; azt vitték nagy riadallal az utczán végig s kínálták pálinkás butykossal, hogy jobban lépegessen a méltóságos sarúival.

Mikor a család otthagyta Benyovszkyt, eléje toppant Csorni Iván a félhomályból, öklébe szorítva éles kését.

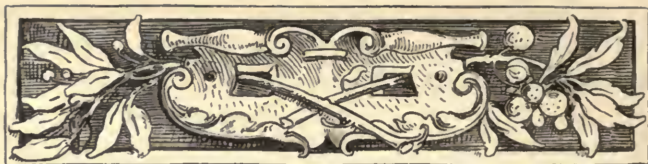
— No Sámuelovics Ágost! Áldd az Istenedet! Mert mai nap a sírodat ugrottad keresztűl. A Szentháromság egy Istenre mondom, soha sem voltál olyan közel a halálhoz, mint ma! — Ismersz. Csorni Iván

vagyok. Unokatestvére Casarinownak. Én tudtam jól, hogy Casarinownak jó oka volt rá, hogy téged és társaidat meg akarjon ölni. Ismerem a terveteket, a mire összeesküdtetek, jobban mint Casarinow. Nyakadat szeghettem vele. Várni akartam, a míg boszszúm megérik. Hogy mikor a sikerhez legközelebb állsz, akkor szakítsam a fejedre a veszedelmet. A miért az öcsémet megrontottad. — De most megölted a haragomat. A hogy ennek a késnek a pengéjét most ketté töröm, olyan igazán esküszöm neked, hogy soha el nem foglak árulni, titkodat megőrzöm. Jó szíved van, szabaddá akarsz lenni, légy szabaddá, nem állom útadat soha.

Azzal megölelte Benyovszkyt s megcsókolá az orczáját jobb- és balfelől, harmadszor az ajkát.

Az ilyen csókok is sokat érnek.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

A FEGYVERES BÉKE.

A faluba hazatérő Benyovszkyt egész örömriadallal fogadták a szövetséges társak. Mindenkinek volt a számára valami örömhír a szájában.

— A kormányzó megengedte, hogy a városházán adjunk nagy lakomát a felszabadulásunk örömére. Meghíhatjuk rá az előkelőket, feleségestül, leányostúl. Lesz muzsika! Táncz! — Beszélte az egyik.

A másik Nilowné asszony izenetét közvetíté:

— A kormányzóné azt kivánja, hogy a lakománkon Afanázia vigye a háziasszonyi tisztet, mint a te menyasszonyod.

— A polgárok nagyszerűen adakoztak a lakománkhoz.

— Mi pedig egy új díszöltözetet készíttettünk a számodra, a mit a lakoma napján fogsz viselni a mi kedvünkért.

A díszöltöny állt egy pompás veres atlasz-kaftányból, arany virágokkal kihímezve és körűl fekete rókával prémezve, s egy pár finom szironynyal kivarrott bakancsból.

Benyovszky mindezt megköszönte szépen.

— Szeretem, hogy ilyen jó kedvetek van. Szabadulási tervünket semmi sem takarja el olyan jól, mint a vidám kedély. Tegyünk úgy, mintha mulatnánk. De a mellett soha se felejtsétek el, hogy a vendégeskedésünk egy lőporos hordón folyik, mely minden perczben felrobbanhat. Már háromszor oltottuk el a hozzávezető kanóczot. Ha most Casarinowot ki nem szabadítom a börtönéből, a rokona Csorni Iván elárulja az egész tervünket. Mindennap együtt mulatok a kormányzóval, a hetmannal, meg a korlátnokkal; de ez a mulatság hasonlatos ahhoz, mint mikor az állatszelidítő beledugja a fejét az oroszlánnak a torkába. Ha az oroszlán vért talál szagolni, bizony leharapja a fejét.

— Jól van. Fegyverrel fogunk menni a lakomára is. Most már szabad emberek vagyunk: lehet kardot kötnünk. Mondá erre Chrustiew.

— Legjobban aggódom a fölött, hogy mi történik majd az alatt, a míg távol leszek tőletek? Nekem a kormányzót kell követnem tartományi körútjára: ez hetekig eltarthat. E közben történhetnek véletlen balesetek, a mik felől vagy nekem kell titeket tudósítanom, vagy ti nektek engemet. Vigyázzatok, hogy valami ki ne pattanjon. Távollétemben mindenki föltét-

lenűl engedelmeskedjék Chrustiewnek. Velem pedig jőjjön el három kiválasztott társunk, mintha általam volna felbérelve szolgálatra, három szánnal, hogy szükség esetén általuk értesíthesselek titeket, ha baleset ér, vagy árulás fenyeget.

Ezt az intézkedést nagyon szükségesnek találták. Kudrin Iván, Lapkin György, Rubasow Miklós ajánlkoztak úti kisérőkűl.

— Ez nem elég! mondá Pánow. Tégedet, a vezérünket nem szabad azon veszélynek kitennünk, hogy ellenségeink, ha neszt fognak, erőszakkal elnyomhassanak. Valami szín alatt kell a védelmedről is gondoskodnunk. Én azt ajánlom, hogy többen közülünk ajánlkozzanak a kormányzónak díszkiséretűl szolgálni. Hat szánon tizenkét ember elfér. Mindegyik jól fegyverbe öltözve. Egy ilyen csapat elszánt férfi aztán meg tudja védni a vezérét minden véletlen megrohanás ellen.

Kuzneczow magára vállalta ezt a feladatot. — Ő tudta, hogy kiket lehet a régebben idetelepűlt száműzöttek közűl a kormányzónak díszkiséretűl felajánlani.

Ilyen volt a fegyveres béke az összeesküdtek és a kormányzóság között. Egyik kéz a poháron, másik a kard markolatán.

Benyovszkynak még egy stratagémája volt. Lélektani helepolis, melylyel az ellenség sánczát meg lehet ostromolni.

Ezeknek a főuraknak magasra törő vágyaik voltak. A mások nagyravágyása engedelmes paripa, a ki azt fel tudja kantározni.

A kormányzó emlegeté Benyovszky előtt, hogy ez a Kamcsatka egy valóságos paradicsom. Érdemes volna

a leírásra. Ha valaki azt úgy fel tudná jegyezni, miféle emberek, állatok laknak itten, mi terem ezen a földön, hogy híják a tűzokádó hegyeket, meg a falvakat; hozzátenné a népszokásokat, a tartomány jövedelmi kimutatását, a kereskedelmi forgalmat, stb. hát ebből igen derék munka kerülne ki. Ő maga már nem igen irogat, mert a szemei kettőst látnak, ha a betűkre néz; de a »fiamuram« megtehetné, mert ő még bírja a pennáját.

Benyovszky aztán megigérte az öregnek, hogy a körútja alatt szerzendő tapasztalatokat mind fel fogja jegyezni, s azokat kiegészítve az eddig olvasott adatokkal, még az útazás alatt szerkeszt belőlük egy olyan nép- és tájismei értekezést, a mit érdemes lesz Szent-Pétervárott kinyomatni, természetesen Nilow úr neve alatt.

Nilow apó ezért a nagylelkű ajánlatért össze-vissza ölelte, csókolta jövendőbeli vejét.

— Tudod, fiam, ha ez a munka meg fog jelenni, akkor ezért nekem az államtanács jútalmúl meg fogja adni az ochoczki kormányzóságot, minden bizonynyal. Plenisner úgy is kegyvesztett már. S ha én egyszer az ochoczki kormányzóságba be tehetném magamat, majd akkor látnád meg, hogy mi az élet Szibériában. Mert tisztelem becsülöm én azt a Kamcsatkát, paradicsom ez azoknak valóban, a kik ide küldetnek, hanem azért áldani fogom a Mindenhatót, a mikor hátat fordíthatok ennek a czudar siralom-völgyének!

Ezzel a bíztatással legjobban megnyerte Benyovszky a kormányzó szívét. Az pedig rögtön eldicsekedett vele a hetmannak, hogy micsoda fényes kilátás nyílt most neki Benyovszky segélyével, az ochoczki kormányzóságra.

Kolosow uram aztán rögtön kutyaszánkázott ki Benyovszky házához, nehogy röptében más kapja el a szerencsét.

— No fiacskám: az apósodat már szépen lábra tetted, most én nekem nyúlj a hónom alá. Tudod, mit szeretnék? Ha rá vennéd a kormányzót, hogy jövő tavaszszal küldjön föl engem Szent-Pétervárra, s gyámolítsa az esedezésemet a felséges czárnő előtt, hogy nevezzen ki engemet az aleuti szigetekre kormányzónak. Látod, se az aleuti, se a kurili szigeteknek nincsen kormányzója. Tudod pedig, hogy az a Casarinow maga mondta, hogy ő egy esztendő alatt helyre pótolja az elkobzott vagyonát, ha csak a Kurili-szigeteken is adóbehajtó lehet. Ebből világos, hogy oda egy kormányzó fölöttebb szükséges. Hát mindent az adóbehajtó dugjon zsebre?

Az indokolás dönthetetlen volt.

— Jól van, batyuskám, majd rábeszélem a kormányzót, s magam megírom a felterjesztésedet az előadott eszmék alapján az államtanácshoz.

— Megteszed azt? Kiálta nagy örömre gerjedve Kolosow; no ha te ezt megcselekszed, én meg keresztűl viszem odafenn, hogy az apósod ochoczki kormányzóvá emeltetése után, a kamcsatkai kormányzóságot te magad kapod meg.

Benyovszky beburkolta magát a szerénység palástjába.

— Óh én nem vágyódom még ilyen magasra. Fiatal vagyok még. Aztán vannak nálam érdemesebb urak, kik e polczra áhítoznak. Itt van a korlátnok. Ő lesz inkább a kamcsatkai kormányzói székbe való.

— No ez szép szerénység tőled. Ilyesmihez minálunk nem vagyunk szokva.

Benyovszky aztán sietett jóvá tenni a hibáját, nehogy a lemondásával gyanút költsön a hetman fejében.

— Én inkább szeretnék te veled elmenni az aleuti szigetekre mint korlátnok, a te kormányzóságod alatt.

— Igazán azt akarod?

— Óh azoknak a szigeteknek nagy jövendője van. Egész sziget-világ. Dúsgazdag vadtermés! Az ember ott függetlenűl úrkodhatik. Nem ütheti bele az orrát mindenki a dolgába. Ott mi egy csoport elszánt vitéz férfival egész önálló országot alapíthatunk.

— Azt, azt! toporzékolt a hetman, akár fejedelemmé is kikiálthatjuk magunkat.

— Még többet is tehetünk. Egy pár hajót felszerelünk, ágyúkkal, legénységgel megrakunk; egy szép napon kikötünk Kaliforniában. A gyáva spanyolokat kikergetjük a telepeikből s elfoglaljuk magunknak az egész új világrészt.

— Az lesz az isteni dolog!

A hetman mind bekapta a maszlagot; mikor viszszatért a városba, már királynak, kaczikának, nagy mogulnak képzelte magát.

Mikor délfelé Benyovszky meglátogatta a kormányzót, együtt találta mind a három főurat. A legédesebb mámorban voltak mind a hárman. Már fel is osztották maguk között az egész szép világot; a hetman valóságos autokrata volt már, a ki hallani sem akart róla, hogy neki más parancsoljon még: s osztotta a törvényt a maga országában.

A terveiket, álomképeiket azonnal írásba foglaltatták Benyovszkyval; a ki azután még bővített, tódított rajtuk. Egészen belebolondította az urakat e kedvencz agyrémeikbe.

Így játszik az állatszelidítő a kalitkában az oroszlánnal, a jeges medvével, meg a hyénával: — míg össze nem tépik.

És ezzel a szellemi stratagémával szépen körülsánczolta magát az árulók ellen.

Majd hisznek is azoknak ez urak; mikor Benyovszky őket mind herczegekké akarja tenni.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

AURORA BOREALIS.

A Csorni Ivánnal való kibékülésnek az lett az eredménye, hogy ez az előkelő polgár másnapra nagy vacsorát rendezett s arra meghívta a kormányzót családjával együtt. Benyovszky természetesen Afanáziát kisérte.

Vacsora után Benyovszkyt ismét a sakk asztalhoz erőtették, s kényszeríték játszani egész éjszakán át.

Rendkívül jellemző körülmény, hogy az a Csorni Iván, a ki jól ismerte Benyovszky menekülési tervét, az összeesküvő vezért mégis egy lakoma-asztalhoz

ülteté a kormányzójával, s jól tudva azt, hogy Benyovszky a sakkjátékon nyert pénzt mind az összeesküvés előkészületeire fordítja, mégis alkalmat adott neki, hogy ezt a veszedelmes rendelkezési alapot szaporítsa.

Ezúttal hárman játszottak Benyovszky ellen egyesűlt erővel. Így remélték őt legyőzhetni. Talán arra is számítottak, hogy a szép Afanázia közelléte megosztja Benyovszky figyelmét. A szerelmes leány el nem mozdúlt választottja mellől, ott nézte végig az egész unalmas, szótalan, fejtörő játékot, az ő székének a karjára támaszkodva. Négy játékkal húzták ki az egész éjszakát. Proskurákow, Ottlákow és Ribnikow uraimék elvesztették valamennyit, s a játszma »nagy bőr«-ben ment. Húsz tuczat nyest-bőr, tizenkét tengeri vidra, tizenkét fekete róka s azonkívül ötszáz rubel volt a betét. A nyereség oroszlánrészét természetesen a korlátnok és a hetman urak málházták el.

Reggeli négy óra vetett véget a sakk-tornának.

Ekkor Benyovszky hazakisérte a kormányzó családját a várba. Nilow úrnak különösen nagy szüksége volt a támogatására. Ilyen hosszantartó lakoma után a derék úr jobban érezte, mint máskor, Galilei mondásának igaz voltát, hogy »mégis mozog a föld!« — Nagyon mozog! Nem is csoda itt Kamcsatkában, a hol huszonnyolcz vulkán közűl négy-öt működik egymást felváltva.

Mikor aztán a »fiamuram« levetkőzteté és lefektette az ágyba az öreget, betakarva őt a fehér medvebőr bundával, maga is indulni készült hazafelé.

Az ajtóban elfogta Nilowné asszony.

— Hova botorkálna ön most, ilyen késő éjszaka, a falujába. Útközben még megeszik a farkasok. Valami rablók rálesnek; tudják, hogy sok pénzt nyert

ma este; agyonütik érte. Én bizony nem eresztem haza. Háljon ma mi nálunk.

Erre a szíves marasztásra csakugyan meg kellett magát adnia Benyovszkynak. Nilowné asszony vette a kezébe a gyertyát s vezette őt a szobákon keresztűl. Végre benyitott egy kis oldalszobába.

— Ime itt fog ön alunni.

Benyovszky elbámulva nézett körűl, ez Afanázia hálószobája volt. A szép menyasszony már pelyhes ágyában*) feküdt, felbontott haja vállain szétomolva. A kandallóban égő tömjénczédrus ágai ámbraillatot árasztottak a szobában.

Benyovszky néma tekintettel fordúlt Nilownéhoz. Az elértette a kérdést.

— No hát csak sehol jobb helyen nem lehetne ön, mint a leányomnál: úgy hiszem. Úgy illik, hogy önöknek meg kell szokniok az együttélést. — Remélem, hogy lesz önnek esze.

Azzal letette a gyertyát az asztalra, s magukra hagyta őket.

Benyovszky reszketett, mint egy templomrabló, a ki az oltárkincsei előtt áll. Rájuk tegye-e a kezét?

Ha itt, ebben a világrészben ez a szokás, miért ne követné annak a reguláját? Ha itt az anyai jóindulatnak ez a tanújele, kinek van oka panaszkodni miatta? Még talán az utolsó mondás is elfeledhető: »remélem, hogy lesz önnek esze?« Hátha az édes eszünkkel ilyenkor elragad a szárnyas hyppogryph?

Hogy még sem úgy történt, azt az örökké szeme előtt lebegő kép magyarázhatja meg. Az anya a

*) Házi lúd ugyan nincs Kamcsatkában; de a »dunna-lúd« pelyhét használják az előkelők.

gyermekével az ölében. Ez is egy »mater dolorosa.« Ha a Boldogságos Istenanya tud csodákat elkövetni az emberi szívekben, a »boldogtalan emberanya« is tud talán.

És Afanázia maga még ártatlan gyermek volt. Azt tudta már a leány, hogy mi a szerelem; de hogy mi a szerelemnek a vége? azt nem tudta még. — És nemis tudta meg soha.

Benyovszky csak annyit jegyez fel e találkozásról, hogy »bájos társnőjének annyi kérdeni valója volt, hogy alig győzött rá felelni, s eltelt az idő, a nélkül, hogy alvásra gondoltak volna.«

Reggel nyolcz órakor hagyta el Nilowék lakását.

Mikor a számüzöttek tanyájára kijutott, a társai már tűvé tették érte az egész vidéket. Hogy a Csorni Iván lakomájáról nem érkezett vissza, mindnyájukat megrémíté. »Hol jártál?« kérdezék tőle. »Hagyjatok békét,« monda Benyovszky, nehéz fővel; »készítsetek el mindent a holnapi lakomához; én alig várom, hogy a fejemet letehessem.«

Azok egymásra hunyorítottak értő tekintettel s nem kérdezősködtek tovább; Benyovszky aztán leveté magát az ágyára s rögtön elaludt, és fel nem ébredt mély álmából délutáni öt óráig. Akkor is csak valami édes álomlátás költötte fel. Talán azt álmodta, hogy otthon van, a csendes kis kárpátvidéki nemesi lakban; s a piruló hajnalt látja kaczagni a derűlt égen és benne a rózsaszínben égő lomniczi bérczormot, s e biborvilág közepett tán egy ismerős mosolygó női arczot.

S aztán a mint felnyitá a szemeit, valóban fényt látott maga előtt az égen; ablaka nyitva volt, azon bevilágított a lángvörös égbolt, s e csodavilágítástól félig beragyogva, mosolygott előtte egy ismerős tündérarcz.

Csakhogy az a rózsaláng nem volt a kaczagó hajnal, hanem az ijesztő északfény, s a tündérarcz nem a feleségeé volt, hanem Afanáziáé.

— Nézd milyen szép ez a mi északi hajnalunk, mondá a leány, gyöngéden a karjára emelve az álomittas vőlegény fejét.

Szép is volt az! Az aczélkék égen hosszan lövelltek végig a föld delej csodás sugarai, rózsa- és violaszín sávokban, mint egy óriási legyező szárnyai, sötét ablakokat hagyva közeikben; széleikről, mint a jégcsap, mint a cseppkő, csipkékben látszott aláhullani a fénynek rongya; a hajnalragyogáson keresztűl tündököltek az ég minden csillagai s az újhold úgy úszott benne, mint egy gyémántcsónak, ha a nyitott kék égen járt, majd mint egy rubinsarló, ha a vörös lángkéve alá került; de a láthatáron sötéten meredt fel a bibor égre a hegyes Avatsa-vulkán, kanyargó füstjével fekete írást rajzolva a tündéri táblára. Csak a kráter kúpja volt fehér, a hótól. Szép, de fagyasztó.

S ilyen szép és fagyasztó volt a megvilágított leányarcz is. A gyermekét könnyezve ölelő hitves helyett, a nevető ara.

— Ki hozott téged ide? kérdezé Benyovszky, szorongó szívvel.

— Magam jöttem. Olyan régen láttalak. Azt hittem valami bajod esett. Nem volt nyugtom. Ide siettem.

— Köszönöm. Áldom a jó szívedet. Csak elaludtam erősen. Nincsen semmi bajom.

— De igen! Beteg vagy. A homlokod olyan forró. Ágyban kell maradnod. Én azért jöttem ide, hogy ápoljalak. Megis izentem az anyámnak, hogy beteg vagy. Itt virrasztok melletted az éjszaka.

Benyovszky most már komolyan megrettent.

— Mit gondolsz? Hová lenne a jó híred? Az éjt az én házamnál tölteni!

— Hát mi van abban? Nem vagy-e te vőlegényem? Nekem kötelességem ez.

— De mit szól hozzá az anyád? Apád megöl, ha ezt megtudja.

Erre meg már éppen csak nevetni tudott a leány.

— Te bizony engem valami vadállatnak nézesz: tán ettől a sok prémtől, hogy úgy félsz tőlem? Megállj, levetem ezt a kaczamajkát rólam, hogy jobban rámismerj.

S azzal ledobta a prémes felöltőjét.

Ekkor meg attól féltette Benyovszky, hogy meghűti magát, a nyitott ablaknál.

— Hát akkor betakarsz majd te a bundádba. Egymástól fölmelegszünk.

Ezt is olyan ártatlan enyelgéssel mondá, mintha két gyermek beszélne egymással arról, hogy együtt fognak aludni.

E gyöngéd vita alatt megnyílik az ajtó, s belép rajta a jó öreg Tatyána: Afanázia hű dajkája, s hoz a fején egy nagy batyút.

— Hát te mit hoztál, jó Tatyána? kérdezé Benyovszky.

— No hát a szudarinyának az ágyát, ha itt akar maradni éjszakára; a nagyasszonyom utána küldte. Ez már csak rendes dolog.

No még ez is rendes dolog.

— Hát csak kelj fel szaporán! unszolá Afanázia a vőlegényét. Hadd rendezzük el a szobánkat. Aztán majd főzünk neked jó korhely-levest.

Azt! azt! Ez a kamcsatkai paradicsom! A drága jó káposzta-leves, füstölt hallal és ikrával, korpaczibe-rével; Afanázia nagyon jól tudja azt készíteni.

E közben bejött a szobába Chrustiew is s kivitte magával Benyovszkyt a tornáczba. Ott volt Alexis, a protopópa is; hosszú, övét verő szakállával.

Benyovszkynak az arcza elárulta a zavarát és nyugtalanságát.

— Mondtam úgy-e, hogy ez lesz belőle? évődék vele Chrustiew. Nálunk szibériai oroszoknál így megy ez a dolog. Ha a kakas tartózkodik, a jércze megy utána. Nyebójsza barátom! Én még nem láttam olyan embert, a ki a poharába töltött pálinkát visszaöntötte volna a palaczkba.

Benyovszky türelmetlen kézmozdulattal tiltakozott e példálózás ellen.

— Hagyj neki békét, szólt kenetteljesen közbélépve Alexis protopópa. Te nem ismered a mi vezérünket. Ő a duchoborczikhoz tartozik. A szektáriusokhoz a kiket üldöznek. Engem is azért száműztek ide Kamcsatkába; mert otthon számosakat összeadtam, megáldottam, a kik Szent József házasságra kívántak lépni. Vannak sokan, a kik együtt akarnak élni, mint házastársak; de azért nem akarnak lenni férj és feleség; hanem csak bátya és húga. — Ez persze a püspököknek, pópáknak nem tetszik, mert ha nincs keresztelő, nincs stóla. — A generálisoknak sem tetszik, mert ha nincsenek fiak, hol vegyék a rekrutákat? — Ezért üldözik a szektáriusokat. — Én megáldalak benneteket, meg is kötlek, Augusztus és Afanázia, az én hitem szokásai szerint, Szent József regulája szerint, s akkor azután ehettek egy asztalnál, takarózhattok egy bundával, még is békében maradhattok egymással.

— Ugyan ne papolj nekem annyit a te bolond duchoborczijaidról! vetett végett a sok szónak Benyovszky. Nincs nekem szükségem a te hókusz-

pokuszaidra, hogy a szájamat megőrizzem. A mit már egyszer megmondtam, az megáll. Ez az én becsületem. Ledülhet az Alatsa-hegy, utána dülhet a csillagos ég; de az én becsületem el nem esik. Kimondtam, hogy én a becsületemet be nem mocskolom azzal, hogy ez ártatlan gyermek szerelmével visszaéljek, a kit nőmmé nem tehetek. Ez az én becsületszavam fog köztem és Afanázia között feküнни mindenha, nagyobb bűvrontó erővel, mint Alnufár királyfi meztelen kardja közte és a mátkája között. S mondjátok meg minden pajtásunknak, hogy ha valaki elneveti magát, mikor Afanáziára ránéz, a miért idejött hozzám, annak én betöröm a fejét.

Azzal aztán visszatért a szobájába Afanáziához.

A jó »scsi« a káposztaczibere is elkészült a kandalló fölötti bográcsban. Mikor magukra maradtak, azt együtt elköltötték.

»Ez a nap elmúlt minden kedvezőtlen esemény nélkül.«

Ennyi az egész, a mit a csodateljes nászéjről följegyez Benyovszky emlékirataiban.

A fantázia azt képzelheti hozzá, a mi izlésének tetszik.

Azonban az emlékiratoknak van három mondata, melyek mint trigonometriai pontok olyan hatást szabnak a képzeletnek, melyen túl annak nem szabad csapongni.

»Soha sem fogok vétени a becsületem ellen.« Ez az egyik mondat.

»A bájos leánynak annyi kérdeni valója volt, hogy alig győztem rá felelni.« Ez a második.

»Elmúlt a nap minden kedvezőtlen esemény nélkül.«

Ez a háromszög, a melyen belűl szabad a fantáziának röpkedni.

A nyitott ablakon át bevilágított rájuk az északi hajnalban ragyogó ég: a kandalló tüze lobogott mellettük; egy közös takaró, a fehér medvebőr-bunda védte őket a jégsarki fagyos lég ellen.

— Beszéld el hát, szerelmem, hogy milyen az a te hazád, a mely után annyit sóhajtozol vissza?

Ezt kérdezhette a leány.

És akkor aztán regélhetett neki Benyovszky vége-szakadatlan ábrándokat egy olyan tündérvilágról, a melyről a leánynak ép úgy semmi fogalma sem lehetett, mint más halandóknak a mágnes-hegyekről, a beszélő fákról, a majom-emberekről, a gyémánttermő kigyókról, az óriások és törpék országairól, a kővé vált lakosokról. S a hogy hallgatta ezer egy éjszakán keresztűl Sah Alnumán a szép Seherezádé egymásból fűzérlő tündérmeséit, s elfelejtette mellettük, hogy a felesége fejét le kellene vágatnia; úgy szívhatta lelkébe Afanázia is egy egész éjszakán át, a mit neki a választottja beszélt egy valóban létező tündérországról.

. . . . . a hol mindennap feljön a nap az égre; de még olyankor is ott ragyog a fényes égbolton, a mikor hó fedi a mezőt. »Hát nem mese-e ez?«

. . . . . s aztán, hogy az új év harmadik havában hó és jég elolvad, egyszerre tarka virágszőnyeg borítja be a földet: ezerféle virág, megannyi illatú, menynyi színpompával, melyeket tarka pillangó sereg, döngő méh rajong körűl. »Pillangó? hímes szárnyú? méh? mézgyűjtő? Tündérnépek ezek?«

. . . . . hát mikor a fák virágszaka eljön, mintha fehér, piros és sárga hóval lennének belepve, »virágzó fák? Hát ez nem álomkép?« S valamennyi fának és

virágnak királynéja a rózsa, a melynek a szirmához hasonlítják a női arcz bársonyát; s illatával a túlvilág levegőjét szívják be. »Ez Kamcsatkában is terem: szára arasznyi, virága halálszín, szaga émelyítő: úgy híják, hogy »kutyavirág.«

..... aztán mikor a kalász megérik, szélesen, tágasan, a mennyire a szem ellát, egy arany palásttal behúzva a mező; tenger az, melyen ha a szél átfuvall aranyhullámokat hány, s ez arany kalászban teremnek a szép piros gyöngyszemek, minden gyöngyszem alakja olyan mint egy kis pólyás babáé, a fején egy kis Jézus-arczczal. Ennek a gyöngyszemnek a neve búza, és ez az anyja a kenyérnek: annak a pehelykönnyű, hófehér kenyérnek, a minek az íze gyönyörűségesebb mindennél a világon; a milyen kenyér nincs sehol, csak Magyarországon.

»Ah, ha ezt meg lehetne ízlelni valaha.«

..... és majd az esztendő nyolczadik havában kezdődik a gyümölcstermő ősz, (vajjon mit jelent ez a szó?) A tavaszszal virágontó fákat őszszel lehúzza az édes érett teher, aranynyal, biborral versengő kész falatok, mikben íz, illat és zamat fölségesen egyesűl; boldog, boldogtalan jóllakhatik velük, annyi van belőle! Emberfőnél nagyobb dinnyék a mezőkön, vérbélű, aranybélű gömbök, czukornál édesebbek, tömjénnél illatosabbak; mikben a tündér anyaföld bűbájos lakomát tálal föl az árnyékban hűsselő embernek; csodagyümölcsök, melyek a naptól az édességet szívják magukba, s a földtől a frissítő hideget, egyszerre. (Arnyék! és hűsselés! üdítő gyümölcsök! tündérmesék ezek!«)

..... és végre a szőlő-szüret: az a csodás növény, mely egy vékony kis pálczikó derekából édes fürtökké, zöld, piros, bakacsin-kék és aranyló gerezdekké ido-

mítva teremti elő azt az italt, melyet az ég irígyel a földtől, s melytől a földlakó az égbe emelkedik, a lélekneveló bort.

(A leány azt hitte, hogy már meg is részegült tőle.)

. . . . . s e napsugáros égben, e virágos ligetekben, e gyümölcsös pagonyokban ott dicsérik az Istent és az ő szép világát a lég ezernyi dallos madarai: mint füttyönget a sárgarigó, hogy jósol a kakuk, mit beszél a pittypalatty, hogy fecsegnek a fecskék, hogy száll magasra a dalával a pacsirta, s hogy veri fel az éjt az énekesek tündérkirálya, a fülemüle: »óh ezt nehezebb megérteni, mint egy tündérmesét; nálunk csak a tengeri papagályok ülnek a fészkükön s azok nem tudnak egyebet, mint »siv, siv!«

Nem mondatta e el a leány magának még egyszer, hogy mit beszélnek egymásnak a tündérvilágbeli dallos madarak? nem világosíttatta e fel magát az iránt, hogy miért énekel olyan bájosan egész éjszakán át a fülemülének a hímje, a míg a nősténye a fészkét őrzi?

. . . . . hát mikor a komolyabb dolgokra került a sor, az emberre, a ki lóháton ül a lóra, a ki az embernek hű társa. Ez a lelkes állat, a ki bátorságunkat osztja, velünk együtt küzd és harczol, s mikor ezer meg tízezer ilyen paripán ülő férfi egy tömegben, hadi rendben, lobogó zászlók mellett előre rohan szétgázolni szuronyerdőtől meredő pánczélos hadtömegeket, tüzes vasat okádó ágyú sárkányokat: ezt nevezik harcznak.

»Hát azután miért és ki ellen harczolnak a nemes férfiak és a nemes állatok egyesűlten?«

. . . . . hát azért, ha egy hatalmas ellenség megtámadja a hazájukat, a szabadságukat.

»Mi az a haza? Mi az a szabadság?« — »Nagyobb e Magyarország, mint Kamcsatka? Több szabad ott mint itt?«

Benyovszky aztán elmondta neki, hogy mi a különbség Magyarország és Kamcsatka között, s miben különbözik az ottani szabadság az ittenitől.

A leány áhitattal hallgathatá azt.

..... mikor aztán odáig jutott Benyovszky, hogy az ő hajdani hazájában szabad a nemes hazafinak a császár király előtt kimondani az igazat, s a császár király is tartozik engedelmeskedni a törvénynek, a mit a nemzet alkotott; arra bizonnyal azt mondhatá a leány, hogy »a mit eddig meséltél mosolygó gyümölcsökről, éneklő madarakról, harczoló lelkes állatokról, csak elhittem; de már ezt a legutolsót hadd tartsam mesemondásnak.«

A mivel nagyon megnyerhette a szívét a mesemondónak.

»Lásd pedig — egy dolog még sem szabad a te mesehazádban, a mi nálunk, a mi jéghazánkban szabad: — nem szabad nálatok a vőlegénynek megcsókolni a menyasszonyát az esküvő előtt.«

Azzal ráborúlt a vállára s álomra hagyta magát ringattatni kedvese ölében.

Lehet, hogy azután annak a szemeit is lezárta az álom tündér.

Lehet, hogy a menyasszony egyszer föl is ébredt, s alvó kedvesének arczán elmerengve, melyet az északfény tűzpirosra festett; egyszer csak meglopta az ajkát, azért a tiltott csókért.

Lehet, hogy kölcsönbe esett: hogy az álomidő másik szakaszában megint a vőlegény lopta vissza azt a szűz csókot.

Csak annyi bizonyos, hogy ez a nap elmúlt minden kedvezőtlen esemény nélkül........

. . . .

Valószínű, hogy ezt a jelzett háromszögű keretet egy realisztikus irányú író nem ezekkel a képekkel rajzolta volna tele. Adatot találna hozzá eleget. A szibériai erkölcsöket a mai kor leírói nagyon alacsony szempontból becsülik meg. Leírásaik után a szibériai hajadonok között alig találni kivételt, a ki a férhezmenetelekor a szűzi koszorút megérdemelné. Mikor a menyasszony a »wjenjecz« (esküvői fátyol) alá kerűl, már régen feláldozta az igényeit a »gyevitsi wjetsor« szabadalmához. A szószerint a »szűz-éj«. A nászéj, melynek reggelén az új asszonyt vagy veres kendős kocsin hordozzák körűl a városban, vagy ha nem, hát visszaküldik csúfságra a szülői házhoz s egy kocsi kereket tűznek fel a ház tetejére, annak a jeléűl, hogy ott egy »perejechána« (legázolt) lakik. — Nincs rá eset, hogy a kocsi kerék jőjjön alkalmazásba. Az új férjnek van esze, hallgat; legfeljebb a nogajkával vesz magának elégtételt.

Így ír Koch Albin, Szibéria leírója.

Általánosabb vonásokban rajzolja a két nem viszonyait Laskin N. Szibéria leírásában:

»Ne szóljunk a házassági szertartásukról, s a nép játékairól és mulatságairól. Ezek mind olyanok, mint északi Oroszországban. Csak annyit mondjunk, hogy az erkölcsiség ismerete az itteni falusi lakosoknál, éppen úgy, mint a városiaknál, nagyon korlátozott. — A leányok egészen szabadjukban élnek, a nélkül hogy a szülőikkel törődnének s meglehetős későn mennek férjhez. A férjes asszonyok sem igen szégyenkedősök, s a férjeik és bátyjaik éppen úgy tesznek. Lehet, hogy ennek a sok deportált nőtlen férfi

és férjetlen nő is az oka. Őszszel és télen az összejöveteleknél zálogosdi a fő játék, mely nagyon sok csókolódással jár. E mulatságokban tánczolják a »sesztyorkát« (hatostánczot) a mi szintén csupa ölelkezésből áll. Egy szóval ezek az esték szolgálnak a két nemnek szerelmi találkozóul. A szülők ezeknél igen nagy elnézést tanúsítanak, mindent az ujjaik közűl néznek el, csak botrány ne legyen miatta. De ha valami mendemonda lesz is, azt válaszolják rá, hogy »csak nem dughatjuk be az egész világnak a száját.« A leányeladás faluban és városban egyformán el van terjedve.«

A sok közűl a legszelidebb adatokat választottuk ki.

Ezek azonban mind mai korbeli viszonyok. Benyovszky száz évvel ezelőtt járt Szibériában. Akkor lehettek más erkölcsi fogalmak. Lehettek olyan kivételes, rendkívüli eszményi lények is az örök éj csodás tartományában, a minő Afanázia volt.

A későbbi események igazolni fogják ezt a felfogásunkat.

Kamcsadál nők házi munkával foglalkozva.

TIZENHATODIK FEJEZET.

KAMCSATKA LEÍRÁSA.

A felszabadulás örömére rendezett lakoma pompásan sikerült. Meg volt adva a módja, a hogy illett: három mozsárágyúból üdvlövéseket durrogattak a magas vendégek érkeztekor; estig ettek-ittak, azután hajnalig tánczoltak, volt tizenkilencz kürtfúvójuk, a ki a zenebonát csinálta hozzá.

Kár, hogy Benyovszky nem írja le a Kamcsatkában dívott tánczok nemeit, melyeket akkoriban jártak; csak annyit említ fel egy helyütt, hogy Afanázia rendkívüli kellemmel lejté e tánczokat, a mi arra enged

következtetni, hogy azok valami olyannemű dalidós lejtések lehettek, melyekben a hölgyek bájai előnyösen lettek kitűntetve. A mostani orosz írók a szibériai tánczokról nem írnak ilyen kedvezően. Azt mondják, hogy a parasztoknak a táncza nem is tánczi, hanem csak jobbról balra s megint visszafelé tipegés toppogás: férfiak, némberek karéjba fogózva, valami búsongó, zümmögő melódia mellett járják azt nagy lomhán; a mit pedig a felcseperedett gazdag száműzöttek tánczolnak, az egy őrjöngő kapálózás, kézzel-lábbal, melynél az a virtus, hogy ki győzi tovább? néha tizenkét óráig szakadatlan járják; majd kidöntik a ház oldalát. Ez a táncz hölgyeknek aligha állna jól.

Ezúttal Afanázia bizonyosan nem vett részt a tánczban, miután Nilowné asszony már a vendégség elején úgy mutatta be a leányát az előkelő társaságnak, mint Benyovszky menyasszonyát. A menyasszonynak pedig nem illik tánczolni, hanem szépen a vőlegénye mellett kell ülni és magát előtte kedvessé tenni.

E kinyilvánítás után Benyovszkynak teljes szabadságában állott a szerelem nyelvére tanítani az aráját, hisz azért volt nyelvmester.

Jó szerencse, hogy e tanításba szünetet szakított a kormányzó körutazása a tartományban.

Nilow úr másnap akart már indulni, de a kétnapi dinomdánom strapácziái után jónak látta egy napi pihenőt engedni magának is, másoknak is, melyet mindenki igyekezett a legjobban felhasználni. Benyovszky este hat órakor vitte a mátkáját haza az anyjához, s akkor elbúcsúzott tőle, hogy másnap útra keljen, a kormányzót kisérve. Ő volt az úti marsall, élelmezési biztos és titkár. Megindultak tizenkilencz szánkóval, negyvenhatan, abból tizenöten voltak Benyovszky összeesküvő társai a saját szánjaikon, Kuzneczow főnök-

sége alatt, s valami tizenkét kutyahajtó kamcsadál, a többiek a kormányzó, hetman és korlátnok fegyveresei. Így indúltak meg, élelemmel és fegyverrel bőven ellátva, ötös kutyafogatokon január 17-én reggel.

S egy ilyen téli körútazás Kamcsatkában nem lehet tréfa-dolog. Ennek a félszigetnek a területe négyszög-mértföldekben annyit tesz ki, mint egész Magyarország, Erdély nélkül. A lakossága pedig annyi volt e 4000 □ mértföldnyi tartománynak, mint az egy Debreczen városának. Száz év előtt! Mai napság már elférne az összes népessége az egy Nagy Péterfia utczában is. Csodálatos, hogy mentől több száműzöttet toloncztat ki az orosz kormány Kamcsatkába, annál kevesebb lesz ott a lélekszám.

Fölöttébb érdekes Benyovszkynak az útazási naplója e sivatag országon keresztűl, a hol napi járó távolságra esik egyik falu a másiktól. S aztán milyen falvak! Némelyikre rá nem lehet találni, úgy befútta a hó, csak miután a kunyhók bejárataihaz alagútakat ástak, lehet az emberi lakokba bejutni. Ezekben csak bennszülött kamcsadálok éldegélnek. A hol faházak vannak, az már város; ha még tornyos templom is van benne: székváros, protopópai székhelylyel.

A geográfiai beosztást Bolsereczkói Osztrogtól egész Tigilig a félsziget végvárosáig az újabbkori leírók is átveszik Benyovszky leírásából. Útközben egy tűzhányót is meglátogat s annak a kráterébe öt ölnyire leszáll; ott a hirtelen kitörő kénfüst kicsi híja, hogy meg nem öli. E tűzhányó leírása nem olyan részletes, mint az 1826-ban október elején ottjárt Kittlitzé, ki négy napig tartó hegymászással az Avatsa-kráteréig feljutott, mely tűzhányó kitörését éppen azon időtájon végezé; a kihányt láva még izzott.

Nem akarjuk Benyovszky »életrajzában« ezt az egész földtani, népismei és természetrajzi munkálatát előadni, melyet »emlékirataiban« szószerinti szövegében közlünk, csupán annak a hézagait kisértjük meg kipótolni.

Ki kell emelnünk mindenekelőtt, hogy Benyovszkynak ez az egész szakmunkája nem azzal az igénynyel készült, hogy ő ezzel a tudósok akadémiájában helyet foglaljon, hanem hogy a kamcsatkai kormányzó számára összeírjon valamit, a miről ez azt hihette, hogy azért őt a szent-pétervári kormány majd megjutalmazza s ochoczki kormányzóvá lépteti elő. — Hiszen maga az útleíró is éppen nem felfedezési vágyból sietett ebbe a tartományba, hanem úgy hozták ide lánczon. Az egész útazás tél derekán ment végbe, január közepétől február végeig, a mikor a növényzet hó alatt van, az állatok egy része téli álmát aluszsza, az emberek kunyhóikban kuczorognak, se növény-élet, se állat-élet, se nép-élet nem nyilvánúl sehol.

Ez igazán »kutyafuttában« tett útazas alatt, melynek egyedüli czélja volt a kormányzó számára kényszerű ajándékokat összeszedni, gyűjtötte az ismeret adatait Benyovszky, házi gazdák, tojónok, pópák, shamánok, szánhajtó jemsikek, vadász-száműzöttek előadásából, s feldolgozta olyankor, midőn a hózivatar napokig nem engedte a méltóságos karavánt vaczkából kibújni.

És mégis örökbecsű marad a népismei irodalomban Benyovszkynak ez a vázlatos műve, s annak egyes részleteit ma is valamennyi utána ottjárt tudós, mint tekintélyt, szokta felidézni. Némely részlet nemis található fel többé. Például a mit a bennszülött kamcsadálok pogány vallásáról, babonáiról, szokásairól ír, az mind az »egyetlen adatok« értékére becsül-

hető fel, miután mai nap már a kamcsadál faj nagy részben ki van irtva; a mi megmaradt, keresztényényé lett.

Hogy a kamcsadál benszülöttek fő-fő tápszere a »sarana« felemlítésénél és leírásánál Benyovszky nem említi fel a legnevezetesebbet: a »vándor gözüt,« ez annak tulajdonítható, hogy tél derekán járt ott, a mikor öles hó takarja a földet. Ő a saranának csak a magjáról tesz említést, melyből tésztát gyúrnak, ennek a növénynek pedig főalkatrésze, mely tápszerűl szolgál, a hagymája. S ennek csodálatos a szüretje. Van egy vándor gözü, (arvicola oeconomus = takarékos földmívelő,) mely ide e félszigetre az ochoczki tengeröblön keresztűl úszik át seregestűl: ez a kamcsadál népnek a jóltevője. Nyáron vermet ás magának a föld alatt, s annak a mellékkamaráit tele hordja a sarana (fritillaria sarana), az awunik (lilium debile) hagymáival; egy-egy gözü-tanyából kikerűl egy háti kosár eleség. A kamcsadálok a gözü-vermeket úgy szokták felkeresni, hogy mikor még gyepes a mező, őszszel, hegyes végű botokkal végig járják a fenyért s leszurkálják a botokat a földbe, ha a felhúzott szigony hagymát hoz fel magával, akkor ott a gözü-tanya, azt felássák. A gözü az ő árendásuk.

Ott is találunk hézagot Benyovszky művében, a hol elmondja, hogy a kamcsadál faj milyen harczi bátorsággal bír, ha fegyvert fogni kényszerítik; s elmond egy esetet, a hol a körülfogott kamcsadálok inkább leölték előbb a feleségeiket, gyermekeiket, azután pedig saját magukat, hogy sem ellenségeik rabszolgáivá legyenek. A hol ennek a történetnek a végét hallotta Benyovszky, ott bizonyosan az elejét is elmondták neki. 1730-ban történt az, a midőn Nowgordow Iván és Sechurdin Mihály kozák főnökök ke-

gyetlenkedéseik által annyira elkeserítték a kamcsadálokat, hogy azok fellázadtak meghódítóik ellen, s csónakjaikkal a Kamcsatka folyón felevezve, megrohanták a kozák telepítvényeket, felégették a házaikat s leölték a lakosaikat. Ugyanakkor a félsziget déli részén is elpusztíták az orosz városokat. Ekkor azonban a kozákok gályákon térve vissza a félszigetre, ágyúikkal szétrombolák a kamcsadálok sánczait Nisney-Osztrognál; a legyőzötteket itt érte utól az a vérengző katasztrófa, melyről Benyovszky említést tesz.

Nagyon valószínű, hogy megírta ő a munkájában ennek az előzményeit szintén eképpen; de hogy azoknak ki kellett maradni, arra rájövünk az emlékiratai egy későbbi fejezetében, a hol azt mondja, hogy mikor bemutatta azt a leírását a kormányzónak, az el volt ragadtatva tőle, »csak hogy itt amott nagyon is megdöbbentő fordulatokat talált benne.« — Képzelhetni, hogy mikor a kozák kegyetlenkedés, lázadás és tömegmészárlás thémája került elő, az öreg hogy esett hanyatt ijedtében: »húh! fiam uram! hiszen ha én ilyet felküldök Szent-Pétervárra, hát akkor engem nem Ochoczkra hínak kormányzónak, hanem még egy meridiánussal odább küldenek a csukcsik közé. Törüljük ki ennek a javát.«

Különös nevezetességűl említi fel Benyovszky, hogy Napana helységben találkozott egy öreg száműzöttel a ki már kilenczven esztendős volt. Erre a szibériai lakósság közt grasszáló magas életkorra vonatkozólag igen érdekes felvilágosítást találunk az orosz népismeíróknál. A büntető kolóniákból, vagy útközben a szállítás alatt, gyakran megszökik egy rab: ez aztán bújdosik faluról falura az üldözői elől; míg valahol olyan helyre akad, a hol éppen akkor meghálálozott egy becsületes adófizető honpolgár: a szökevény Iván

elvállalja a meghalt Athanáznak a nevét, kunyhóját és kötelezettségeit, s fizeti a hyaszszákot, a mi arra volt kiróva. A tojónnak semmi baja vele. Az örül, hogy a meghalt adófizető újra feltámadt s folytatja a robotot. Így aztán a 30 esztendős Ivánból lesz egyszerre 60 esztendős Athanáz: ha még harminczig elhúzza, lesz 90 esztendős. Azonban megesik, hogy hárman négyen is elviselik a gazdájától lemaradt nevet egymásután, a negyedik aztán már természetesen százhúsz esztendős lesz. Így csinálják a magas életkort Szibériában.

Verchney-Osztrog városában nyolcz napig kellett időzni a kormányzó kiséretének. A hideg olyan szerfölött szigorú volt, hogy azt még a kamcsadálok sem állták ki utazás közben. Ez idő alatt írta meg a munkáját Benyovszky. Akadt egy hővíz forrásra, (a minők minden tűzhányó közelében sűrűn jönnek elő) a mely fekete tajtékot hány ki, ezt használta tintának.

A munka időközeit kitöltötte a sakkjáték. Ebben a városban is minden ember sakkot játszik, a ki a közönséges néposztályból ki akar emelkedni. Ez ott a »turf.« Itt is jó emléket hagyott maga után elnyerve a kereskedőktől 13 ezer rubelt, bőrökben és kész pénzben a minek nagy része a korlátnok és a hetman javára szolgált.

De minden munkánál és úti viszontagságnál jobban elfoglalta Benyovszky lelkét a nehéz gond az összeesküvés terve fölött, száz meg száz mértföldnyi távolra elszakítva társai seregétől.

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A KÉT TESTVÉR.

Bizonyára ezúttal is éppen csak egy lábnyomnyira haladt el Benyovszky a megásott sírja mellett. Ott érte utól a veszedelem, a hol legkevésbé sejtette volna.

A míg Verchney-Osztrogban időztek a kormányzó és kisérői, a környékben szétszórva tanyázó száműzöttek fellátogattak az üdvözlésükre s azokkal Benyovszky gyakran érintkezett. Mikor azok aztán ismét visszatértek a tanyáikra, elhordták a hírét szerte, hogy micsoda nagy kitűntetésben részesűl a kormányzónál egy száműzött, a ki pompás ruhában jár, mint az

urak, s kardot visel az oldalán; a fegyvereseknek parancsot oszt, a főurakkal sakkozik, a pénzt marokkal szórja, pedig nemis orosz, hanem magyar. — Feltámadt ellene az irígység.

— Hát aztán miért olyan nagy úr mi fölöttünk ez a magyar? kérdé a zúgolódó testvér.

— Azért, mert őt választottuk vezérünknek, felelt rá a nyugodalmas bátya.

— Ugyan szépen vezet, mondhatom! Minket ide a hóbarlangba, magát az esperes palotájába. Nekünk medvével küzdeni az irhájáért, ő neki meg a kereskedők hátáról lehúzni a bundát. Ő iszik, dorbézol, szép leányt ölelget, mi meg koplalunk, gémberedünk, s a sebeinket gyógyítjuk. Hátha megfordítanók a dolgot? Fusson ő a hósarukkal a medve után, mi meg üljünk az ő helyébe a rakott asztal mellé.

— Hova gondolsz, öcsém?

— Én tudnám a módját. Ha én most odamennék a kormányzóhoz s elmondanám neki, hogy az a czifra madár, a kit ő felöltöztetett selyembe, bársonyba, szatytyánba, nem más, mint egy háládatlan kígyó, a kit a keblén melenget. Benyovszky az összeesküvők vezére. Ha én elmondanám, hogy minő tervet fundált ki a kormány ellen ez az »idegen,« hát ugyan csak felvinném a dolgomat vele.

— De te azt nem fogod megtenni öcsécském.

— Miért ne, bátyuskám?

— Azért, mert ez árulás volna.

— Hát ő nem árult-e el bennünket? Nem azzal lett-e bennfentes az uraknál? Ingyen adják tán a mátkatálat az oroszoknál?

— Nono, gondold meg, hogy mit beszélsz? Tudod, hogy nekünk van egy tanácsunk, Bolsereczkben, a ki nekünk parancsol.

— Az a tanács is áruló! Ők magukat szabaddá tették, s minket meghagytak kutyáknak. Úgy-e? lakmározni? muzsikálni? tánczolni a kozák leányokkal? Ahhoz értenek. Minket meg elküldenek a pokol határára, havat lapátolni. Veszszenek el!

— Nono, öcsém. Jusson eszedbe az esküd, a mit letettél a protopópa előtt.

— Eh, mit? az esküm! Mikor esküdtem, egy öt-kopékes pénzt szorítottam a hónom alá: azt éri minden átok.

— De én megtiltom neked, hogy árulóvá légy. S agyoncsaplak, ha megakarod tenni.

— Nem félek ám tőled; mert erősebb vagyok. Próbáljunk meg öklöt tolni.

Megpróbálták s az ifjabb Leventiew testvér csakugyan eltolta az asztalon a bátyja kifeszített öklét. A bátyának el kellett ismerni, hogy testi erőben nem mérkőzhetik az öcscsével.

— Hát csakugyan elhatározott szándékod, hogy feljelented az egész összeesküvést a kormányzónál? kérdé akkor nyugodt hangon a bátya.

— Olyan igaz, mint hogy a hold az égen jár, a kutya meg a földön.

— No hát akkor legalább azt a jót tedd meg; hogy ajánlj be engem is a kormányzónál, hogy én is szabaddá legyek a te árulkodásod által.

— No már arra kezemet adom, bátya.

— Hát akkor szent a barátság közöttünk.

S egymás kezébe csaptak.

— Igyuk meg ennek a kötésnek az áldomását: mondá a bátya, előhúzva a bundája zsebéből a kulacsát.

— Elébb te magad igyál belőle, szólt az öcs óvatosan.

— Úgy is szokás. A kináló iszik elébb.

S nagyot húzott a kulacsból.

Aztán az öccse ivott belőle.

S addig-addig köszöntgették a kulacsot egymásra, míg a fenekére jártak.

— No hát járj jó szerencsével öcsécském.

— Szent Gergely védelmezzen meg, batyuskám.

Azzal megölelték, megcsókolták egymást. Az ifjabb Leventiew a szánkájába vetette magát, az öt komondor vágtatott vele végig hegyen-völgyön Verchney-Osztrog felé.

Alig haladt félórányira, a midőn elővette a szertelen szomjúság: a torka égett, mint a pokol. A pálinkás butykost a szájához vitte; de nem tudott belőle inni; undorodott az ízétől, szagától. Havat vett a szájába; de a mint azt lenyelte, egyszerre elővették a gyomorgörcsök. Alig várta, hogy legelső falut elérje, s ott egy kamcsadál kunyhójába betérhessen.

Tudta már jól, hogy mi történt vele. Meg van mérgezve. A bátya mérgezte meg, a pálinkás butykossal; a melynek feletartalmát maga ürítette ki. Saját magát is megmérgezte az öcscsével együtt. Ilyen az orosz heroizmus.

Az ifjú Leventiewet előfogták a halálos kínok. És még e bélgörcsök közepett sem mondott le árulási tervéről. Azért is végrehajtja a boszúja tervét, ha belehal is! Ilyen az orosz szenvedély.

Elővette iszákjából a papirt és a tintát, a mit minden tanult orosz magával hord az útra. Tudta jól, hogy a lenyelt arzénikumnak legszokottabb ellenmérge a tinta. A gálicz semlegesíti a mirenyt. Ha megitta volna a kalamárissának a tartalmát, talán megmenekülhetett volna a gyors haláltol. Elébb megakarta vele

írni a levelet. A terv körülményes leírása hosszú volt. Az alatt a méreg pusztító marással dúlt a zsigereiben. Még is elkészült a levéllel. Le is pecsételte azt. Akkor aztán kiitta a megmaradt tintát mind. Ez néhány pillanatnyi enyhülést idézett elő lánggal égő belséjében. Letörülte ajkairól a véres tajtékot. Odaszólítá a kamcsadál gazdát.

— Fogd ezt a levelet. — Ülj a szánkómba. — Vágtass azonnal Verchney-Osztrogba. — Keresd fel a kormányzót. — Add át neki ezt az írást. — Ezért fogsz kapni száz ezüst rubelt. — Aztán a szánkóm és a fogatom is a tied. — És a mit nálam találsz, minden: — ha meghalok. — De ha élve maradok, nagy úrrá teszlek.

A kamcsadál kapott a megbízáson; rábízta a feleségére, hogy töltsön a nyavalyás úr szájába meleg irámszarvas tejet, s maga sietett Leventiew iratával a kormányzót utólérni.

Jó szerencse, hogy az már akkor elhagyta Verchney-Osztrog várost, mert ott könnyen rátalált volna a pósta. Az egész karaván odább vonúlt február 13-án Kamenin faluig. Ott nem tudta tájékozni magát a kamcsadál, s a legelső urat, a kit meglátott egy kunyhóból kilépni, megszólítá.

— Nem tudod héj, hol van a kormányzó?

A megszólított éppen maga volt Benyovszky.

— Dehogy nem. Mit hoztál neki?

— Pecsétes írást egy száműzött úrtól, a kit a kunyhómban utólért a nehéz nyavalya. Azt mondta, száz rubelt kapok e levélért.

Benyovszkynak e szó szeget ütött a fejébe.

— Hol az a levél?

— De hol a száz rubel?

— Itt a rubeled, adsza a levelet!

A csere megtörtént; Benyovszky visszament abba a házba, a honnan az imént kijött volt. De ott nem a kormányzó szállásolt, hanem Kuzneczow.

Felnyitották Leventiew levelét, s elszörnyedve olvasák belőle az áruló följelentést, egész menekülési tervüknek részletes leírását, az összeesküvés szervezését, a titkos alkotmányt, egész az összeesküvők személyes leírásáig.

— Ez embernek meg kell halni. Mondá ki az ítéletet Benyovszky.

Kuzneczow szótlanúl fogta a fegyverét s átment a szomszéd kunyhóba, a hol társa Kudrin Iván aludt. Azt is felkölté, s aztán befogták a kutyáikat a szánjukba. A kamcsadálnak azt mondták, hogy minden jól van, vezesse őket ahoz az úrhoz vissza, a ki azt a levelet rábízta, s azzal, ennek a vezetése mellett, elindultak a halálítéletet végrehajtani az árulón. Az áruló levelet Kuzneczow vette magához. Azt nem volt szabad megsemmisíteni; de Benyovszky sem tarthatta magánál. — Ő maga egész nyugodt orczával ment fel a kormányzó szállására, együtt reggelizni vele, s aztán útaztak együtt tovább.

De Benyovszkyt nyugtalanítá ez árulási kisérlet. Vajjon elbánnak-e megbizottai az árulóval? Nem menekül-e az meg, hogy árulását újból megkisértse?

Ekkor vette rá a kormányzót, hogy időzzön a kedveért a legközelebb elért Kolitova faluban, a honnan ő kirándulást teend a Kraznaiczu vulkánra, hogy ennek a leírását is felvehesse majd a munkájába.

Itt történt aztán vele az, hogy a véletlenűl kitörő kénfelleg leverte a lábáról s a forró hamuban összevissza sütögette magát. Csak a jámbor kamcsadáloknak köszönheté, hogy életben maradt, a kik csáklyákkal kihúzták a kráterből, hóval bedörzsölték, a míg eszmé-

letre hozták, s aztán az égés-foltokat bekenték halzsírral, úgy vitték a vállaikon haza.

— Hát kellett ez neked? mondá rá a kormányzó bosszúsan. Már most a te bajod miatt itt süthetjük a makkot néhány napig ebben a piszok-fészekben.

Benyovszky jónak látta azt mondani, hogy bizony nagyon ebűl van, se kezét, se lábát nem bírja, a feje is olyan kábúlt, hogy nem tudja emelni.

Alig hagyta el azonban a kunyhóját Nilow úr, a mint nemsokára betoppant az ajtaján Kuzneczow.

— Rátaláltatok Leventiewre? kérdezé Benyovszky.

— Megkaptuk a kamcsadál kunyhójában. Haldoklott. Bevallotta előttünk az árulási szándékát. Nem közölte azt senki mással, csak a bátyjával. Az le akarta beszélni, s mikor látta, hogy nem fog rajta semmi szép szó, megmérgezte őt az áldomás-italban, saját magával együtt. Azt mondta az áruló, hogy ha »őt« megöljük, egész nyugodtak lehetünk. Kért nagyon, hogy tegyük meg azt gyorsan, mert a gyehennát érzi a gyomrában.

— És aztán mit tettetek?

— Fogtuk a bundáját, rátakartuk a fejére s addig szorítottuk rá, a míg kiadta a lelkét.

— Hát kellett ez neked?

— Azután behívtuk a gazdáját, mondtuk neki, hogy a vendége meghalt, temesse el szépen: a mije volt, mind az övé marad, de ne szóljon az egész dologról senkinek; mert ha a rokonai a meghaltnak megtudják, idejönnek s elveszik tőle a hagyatékát.

Benyovszky fölkelt, felöltözött, nem volt már semmi baja. Fölkereste a kormányzót.

— Miattam lehet már tovább útazni, kegyelmes uram.

— Hogyan? hát te már kiheverted a nagy bajodat? Hiszen az imént még a fejedet sem bírtad fölvenni.

— Olyankor, midőn a fejem kábult, egy darab zsebemben hordott »ginzeng« gyökeret szoktam megrágni.

— Ühm! Nekem is adhatnál belőle.

. . . .

S azzal folytatták az útat Tigil felé, mintha semmi sem történt volna.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

A VETÉLYTÁRS.

Azon tündérszép északfénytől bevilágított éjszakán nemcsak a csillagok leskelődtek be Benyovszky ablakán; hanem hivatlan emberi szemek is.

Egyike az összeesküvőknek: Stefánow, (Benyovszky fogoly útitársa a szent-pétervári börtönajtótól idáig) volt a leskelődő.

Fiatal, vérmes legény, kinek izmaiban duzzadt az életerő; arczvonásaiban állati szenvedély, szemeiben sóvárgó vágyak, tettében heveskedő, különben »jó fiú,« a ki, ha indulatkitörésében valami rosszat tesz, azt

rögtön megbánja, megsiratja; — hanem azért újra megteszi.

Ez az ifjú száműzött az első pillanat óta, melyben Afanáziát meglátta, halálosan beleszeretett. Iparkodott is ez indulatát észrevétetni a szép leánynyal; de nem találkozott nála egyébbel fagyos megvetésnél. Annál inkább kimutatta Afanázia Benyovszkyhoz való hajlamát. Mikor végre amaz emlékezetes éjszakán eljött Benyovszkyhoz a menyasszonya: ez végső dühre fokozta Stefánow szenvedélyét. Látnia kellett vetélytársa boldogságát.

Pár nap múlva Benyovszky elment a kormányzóval a nagy körútra. Előre látható volt, hogy hosszú ideig oda marad. Stefánownak folyton az a téveteg reménye volt, hogy a távollét ideje alatt elfoglalhatja Benyovszky helyét Afanázia szívében. Azt hitte, ez is csak olyan, mint a többi szibériai leányok. Ha az egyik kedves eltávozott, jöhet a másik. A csalatkozás csak fokozta a vágyait. Afanáziát nem láthatta ez idő alatt másutt, csak a templomban: az anyja és testvérei között. Ott nem szólhatott vele.

Mikor a Leventiew árulási szándéka dugába dűlt, Benyovszky hazafuttatá ennek a hírével Kudrin Ivánt.

— Miért hogy nem sikerült az árulás Leventiewnek! kiálta fel Stefánow elkeserűlten.

Pánow hallotta e kiszabadult szót s rátámadt érte. (Stefánow unokaöcscse volt Pánownak.)

— Hogy mondhatsz ily eszeveszettet?

— Hát akkor Benyovszkyt majd főbelőtték volna.

— És mi többiek? Te őrült!

— Mi vagyunk hatan, a kik összetartunk. Felkapunk egy dereglyére, úgy menekülünk ki a tengerre. Csak arra várunk, hogy elragadhassuk Afanáziát.

— Ezt a bolondságot jó lesz, ha kivered a fejedből!

Mikor aztán hat hét múlva hazakerült megint Benyovszky, láthatá Stefánow, hogy rohan oda hozzá az imádott leány, s nem törődve vele, mit mond a világ, nyakába borúl, csókjaival halmozza el. Elébb jég volt, mostan tűzláng.

Ez még jobban felszította benne a poklot.

Másnapra, márczius 1-ére összehívta a bajtársakat Benyovszky az esteli órákban. Elmondta előttük az úti élményeit. Elmondta minő veszély fenyegette valamennyiüket az ifjabb Leventiew árulása által, s hogy lett annak az útja bevágva. Ebből azt a tapasztalatot meríté, hogy nem jó a szövetséges társaknak szerteszét lakni; ide kell valamennyit behívni, a hol egymásra vigyázhatnak, s megrohanás esetén is nagyobb erővel védhetik magukat.

Azután Meder, (a ki sebész és tűzszerész volt egy személyben) tett jelentést az eddigi készülődés eredményeiről. Készült hatvan ember számára elég töltény; kardnak használható öreg kések, lándzsák, szekerczék és tizenhat pisztoly lettek beszerezve. Puskája volt mindenkinek. Eddigelé voltak ötvenkilenczen. Mind olyan férfiak, a kik az élettel leszámoltak; de azoknak egy része távol volt.

Benyovszky Pánowot bízta meg vele, hogy híja össze a künn levőket, azon ürügy alatt, hogy a földmívelési telepet rendezzék be a lopatkai síkon. Nagyobb jóhiszeműség czéljából egy emlékiratot fognak benyújtani a kormányzónak, felkérve őt egész tisztelettel, hogy rendeljen a számukra egy vitorlás hajót, mely a telepítvényesek bútorait, épületszereit a telep helyére elszállítsa.

Idáig minden a legcsendesebben ment, legkisebb ellenmondás nélkül.

Mikor azonban a társaság már oszlófélben volt. Pánow még egyszer visszahívta őket.

— Nem hallgathatom el, a mi a szívemet nyomja, bajtársak. Láttuk a boldogtalan Leventiew esetéből, hogy egyetlen tagtársnak a megkeveredése mind valamennyiünket végveszélybe dönthet. Azért én mulhatlanúl szükségesnek tartom, hogy a mit jövőben tenni akarunk, azt ne tudja előre más, csak az az egy ember, a ki mindenkinek parancsol. Ennek föltétlenűl minden ember rendelje alá a maga akaratát, s a mit az rábíz, azt hajtsa végre vakon.

»Jó lesz, bizony jó lesz!« helyeslé az egész gyűlés.

— Erre való embert pedig én mi közöttünk csak egyet ismerek: a ki szóval is, tettel is annyi csodán vitt bennünket keresztűl, s ez Benyovszky Móricz.

»Nagyon jó! kiáltá a társaság. Éljen Benyovszky! Éljen a mi Sámuelovics Ágostunk!«

Csak egy ember kiálta: »nekem nem kell« szót, megütve az öklével a mellét s kilépve daczosan a középre: Stefánow.

»Miért nem kell? te vad lúd!« förmedtek rá a társai, hátraránczigálva kosokjánál fogva.

— Azért mert nincs bizalmam hozzá, felelt az nyakasan.

Benyovszky nem jött indulatba.

— Igazad lehet bajtárs. Nehéz lehet egy emberre rábízni testi-lelki üdvünket. Hát, hogy megnyugtassalak: beválasztalak a hadi tanácsomba, hogy ellenőrízhesd, a mit cselekedni fogunk.

Erre aztán egyszerre közéjük lépett Pánow s megakadályozta, hogy Benyovszky a kezét nyújtsa Stefánownak.

— Hagyd el vezér! Ezt az embert nem fogod a hadi tanácsodba felvenni. Ezt az egyet nem. Éppen

azért kivántam az egész hatalmat te rád ruháztatni, mert ismerem ennek az embernek a csalfaságát. Tudom, hogy miben sántikál! — No no! — Egy szót se szólj Stefánow. Annak köszönd, hogy unokaöcsém vagy: mert ha azt nem nézném, bizony itt lógnál mindjárt ennek a lámpásnak a helyén! Azért azt mondom, hogy minden fondorkodással felhagyj! Mert ha még valamin rajtakaplak, bizony leveszem rólad még a keresztvizet is.

Ez a nem várt kemény kifakadás egy szerető unokabátya részéről mindenkit meglepett. Többen az összeesküvők közűl, mint Szibaew, Kuzneczow odarohantak Pánowhoz.

— Nem addig van az! Mit tudsz az öcsédről? Ha bűne van, ki vele? Hadd ítéljünk fölötte, ha áruló.

— Nem árulás az, csak őrjöngés. Nem mondhatom azt el, szólt Pánow lerázva magáról a követelőket.

— Hagyjátok el! nyugasztalá őket Benyovszky. Ha Pánow nem akarja elmondani, a mit megtudott ne kényszerítsük rá. Én ismerem az ő becsületes lelkét: ha árulást tudna, kimondaná.

— No hát beszéljen Stefánow! kiálta oda Szibaew. Mondsza: aláveted e magad a vezérünk parancsainak?

Stefánow, a kinek az arcza máskor piros volt, most halavány lett a dühtől s a verejték gyöngyözött rajta. A fogait csikorgatta.

— Szólj hát! (Egy pár jó hátbaütés erősíté a bíztatást.)

Tompa, rekedt hangon felelt:

— Én annak, a mit a vezér mond, engedelmeskedem, akárkit tesztek azzá; ha magát az ördögöt is. De ezt az embert itt, ezt a Sámuelovics Ágostont

jobban útálom, mint az ördögöt, s olyan hideg vérrel tudnám őt leütni, mint egy veszett kutyát. Meg is tettem volna, ha Pánow el nem czibál; még azon az éjszakán, a mikor rálestem az ablakán át.

— Aláváló! ordíták rá minden oldalról. »Kémkedő, pribék!«

Ekkor aztán rikácsolóvá lett a hangja.

— Ejh! ti nem ismeritek őt: mert megbűvöl mindenkit; a kit megbűvölt, megcsalja; a kit megcsalt, meglopja; s a kit meglopott, megöli. Hát nem azért koholta e az egész árulást Leventiewre, hogy megölesse, s aztán elrabolja tőle a maga számára a kincseit?

— Hazudsz, mint egy »nyepomnyisti!«*) üvöltött rá előugorva a tömeg közűl Kuzneczow. Hát nézz ide, mi ez itt? te, »bradjaga«.**)

S azzal eléje tartotta a Leventiew által írt árulkodó levelet.

— Ismeritek az írását?

Mind összedugták a fejeiket s elszörnyedve kiáltozák:

— Ez a Leventiew Zenko írása! S odatörülték azt a Stefánow orrához.

— Mindegy! ordított az hadonázva. Azért ez az ember itt még is az ördögök kapitánya! Boszorkánymester! Én mondom! Stefánow! Állok a szavamért. Istent hívom fel közöttünk bírónak!

Ez nagy szó az oroszoknál! Annyit jelent, mint személyes párharczra bízni a vitatott igazságot.

— Semmi kihívás! Semmi bajvívás! kiáltozának a vénebbek; az ifjabbak azonban csak néztek Benyovszkyra és nem szóltak.

---

*) Rab, a ki semmiről sem akar tudni.

**) Csavargó szökött rab.

— El kell ítélni, és fejbe lövetni a lázadót! harsogott Chrustiew szava a lármán keresztűl.

— Csillapodjatok le bajtársak, szólt közbelépve Benyovszky. Itt Istenről és ördögről beszéltek: düljön el hát, hogy melyikünket segíti az egyik, melyikünket a másik? Egy katonának, ha párbajra hívják nem szabad azt kérdezni, hogy miért hívják? csak azt kell megmondani, hogy hol, mikor és minő fegyverrel akar verekedni? — Tehát holnap reggel, a harangszó után találkozni fogunk Csurin sírja előtt, s eldönti a kérdést a kard.

Azzal otthagyta a gyűlést.

A bajtársak még aztán sokáig fáradoztak benne, hogy Stefánowot feleszeljék; vegye vissza a kihívását, ne adjon ilyen rossz példát a fegyelem-bontásra; de ő csak egyre esküdözött, hogyketté akarja Benyovszkyban hasítani az ördögöt.

Utóljára aztán ráhagyták, hogy hadd járja a bolondját.

A fiatalságnak nagyon megvette a szívét Benyovszky a lovagias készségével; az öregek pedig nem féltették őt. Stefánow ugyan erős volt; de lomha, mint egy jegesmedve, csak a vad rohamban félelmes; míg Benyovszky tökéletes képviselője volt a kifejlett emberi erőnek, gyakorlott aczélerejű izmokkal, éles szemekkel és hideg vérrel.

A bajtársak elébb kimentek a párbaj színhelyére, s ott egy tágas szérűt lapátoltak a hómezőben a vívók számára, egész a fagyos földig, hogy a lábaik el ne csússzanak a dulakodásban.

Azok a reggeli harangszó után megérkeztek a szánjaikon, tanúik kiséretében. Benyovszky segédei voltak Chrustiew és Kuzneczow, Stefánowé Pánow és Báturin.

A mint a szemközt állított ellenfeleknek kezükbe adták a kardokat, Stefánow, mint a veszett állat rohant ellenfelére, s olyan csapást mért Benyovszky fejének, hogy ha eltalálja, kettė hasítja. — Benyovszky azonban felfogta a kardjával a csapást s erre a Stefánow kardja markolatban törött ketté.

Isten ítéletnek ez már elég lett volna. Benyovszky látva, hogy az ellenfele fegyvertelen maradt, egy lépést tett hátrafelé. Nemes ember az ilyen hátrányát az ellenesének nem fordítja a hasznára.

Ekkor azonban Stefánow még azt is megakarta próbálni, hogy hát annak a másiknak a segítsége nem használna e valamit? — Azt már csak nem sugallhatta más, mint a Belzebub, hogy egy katona ember, nemes ember, mikor a bajvívó fele karddal áll vele szemben, pisztolyt rántson rá és azt órgyilkos módra rásüsse. Ezt csak a banditák teszik. — Azonban daczára annak, hogy olyan közelből lőtt Benyovszkyra Stefánow, még sem találta el: csak a bekecsét lyukasztotta ki a golyó s a karját horzsolta. Még ezután a másik pisztolyát is előrántotta, de azt már nem volt ideje elsütni; mert Benyovszky haragja gerjedve ennyi aláválóság fölött, reárohant, torkon ragadva pusztakézzel leteperte a földre s a mellére gázolt.

»Öld meg! vágd le a nyakát!« Kiáltozák az odarohanó segédek; kezébe nyújtva a kardját, melyet eldobott a földre.

— Nem! szólt Benyovszky. Nem szennyezem be a vérével ezt a kardot! — S azzal hátat fordított a legyűrt ellenfélnek.

No de annál érdemesebbnek tartották a szekundánsok, még a saját felei is, beszennyezni az ökleiket Stefánownak az üstökével. Elől-hátúl tépték, püfölték, dögönyözték, vérben fagyban vitték haza a csatatérről.

No ez szép kis elégtétel volt egy szerelmesnek; hanem azért még ez sem volt képes lehűteni se a szerelmét, se a haragját.

Haza érve pedig becsukták a tömlöczbe. Majd az esteli összejövetelnél törvényt tartanak fölötte.

Maga Pánow is azt mondta, hogy az ilyen emberrel nem lehet mást tenni, mint a pestises marhával, le kell bunkózni!

Stefánowot ezután becsukták s Pánowra bízták, hogy vigyázzon rá. Benyovszky az összeesküvőket esti hat órára hítta össze a gyülekező helyre. A nappalnak nevezett órákban sokféle hivatal várt reá. A kormányzó által ráruházott munkálatok, a hetman félbolond tervei és Afanázia szerelme. Elég gondot adott mind a három. A két elsőhöz hevűlt fantázia kellett, az utolsóhoz csendes hideg vér.

A megtartott gyülésben Chrustiew elnökölt, mivelhogy Benyovszky saját ügyéről volt a szó. Őt csak a határozat kimondása után hívták az ülés-terembe. Ez a határozat a Pánow indítványának a megerősítése volt, mely szerint a végrehajtó hatalom föltétlenűl Benyovszky kezébe tétetik le.

A kölcsönös eskütétel után Benyovszky felszólítá Pánowot, hogy mondja el, mi oka van az unokaöcscsének ő ellene torzsalkodni?

Pánow húzódozott az egyenes válaszadástól: kérdezzék meg magától Stefánowtól.

Kuzneczow kiment érte és behozta.

Stefánowot nem javította meg a kapott leczke. Daczos és hegyke volt, mint elébb. Mikor Chrustiew felszólította, hogy vallja be, mi oka van Benyovszky

ellen dühösködni? eleinte csak a kérkedésnél maradt, hogy hiszen ő is volna olyan legény, mint az; hogy ő nem tudja eltűrni ez idegen hatalmaskodását.

— Hiszen te veled éppen nagyon szelíden bánt mindig.

— Éppen az bosszantott legjobban. Gyűlöltem érte.

— Nem igaz! Úgy szeretted: tűzön-vízen átmentél volna érte. Valami bogár mászott a füledbe.

— No hát legyen bogár! Minek hallgatnám el? Nem bánom, legyen az övé ez az egész szürke világ, — de Afanáziát nem hagyom neki.

— Ohó bolond! Hát ez a bogár csípett meg?

— Ott álltam az ablaka előtt, egész világos éjjel, mikor ők odabenn egymás mellett ültek és enyelegtek; ráleheltem az ablakra, hogy felengedjen, a szakállam odafagyott hozzá és én úgy égtem, mint a pokolban.

— Czudar leskelődő! Kém! Nem szégyenled? kiálta rá Chrustiew.

— Ha a leánytól tehettem volna, agyonlőttem volna akkor mindjárt.

— Hisz ez egy veszett állat! ordíta rá Báturin.

— Az vagyok hát! Üssetek agyon! Vagy én fújom ki az ő gyertyáját, vagy ti az enyimet!

Olyan dühbe jött, hogy ott a bírái előtt akart rárohanni Benyovszkyra puszta kézzel. Képes volt őt megmarni, mint egy szakállas farkas.

— Ez hagymázban van. Eret kell rajta vágni! mondá Meder, a tilógus.

— Nem a kell ennek, szavazá Kuzneczow, hanem levetkőztetni, beledugni a jeges fürdőbe nyakig, akkor majd elmúlik a nedere.

— Óh, óh! Szerencsétlen Stefánow! sopánkodék Alexis protopópa. Két heti bőjt kell neki, mindennapi kástélyozással.

— Az bizony, kétszáz kancsuka a hátára! rivallá Kudrin Iván.

— Én az ilyen embert főbe lövetném, mondá Chrustiew. A históriából tudom, hogy ez a legveszedelmesebb fajta. A legnevezetesebb árulásokat szerelemféltő bosszúból követték el. Nincs ennek más orvossága, mint a lőpor és ólom.

Pánow nem szólt semmit, csak a kezeit kulcsolta össze, Stefánowra tekintve, mintha kérve kérné, hogy térjen eszére.

Ekkor aztán közbelépett Benyovszky, félretolta a bajtársakat a dühöngő mellől, a kik azt kezeinél és üstökénél fogva tartották vissza, hogy rá ne rohanjon s csendesen a vállára tette a kezét; de e kéznyomás alatt megrogytak a láb-inai Stefánownak.

— Ide hallgass! Mi bajod? Szerelmes vagy egy leányba? Hát ki áll az útadban? Én ugyan nem. Tudják a társaim, te is tudhatnád, ha az eszedet használni akarnád, hogy én nem akarok itt maradni Kamcsatkában; hanem ki akarok innen törni veletek együtt, a mint a jég olvad s hajóra tehetünk szert, és aztán visszatérni Európába. Ott pedig nekem nagyobb dolgaim vannak, mint hogy feleséget hordhassak magammal. Nekem eszemben sincs, hogy Afanáziát nőűl vegyem; arra pedig, hogy szeretőmmé tegyem, nagyon becsületes vagyok. Szegény gyermek, nagyon ragaszkodik hozzám. Elfogadtam a vonzalmát, mert ez menekülésünket mozdítja elő. Az ő jó szívének köszönhetjük eddigi szabadságunkat. Az ő figyelmes lelke védett meg bennünket a kormányzó indulatoskodásától. Én nem fogom őt megrontani. Ha egy ilyen derék legény, minő te vagy, megnyerheti a leány szívét, én csak örülni fogok rajta. Láss utána, hogy őt meghódítsd. Foglald el a helyemet a szívében.

Én még a megigért rendőr-főhadnagyi hivatalt is neked hagyom. Te azután légy boldog családapa Kamcsatkában: én rátok adom az áldásomat, s megyek a társaimmal a világba.

Benyovszky szavai csodahatással voltak a dühös szerelmesre, a legvadabb örjöngésből egyszerre a szélsőségbe ment át, sírt, kaczagott, térdre borúlt, vetélytársának a kezeit csókolta; angyalnak, kis Istennek nevezte; s ezer bocsánatot kért tőle. Igazán olyan volt, mint egy nagy másfél éves gyermek, a ki azért ordít, hogy a dajkája elvette a kezéből a mérges festékű játékszert; ha ez egyszerre olyan nagy lehetne, mint Stefánow, képes volna dühében összetépni a dajkát; a mint aztán visszakapja a csörgetyűjét, egyszerre kibékűl és azt mondja: »csecse dada.«

— Jól van, jól, mondá Benyovszky, lerázva őt a nyakáról, nem haragszom rád: megbocsátom, elfelejtem, a mi köztünk történt, hanem azért most visszasétálsz a börtönödbe, s három társunk, őrködik fölötted, hogy valami kárt ne tégy vagy magadban, vagy másban.

— Esküszöm, hogy híved maradok halálig! Követlek a világ végére is; s a mit parancsolsz, megteszem, ha mindjárt az Avatsa torkába küldesz is le.

— No most már megint ész nélkül beszélsz. Te tudod jól, hogy én és a társaim egyik napról a másikra ugró félben vagyunk. Te pedig most akarsz szerelmes történetet kezdeni a kormányzó leányával. Azt gondolod, majd mi várunk a mi menekélésünkkel, a míg te a lakodalmadat megtartod?

Stefánow arcza egy pilanatra elkomorodott, aztán hirtelen megfelelt.

— Elfogom őt rabolni a szökésünk napján — ha te beleegyezel.

Benyovszky majd elnevette magát, — különösen erre az utolsó szóra.

— Hát az a te dolgod. Hanem most vitesd magadat vissza a dutyiba. Nekünk itt még komoly tanácskozásunk van, a mibe a te zavart fejedet nem ártjuk bele.

Mikor Stefánowot kivitték, Pánow hálatelten borúlt Benyovszky vállára.

— Köszönöm, hogy szegény öcsém életét ilyen szépen megmentetted. Én is halált szavaztam volna a fejére. Pedig milyen egyszerű volt az egész megoldás. Gondolom, hogy ki fog ő gyógyulni ebből a bajból.

— Hanem azért magában nem fogjuk őt sehova ereszteni, szólt bele Chrustiew; egy társunk kisérje őt minden jártában keltében.

Ekkor aztán hozzá fogtak a komoly tanácskozáshoz, mely élet és halál, szabadság és szolgaság fölött határozott.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

EGYSZERRE KÉT SZÍVVEL JÁTSZANI.

Tehát megis tagadta Afanáziát! Kimondta valamennyi bajtársa előtt, hogy nem akarja őt elvenni, hogy nem szereti. — És mégis oda kellett hozzá mennie mindennap a boldog vőlegény mosolygásával. Rettenetes bálvány a szabadság! Hekatombékat kiván elvérző szívekből. — Vádolta a lelke érte, hogy ilyen fájdalmas játékot kell űznie egy igazán szerető nemes lélekkel; de nem hagyhatott fel azzal. Meg kellett nyernie ezt a játékot, a melyben hatvan jó barátnak és saját magának a feje volt föltéve egy leányszív ellen: száz bilincs egy jegygyűrű ellenében, vagy a bilincsnek kell összetörni, vagy a gyűrűnek.

Ő maga a naplójában többször ismételve kifejezést ad e nehéz küzdelemnek saját magával. S az valóban nehéz lehetett. Gyakran harczol egy ember belső világában a jó és rossz szellem egymással; de Benyovszkynál egyszerre »két jó szellem« küzdött élet-halál harczot, s az egyiknek meg kellett ölni a másikat. A hála és a szerelem az egyik, a hűség és a szabadság a másik. Magában mind a kettő erény: egymással szemben mind a kettő vétek.

Mikor másnap a Stefánowval történtek után meglátogatta Nilowékat, s dolgát végezve a kormányzónál, átment a hölgyek szobájába, ott egy kis csendes duzzogás fogadta. Afanázia az ablakmélyedésben ült és hímezett, Nilowné asszony pedig vasalt.

— Száz esztendeje, hogy nem láttuk az urat! mondá a látogatónak, s aztán nemis engedte neki, hogy mentségeit előhozza. »Persze: a jó barátoktól nem jöhetett. Első a czimborák dolga, azután a menyasszonyé. Pedig hat heti távollét után mégis lehetne egy órai időt rászánni, hogy megtekintse azt, a kit szeret.«

Benyovszky nem mondhatta el az igazi okot, a mi távoltartotta egész nap.

— Hiszen nemis szeret! sóhajta fel Afanázia.

Benyovszky aztán azzal fenyegetőzött, hogy most mindjárt úgy fogja bebizonyítani érzelmei állhatatosságát, mint Mucius Scaevola, hogy ráteszi a kezét a tüzes vasalóra. — S már rá is tette.

— No ne bolondozzon! mondá Nilowné, s inkább abba hagyta a vasalást. Beszéljen, mit csinált tegnap egész nap, hogy nem gondolt a menyasszonyára?

— Azért, hogy távol voltam: éppen ő rá gondoltam legtöbbet. Tudják önök, hogy minket a kormányzóság a lopatkai rónára küldött ki, földmívelő telepít-

vényesekűl. Azon a mi új birtokunkon mai nap semmi sincs még, mint hó és cserje. Ha felosztottuk magunk között a tért, ha kimértük a házhelyeket, a kerteket, magunknak még sokáig kell a hóba vájt barlangokban tanyáznunk kutyáinkkal együtt, a míg az erdőben levágtuk a fát, megfaragtuk, házat ácsoltunk belőle. Ezen tanakodtunk tegnap: ezt végeztük el egymással, kire miféle munka vár. Nagy dolog lesz. Én csak akkor vihetem haza a menyasszonyomat, a mikor készen lesz a házam. Hisz egy előkelő, kényelemhez szokott hölgyet csak nem vihetek a hóbarlangomba. Ő ne is lássa, ne is tudjon arról, mennyi nyomorúságon megyünk addig keresztűl, a míg a fészket megraktuk, a míg elkészűl az otthon. Ezt hoztuk rendbe tegnap. Halad a dolog javában.

— Nagyon jól van, mondá Nilowné. Ön tehát csupa figyelmes gondoskodásból Afanázia sorsa iránt maradt távol. Engem megnyugtatott. Erre nekem egy gondolatom támadt, a mit majd csak akkor tudatok önnel, ha tetté válik. Most egyedül hagyom önöket, nyugtassa meg a leányomat is, ha tudja; az nem fog olyan könnyen menni.

Azzal magára hagyta őt Afanáziával.

Afanázia még mindig búsongó arczot mutatott.

— Hát kegyed nem ád nekem igazat? kérdé Benyovszky gyöngéden.

— Nem, felelt a leány határozottan. A ki szeret, nem kérdi azt: »hová megyünk?« csak azt kérdi: »együtt leszünk?« — Mondok én önnek egy példát. Nem messze van: az édes anyámmal történt. Mikor a nagyapámat száműzték Kamcsatkába, hideg tél volt: deczember eleje. Az anyám olyan fiatal leány, mint én, kényeztetve, mint én, hozzá szokva meleg szobákhoz, világi mulatságokhoz, jó ételekhez, mint én. És

ő követte a nagyapámat e rettenetes útjára. Együtt futott vele hóviharban, pusztákon, rengeteg erdőkön keresztűl; tűrte a nyomort, a hideget, az éhséget; kuporgott a hóba vájt barlangban, meglakta a bűzös jakut jurtát, s ette a nyírfa-kérget kenyér helyett, és nem panaszkodott soha. Még ő vígasztalta az útitársát, gyöngéd szeretettel ápolta, melengeté. Pedig az neki csak apja volt, nem férje. Ezt tette az én anyám. — Hát a leányának tán nincs annyi szíve, lelke és testi ereje, mint az anyjának volt? — Tizenkét hónapig tartott az ő irtózatos útazásuk; hány pusztát, hány tengert vádoltak keresztűl, hány iszonyú hegyen kellett átmászniok! Tőlünk az új telepig csak kétnapi járó. S én ijedjek el attól? Ha ön engem igazán szeretne, nem féltene a szenvedésektől.

A szegény leány oly igazán szívéből beszélt, hogy Benyovszkynak megesett a lelke rajta.

— Jól van, mondá; tehát tudd meg, hogy mi tartott engem tegnap tőled távol.

Azzal felgyűrve a bal karjáról a bekecse újját, megmutatta azon a leánynak azt a horzsolási sebnyomot, a mit a Stefánow golyója hagyott hátra.

A leánynál egyszerre az ijedség váltotta fel a duzzogást.

— Mi ez itt?

— Ez egy golyónak a nyoma, a minek a szívemen kellett volna keresztűl menni, ha a küldője jobban czéloz.

— Ki tette ezt?

— Egyike azoknak a jó barátoknak, a kikkel jobban szeretek együtt mulatni, mint te veled.

— Miért tette?

— Te érted.

És akkor aztán elbeszélte Afanáziának, a mi közte és Stefánow közt történt. — Mikor a párbaj végéhez ért, a leány szokatlan indulattal kiálta fel:

— Miért nem ölted meg a nyomorúltat?

Benyovszky megsimogatta kigyulladt orczáját a gyönge teremtésnek.

— Te szelíd galamb! Bizony ölni is tudnál. — Hát hiszen az én kezem nem idegen a vérontástól. Öltem ellenséget, a ki a hazámra támadt; megtudtam ölni az ellenfélt, a ki orgyilkosúl megrohant; de hogy megöljek egy jó fiút azért, mert szerelmes egy angyalba: arra nem visz rá a lelkem.

— De hisz akkor az fog téged megölni. Megöl lesből; vagy rád gyújtja a házat, mikor benne alszol.

— Te védelmezhetsz meg az orgyilok ellen, hallgasd meg, mi módon!

— Szóljak az atyámnak, hogy vettesse börtönbe?

— Az engem meggyalázna. Én vezére és bírája vagyok az én társaimnak, s rajtam kívül más nem ítélhet fölöttük. Mást kell tenned. El kell őt távolítanod szép szerével. Kitaláltam a módját. Holnapra a korlátnokékhoz vagyunk hivatalosak. Én ki fogom eszközölni, hogy Stefánowot is híják meg. Ott bemutatom őt te neked. Jó tánczos, lehet mulatni vele. No csak ne mondj ellent. Ő bizonyosan bevallja neked a szerelmét. Te ne utasítsd őt vissza. Hanem figyelmeztesd a köztetek álló akadályokra. Mondd el neki, hogy szüléid nem egyeznének bele olyan házasságba, mely leányukat szegény sorsra vezetné. Stefanownak semmi vagyona sincs. Én csak azért voltam szívesen látva általuk kérő gyanánt, mert már némi vagyonra tettem szert. Neki is volna erre jó alkalma. Ime Casarinowot a kormány a Kurili szigetekre küldi

adószedőnek, az ott dús vagyont fog szerezni. Stefánow elmehetne vele al-adószedőnek, s szintén megszedhetné magát. — Csak én rám bízza az ügyét, én majd ki fogom eszközölni a kormányzónál a kiküldetését. Akkor aztán, ha egy év múlva meglépesedve fog visszatérni, bátran fölléphet, mint tisztességes kérő. — Ebbe ő belé fog harapni. Nekem azontúl békét hágy. A mint májusban a jég felszabadúl, elmegy Casarinowval a Kurili szigetekre, s akkor azután nincs többé mit tartanunk tőle. Rá állsz-e e fortélyra?

Afanázia válasz helyett egy gyógyító erejű csókot nyomott az ő miatta kapott sebhelyre a kedvese karján. Gyorsan el kellett azt ismét takarni; mert Nilowné asszony közeledő lépteinek csoszogása hallott.

Mikor belépett, már akkor Afanázia ott ült Benyovszky mellett, két karját annak a nyaka körűl fonva.

— Nos? hát már megalkudtatok? kérdé az anya.

— Igen, felelt a szerelmes menyasszony. Kitűztük az esküvőnk napját — május végére.

— Május végére! szólt Nilowné, bámulatában összecsapva a kezeit. — Uram, ön valóban varázsló! Eddig a jövő hétről volt szó.

És Afanázia mosolygó elragadtatással nézett vőlegénye szemébe.

A stratagéma tökéletesen sikerűlt. Másnap a korlátnokéknál nagy mulatság volt. Benyovszky maga vitte oda a fogságából kiszabadított Stefánowot. Ott bemutatta őt Afanáziának. A lakoma után együtt kisérték hazáig a kormányzó családját. Benyovszky Nilownénak nyújtotta a karját s engedte, hogy Stefánow vezesse Afanáziát.

Afanázia egészen az utasítás szerint viselte magát, okosan, gyöngéden.

Az elválás után Stefánow a hetedik égben érezte magát az elragadtatástól. Nyakába borúlt Benyovszkynak s csókjaival nedvesíté az orczáit. Nevezte őt jóltevőjének, őrangyalának.

És aztán elmondta neki nagy diadallal, hogy miket hallott ő Afanáziától. Szóról szóra ugyanazt, a mit Benyovszky a leány szájába adott.

— Te vagy az én üdvözítőm! Vezérem! Szólj, mivel háláljam meg ezt neked?

— Azzal, hogy mentűl kevesebbet beszélj róla.

Stefánow ez órától tökéletesen meg volt hódítva. Imádta Benyovszkyt. Három szemközt jövő parasztnak kiverte a süveget a fejéből, a miért nem emelték azt meg az ő vezére és jóltevője előtt; s egy kuvaszt meghajigált a botjával, a miért megmerte ugatni — az ő vezérét és jóltevőjét.

Így sikerült Benyovszkynak mindannyiszor a fenyegető veszélyek szörnyetegeit megszelidíteni, azután felkantározni, s felülni a hátukra és tovább vitetni velük magát. — Ime most ezzel a bolond szerelmes Stefánowval szerencsésen kieszközölte, hogy maga Afanázia kivánja a menyegzőjüket májusig elhalasztani.

De naplójában hozzáteszi e sorokat, melyeknél jellemzőbbet mondani nem lehet:

»Én megköszöntem e kedves leánykának a jóságát; belsőmben a legvalódibb fájdalmat érezve, hogy én legyek az eszköze az ő jövendőbeli bánatának; ámbár az ő jósága és barátsága e pillanatban a leverő gondolatokat lelkemből eltisztítá.«

HUSZADIK FEJEZET.

FOLYTONOS VÉSZEK KÖZÖTT.

Az az egész társaság, mely Benyovszkyt körülvette, valami sajátságos keveréke volt a csodálatra méltó hősöknek és az alacsonylelkű árulóknak. A hány jó barát, annyi kém vette körűl. Ellenben a kémeknek is megvoltak az ellenkémeik, a kik viszont ezeknek a jártára-keltére ügyeltek fel.

Így tudta meg Benyovszky Loginowtól, a kit tizenkét más bajtárssal együtt Nisney-Osztrogba küldött, hogy onnan három száműzött akar a társaságba beállni; de azoknak semmi jó szándékuk sincsen, csak

az összeesküvés titkát akarják kitudni, hogy annak az elárulásával maguknak szabadságot szerezzenek. Ezek a nyomtalanúl eltűnt Levantiewtől tudtak meg valamit. A neveik Iváskin, Voládimir és Puskárew.

Az árulókat egyszerre puskavégre állítani nem lehetett, hanem elébb ki kellett belőlük venni, hogy miben sántikálnak? Hátha a följelentő tévedt a jellemzésükben.

Mikor Benyovszkynál megjelentek, Iváskin rágyújtott egy hosszú szónoklatra, a min megérzett, hogy be van tanulva. Beszélt a száműzöttek hoszszas szenvedéseiről, kapkodott a kegy után Benyovszky magasztalásával, hogy mennyire tele van a hírével az egész Kamcsatka: ő tőle várják a szegény száműzöttek a felszabadulásukat. Végezte azzal, hogy ők már megúnták az életet, s készek minden módon meghalálozni.

Benyovszky egyszerre keresztűl látott az emberén.

— Köszönöm szépen a felőlem táplált véleményeteket; de én semmi csodatevő hős nem vagyok. Magam is, szegény száműzöttűl, tolom a napokat egymás után. Hanem abban az egyben könnyíthetek a sorsotokon, hogy ha az én lopatkai földmíves telepembe akartok beállni, azonnal szabad emberekké lesztek, s akkor aztán foghatjátok velem együtt az eke szarvát.

Erre a szóra csunyáúl félrehúzta a száját Iváskin uram, s nagy hitetlenűl csóválta a fejét.

— Hallod-e vezér; nekünk egészen másforma szabadságról beszéltek odakinn. Az a Levantiew, tudod, a ki útközben olyan hirtelen meghalálozott. A tojónnál, a kinek a kunyhójában meghalt, rá ismertek a szánkójára. Ez azt mondta, (az Istenben boldogult) hogy te valami hajót akarsz elfoglalni, s azon mind-

nyájunkat elviszesz a tengeren át Khinába. Azt mondják, hogy azért, mert eljárt a szája, mérgezte meg a bátyja: pálinkával. Maga is ivott belőle: ő is meghalt.

Benyovszky látta, hogy a merev tagadás itt már nem segít.

— Igen, mondá, az volt a szándékom, hogy társaimmal együtt kitörünk Kamcsatkából, a hol rabok vagyunk, de a kormányzó azóta annyi kegyelemmel halmozott el mindnyájunkat, hogy letettünk erről a szándékunkról. Vissza lett adva a szabadságunk, megszűntették rabszolgai állapotunkat; megengedték, hogy egy darab általunk kiválasztott földön saját telepet alkothassunk, vagyont szerezhessünk, családot alapíthassunk. Engem különösen azzal tisztelt meg a kormányzó, hogy saját legkedvesebb leányát eljegyezte velem. Ez a tartomány gazdag, csak munkás kezekre vár. Mi azt lakályos földdé fogjuk alakítani. Nézzétek, éppen itt vár a mellékszobában rám Krusitinkow kereskedő, a kivel alkuban vagyok az egész telep felszerelési szükségleteinek szállítására.

Ezzel behívta az ajánlkozó kalmárt: azzal hoszszas alkudást kezdett, megegyezve végül tizenkétezer rubelnyi árban. A kereskedő hálálkodott, s eltávoztában egy erszényt nyomott Benyovszkynak a markába kétszáz rubellel, odasúgva: »aztán másnak ne add a szállítást.«

— No látjátok, még »meg is kent«, mondá Benyovszky, megcsörrentve Iváskin előtt a tele erszényt.

Ez megpecsételte szavainak igazságát. Ha már a »kenést« is elfogadja, akkor ez komoly dolog. Ha visszautasította volna a kenést, gyanút költött lesz maga ellen, hogy csak tréfál.

— Aztán küldj nekem minél elébb egy pár ácsot és kovácsot! kiálta utána még Benyovszky a távozó

kalmárnak. No hát jöttök-e velem a lopatkai telepekre? kérdé akkor a jövevényekhez fordulva.

Puskárew és Voládimir egyszerre a kezüket nyújták:

— Veled megyünk, akárhová viszesz.

De Iváskinnak nem vette a nyaka ezt a mulatságot.

— Hátha még se lesz ebből árpadara?

— No hát hogy még jobban meggyőzzelek, nézz ide. Éppen most kaptam meg a kormánytanács határozatát, melyben választ ád arra a folyamodványunkra, melyben egy hajót kérünk tőle, hogy az épületszereinket, élelmeinket, szerszámainkat elszállíthassuk Bolsereczkből Lopatkára. Nem egy hajót ád a kormánytanács, hanem kettőt.

De már erre a szóra az odakünn hallgatózó többi bajtársak is betódultak a szobába, a hol Benyovszky a jövevényekkel beszélt, s örömük visszatarthatatlan volt, midőn Benyovszky a pecsétes levelet felmutatá előttük.

— Már most csak meg lehettek felőle győződve, folytatá Benyovszky, hogy igaz úton járok s nem tervezek titkos összeesküvést: nem akarok erőszakkal elfoglalni egy hajót. A kormány bízik őszinte hűségemben, s rendelkezésemre bocsát kettőt. Én azokkal Lopatkába fogok menni.

— Mi is veled megyünk! Ismétlé kettő a száműzöttek közűl; de a mézes-mázos Iváskin hátrahúzódott: »én még meggondolom magamat!«

— Igen, mert »bradjág« vagy! kiálta rá Puskárew. Nem vásik bele a fogad, hogy dolognak állj. Mert csak azért akartad magad fölvétetni a társaságba, hogy aztán kitudd az összeesküvés tervét, s feljelenthesd a kormányzónak: magad jutalmat kapj. Jól is-

merünk. Azért jöttünk veled, hogy a mint észreveszszük, hogy árulkodni akarsz, kitekerjük a nyakadat.

Voládimir is éppen így kiabált rá. Ezek voltak az ellenkémek, kik az áruló nyomában jártak.

Az összeesküvők azonnal össze akarták aprítani Iváskint. Ez már a negyedik áruló volt!

— Hagyjátok békén, csitítá őket Benyovszky. Nekünk nincs semmi titkos tervünk: azért okunk sincs haragba jönni a fölött, hogy valaki meg akarja nálunk találni azt, a mi nincs. Én nem haragszom rád Iváskin. Hanem már most azt mondom, hogy rögtön eleblábolj innen haza a pusztádra; mert nem az lesz, hogy te vádolsz be engem; de én adlak fel téged a korlátnoknak, hogy lázadásra akartál bennünket csábítani, s akkor aztán majd megtanulod, hogyan kell az egyik lábaddal a másikat kikerülni? Megtanít rá a láncz!

Azzal Iváskin uramat kilökték, futni hagyták, a másik kettőt pedig megbíztatták, hogy csak tartsák a fejüket a közelben; majd ha indulni kell Lopatkára, hívatni fogják őket. Nem szükség semmi esküt letenni.

Mikor ezektől megszabadult Benyovszky, akkor aztán bemutatta a bajtársainak azt az okiratot, melyben a kérelmükre válaszolt a kormánytanács.

— Ne örüljetek ám annak, a mit ezek előtt mondtam, hogy a kormánytanács az egy kért hajó helyett kettőt akar adni; mert ezzel vagyunk éppen tönkre téve: az egy vitorlás gálya helyett adnak két dereglyét; azt mondják, szépen part mentében azokkal is körülhajókázhatjuk a lopatkai előfokot.

Ettől a tudósítástól aztán egyszerre holt embernek érezte magát mindenki. Dereglyén nem lehet neki vágni a nagy oczeánnak.

A nagy elcsüggedésbe azzal öntött egy kis vért Benyovszky, hogy negyed napra összehítta a választott haditanácsot, melynek tagjai voltak Chrustiew, Kuzneczow, Báturin, Pánow, Gurczinin és Wynbláth. Addig majd kigondolnak valamit.

Ez volt aztán a legnagyobb veszedelem.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

A HADI TERV.

A következő három nap csendes előkészületekkel tölt el. A vidéken tanyázó bajtársakat behívták, Szibaew hozott magával tizenkettőt; a beszerzett fegyvereket és lőszerkészletet elrejték a gyűlésteremnek egy fülkéjébe. A kamcsatkai házak mind a földbe vannak vágva: — ez maga az épületfal; — belűl kideszkázva, ha a deszkafalat kibontják, azon túl folytatni lehet a vakandok és hörcsög építési munkáját, a helyre állított deszkák megint eltakarják a rejtett üreget.

Ez mind éjszaka ment végbe, nappal abba kellett hagyni a munkát, márczius közepe felé már kezdi a szürkület a csillagokat eltűntetni az égről, jelentve, hogy reggel van. Benyovszkynak is elég dolga volt a maga protektoraival, a kik közűl a hetman tűnt ki főleg hóbortos terveivel. A mellett Afanáziának is kellett szentelni néhány ábrándozásteljes órát. Sőt a hasznos foglalkozás a sakkozó asztal mellett sem maradhatott el.

A közben pedig az összeesküvés fegyveres erejét szervezé. Előre látta, hogy hamarább el lesz árulva, mint ő maga kiválaszthatná az időt a kitörésre. Levantiewvel nem lett elásva a titok. Azon eshetőségre, hogyha erőszakkal lesznek megtámadva, előre megállapítá hadi tanácsával a szolgálati rendet. Három szakaszra osztotta fel a híveit: a középet ő maga vezénylé, Pánowval, Riuminnal, Mederrel, Szrebernikowval, Laginowval és Báthurinnal; a balszárnyat Wynbláth ezredes, Kuzneczowval, Stefánowval, Szibaewvel, Bielszkyvel és Lopcsowval, a jobbat Chrustiew, Alexis protopópával, Zadszkoy herczeggel, Brandowval, Novozilowval, Lapkinnal és Wolkowval. — Voltak mindössze ötvenkilenczen. A két új társat még nem vették fel, úgyszintén Izmailowot és Bajárewet sem, kiket Stefánow ajánlott. Izmailow a korlátnokhoz nagyon közel rokonságban állott.

Hogy milyen kedvező világításban állhatott Benyovszky, azt bizonyítja az is, hogy a nisney-osztrogi kormányzó, Morin főhadnagy megküldte neki Szibaew által a kölcsönzött összeget. Ha lázadónak hitte volna, bizony nem sietett volna vele.

Márczius 12-én tartották meg a haditanácsot, melynek határoznia kellett a fölött, mi módon hajthatják végre kitörésüket. Csak a tanács választott tagjai vettek benne részt.

Benyovszky sorba felszólítá a tanácstagokat, hogy adják elő a nézeteiket.

— Én azt tanácsolom, kezdé Wynbláth ezredes: hogy a mint a jég eltisztul az öbölből, lessünk rá, mikor készül a legelső gálya elindulni. Ilyenkor a hajóskapitány búcsúlakomát szokott adni: arra hivassa meg magát néhány szövetségesünk, s mikor a hajósnép már jó nyakban van, akkor csempészszen az ivóasztalra néhány palaczk megmérgezett liqueurt. Mikor aztán a méreg hatása észrevehető lesz, akkor adjanak jelt nekünk, hogy a hajót elfoglalhassuk.

Erre csak annyit felelt Benyovszky röviden, hogy:

— Méregkeverők nem leszünk! — Beszélj te Gurczinin!

— Az én véleményem az, mondá Gurczinin, hogy ha a kormányzóság nem ad nekünk gályát, hanem csak dereglyéket, akkor próbáljuk meg azokkal elmenekülni. A Kurili szigetek nem messze vannak, s azok egész sorozatot képeznek. Egyiktől a másikig majd szépen elvegyegünk: utoljára oda találunk Japánba, s ott bizonyosan akadunk hollandi hajókra, a melyek bennünket felvesznek, s elszállítanak Európába.

Benyovszky észrevételei egészen összerontották ezt a tervezetet.

— Barátom, te nem ismered a tengert, ha te azt hiszed, hogy azt dereglyékkel meglehet hódítani. A legelső vihar úgy szétszórna bennünket, hogy soha egymásra nem találnánk többet. Az úszó jégmezők közé keveredve, akaratunk ellen vitetnénk ismeretlen tengerekbe. Élelmi szert, ivóvizet nem vihetnénk magunkkal hosszabb útra, s utoljára még, hogy ahoz a japáni kikötőhöz, Nangazakyhoz eljussunk, a melyben egyedül szabad idegen hajóknak partra szállni,

körül kellene hajókáznunk egész Japánt. Dereglyén nem járják az oczeánt.

— No én is éppen olyan nyúl vagyok a vizen, mint Gurczinin, menté magát a felhívott Pánow. Beszéljen, a ki jobban ért hozzá.

Báturin vállalkozott rá. Ő nem avatkozott a tengerészet tudományába: ő a száraz földön akarta megoldani a feladatot.

— Adjunk egy nagy lakomát a lopatkai elútazásunk örve alatt. Híjuk meg rá a főurakat, kormányzót és előkelőket. A vigasság közepett aztán egyszerre kiki ragadja meg a maga emberét, gyűrje le és kötözze meg, s akkor aztán kényszerítsük a kormányzót, hogy adjon egy hajót, a melyen elmenekülhessünk.

Már erre kénytelen volt Benyovszky nagyot nevetni.

— Barátom! Te sem állítottad fel Columbus tojását. Hiszen ha elfoghatnók is a kormányzót: itt van a várbeli helyőrség, itt a városi kozák-sereg: az rajtunk ütne, szétmorzsolna; s hogyan akarnál kiszabadulni a bolsereczki kikötőből egy ilyen erőszakkal elvett hajó hátán, mikor tíz más gálya áll ott hosszú sorban s megakadályozhatja a menekülésedet?

— No hát beszélj te, ha okosabbat tudsz: mondá Kuzneczow.

— Megkisértem. Az én jelmondatom az, hogy »többet észszel, mint erővel.« Nekünk kezdeni a fegyveres támadást nem tanácsos. Számra aránytalanúl kevesen vagyunk, s minden megerősített hely az ellenfelünk kezében. Mi fegyverhez csak akkor nyúljunk, ha megtámadnak bennünket. Én az életemet nem szoktam kímélni, de a kudarczra nem koczkáztatom Van nekem az itteni hajósok között egy ismerősöm: ez a Szent-Péter-Pál csomaghajó kapitánya, Csurin.

Ugyanazon hajóé, melyen Ochoczkból ide hoztak bennünket, s mely a viharban tönkre ment volna, ha mi Pánowval és Wynbláthtal nem segítünk rendet csinálni rajta. Hát én tudom jól, hogy ennek a Csurin kapitánynak nagyon jó okai vannak félni az Ochoczkba való visszatéréstől. De nem csak neki, hanem a hajós népének is. Ők a megelőző útjukban, melyet felfedezés végett tettek, belefojtották a vízbe a kapitányukat; s e miatt Csurinra a törvényszék elé állíttatás vár, a mint Ochoczkba visszatér. Adóssága is van sok. És végül van neki egy kedvese itt Bolsereczkben, a kihez nagyon ragaszkodik. Lehetne ezekből a szálakból valamit bordában szőni. Ennek a hajónak május 15-én kell a felolvadó jég közűl kivitorlázni. Az alatt összebarátkozhatnék Csurinnal a mi Kuzneczow barátunk. Annak pénzre van szüksége. Azt mondhatná neki, hogy ő nagy csomag szörme árúkat szándékozik innen elszállítani, még pedig úgy, hogy a kormány magas vámjait kikerülje. A csempészhasznon megosztoznának. E végett azt kellene megtenni a kapitánynak, hogy »este« vitorlázzon ki a Bolsából a tengerre. Ott azután mi éjjel a dereglyéinken könnyen utólérhetnők a hajót. Azonban, hogy a hajósnép felől is biztosak lehessünk, valami tíztizenkét bajtársunk igyekezzék a Szent-Péter-Pál hajó legénységével összeczimboráskodni, s azokból is, a mennyit csak lehet, a részünkre megnyerni; mert a hosszú tengeri úton gyakorlott matrózokra majd nagy szükségünk lesz. Így minden vérontás és szerencséltetés nélkül hajthatjuk végre a szabadulásunkat, s attól sem kell tartanunk, hogy idő előtt elárulhat valaki.

Ez a terv mindenkinek megtetszett. Egyhangúlag elfogadták, s még az nap el lett rendezve az egész cselszövény. Kuzneczow a kapitányt, tizenkét szövet-

séges a hajóslegénységet nyerte meg a terv számára. Hiszen csak egy csendes csempészeti ügyről volt szó, a mi a hajóslegénységnek minden országban és minden időben ismeretes mellékjövedelmét szokta képezni, s ebben az egy dologban nem ismerik az árulást.

— Azonban most még két hónap áll előttünk, mondá Benyovszky társainak. Ezt az időt ki kell húznunk csendesen, hogy semmit ne sejtsenek a felvigyázóink. Lásson mindenki a szokott dolga után. Gyűjtsetek élelmi szereket. Vásároljatok szőrméket az általam nyert pénzen. Ezeknek a beváltásából a khinai kikötőben akarom én az Európába útazásunk költségeit pótolni. Én magam néhány társammal egy pár hétre elútazom a lopatkai vidéket bejárni; felmérem és kipéczézem a telkeket s helyszíni rajzot veszek fel az egészről. Hadd erősödjék meg az elöljáróságban az a hit, hogy komolyan készülünk a földmívelési telep megszállására. Holnap útnak indulunk. Szedjétek rendbe a szerszámokat s etessétek meg a kutyákat. Reggel lesz a búcsúáldomás.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

A LOPATKAI TELEP.

Márczius 14-én indult el Benyovszky a lopatkai vidék beutazására, tizedmagával; azok között volt Pánow, Wynbláth és Stefánow. Hogy ezt az utóbbit is magával vitte, arra nagyon komoly okai lehettek. Attól is félhetett, hogy távollétében még megteszi ez a hóbortos, hogy erőszakkal elragadja Afanáziát; vagy ha az nem sikerűl neki, vad dühében elárulja az összeesküvést. Azért legjobb volt őt kisérőűl elvinni.

Hét órakor pálinkás reggeli várta őket a kormányzónál. Nilowné asszony ellátta az egész társaságot

útravaló elemózsiával. A búcsúvétel után Afanázia szánra kapott a kis öcscsével együtt s elkisérte az útazó-társaságot a legközelebbi faluig, Nichilowáig.

— Látod, ez a te kedvedért történik! monda Benyovszky Stefánownak; a mitől annak olyan kedve támadt, hogy levetette a bundáját s csak úgy egy parkában vállalkozott rá, hogy Afanázia szánkójának maga legyen a kocsisa.

Ez igen furfangos hivatal. A kutyafogatot kormányozó jemsik maga nem ül a szánkón, hanem mellette iszánkodik; oly módon, hogy csak az egyik lábára köt fel egy hosszú, ladikforma hókorcsolyát, a másik lábával pedig a szánkótalpra nehezkedik, s onnan kiabálja a kutyákra a vezényszót: »tag, tag!« ha »tőled«-re kell fordulni; »kugha, »kugha!« ha »hozzád« az irányzat. S aztán a szerint, a hogy az út jobbról-balról dűlösre fordúl, ő is átkerűl a szán ellenkező oldalára, s átcserélve a hókorcsolyát, a túlsó szántalpra nehezkedik, s ekként megőrzi az egyensúlyt. Ezen gondoskodás nélkül egy nap húszszor is felfordulna az útazó szánkóstól együtt.

Bolsereczktől folyvást hegynek fölfelé visz az út; maga az óriási Avatsa-volkán egészen eltakarja a város elől a keleti éghatárt. Mily örömteljes meglepetés lehetett az útazókra nézve, midőn a mély hegyi útakból kivergődve, feljutottak a hegygerinczre, s onnan megpillanták a messze elterülő világhatárt, mely az északi tenger jégtorlaszaiban végződött. És ezen égszínkékkel árnyékolt ezüstfényű lapnak a szélén látszott egy nagy csodálatos domború tűzhegy, mely izzó fényével nagy félkörben beveresíté a lilaszínű égalját. — Ez volt a nap: — az első szibériai »új nap,« tízszerte megnagyított alakban a sűrű légkör optikai sugártörése által. Még semmi ragyogása nin-

csen, bele nézhetni puszta szemmel; olyan, mint egy izzó vasgolyó, sugártalan, melegtelen. Odalenn Bolsában még nemis tudnak arról, hogy már nap is van az égen; csak a csillagok elsápadásából sejtik, hogy jó reggel van; — innen pedig a hegytetőről már belelátni a központi égi testbe. S az a félgömb még két óra hosszat fog végig haladni a földhatár szélén, a nélkül, hogy egészen feljönne, míg két óra felé délután újra letűnik, s átengedi az eget a csillagoknak.

Óh milyen háladatos volt Afanázia Benyovszkyhoz, hogy ezt a látványt megszerezte neki. Ő még soha sem látott tavaszszal felkelő napot. Ő azt csak akkor ismeri, a mikor már derék nyárban, mint perzselő tűzvilág támad elő az Avatsa mögűl.

Nicholowában a tojón kunyhójánál megálltak falatozni, s innen azután visszatérésre bírta Afanáziát Benyovszky, használja fel a napvilágot az útazásra: a hegyszakadékok közt azt éjjeli út veszedelmes.

Az útazó társaság aztán szánkázott tovább nagy kutyaugatás közt. Éjszakára Csakawa faluig jutottak, s ott megszállták a tojón házában. A kormányzó nyílt parancsa a tartomány összes tojónjaihoz, mely szerint Benyovszkyt úgy kell fogadniok, mintha saját maga a kormányzó útaznék, — mindenütt engedelmes házi gazdákat szerzett a számukra.

E látogatásnál egy nevezetes jelenetet írt le Benyovszky. Találkozást egy »samánnal.«

A samánok nagy befolyásáról a szibériai népekre több érdekes adatot találunk más útazóknál. A samán papi osztály nem kaszta, mint a »lámáké.« Akárki azzá minősítheti magát, a kinek elég heves képzelődése van, s a magánlét, álmatlanság, hevítő és kábító szerek használata által az idegeit annyira túlérzékenyekké idomítja, hogy maga is látni hiszi azokat a

szellemalakokat, a kikről eksztázisában beszél. Wrangel jegyzé fel róluk a következő esetet.

1814-ben az osztrownojei vásáron egyszerre valami nagy dögvész ütött ki a csukcsiak között (Kamcsatka szomszédjai észak felől), mely egyformán elragadt az emberekre és az irámszarvasokra. A pestis egyre terjedt és pusztított, míg végre a samánok összegyűltek a fölött tanakodni, hogy mi módon engeszteljék ki a rossz szellemet? Az lett a határozat, hogy meg kell áldozni a haragos »Kannának« a törzs legkedvesebb főnökét, »Kocsent.« Hanem a nép ellene mondott ennek a határozatnak s nem engedte a kedvelt vezérét lemészároltatni a rossz szellem kedvéért. A ragály egyre pusztított tovább; a nép dühös volt, neki állt a samánjainak, — ha nem használt az ajándék, agyba-főbe verte őket, hogy hozzanak más határozatot. Azoknál nem használt se ajándék, se ütleg, álltak szilárdúl a kimondott határozatuk mellett: a vezért meg kell ölni. — Ekkor Kocsen vezér, megszánva a népe nyomorúságát, maga ajánlotta fel az életét a népe javáért áldozatúl. Csakhogy senki sem akadt az alattvalói közűl, a ki őt megölje. Végre a saját fiát hivatta maga elé s súlyos átok terhe alatt parancsolá meg neki, hogy a kezébe adott kést verje a szívén keresztűl. — A holttestét elégették a samánok. — A ragály aztán, idejét múlva, szokás szerint elenyészett, s a samánok tekintélye még jobban megerősödött.

A samán a szibériai népeknek a papja és kuruzsolója.

Mert az itelmenek (így híják magukat a kamcsadálok) csak úgy szenvednek testi nyavalyákban, mint az európai emberek. Csakhogy az olyan betegségeket ők nem ismerik, a minőkért nálunk patikát

tartanak. Ők nem hűtik meg magukat, nem köhögnek; a gyomrukra nincs panaszuk, (a ki nyírfakérget eszik, halzsírt iszik rá, annak nincs szüksége keserű sóra,) köszvény, csúz nem bántja a tagjaikat; ellenben vannak olyan bajaik, a minőknek megint az európai orvosok nem hallották soha hírét. Hát ezeknek is megvan az ellenszere: ha külső a baj, segít rajta a medvegyökér, a sebesült medve is azt rágja, tőle tanulták; ha mérges kelevény jön elő, ürömtaplót halmoznak rá, azt meggyújtják, kiégetik; ha pedig belső a baj, akkor azt az ördögök okozzák: azokat csak a samán űzheti el; azt hivatják gyógyításra, annak van mindenféle varázsszerszáma hozzá. Ha elűzi a rossz lelket a nyavalyásból, jól megajándékozzák érte; ha nem bírt vele, hasra fektetik a doktort s jól végig vernek rajta a czethal-innal; s ha végre nagyon rosszúl lesz a beteg, akkor — a saját beleegyezésével — ott a szeme láttára élesítik meg a lándzsát, a melylyel egy döfésre ügyesen megszabadítják minden fájdalmától, s az alatt a rokonai, szomszédjai izeneteket bíznak rá másvilágon levő őseikhez, s azután szép temetést csinálnak neki: kiadják a kutyáknak, s azok szépen megeszik. — S nincs nagyobb gyönyörűség egy itelmenre nézve, mint a derék nemes kutyák által fellakomáztatni. Ez a legfényesebb temetés. Holta után azok a kutyák mind oda fognak hozzá jönni a másvilágra: kénytelenek vele. — De az ő másvilága nem a mennyország: ott hideg van; nyáron meg a »Billukái« mennydörög, az nem szegény embernek való hely: az ő paradicsomuk a föld alatt van; ott jó meleg lehet, s miután az ördögök is ott laknak, nagyon jó helynek kell ott lenni; különben azok nem választották volna maguknak. Az Istennel nem gondolnak olyan sokat. Szerintük az egy olyan

jámbor lény, a kit a felesége igazgat, magát híják »Kutuchtá«-nak, a feleségét »Chachi«-nak; s a ki már nagyon megbánta, hogy hegyeket teremtett, a mik semmi haszonra nem valók, s a folyón nem tud átkelni; hanem mikor a Kamcsatka túlsó partján meglátja a sok érett epret, levágja a fejét s áthajítja: »no hát lakjál jól eperrel, s aztán gyere vissza.« Ilyennek hiszik az Istent a szibériai apró népek, ezek a föld parazitjai.

Benyovszky felkérte a tojónt, hogy produkáltassa a samánnal a bűvészetét, s ha olyan nagy próféta, hát mondjon neki jövendőt. A samán eleinte kérette magát, hanem aztán egy marék ezüst-pénz rábírta, hogy az idegenek előtt profanálja a vallásos czeremóniáit.

Legelőször is minden asszonyfélét kikergetett a jurtából, azután levetkőzött, megmosta magát valami megnevezhetlen folyadékban, majd fölvette az ornátusát: egy hosszú cserzett kutyabőr-kantust, a fejére két szarvú bőrsapakot tett, s egy dobot akasztott a nyakába, a minek a verője rozmár-agyarból faragott bunkó volt. — A kantusáról hosszan csüggtek alá a jakfarkak és mindenféle csilingelő pléhdarabok. — Ebben a pompában kiállt a jurta közepére s elkezdett körülforogni folyvást e szavakat kiabálva: »kutti, kutui, kutuchta!« majd egy kobakot húzott elő s abból néhány kortyot ivott. Azzal a földre vetette magát s egy negyedóráig ott feküdt mozdulatlanúl, mint egy halott. Akkor elkezdtek a tagjai rángatózni, az egész teste reszketett; a szemei rémesen forogtak. Egyszer csak nagyot visított s talpra ugrott, s arra hevenyében elkezdett ordítani, a hogy a száján kifért, s ütötte hozzá a dobot a bőr repedésig, s járta az ördögi tánczot, hihetetlen ficzamokra kényszerítve a

tagjait, felrugdalva a lábaival az orra hegyéig, s majd kitekerte a fejét; utoljára minden arczvonása tánczolt, szája, szemöldöke, állkapczája, a fülei; míg végül erőfogyottan rogyott össze, gőzpárát terjesztve egész teste körűl.

Akkor aztán elkezdett reszketni, keze lába kalimpázott, a szemei elmeredtek, az ajkai tajtékzottak s rekedt tompa hangon motyogott valamit, a miről a tojón azt állította, hogy jóslat, míg végre elnyomta a kábulatos álom; akkor aztán megfogták, átvitték más jurtába.

A tojón aztán tolmácsolta Benyovszkynak a samán által kibocsátott orákulumot, mely fordításban így szólt:

»Te azért jöttél, hogy sorsodról tudakozódjál az én szellememnél. Ő segíteni fog neked a te fáradozásodban, hogy a te atyáid lelkéért, a kit az oroszok megöltek, bosszút állhass. »Kutuchta« veled van. Látni fogod a te ellenségeidnek vérét. Szerencsés fogsz lenni a te útadban. De csak akkor, ha vért ontottál s a te vêred is folyt, leszesz kedves a te atyáid lelkének.«

Ebből a tolmácsolt jóslatból Benyovszky csakugyan megtudott valamit. Nem azt, hogy a samánok milyen nagy jövendőmondó szellemtől vannak megszállva; hanem hogy Kamcsatkában már a tojónok is jól tudják azt, hogy ő valami összeesküvést kohol az oroszok ellen; s nem nagyon bánják, ha az ő meghódítóiknak a vérét ki fogja ontani.

Kiváncsi volt megtudni a tojóntól, hogy ugyan mi lehetett az az ital, a mitől a samánt ilyen nyavalyatörés fogta elő? Ez aztán felvilágosítá, hogy ez a »muchomór« szesze. A muchomór pedig nem más,

mint az a mérges gombafaj, melyet »légyölő galócza« név alatt ismerünk; ez a szép karmazsin piros, fehér pettyes gomba nyaratszaka ellepi a szibériai pagonyokat; ebből főzeti a kormány a maga pálinkafőzőiben azt a kedvencz italát a vad alattvalóknak, melytől azok néhány órára megbolondulnak, s aztán három-négy napig alusznak egy folytában. A közönséges »szladka travából« (»édes fű,« epilobium) főtt pálinka már nem olyan derekas; mert attól csak egy napig lesz butává az ember; nemis lehet tőle többet kivánni, miután a szladka trava csak amolyan bürök-féle csemege.

Benyovszky azt mondá a tojónnak, hogy az még is nagy ostobaság ilyen bolondító gombának a levével élni; a tojón aztán felvilágosítá róla, hogy ennél még jobb is van, csak hogy az nagy ritkaság: a »wapach« az »ördög gomba.« Ebben lakik az ördögök nagyapja, a »Kanna.« Ha egy ilyet találnak az erdőn, azt apró darabokra felvágják, egymás közt felosztják, s rágatlanúl nyelik le, (kinek volna bátorsága az ördögöt megrágni?) ettől aztán olyan jól lesznek, mintha a tüzes poklot vették volna a gyomrukba. Ha az ember kérdi tőlük, hogy miért teszik? azt felelik, hogy: »megakarjuk tudni, hogy mi vagyunk-e erősebbek, vagy az ördög?«

»Derék nép ez,« monda Benyovszky; — arra gondolva, hogy neki ezek fölött kellene földes urat játszani, s azzal lefeküdt aludni.

Kár, hogy további útjában nem jegyezte fel ilyen részletesen a nép- és helyismertető tapasztalatait: s csak néhány odavetett szóval jelezte a helyzeteket, melyeket későbbi ott útazott férfiak naplóiból tudunk kiegészíteni, a kik érdekesnek találták a saját viszontagságaikat körülményesen lerajzolni. Hogy éri őket

utól a »Purga« (hózivatar) Kurinkánál, folyvást eltemetéssel fenyegetve. Ez egy nyolcz jurtából álló falu. A jurta földbe vájt verem, kideszkázott falakkal, betetőzve tojáshéj alakúan, czethal-csontokra kifeszített tengeri kutya bőrökkel. A tetőn van egy lyuk a füst számára; de hóeséskor azt szellentyűvel bezárják: annálfogva a füst bennreked, s mint egy fekete felhő áll a tető alatt; úgy hogy csak fekve lehet a jurtában megmaradni. Még nagyobb búszt terjeszt a kivájt kőből készült mécses, melyben fókazsír bűzölög; de legémelyítőbb a poshadt halnak a szaga, melyen ember és kutya rágódik; s azok között szoptatják formátlan asszonyok a porontyaikat; némelyik még az öt esztendőst is; a férfiak ellenben rozmáragyar-pipáikból szíják a drágán beváltott kapadohányt, s a füstöt lenyelik, a mitől aztán ájuláshoz hasonló kábulatba esnek, s köhögnek, fuldokolnak: ez nekik élvezet. — Még keservesebb Benyovszkyéknak az útjuk, mikor tovább hajtatnak s a purga újból utól éri őket. Most már nem lakott falu fogadja őket, hanem olyan, melyet a lakói mind elhagytak. Ezeknek a bejáratához még elébb pinczegádort kell ásni a mély összefagyott hóban, s úgy leugrálni a mély gödörbe, a hová lakott állapotban létra vezet alá. Ott már nincs tűz, hanem jégcsap, zuzmara; s az ott felejtett fókák hullái dögbűzt terjesztenek. A szájból kijövő lélekzet egyszerre hópelyhekké válik s reggelre az embert hóréteg fedi a bezárt odúban, mely saját lehelletéből kristályozódott össze. Mégis ott kell maradni, mert a ki a jurtából kilép, azt a szél feldönti.

Ötödnapra a Bolsából elindulásuk után érkeztek meg Tontinába, a kurilok falujába, kifáradva, elcsigázottan. Itt a tojón igen barátságosan fogadta őket, s megigérte, hogy Lopatka vidékén kalaúzolni fogja.

Ők azonban ezt a napot arra fordították, hogy kipihenjék magukat.

Benyovszky a »kurilok« falujának nevezi Tontinát. Ez a neve egy sziget-csoportnak is; úgyszintén egy nagy tónak a lopatkai előfokon. A tojón csónakjait ajánlja fel az útazóknak az előfok körülhajózására, azzal bíztatva őket, hogy a fok túlsó oldalán még sokkal termékenyebb földet fognak találni.

Tehát a kuril törzs hajós nép, világot látott, tengereket bejárt. Rokonfaj a namollóval, a ki csónakjain átmerészkedik menni az amerikai partokra, ott elrabolja a maga fajtájánál szebb rézszínű indián leányokat s itthon eladja drágán, mint különlegességet.

Egy másik tojóntól kap ajándékba Benyovszky egy darab rezet, és egy szép lazúrkövet, a melyek itt a hegyek közt szerteszét heverve találhatók nyáron. A nyilaik és lándzsáik hegyei szép hosszú hegykristályokból vannak: azt köszörülni sem kell soha. Ilyen hegykristálylyal tele barlangokra is rátudnák vezetni az úri vendéget nyáron, ha elmegy a hó. Az előkelőknek faragott bálványaik vannak nagy darab fényes fehér csontokból, sőt egy egész dárdanyelet is ajándékoznak neki, mely egy darab elefánt-agyarból látszik kifaragva lenni. Azután elmondják neki, hogy ilyen csoda-agyarokat, óriás koponyákhoz nőve, hord magával minden tavaszszal az Ozernája-folyó, mely a Kurile-tóba szakad. Ezek az őselefánt maradványai. — Hogyan került a mammuthok nemzetsége egész seregestől a szibériai partokra? hogyan sírolta el őket ott egyszerre vízözön, iszaptenger, jégtorlasz? kitalálhatlan rémfeladat a föld őstörténetéből. Az orosz kormány évenkint húszezer púd őskori elefántcsontot vitet a vásárra, a mi Szibéria

folyamoldalaiból kerül elő. Kincseket rejteget itt a hegyoldal.

A kuril nép tehát már hajózik, óriás tengeri szörnyekre vadászik, kunyhóját czethal-bordákból építi, pánczélt visel, mit a tengeri tehén külső kérgéből készít, (azóta ez állatnak az utolsó ivadékát is elpusztították,) asszonyaival jól bánik; azok az alatt, míg az »úr« a tengereket járja, otthon bőrt készítenek ki, megfestik, ruhának varrják, szíjakból hálót kötnek a kardhal elfogásához, elefántcsontból faragnak házi eszközöket; vesszőből, tengerhinárból kosarakat fonnak, oly remekűl, hogy azokban vizet lehet vinni, ki nem csorog rajtuk; partra húzzák az özönfát, melyet a jégzaj hoz magával távol Amerikából; van tüzelőjük elég, annálfogva a kunyhóik tiszták, mindig friss tűz ég bennük; maguk éjszakára levetkőznek, úgy aluszszak. A kutyát kinn tartják, nem a lakóházban, az őrzi az irámszarvast. Az irám már a gazdagság bizonyítéka. Csak az a baj van vele, hogy tavaszszal meglepi őket valami betegség, a mit »ducs«-nak neveznek; az irám elgyöngűl, összeesik, megvedlik, elpusztúl.

Másnap derült idő lett, a tojón felajánlotta a csónakjait az útazásra; de Benyovszkynak az a szándéka volt, hogy a kormányzóságot meggyőzze telepítési szándokának komoly voltáról, s azért arra kérte a tojónt, hogy kerítsen neki vezetőt a Kurile-tó partjáig, a melynek környékén lett a számukra adományozva a hatóság által a mívelés alá veendő rónaság. — A tojón erre maga ajánlkozott vezetőül a fiaival együtt, s befogatta az irámszarvasait a bőrrel béllelt szánkókba. Azt mondta Benyovszkynak, hogy a kutyákkal nem lehet már ezen a vidéken »tavaszszal« szánkózni; mert a legelső forró nap megolvasztja a hó felső

rétegét, s az rögtön megfagy; a kutya, a meztelen talpaival mind jobbra-balra bukfenczezik a jégen, hanem az irám széles patái nem csúsznak ki alóla.

— De hát a nehéz irám alatt nem szakad le a hókéreg?

— Majd meglátod azt uram.

A zivataros napok alatt Benyovszkyék nem látták az égen a napot; annálfogva egészen megvoltak lepetve, mikor ötöd napra az ég feltisztultával már egész sugárözönében látták azt feltűnni az égen. A szibériai nap éget! Arról európai embernek nincs fogalma, hogy mi az? Alant még vastag hóréteg fedi a földet, s a napsugár ö b l ö z é s é t már alig lehet kiállni. A bundakeztyűben fázik az embernek a keze; de ha meztelenűl feltartja a kezét a magasba, érzi a nap forróságát rajta. Ekkor aztán egyszerre rohamosan kezd olvadni a hó, s a mint felűl megolvad, alant jéggé fagy. Az egész róna olyanná lesz, mint egy tűkör. S e tűkör üveglapja oly szilárd, hogy még a rohanó irám alatt sem szakad be.*)

Két nap kellett hozzá, a míg a gyors futású irámmal, mely éjjel-nappal folytatja rohanását, rövid pihenési időközökkel, eljutottak a Kurile-tóhoz. Ott a nagy vízmedencze és a belészakadó Ozernája-folyam által két oldalon meghatározott rónaságon tűzette le Benyovszky a megalakítandó új város jelző czölöpeit, hivatalos szertartással birtokába véve a neki és társainak adományozott földet. Azt jegyzi fel róla, hogy

---

*) Egy jelenkori magyar útazó, Vámbéry Ármin fedezte fel, hogy éppen ez a körülmény idézi elő az irámok között a pusztító »ducs« betegséget. Az irám nem képes lágy patáival áttörni a kemény jégkérget a havon, hogy szokott táplálékát, a zuzmót felkeresse, s éhség miatt lesz beteg.

igen kellemes róna. De a föld termőképességéről még nem szólhat, mert az egészet jéggé fagyott magas hóréteg fedi. Elég, hogy a telep tervét térképileg lerajzolta. Onnan aztán visszatért Tontinába ismét.

Másnap a tojón két csónakot adott Benyovszky és társai rendelkezésére, melyekkel azok a sík tengerre szállhattak. A csónakok vitorlákkal is el voltak látva, a tojón fiai eveztek.

Az nap gyönge északi szél mellett csak az előfok csúcsáig tudtak eljutni, itt a szél egészen megszűnt, a tenger síma lett, mint a tűkör; Benyovszky nem akarta az evezősöket kifárasztani, s az útba eső Sumcskói-szigeten kikötött, s ott tölté az éjszakát.

Márczius 22-én a nagy Poromusir-szigetéhez vitorlázott, s onnan kedvező keleti széllel felkereste az Alaide-szigetét. Laktalan helyek, emberhajlék nélkül; de annál dúsabb rajtuk a fenyőerdő, melynek sötétzöld ágain az első tavaszi naptól olvadó hó jégcsapokból varázsolt csipkézetet.

Itt e lombos fák alatt hált Benyovszky a puszta havon, medvebőrébe takarózva.

Vajjon a mikor a tiszta csillagos égre feljött a telehold, s az átlátszó felhőalakok elkezdtek előtte végig szállongani, nem ismerte-e meg köztük e jégvilág mesés isteneit? Nem izengettek-e le hozzá hulló csillagoktól: »Maradj itt közöttünk! ne hagyj itt bennünket! Neked adjuk ezt az egész jégvilágot, ismeretlen csodáival, foglald el; uralkodjál benne!« Nem támadtak-e eléje a jégsírok kriptáiból azok a hős alakok, a kik előtte itt jártak, isteni erővel törve fel a kapukat, miket istenerő bezárt az emberek előtt? a hős Desnew, a halhatatlan Behring, a dicső Steller?

hivogatva őt maguk után. Nem emlékezett-e vissza azoknak a nagyszerű küzdelmeire, dicsőséges baleseteire, mikből győztesen jöttek elő, s mikbe végül mégis belehaltak? A derék Stellert, mikor már visszatért, a felfedezett amerikai föld növényeit, állatjait leírva, közel az otthonához, Moszkva előtt, meghagyják fagyni a szánkójában kisérői, a részeg kozákok. Behringet, az örökhírűt, ki a szabad tengert Ázsia és Amerika között felfedezte, midőn skorbútbetegen a később nevéről hítt szigetre kitették, nem várhatták türelmetlen társai, míg meghal: tetszhalottan eltemették; — még egyszer felébredt, beszélni kezdett; akkor leakarták róla kaparni a ráhányt homokot. »Hagyjátok rajtam,« monda a nagy ember: »olyan jó meleget tart ez a homok.« Kivánta a sírt, azért mert melegít! — Hát nem csábító példák-e ezek? — Felfedezni új világokat, új népekkel és állatokkal, s nevet adni az ismeretlen darab földnek! És akkor Afanáziával is boldog lehetne itten. Nemzetsége elszaporodnék e földön, melyet megáldott minden kincseivel a nagy Kutuchta!

Nem kisérték-e ilyenforma álmok, ott a jégcsapoktól ragyogó ágymennyezet alatt, a puha hó párnái közt fekve? minden szélfuvallat összecsilingelteté a jégcsapos ágakat, mint egy ezer csengetyűs tündéri hangszert az erdőn: a tengeri oroszlánok ordítása az úszó jégmezőkön úgy hangzott a távolból, mintha a földalatti démonok felelgetnének egymásnak: a Haëcs meg a Dusztancsics.

Másnap szép derült időre ébredt. Kedve támadt a tengeren át térni vissza Bolsába. Pánowot visszaküldte Stefánowval az egyik csónakon Tontinába, hogy vigyék vissza a szánokat a kutyákkal; ő maga a másik csónakot kedvező széllel az előfok nyugati

partja mentébe Lopatka felé kormányozá, s harmadnapra megérkezett vele Csekowába. A Bolsa-folyóba nem mehetett be, mert az még be volt fagyva. Szánokat kért a tojóntól s azokon került haza kisérőivel Bolsereczkóiba; éppen az ellenkező irányzatban, mint a melyen kiindult vala.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

A LELKI KÍNOK.

Márczius 25-én érkezett meg Benyovszky szánkóján a Bolsereczk melletti száműzöttek telepére. Még korán volt, reggel három óra, úgy kellett felzörgetnie Chrustiewet az álmából. Az alig akart hinni a szemeinek, mikor őt meglátta.

— Hát te honnan cseppensz ide?

— Bizony nem az égből. Megjöttem a lopatkai határjárásról.

— De hisz ez nem eshetett meg ilyen »hopp hírével.« A kormányzóék megparancsolták a nichilowai tojónnak, hogy a mint te oda megérkezel visszatérett

éjszakára, őket rögtön tudósítsa, hogy reggel egész parádéval mehessenek az elfogadásodra.

— Sejtettem ezt. Nagy baj lehetett volna belőle. Velünk volt Stefánow.

— Igaz a! — S a hogy te ismered Afanáziát, azt semmi égi hatalom vissza nem tarthatta volna, hogy a mint téged viszontlát, a nyakadba ne ugorjon, s a hogy aztán én ismerem Stefánowot, azt meg semmi pokolbeli hatalom vissza nem ijesztette volna, hogy erre a látványra dühbe ne jöjjön, s el ne ordítsa magát: »ne csókold azt az árulót! Hiszen ez összeesküvő az apád ellen!« Hát másfelé kerültél?

— Igen. Lopatkának jöttem. Erre is gondoltam, a mit te mondasz. De még inkább azon okból választottam a csónak útat, hogy kikémleljem, szabad-e már a tenger arra kelet felé? Örömmel tudathatom veled, hogy nyitva a hajózási út, és semmi veszély előttünk. Hát idehaza nincsen semmi baj?

— Minden csendes. Az ácsok dolgoznak a lopatkai házaink gerendázatán. Mindenki azt hiszi, hogy oda készülünk.

— Akkor jó éjszakát. Egy pár órát kell alunnom, hogy korán kelhessek. Holnap sok dolog vár reám.

Reggel hat órakor már felköltette magát Benyovszky s aztán hozzá fogott a lopatkai telep tervrajzának kidolgozásához. Letérképezte a hegyet, a tavat, a folyót, a közbe helyezett várost, utczát, templom-helyet, tanácsházat, raktárt, kikötőt a tavon, a házak aljában kerteket, kamcsatkai eperfákkal, fekete bogyós tengeri szőlővel, fekete-bibor liliomokkal, nagy virágú ragyaburákkal (rhododendron) és mandula-cziprusokkal. Ez Kamcsatkának a díszkertje és gyümölcsészete. Még kertet is! A hol Afanázia mulathassa magát — két hónapon át egy esztendőben.

Mikor ezzel készen volt, táskába rakta a magával hozott emlékeket s felsietett a várba.

Kisérőinek nagyobb része, a kik Pánowval jöttek a szánúton, még távol járhatott, ő megelőzte a tengeri úton valamennyit.

Tíz órakor már világos volt az utczán. A várta őrmestere messziről felismerte Benyovszkyt s szaladt be a várba, értesíteni a kormányzót megérkeztéről.

Rendkívüli dolog történt. A kormányzó, a kegyelmes úr, egész a felvonó hídig lejött eléje, a hogyan fejedelmi vendégeket szoktak fogadni; megölelte, megcsókolta az érkezőt, s karon fogva vezette fel a szobájába. A szánkójából a holmikat, a melyeket magával hozott, a katonák czepelték utána. A szobájában leültette a saját karszékébe, úgy beszéltette el vele útazásának tanulságos élményeit. Jó magának nem volt nyugta egy helyen, olyan izgalomban tartá Benyovszky előadása, hogy folyvást járt-kelt a szobájában, vissza-visszatérve hozzá, hogy »de hát igaz ez mind? valóság ez?« El kellett hinnie, mert hiszen ott voltak a szeme előtt az eltagadhatatlan bizonyítékok: a kifaragott elefánt-csont dárda, hegykristály tőrével, — a nagy darab lapis lazuli, — a fénylő rézdarab, körültapadva zöld és sötétkék érczvegyületekkel; aztán a kurilok házi szerei. Ezeknek ő soha hírét sem hallotta. Pedig itt lakott már negyven esztendő óta, de ezeknek a tája kívül esett a rendes körútjából. — Hát még az a térkép, a lopatkai új város! A házak kifestve pirossal, a kertek zölddel, a szántóföldek sárgára, a folyók, tavak kékre illuminálva.

— Szaladjatok rögtön a hetmanért, meg a korlátnokért! kiabált az őrtálló katonáinak. Egybe itt legyenek!

Azoknak is megkellett mindezt a csodát hallani.

Mikor ez a két úr megérkezett, már szóhoz sem hagyta jönni Benyovszkyt a kormányzó, — ő magyarázott azoknak mindent, roppant mérvekben nagyítva a tőle hallottakat.

— Ide nézzetek! Mi ez? Elefántcsont! Ősvilági mammuthnak az agyara! Akkora egy-egy, hogy a szobám ajtaján be nem fér. Egész halommal fekszik az Ozernája medrében; csak fel kell ásni. Látjátok azt a faragást rajta? Mi ez? A Kukta, Kutachta, vagy hogy az ördögbe híják azt az istent! annak a képe? És ezt a mi saját népeink, a czárnő alattvalói faragják! Ha tudná azt a felséges czárnő, hogy az ő jobbágyai között ilyen művészek teremnek! Melyitek tudná ezt utána faragni? Ha a fejeteket levágnák, sem! Ilyen házi ipar, ilyen művészet Kamcsatkában! Nézzétek ezt a kosarat, ezt a szigonyt, ezt a szironyos tarisznyát! Hát ezt a kulacsot? Miből van ez? Kókuszdióból! Láttatok ilyet? Amerikában terem! Ha ő felsége a czárnő tudná, hogy vannak alattvalói, a kik csónakjaikkal az amerikai partokig elkalandoznak?

— De ezt meg kell írni ő felségének azonnal! sietett buzgólkodni a hetman. Én magam viszem fel Szent-Pétervárra.

— Annyival inkább, tódítá a korlátnok, mert van ő felségének, Nagy-Péter czárnak egy ukáza 1741-ből, (olvastam: ott van a levéltárunkban hiteles másolatban,) mely meghagyja, hogy az amerikai partokat fel kell fedezni. Azok után járt a dicső Behring és számosan mások.

— És a mi derék kuriljaink hozták el onnan ezeket az izéket. Hiszen ilyen fű nem is terem ezen a vidéken, a milyenből ez a kosár van fonva! — De ez mind semmi. — Ide tekintsetek! — Ezek a drága kövek? Mik ezek? a nevüket sem hallottam soha.

Hogy mondod Sámuelovics? Lapis lazuli! Kék drágakő! A milyenből a czárnőnek ő felségének a trónja készült. Hát ez az átlátszó? Ez a hegykristály! Ebből készítik a kelyheket az uralkodók asztalára. Ez ott úgy terem, mint nálunk a békasó. — Itt a legfontosabb: ez a veres fényes. Ez egy darab réz. A mi Kamcsatkánk rézbányát rejt magában. A miből a kopeket verik, a miből ágyút, meg harangot öntenek; a miből a Kremlnek a kupolája készült. Ha ezt a bányát megnyitják, az egész világ idejön hozzánk rézért.

— A hol réz van, ott arany is van! kiabált bele a hetman, szentűl meglevén győződve a felől, hogyha a rézbányát nagyon mélyen leássák, utoljára aranyra bukkannak benne.

— De hát mind ennél becsesebb dolog ez a lopatkai földmívelő telep! Nézzétek! Itt a mappa! Ez itten a tó; ez a folyó! Ez a sárga az árpatermő föld! Ezek a pirosak a házak. Ezek a zöldek a kertek! — Ez lesz itten az Afanáziának a kertje!

Ennél a szónál megállt az öreg, érzékeny tekintettel nézve Benyovszkyra, s aztán a vállára ütött.

— Eredj fiacskám, eredj a leányomhoz. Nagyon szívszakadva vár reád. Beszéld el neki azt a sok szépet, a mit láttál, tapasztaltál, vidd át a kincseidet is, mutogasd meg neki. Aztán itt maradsz ebéden. Az urak is itt lesznek. A te megérkezésednek az örömére. Addig majd mi meghányjuk-vetjük a dolgot. Majd ebéd alatt közös észszel kifőzzük, hogyan kezdjünk hozzá? Dicsőséges nap lesz az, édes fiam!

Azzal áttuszkolta Benyovszkyt az asszonyok szobájába.

Ott volt azután még csak az igazi diadalfogadás!

— Hát így kellett bennünket rászedni! — Támadtak rá szerető duzzogással. — Mi eléje akartunk menni.

Itt a sok elkészített pogácsa, sült, s ő egyszerre csak betoppan hozzánk!

— Jobban siettem, mint a társaim, azok még messze hátra vannak. A pogácsa azért nem vesz kárba.

Aztán ő is előhordta, a miket magával hozott: (a hogy messze úton jártak szokták mindenféle apró furcsaságokkal meglepni a kedveseiket, a kik otthon maradtak,) czethalhólyagból készült ingeket az ángyikáknak, szétnyitható pipaszárt pipával, fóka-agyarból, a sógoroknak, irámfej-tarisznyát, a mi egy darabból van varrás nélkül, Nilowné asszonynak, az is pedig meg volt töltve nagyszemű medveszőllővel, a mit Szibériában megfagyott állapotban tartanak el, s hidegen majszolnak, mint a fagylaltot. Ez ott a »déli gyümölcs,« mint nálunk a »narancs.« — Afanáziának pedig egy kagylóból köszörűlt balitát, (amulet) a minőt a kurili legények szoktak adogatni a menyaszonyaiknak.

Milyen örömet csinált mindenkinek ez apró ajándokkal! Hogy beszéltették el maguknak a rendkívüli élményeit! Milyen melegen süt már ott a nap! (Lopatkában! Olyan különbség Bolsereczk és az előfok déli része között, mintha Fiume és Árva között volna összehasonlítás.) Ott már forrón süt a nap, a folyam árad; itt még nemis látszik semmi hajnal, befagyva minden folyam.

Hogy hallgatott minden szavára, hogy leste arczának minden mozdulatát a hívenszerető leány! Hogy hitt el mindent!

És neki folytatnia kellett az ámítást mindvégig. Annál jobban, a hogy a férfiak megérkeztek, s lármás dicsekedésükkel belevegyültek a család örömeibe. Mi lesz itt minden! Bánya, gyártelep, kereskedelmi

emporium! Új kikötői város, vitorlaerdős öböllel. De mindezek közt mégis csak az Afanázia kis kertje volt a legszebb!

— Látod: itt »van« a te kerted! mutatá Nilow úr a leányának a Benyovszky készítette térképen azt a kis zöldre festett négyszöget, közepén a két piros vonallal: ezek a házak.

— Már készen is vannak a házaitok, súgá Nilowné Benyovszky fülébe. Én titokban elkészítettem, még a leányom sem tud róla. Majd egyszer meglepem vele.

Afanázia a boldogságtól aléltan hajtá fejét vélt vőlegénye vállára.

Benyovszky nem bírta ezt a lelki gyötrelmet tovább kiállni. Azt mondta, hogy nagyon el van törődve az úttól, s asztalbontás előtt búcsút vett és hazasietett.

Hűséges barátja Chrustiew észrevette az arczán, hogy valami nagy baja lehet, s kérdőre vonta miatta.

— Mi lelt? Egészen ki vagy kelve az arczodból.

— Nagyon beteg vagyok.

— Mid fáj?

— Az egész lelkem. Minden érző idegem fáj. Magam vagyok magamnak a betegségem. Most jövök a kormányzóéktól, belefullasztva a szeretetük örömébe. Ezek az emberek úgy imádnak engem, mint a vad emberek a bálvány-istenüket. És én ezért azzal fogok nekik fizetni, hogy elveszítem őket nyomorúltúl. Mentűl jobban közelít az elhatározó nap, annál nagyobb szorongatás fogja el az egész lelkemet. Közeledünk a vég felé, de mi lesz annak a vége Nilowékra nézve? Ha a mi tervünk sikerűl, akkor ők buknak meg. Egy egész család pusztúl el miattam, a hol engem nyomorúlt száműzöttet úgy fogadtak, mintha testvérük, gyermekük volnék. Az orosz kormány én miattam Nilowot fogja megbűntetni. Mi lesz a családjából?

Mi történik Afanáziával? Se ébren, se alva nem tudok nyugodni, ha e kedves, ártatlan gyermekre gondolok.

Chrustiew nyugodtan hallgatta végig Benyovszky töprengéseit, a kandalló hamvadó tüzét piszkálva botja végével, s azután felállt és megölelte őt.

— Értem én jól a te lelkedet, Sámuelovics Ágost. Ha nem volnék más, mint altiszted, azt mondanám: »uram, ilyen a háború! számüzöttek vagyunk, szabadulni akarunk, s ha édes apánknak híják is azt, a ki börtönünk ajtaját elállja, meghal az!« — De én te neked igen jó barátod is vagyok; s el kell oszlatnom azt a bút, a mi a szívedet bántja. Látod: én tudtam azt jól az első naptól fogva, hogy neked jó szíved van. Emlékezel rá úgy-e, hogy én bírtam rá a bajtársakat, oldjanak fel a nekünk tett esküd alól, légy te boldog ember, s szakadj el mi tőlünk. Te akkor azt felelted nekünk, hogy még a szerelemnél is nagyobb kincs a szabadság, s ha akarjuk, az esküdet újból is megerősíted.

— S azt ma is mondom.

— Hát akkor min aggóskodol? A te saját terved szerint nekünk innen Csurin hajójával egy csendes éjszakán minden véres összeütközés nélkül kell megmenekülnünk. Minden meg van téve, hogy ez a terv a legsímábban sikerüljön. Tizenkét bajtársunk ugyanannyi matrózát a Szent-Péter-Pálnak megnyerte titokban. Kuzneczow lekenyerezte a kapitányt. Ha semmi véletlen vagy valami árulás közbe nem jő, elvitorlázunk — ködben, — sötétben, senki sem tudja hová!

— De ezért Nilowot fogják megbüntetni, a mért nekünk módot adott a megszökésre.

— Ne féltsd te őtet. A másik két főúrnak éppen annyi része van a hibában, mint neki. Egyik csi-

nownik nem vájja ki a másiknak a szemét. Ha megtudják, dühösködni fognak mind a hárman, szidni fogják egymást, végre pedig meg fognak egyezni abban, hogy elsikárolják az egész dolgot; a kormány semmit se tudjon meg belőle. A száműzötteket átsorozzák a Kurili-szigetek vadászai közé; a Péter és Pál hajót beírják a Csulosnikow által hajótörötté lett roncs helyébe, Csurin kapitánynak eléggé ismeretes okai vannak eltünni az emberek szemei elől s nem kerülni az ochoczki admiralitás törvényszéke elé; soha a kutya sem fog rólunk ugatni többet. Nilow apó majd egynéhányszor megdöngeti a feleségét, meg a leányait haragjában, azt eddig is megtette, s Afanázia megkapja Kuzma urat, s nem lesz boldogtalanabb, mint a nénjei.

— De hátha kenyértörésre kerül a dolog?

— Hát bizony akkor attól függ, hogy kinek a kenyere esik a porba? Ha hamarább eltalálnak bennünket árulni, mint titokban a hajóra kelhetnénk, ha aztán erőszakot használnak ellenünk, hát akkor csak két eset lehetséges. Vagy az, hogy a katonák vágnak le minket az utolsó emberig (azt hiszem, fogolylyá egyikünk sem akar lenni) vagy pedig győz a vitézség és elkeseredés a számszerinti erő fölött, mi szétverjük a katonákat s elfoglaljuk a várat. Hát akkor a kormányzó is a kezünkbe kerül. Őt is elvisszük magunkkal a hajóra családjával együtt. Azt hiszem, ő maga is bele fog nyugodni, ha ebből a kelepczéből ilyen módon kiszabadulhat. Elvisszük őt magunkkal Európába. Te ott aztán majd gondoskodol róla és a családjáról. Van nekik szép vagyonuk; megélhetnek belőle melegebb klima alatt is. — De hát ugyan ki kérdezi azt a csata előtt, hogy mi lesz az ellenségéből, ha azt legyőzte?

A többi okoskodásra azt jegyzi meg Benyovszky, hogy azok bizony mind nagyon gyönge vigasztalások; de ez az utolsó mondat megáll.

Ki kérdezi azt csata előtt, hogy mi lesz a legázolt ellenségből? Fog-e neki fájni az a seb, a mit kap?

S a ki a rab előtt a bőrtönajtót eláll ja: az ellenség! — És ha mindjárt olyan angyalarczot visel is, olyan gyémántszívvel, mint szép Afanázia.

A ki a kardot felkötötte, annak a kard az ura, — a hitvese, — az istene.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

A SZERELEM DÜHE.

Még az nap megérkeztek a más úton jött társak is szánjaikkal, s este gyűlést tarthattak, tudomásúl véve Kuzneczow jelentését, mely szerint a Szent-Péter-Pál hajóval minden rendbe van hozva, a terv sikere idáig biztos. Csak el ne árulja valaki, a míg a jég megindul a folyón.

Másnapra a kormányzóéktól barátságos meghívás érkezett Benyovszkyhoz, hogy kisérje el őket egy kis szánkázásra s hozza el magával néhány barátját is. Benyovszky Chrustiewet és Báturint válasz-

totta ki, s a mi nagyon természetes volt, a rajongó Stefánowot.

Ismét úgy lett elintézve a szánkázás sora, hogy Stefánow azt a szánt kalauzolja, a melyen Afanázia és az öcscse ültek. Stefánow ez alkalommal nagyon kitűntette magát azon ügyessége által, a melyet a kutyák hajtásában tanúsított. A szánvezető jemsik a hosszú botját odahajítja a kutyák közé, ha azokat gyorsabb futásra akarja kényszeríteni, a mikor azután nagy gyakorlottság kell hozzá, a vígan repülő szánról a hóban elmaradt botját megint felkapni. Mindig az ő szánjuk járt legelől. Afanázia eléggé meg is dicsérte e serénykedésért Stefánowot. A második szánon jött Nilow úr a feleségével, azután a hetman és a korlátnok, Benyovszky, Báturin és Chrustiew egyesével a saját szánjaikon; Stefánow szánkóján egyedül volt a kutyahajtó jemsik.

A Bolsa partján vágtattak végig, hátuk mögött hagyva a téli kikötőben befagyott hajókat, melyek egészen be voltak lepve a hótól. Egy órai szánkázás után eljutottak a folyam azon részeig, a hol az épületfaraktárak voltak, itt megállapodának.

A parton állt egy pár épülő félben levő ház, a dúczok rendén felállítva, a gerendák, szarúfák egymásba róva, a szelemenfák csapokkal megerősítve, csak a széles zsindelyek hiányoztak róluk.

Benyovszky és társai körülnézték e házikókat, s nagyon megdicsérték azoknak az építés módját; Chrustiew azonban talált rajtuk valami megbírálni valót. A dúczok nem elég hosszúk, nem mennek le olyan mélyen a földbe, hogy az ásott verem fenekét elérjék. Ebben a kormányzó és a korlátnok is igazat adott neki. Kamcsatkában a házak mind pinczelakások, a földszínt már »emelet.«

Nilowné asszony közbe szólt.

— Hiszen nem is erre a vidékre készültek ezek a lakok, hanem egy olyan tájra, a hol ilyenkor már melegen süt a nap. Ezeket én csináltattam az én kedves leányom és fiam uram Sámuelovics Agost számára, mint nászajándékot a Kurili-tó melletti telephez.

Afanázia örömkönnyek közt borúlt édes anyja keblére.

— Micsoda? kiálta fel Nilow úr; — hát ez meglepetés! Dicső! Ez már aztán az asszony! Megelőzted a gondolatomat, én is ilyenformát akartam. No ezeknek a házaknak mentűl hamarább el kell készülni. Korlátnok úr, rendelje ide az ácsokat, hogy folytassák a munkát! Óh milyen jó gondolat volt »két« házat építtetni, külön a férfinak, külön az asszonynak, ne álljanak mindúntalan egymásnak az útjában; ne hallja az ember egész nap azt a sok csör-pört; — kivált még azt az átkozott gyereksírást! No én meg hát a belső bútorzatról gondoskodom. A mint a dereglyék indulhatnak, készen legyen minden.

Mindenki üdvözlé a kormányzónét ezért a gyöngéd gondoskodásáért. Benyovszky is sietett neki kezet csókolni. Csak egy ember nem ment oda: Stefánow.

A mint Nilowné kimondta azt a szót, hogy ezek a házak Afanázia és Benyovszky számára készültek, Stefánow halálsápadt lett, a szemeit aláfutotta a vér. Chrustiew ott állt mellette s figyelemmel nézte az ijesztő elváltozást társa arczán. Elég jókor elkapta a kezét, a mivel az a kése után akart nyúlni. Ez az ember képes lett volna odarohanni a társaság közé, s vetélytársát, imádottját, anyjával együtt halomra gyilkolni őrjöngő dühében.

— Hisz engem bolonddá tartottak ezek! hörgé magánkívül, míg Chrustiew iparkodott a dühöngő száját eltakarni a kezével.

— Ne mukkanj, mert beléd ütöm a késem, dörmögé fülébe Chrustiew.

— Ejh. Bocsáss el!

E szóval kirántá a kezét Chrustiewéből s elfutott a szánkójához, belevetette magát s elvágtatott rajta. A saját örömükkel elfoglalt emberek nem vették észre annak az egynek az eltávozását, a kinek a szívét megkeserítették a maguk vigasságával.

Chrustiew rosszat sejtett. Odasúgott Benyovszkynak.

— Haza kell sietnem. Sürgős dolog van.

Azzal ő is szánkójához futott s vágtatott Stefánow után; de azt már nem bírta utólérni, oly őrületes módon hajszolta az a kutyáit, egyre püfölve őket a botjával; utoljára a jemsikja is lerepült a szántalpáról, azzal is könnyebb lett a szánkó. Stefánow egyenesen a telepre vágtatott, s a házához érve, otthagyott szánkót, kutyát, minden szerszámot a havon, s rohant be az ajtón.

Chrustiew sejtve a veszedelmet, odaszólítá még Gurczinint és Kuzneczowot is maga mellé s hárman együtt mentek be Stefánowhoz.

Ott találták őt az asztalnál ülve: írt. — Láttukra felugrott, dúlt arczczal tekintve rájuk. A szemei vérben forogtak, a hajáról csepegett az izzadság.

— Mit írsz? kérdé tőle Chrustiew.

— Mit írok? rikácsolt fel Stefánow. Jelentést a kormányzónak. Feladom az egész összeesküvést!

— Őrült vagy-e?

— Az vagyok! Veszett állat vagyok! Ti tettetek azzá! Elbolondítottatok, hogy engem fog szeretni;

enyim lesz a leány, s most kisült, hogy játszott velem az egész világ! No hát veszszen el az egész világ! Jó lesz az az új ház bitófának is! Elfértek a gerendáin sorban valamennyien!

— Hisz ez megkötözni való bolond! Kuzneczow, Gurczinin, fogjátok le; aztán peczket a szájába!

A két bajtárs rárohant Stefánowra; de az őrültek izmaiban szertelen erő szokott lenni; megtámadóit egymásután leteperte s rohant az ajtónak.

Ott Chrustiew nyalábra kapta; de minden erőfeszítése mellett sem tudta megakadályozni, hogy ki ne nyissa az ajtót s aztán torka szakadtából ki ne ordítson rajta:

— Katonák! Ide! Segítsetek!

Csak akkor vette észre Chrustiew, hogy mit tett ez az ember? Előre vágtatva, azokat a katonákat, a kik a város végén levő börtönépület előtt állomásoznak, fellármázta, hogy siessenek utána, veszedelmes titkokat fog velük közölni; s azok közűl egy csapat nyomban loholt utána, a káplárjuk vezetése alatt. — Azonban az összeesküvők is résen voltak, s a mint a katonákat közelíteni látták a tanyáik felé, előjöttek a házaikból, s útjukat állták, hogy mit akarnak itten?

Az ajtón át kitört Stefánow odakiálta a lármázók közé:

— Segítsetek! A társaim megakarnak ölni! Mérget itatnak velem, hogy fel ne adhassam az összeesküvést!

Többet már nem mondhatott, mert Gurczinin hátulról egy kézzel az üstökébe markolt s visszaczibálta, a másikkal pedig beletömte a szájába a prémes keztyűjét; Kuzneczow az alatt kirántotta alóla a két lábát, a dühöngő hasra esett, akkor aztán rátérdeltek, hátra

facsarták a kezeit s gúzsba kötötték, aztán odalökték egy szegletbe.

— Te, Gurczinin, itt maradsz a fogoly mellett, monda Chrustiew, a mint az első lövést hallod odakinn, ezt a veszett állatot rögtön főbe lövöd. — Mi menjünk ki a katonákhoz.

A katonáknak elég volt az, a mit Stefánowtól hallottak. Követelték, hogy adják ki a száműzöttek a foglyúl elzárt urat.

A katonák csak oldalfegyverekkel voltak ellátva, s a száműzötteknek is voltak singnyi hosszú jó öreg késeik, nem ijedtek meg tőlük.

— Szaladj a városba! kiálta a káplár egy közvitéznek. Hozz puskásokat.

— No hát akkor mi is puskához nyúlunk! monda rá Szibaew.

— Nem jó lesz, súgá neki Chrustiew. Benyovszky a várban van, ott reked, ha mi most elkezdjük. Fuss fel a vezérhez a várba.

Szibaew éppen az ebédnél találta Benyovszkyt s kihívatta az asztaltól. Elmondá neki röviden, hogy minő veszedelem van a tanyán.

— Siess vissza, mondá neki Benyovszky. Mondd meg a társainknak, hogy mindjárt közéjük megyek, addig a katonákat tartsák szép szóval, semmi erőszakoskodásba ne kezdjenek. Hivatkozzanak rám, a főnökükre. Rögtön ott leszek.

Azzal visszament a társaságba s nyugodt arczczal foglalá el a helyét, szemben Afanáziával.

— Nos hát, mi az a sürgős dolog, a miért utánad küldtek? kérdezé Nilow úr.

Benyovszky így tett, mintha nevethetnékje volna.

— Nem valami nagy dolog, de mégis kellemetlen. Az egyik bajtársunk, Stefánow, valami őrjöngésben

szenved; — most megint rájött a rossz órája; s ilyenkor senki sem bírja őt lecsillapítani, egyedül én: én vagyok a doktora. Azért hínak, hogy valami kárt ne tegyen magában.

— Az ám, monda Nilowné. Magamnak is feltűnt ma reggel, hogy milyen félnederes tekintete volt ennek a fiatal embernek.

Erre Afanázia is megszólalt. Szokása ellenére, holott társaságban mindig oly szerény volt és szótalan.

— Dejszen tudom én jól, hogy miféle őrjöngés az, a mi Stefánow uramat bántja! Nem lesz az valami halálos nagy baj.

Benyovszky hasztalan integetett neki, hogy ne szóljon, a leány annál ingerűltebb lett.

— Miért akar ön ilyen semmirekellőnek a segélyére sietni, a ki önnek az életére tört orgyilkos módon! — S e szóknál könnyekre fakadt.

No most benne vagyunk a hinárban! mondá magában Benyovszky.

— Mi az? mi az? tudakozá Nilow úr. Valami titkos történet van itt, a miről én nem tudok?

Benyovszky átlátta, hogy itt most nem segít más, mint elmondani a valót. Stefánow őrjöngő szerelmét Afanázia iránt, e miatti torzsalkodását szerencsés vetélytársa ellen; a kihívást, párbajt, annak a kimenetelét, s aztán a csillapító módszert, a melylyel ő a dühöngőt eszére térítette.

— Hallatlan vakmerőség ez! szörnyűködék Nilow úr. Az én leányomra vetni a szemeit egy ilyen naplopónak! s még megtámadni miatta a saját elöljáróját, a kit én neveztem ki. No megállj ficzkó. Majd kigyógyítalak én a betegségedből! Van én nekem olyan flastromom, a mitől a dühöngők csendes emberekké

lesznek. Rögtön a legmélyebb tömlöczbe vettetem a gézengúzt!

Ettől ijedt meg igazán Benyovszky.

— Ne tegye azt, kegyelmes uram. Megérdemlené bár. De ez az én tekintélyemet a telepítvényes társaság előtt egészen lerontaná, ha a belső bajainkból támadó villongást a kormányzóság elé hoznók. Hiszen ha én magam nem bűntethetem meg a saját lázadóimat, akkor én ő előttük csupán szalmabáb vagyok.

Ezt a korlátnok is helyes nézetnek találta.

— Úgy van, úgy van! Akkor Sámuelovics csak szalmabáb.

— Igaza van fiam uramnak, monda erre Nilow úr. Bagoly is bíró a maga odújában. De követelem, hogy azt a ficzkót keményen megbűntesse. Kalodát neki! Aztán száraz halat neki és nem adni neki inynya. Attól majd elfelejti a bolondját. Nekem pedig tudósítást küldjön felőle.

— Azonnal sietek. Azonban szükségesnek találnám, ha kegyelmességed nekem néhány sor írást adna arról, hogy én a telepítvényeseim között igazságot tehetek, és senki másnak az én dolgomba beavatkozni nem szabad.

— Meglesz, fiam. Tegye fel az írást korlátnok úr.

A míg ez mind megtörtént, Benyovszkynak a legnagyobb nyugalmat kellett erőtetnie; Afanázia könynyeit felszárítani és biztosító szavakat mondani, hogy semmi veszedelembe nem rohan miatta.

Az alatt pedig otthon dulakodtak a katonák a szövetséges bajtársaival.

Mikor a felhatalmazó okmány alá lett írva, Benyovszky búcsút vett a magas társaságtól, s aztán vágtatott haza a száműzöttek tanyájára. Ott már a zűrzavar tetőpontjára hágott. Puskás katonák, kozákok

huzakodtak a száműzöttekkel a Stefánow háza körűl; a bajtársak is puskára kaptak már, s egy szikrán múlt, hogy az egész akna fellobbanjon.

Benyovszky méltóságteljesen lépett a dulakodó csoport közé, erőteljes hangon kiáltva a katonákra: »ki tud közületek olvasni?«

A káplár előlépett, hogy ő tud.

— No hát olvasd el ezt a kormányzói parancsot.

A katona megismerte az írást, s egyszerre megjuhászodott tőle.

— Megértetted-e, hogy itt csak én parancsolok és senki más? Hát te neked van-e parancsod valakitől? Ki küldött ide? van írásod a hetmantól?

A szegény káplár úgy megijedt, hogy még ő kezdett el könyörögni Benyovszkynak, hogy ne szóljon semmit a kormányzónak, sohasem követi el többet ezt a hibát. Azzal aztán elkotródott a katonáival együtt.

A száműzöttek könnyebben lélekzettek fel.

— No ugyan nagy felleget oszlattál el a fejünk felől, monda Chrustiew.

— De a mennyköve megmaradt. Hol van Stefánow?

— Itt a börtönében. Mellette áll Gurczinin; az a parancsa, hogy a mint erőszakkal törnek be hozzá, lője főbe.

— Vissza kell vonni a parancsot. Te pedig azonnal siess fel a kormányzóhoz, s add elő a történteket, okosan; — nehogy más találja neki elmondani — még okosabban.

. . . .

Ebből az egész zavargásból csak az az egy nehéz körülmény maradt fenn, hogy a katonák látták Kuzneczowot, puskával kezében abból a házból kilépni,

a melyben Stefánow foglyúl le volt tartóztatva s a számüzöttek társaságába elegyedni. — Mit keres Kuzneczow, a szabad polgár, kereskedő, a számüzöttek telepén? S miért csatlakozik hozzájuk fegyveresen, mikor azok meg vannak támadva?

Ez egy új veszedelemnek a csiráját rejté magában.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

A VÉRBÍRÓSÁG.

Chrustiew azzal a megnyugtató hírrel tért vissza a kormányzótól, hogy az teljes hatalmat ád Benyovszkynak az elfogott fölött ítélni s azt keményen megbűntetni, a katonáknak és kozákoknak pedig parancsot fog adni, hogy többet senki közülök a felszabadult száműzöttek telepére felsőbb rendelet nélkül betörni ne merjen; a ki teszi, ötven kancsukát kap.

A száműzöttek már ekkor össze voltak gyülekezve a tanácstevő házakban. Csak Pánow hiányzott, azt nem találták sehol. Ki lehetett találni az okát, a miért

eltűnt. Nem akart jelen lenni a vérbíróság ülésén, mely kedves unokaöcscse fölött ítélni fog. Ő sem szavazhatott volna mást a fejére, mint halált.

A mint Chrustiew helyet foglalt az elnöki szék mellett, elmondta a társaság előtt a kormányzónál jártának eredményét, Benyovszky előadá a gyülésnek a legközelebb lefolyt zűrzavarnak az okait, körülményeit, bölcs belátásukra bízva, hogy mit határozzanak a zendülés nyílt okozója fölött.

Szavai végeztével az egész társaság csak egy szót kiabált: »halál a fejére!« s a kinek a hangja a tömeg ordításából ki tudott törni, azt ismételé, hogy »inkább egy ilyen gonosztevő gebedjen meg, mint mi ötvenheten mind az akasztófára jussunk!«

Benyovszky átlátta, hogy itt nincs irgalom Stefánow számára. És lelkében szánta ezt a szerencsétlen embert. Még inkább sajnálta Pánowot, kedves hű barátját, a szilárd jellemű férfit, a kit hosszú fogolyútazása alatt tanult nagyrabecsülni. És végűl ő vezér is volt, kevés számú csapatjában egy ember is számot vet, kivált egy olyan vadállati erejű férfi, mint Stefánow, a ki tíz kozákot elver, ha tűzbe kerűl. — Meg akarta őt menteni.

— Hallgassatok rám urak. Nekem mindig nehezemre esik, ha csekély csapatunkat egy emberrel meg kell fogyasztanunk. Elítéltük már Biaczinint, Levantiewet, Stefánow lenne a harmadik. Amazok alávaló haszonlesésből lettek árulókká; de ezt egy őrült szenvedély ösztökéli. Ez az átkozott éghajlat annak az oka. Ez ólomég alatt a természeti ösztön állattá vadítja az embert. Olyanná lesz a bevándorolt is, mint az ittszületett itelmen, a kinél az a szokás, hogy a férfi erővel kényszeríti meghódolásra az elszeretett leányt; ha bír vele, akkor az övé, üt ököllel, karmol

tíz körömmel, ordít, harap, rúg a menyasszony és vőlegény, mint a vadállatok az erdőn; Stefánowra is elragadt ez a lomha égalj dühítő befolyása. A mit tett, eszén kívül tette.

— Hagyd el ezt vezér, szólalt fel Alexis protopópa. Mi ittlakók jobban ismerjük ezt a klima hatását. Tavaszszal van az, a mikor az irám is megvadul, s az itelmen farsangol, télen nyugszik minden. Stefánowot nem menti a maga bolondsága. Menjen ő vakandokat őrízni földvárba.

— Nem látom itt a bírákat teljes számmal, Pánow hiányzik, veté ellen Benyovszky.

— Ha nincs itt, nem számít! kiabáltak egyszerre többen. Nem várunk reá.

— Hallgassatok rám, urak, jó barátim. Büntetést kell a vétkesnek kapni bizonynyal. És olyan súlyosat, mely elkövetett bűnével egyenlő. De elébb hallgassuk ki őtet magát. Kihallgatatlanúl még az orosz kormány sem ítél el senkit. Hátha megtér? Hátha megbánja tettét?

— Nem! Nem! Igya ki a méregpoharat! zúgott a társaság.

— Jól van. Ki fogja inni a poharat. Ki fogja állani a halál minden rettegéseit. Hiszen mi a halálban a rettenetes? Nem az, mikor már a szemek nem látnak, a tagok megmerednek, a szívverés eláll; hanem annak a megelőző kínjai és félelmei, a sebes szívverések, az idegek fellázadása; a semmivélételtől való borzalom. Ezt mindvégig kell neki érezni; — de poharába nem teszünk mirenyt, vagy sublimátumot; hanem csak erős tartarus emeticust. Ettől a méreghalál minden kínjait és szenvedéseit ki fogja állani, — és mégis életben marad. — Mikor aztán újra magához fog térni, olyan lesz, mint a ki a más világról tért vissza: megjavúlva,

megtisztúlva kezd új életet; új ember lesz belőle. És soha sem fogja elfelejteni azt, a min keresztűl esett.

Benyovszkynak a beszédére nagy hallgatás következett. Az összeesküvők egymásra néztek, végre is Chrustiewnek volt bátorsága kimondani, hogy neki Benyovszky indítványa tetszik, mire aztán az egész társaság halk mormogása helyeslé az ítéletet, s biztosítá hozzájárulásukat.

— Hozzátok elő a foglyot.

A míg azt négy puskás elővezette, Benyovszky maga felolvasztott egy pohár vízben egy adag hánytató borkövet, s azt letette a tanácsasztalra.

Stefánow daczos magatartással lépett a vérbíróság elé.

Benyovszky legelőször is azt parancsolá, hogy a fogoly hátrakötött kezeit kössék össze elől.

Stefánow kitalálta ennek az okát, mihelyt meglátta az asztalra tett poharat, fehéres nedvével. Azért kell a két kezének elől összekötve lenni, hogy azt a poharat szájához emelhesse.

Azután felolvastatá előtte Benyovszky a kormányzó parancsát, melyben felhatalmazza őt a száműzöttek vétségei fölött korlátlanúl ítélhetni, felebbezés nélkül a kormányzósághoz. Megmutatták a fogolynak a kormányzó aláírását, hogy annak valódiságáról meggyőződjék.

— Szövetséges társ, Stefánow, monda ekkor Benyovszky, tudod, hogy bíráid előtt állsz. Első vétségedet megbocsátottam, mert azt csak az én személyem ellen követted el; de most az egész szövetség ellen vétettél, s én kénytelen vagyok téged az alkotmány értelmében, melyre mindnyájan felesküdtünk, a te bíráidnak átadni. Felelj meg magadért.

A míg Benyovszky beszélt, Stefánow arczvonásai a dühtől vonaglottak; azonban e galvanizáló erő egyszerre elhagyá a tekintetét, a mint a vezér leült, s Chrustiew állt eléje.

— Ismered ezt az írást? kezdé Chrustiew a vallatást, a vádlott elé tartva saját levelét, melyet a kormányzóhoz kezdett írni.

Az lesütötte a szemeit, leütötte a fejét és hallgatott.

— Lett volna bátorságod, ezt végig megírni, a hogy megkezdetted? Elárulni valamennyi bajtársadat? Felfedezni a kormányzó előtt szökési tervünket, a megnyert hajósokat; a fegyvereink rejtekét, az árulók kivégeztetését? Kezébe adni kegyetlen ellenségeinknek az eltagadhatatlan bizonyítványokat s ezek által mindnyájunkat menthetlenűl a bitófának szolgáltatni át, vagy a halálra kancsukáztatásnak? Jól van. A levelet talán nem küldted volna el. Ha elolvastad, megiszonyodhattál volna tőle, s a tűzbe dobhatád. De te még fellármáztad a katonákat is. Ide kiabáltad őket s kiordítottál rájuk, hogy itt összeesküvés van, jöjjenek téged a társaid kezéből kivenni. Ezzel teljessé tetted az árulásodat, s nem rajtad múlt, hogy mindnyájunkat le nem kaszaboltak. És mindezt miért? Egy halavány arczú leányzóért, a ki nem akar beléd szeretni! Hát egy elszalasztott csók miatt kiontottad volna ötvenhét társadnak a vérét, te istentagadó! Mondd meg, mire vagy érdemes?

— Tudom. A halálra, rebegé a vádlott. Ítéljetek el.

— Nem! Te ítéld el magadat! Te mondd ki magadra a vétket!

— Átkozott vagyok.

— Az légy, a minek mondtad magadat! rivalt rá Báturin. Dühödt állat, a ki megrontod a vizet, a mibe beleiszol.

Azután Kuzneczow vette elő.

— Te háládatlan farkas! Kutyának nem nevezhetlek, mert az hűséges állat. Nem emlékezel rá, mikor idekerültél, mint nyomorúlt rab, meglánczolva, éhesen, rongyosan, betegen; mi szabad polgárok vettünk ápolásunk alá, én felruháztalak, kihízlaltalak, házamba vettelek; s te ezt azzal köszönöd meg, hogy rámrohansz az ágy alól és megmarsz?

Majd Alexis protopópa kezdte el az ördögöt űzni belőle.

— Tudod-e, hogy megesküdtél a szent háromságra? A ki esküjét megszegi, örök időkig égni fog a poklokban. A szent ostya, a melyet lenyeltél és csúf tetteddel megfertőztettél, úgy fog a lelkeden fekünni, mint a Horeb hegye az elítélt Béliál ördögön. Az ítélet napján, a mikor minden ember feltámad, te még akkor is fekve maradsz, s hiába kiáltozol, hogy szabadítsanak meg, minden angyal elszalad előled.

Erre a rettenetes fenyegetésre a fogoly ájultan vágta magát hanyatt.

Éczetet, sót hoztak elő: életre dörzsölték.

Az alatt Chrustiew megírta az ítéletet.

A mint magához tért s képes volt ismét talpra állani, odaállították a tanácsház közepére.

Chrustiew felolvasta előtte az ítéletet.

Mikor a végmondat elhangzott: »a nevezett Stefánow elítéltetik a kehelyben levő méreg kiivására;« az elítélt nagyot hördült, a szemei fehéreikkel felfelé fordúltak, a két összekötött kezével a homlokához kapott s azzal egyet fordúlt a sarkán és összeesett.

Ezúttal tartósabb volt az ájulása, mint első ízben, lekellett őt derékig vetkőztetni és hóval dörzsölni, a míg ismét feleszmélt.

A mint eszéhez tért, azt kérte hogy bocsássák őt oda Benyovszkyhoz. Megengedték neki. Térdein csúszott oda hozzá.

— Uram! Vezérem! Egyetlen pártfogóm. Bocsáss meg. Te ellened vétettem legtöbbet, te könyörülj rajtam. Bűnös vagyok! Őrült vagyok! Isten büntetése rajtam az én nyomorúságom, mert vétettem Isten ellen, a mikor Afanáziát el akartam venni; holott élő feleségem van otthon a hazámban.

Benyovszkynak valami hideg villám czikázott át a lelkén. Ha ezért megbüntet az Isten!

Azután elkezdett esküdözni, fogadásokat tenni a szerencsétlen ember.

— Nem gondolok a bolondságra többet! Kiűzöm az ördögöt a szívemből. Soha asszonyra nem nézek, csak most szabadíts meg. — Hívebb leszek hozzád a kutyádnál, megfizetek a véremmel; csak most légy irgalmas, kegyelmes. — Tudod, hogy nem félek a becsületes haláltól. Odarohanok a szuronyok közé, meztelen mellel állok ki az ágyútűz elé; de ettől a csúf haláltól iszonyodom.

— Én nem adhatok kegyelmet, monda Benyoyszky. Tudta, hogy nem méreg az ott a pohárban.

Az összeesküvőket bosszantá ez a gyáva rimánkodás; odarohantak Stefánowhoz, felrántották a térdeiről, odahurczolták az asztalhoz, a hol a pohár állt.

— Ne ordítozz! Nem szégyenled magad? Idd ki a poharat!

— Nem bánom, lőjetek főbe! Aprítsatok össze! Akaszszatok fel! Csak e rettenetes poharat ne!

— Nincs válogatás, rivalt rá Báturin. Judás is maga végezte ki magát. Ez az árulók büntetése! Magadnak kell megölni magadat!

Chrustiew is reá támadt.

— Ejnye, hát nem szégyenled magad: sírni, mint egy tacskó, a kit az anyja mosdat? Hegedűljünk hozzá? »Dű dű, hegedű!« Fogd mindjárt azt a poharat! Egy, kettő, három! Töltsd a torkodba! Mindjárt lenn lesz! Czukrot kapsz utána, ha nagyon keserű!

A csúfolódó szóra nekidurálta magát az elítélt, elfojtotta a csuklást a torkában s tántorogva odalépett az asztalhoz, felvette az összekötött kezeibe a poharat, s reszketve emelte azt a szájához.

— No, ne locsold ki a javát!

De a mint a szájához ért a pohár széle, egyszerre elhagyta minden ereje, kiejté a kezéből a poharat, az ital szétfolyt, és ő maga ismét ájultan esett össze, Báturin és Szibaew felfogták a karjaikkal.

Most már aztán Benyovszky nagyon megszánta a szerencsétlen embert.

— Ne erőtessük a dolgot tovább, monda társainak. Tartok tőle, hogy valósággal belehal, ha megissza a hánytatót. Az erős képzelődés is képes az embert megölni. Úgy is kiszenvedte már a halál kínjait. Legyen elég. Adjunk neki kegyelmet, de foglyúl maradjon őrizet alatt egész addig a napig, a míg innen el nem útazunk.

Benyovszky kegyelmezési indítványa nagy ellenzésre talált, erős viaskodásába kerűlt, a míg a többséget megtudta nyerni a számára s mikor már határozatba ment is, hogy Stéfánow kegyelmet kapjon, Chrustiew egyre dohogott: »megbánod ám te még ezt a názárénuskodást Sámuelovics! Rossz példát adsz vele a többieknek. A kamcsatkai nehéz klima másnak az öt érzékét is megtudja zavarni. Aztán nem a boldogtalan szerelmesek ám a legádázabbak, hanem a boldogok! Mi iszszuk meg azt a hánytatót, a mit te most Stefánownak elengedsz.«

Azonban Benyovszky nem engedte a boldogtalan vetélytársát tovább kínoztatni; a mint az ismét magához tért, odament hozzá, szelíden szólítá meg.

— Térj magadhoz. Nem kell meghalnod. Kegyelmet kaptál.

— De azt csak a vezérnek köszönheted, ordítának rá minden oldalról.

Stefánow hálásan vonta oda Bonyovszky kezét felcserepesedett ajkaihoz.

— Hallgasd meg a kegyelmezési ítéletedet, monda neki Benyovszky.

Azt felolvasták előtte.

— Elútazásunkig fogoly maradsz és őrizve lész. Belenyugszol-e?

Stefánow igent rebegett.

— Írd hát alá az ítéletedet.

Odaszorították a tollat a kezeibe, de már nem volt annyi ereje, hogy a nevét letudja írni; a toll kiesett a kezéből, önkívületben rogyott össze, de most már nem aléltság, hanem láz ütötte le a lábáról, a feje égett, homlokán, halántékain lüktettek a feldagadt erek. Benyovszky meghagyá, hogy vigyék őt Chrustiew lakására, s utána küldte Medert, hogy vegye orvosi ápolás alá. Meder erett vágott rajta. Stefánow ideglázba esett, annyira hatott rá a rémjelenet. S napokig hagymázban feküdt élet és halál között vívódva.

Csaknem reggelig eltartott ez az izgalommal teljes bíráskodás; az összeesküvők csak hajnal felé mehettek nyugalomra, a minélfogva Benyovszky el is aludta a korai órát, melyben a kormányzóhoz fel kellett volna mennie az ítéletről jelentést tenni. — Elmaradása nyugtalanítá Afanáziát, a hű lélek nem bírt honn maradni aggodalmaival, maga sietett ki a város végére Benyovszkyt felkeresni. Az álmából felébredő az ő szelíd

arczát látta maga előtt. Mindig ő volt előtte, a ki miatt úgy vádolta a lelke.

— Engem ott hagysz magamra a kétségbeesések között! feddé gyöngéd szemrehányással a leány.

— Nem érhet engem baj, mikor te imádkozol értem.

— És ez mind én miattam történt.

— Te általad lett elhárítva. Mindnyájunknak őrangyala vagy. Úgy takarod be ezt a koloniát, mint egy választott védszent.

— Hát a te esküdt ellenséged? (Nem bírta a nevét kimondani.)

— Fogva van és halálos beteg lett.

— Bár útban volna már valamerre! — Afanázia nem bánta volna, ha az a valami a másvilág volna is.

E közben bejött hozzájuk Chrustiew, s felhozatta a reggelit mindhármuk számára.

Inyenczségek kerültek az asztalra. Először is czibere-leves, nagy ritkaság már így tavasz felé, mikor az árpaliszt fogytán van a városban s a hajók még nem közlekedhetnek; azután meg tengeri papagály-tojás és friss zsázsa. Ezeket a tontinai tojón küldte Benyovszkynak.

Afanázia oda volt a bámulástól. Benyovszky aztán felvilágosítá, hogy a lopatkai előfok délnek fordúlt meredek szirtei között már ilyenkor a tengeri papagályok fészkeiken ülnek s első tojásaikat rakják, s a tövér levelű zsázsa a forró napsugártól buján hajt ki a sziklahasadékok közűl, s magasból kötélen leereszkedve szedik mind a kettőt.

— Óh be boldog vidék lehet az ott!

El kell hinnünk, hogy úgy van, miután egy orosz író azt jegyzi fel a Kamcsatkával szomszédos Alaska-szigetről, hogy a míg annak az északi előfokán még

az oroszlánfókák ordítoznak, a déli csúcsán már a »kolibrik« repkednek. (Még azzal sem lehet vádolni, hogy valami »nagyot« mondott.)

A finom reggeli után Benyovszky elkisérte a város határáig Afanáziát; ott búcsút vett tőle és visszatért a tanyára.

Ekkora előkerűlt Pánow a bujdoklásából.

Egészen elkábúlt az örömtől, mikor azzal a hírrel lepték meg, hogy Stefánow nem lett kivégezve, Benyovszky közbe vetette magát érte, megkegyelmezték. Odarohant Benyovszkyhoz, a nyakába borúlt és sírt. — Aztán ő is meggyónt neki. Elmondott neki titkokat, a mik őt érdekelték.

Ez az őrjöngő Stefánow valóban el akarta rabolni Afanáziát erővel. Összebeszélt két czimborájával, Izmailowval és Boscarewvel, hogy még hat bajtársukkal egyesűlten elszökjenek dereglyeháton a Kurili-szigetekre, s Afanáziát, mikor az egyszer Benyovszky látogatására jön, útközben elragadják. Izmailow és Boscarew értesíték Pánowot unokaöcscsének erről a tervezett merényletéről s ő tartotta azokat vissza annak a kivitelétől. Nem akarta ez ármányt a társaság tudomására hozni, mert akkor mind a három czinkost ki kellett volna végeztetni; pedig Izmailowra és Boscarewre nagy szükség lesz a hajón, ezek tapasztalt tengerészek.

Benyovszky áldotta magában a jó szellemét, hogy Stefánowot magával vivé a lopatkai körútra, az legkönnyebben végrehajthatá vala e merész tervét akkor, midőn Afanázia a visszatérő Benyovszky elé szánkázik Nichilowa felé. Azonban szeget ütött a fejébe az, hogy Izmailow is benne van az ármányban. Ez az ember a korlátnoknak közel vérségbeli rokona. Vajjon nem tudott-e ez meg valamit Stefánowtól, a

mit a nagybátyjának tovább adhatott? Csurin kapitányról talán? vagy Levantiew rejtélyes eltűnéséről? Abból nagy baj lehetne.

Odament Pánowval a betegen fekvő fogoly látogatására. Ott aztán igen érzékeny jelenet következett a nagybátya és a kegyelmet kapott unokaöcs között. Amaz keményen dorgálózott, ez gyónt, bűnbánt, vezekelt, vallott és esküdözött; áldotta Benyovszkyt s átkozta önmagát, szörnyű fogadásokat tett, ha még egyszer erejét és szabadságát visszakaphatja, hanem valami eszes választ nem lehetett belőle kivenni a felől, hogy mennyire avatta be Izmailowot az összeesküvők viselt dolgaiba?

Benyovszky véget vetett e jelenetnek, azt mondva a betegnek, hogy csak takarózzék be a bundájába és izzadjon, közben igya szorgalmasan az orvos által rendelt rhabarbarát. (Ez is kamcsatkai termény.)

Annyit már jól sejtett, hogy a mint a kamcsatkai napok kezdenek világosodni az idő haladtával, akként az ő tervei fölött is egyre jobban kezd derengeni, s ez nagy veszedelem! Ha egyszer csak kitör a napsugár az Avatsa-vulkán fölött.

Inkább az Avatsa törjön ki elébb!

HUSZONHATODIK FEJEZET.

CSURIN KAPITÁNY.

Csak alig szabadultak meg az összeesküvők ettől a nagy veszedelemtől, jött nyomban a nagyobb.

Másnap reggel egész feldúlt ábrázattal rohan be Kuzneczow Benyovszkyhoz.

— No de most már oda vagyunk falustól.

— Mi baj?

— Nézd azt a bolond Csurint! most meg az vesztette el az eszét. Nem akar többet a hajójára menni.

— Hát mit akar?

— Itt akar maradni Kamcsatkában. Azt mondja, beteg: nem állja ki tovább a tengeri szolgálatot.

— Tud valamit arról Csurin, hogy mi az ő hajóján akarunk elmenekülni Európába?

— Nem is sejti. Azt hiszi, hogy Ochoczkba fog visszatérni, s ott valamitől fázik.

— Itt pedig valamitől melegszik. Gyanítom én az ő baját. Küldd ide hozzám, szép szerével majd én kigyógyítom.

— Az ugyan remek kúra lesz tőled, mert ha ez a bolond lemond a kapitányságról, a hajóhadnagyra száll a parancsnokság, s az kutya-legény, az semmi jó indulattal sem viseltetik irántunk.

— Van oka rá. Idejövet ötven kancsukát simítottak rajta végig a mi kedvünkért. Csak te csald ide hozzám azt a Csurint. Nem tudod, miféle kedvese van Csurinnak itt Bolsereczkben?

— Hát te már azt is tudod? Van biz annak egy szép leány kedvese, a ki nagyon szereti a piperét és a jó konyhát. Szeverovszka Lizinkának híják, podoliai leány. Száműzték, mert egy igen magas állású hölgy féltékeny volt rá. Azóta Csurin kapitánynak a lángja. Azt hiszem, hogy ez az egyik betegsége Csurinnak: el van adósodva a kedvese miatt.

— Akkor már kezemben van a fogantyúja. Ő még most is azt hiszi, úgy-e bár, hogy te csak azért trafikálsz vele, hogy nagy csomag szőrme árúkat akarsz a hajójára csempészni, éjszaka, nyílt tengeren, a vámőrök kijátszásával? Én most mást fogok vele kezdeni. Ráveszem, hogy jöjjön velünk Lopatkára, hajóstúl, s hozza el oda a kedvesét is.

— Szeretném tudni, hogyan veszed rá?

— Majd megtudod.

Ebéd után csakugyan megérkezett Csurin kapitány Benyovszky lakására, a kivel már az Ochoczkból idejövetele alkalmával volt némi ismeretsége. — Az isme-

retség, keverve, kellemes is volt, meg kellemetlen is. Kellemes volt az, hogy Csurin kapitány Benyovszkyékat a bilincsekből kiszabadítá, s zsarnokukra, a hajóhadnagyra, ötven kancsukát veretett; de kellemetlen, hogy a nagy viharban az árboczról lezuhanó vitorlapózna a karját összetörte, s azontúl egészen a foglya kegyelmére volt utalva. Ezen az alapon némi bizalmasság fejlődhetett ki közöttük.

— Szép jónapot, főnök úr!

— Ah, ön az, kapitány úr? Minek köszönhetem ezt a szerencsét?

— A napokban indulok vissza Ochoczkba.

— Kedvező szelet kivánok!

— Nem akartam búcsúzás nélkül eltávozni. Ne küldjek önnek valamit Ochoczkból?

— De bizony jó lesz! Néhány száz pud khinai vetőmagnak való árpára lenne szükségem a lopatkai telepünk számára. Szabad önt felkérnem, hogy egy pár ezer piasztert vegyen át e czélra?

— Majd később, az elindulás előtt. Félek, hogy addig eltalálnám csapni. Tudja ön, hogy nálunk tengerészeknél könnyen gurúl a pénz!

— Kivált a hol a kormány olyan rosszúl fizeti őket, mint mi nálunk. Igazán csodálom, hogy az oroszoknál minden tengerész együttal nem dugárús is. Nem lehetne nekik rossz néven venni.

— Nem is veszik biz azt szigorúan. Hát — élni csak kell.

— Szabad önt felkérnem, hogy maradjon nálam egy csésze theára? Pompás karaván thea. Dugárú. A kormányzótól kaptam.

— Ah, ön szerencsés kópé! Ön egyebet is kapott a kormányzótól. A legszebb leányt, a ki csak Kamcsatkában felvirágzott.

— No, azt hiszem, hogy önt sem hagyták csillagvizsgálóvá lenni Bolsa városában.

— Hát már azt is tudod? — Bocsánat, hogy tegezésre szaladt a nyelvem.

— Hát csak folytassuk úgy, hisz úgyis »frère et cochon« voltunk már a hajón egyszer.

E közben a theát felszolgáltató inas kiment a szobából. Akkor aztán Benyovszky más hangon kezdett el beszélni a látogatójával.

— Hallod-e pajtás: én más egyebet is tudok felőled. Előre bocsátom, hogy jó czimbora vagyok. Ha én egy jó pajtásomat bajban találom, segélyére sietek. Te a múlt esztendőben részt vettél abban a felfedezési útban, a melyre a Szent-Péter és Pál- és a Szent-Katalin-hajók voltak a kormány által kiküldve. Ennek az expedicziónak nem lett semmi eredménye.

— Nem ám, mert a két vezérkapitány, Levasew és Kreniczin ostobák voltak, mint a lúd.

— Mások más okát adják. A legénység fellázadt a tisztjei ellen, nem akart odább haladni, ezért kellett visszafordúlniok. (Csurin kapitány e szóra mind visszaprüszkölte a félig lenyelt kortyot a theából.) — Nagyon forró volt talán? Tölts bele egy kis rakit, majd langyossá teszi.

— Erről jobb nem beszélni.

— Tudom, hogy te nem szeretsz róla beszélni. De vannak, a kik fejükbe vették arról is beszélni, hogy a lázadást te szítottad.

— Ki meri azt állítani?

— Levasew kapitány, a ki egyenesen téged vádol azzal, hogy a mint a hajótok a Bolsa kikötőjében horgonyt vetett, Kreniczin kapitány azonnal sietett fel Bolsereczkbe, hogy a kormányzónál jelentést tegyen. Az evezősök útközben felfordították a bajdarát s Kre-

niczin belefulladt a vízbe. Levasew azzal vádol téged, hogy egyenesen a te ösztönzésedre ölték a vízbe a matrózok a kapitányukat.

— Mivel tudja ezt bebizonyítani? kérdé Csurin kapitány, fakóra változott arczczal; a szakálla úgy reszketett, hogy mind elárulta az ijedt voltát. A hajóslegénység bizonyosan nem tanúskodik saját maga ellen. Kreniczin nem él. A hajóhadnagy bizonyítása érvénytelen, mert már egyszer hamis esküvés miatt volt elítélve.

— Azt csak én tudom, hogy minő veszedelem függ a fejed fölött. A kormányzó, mikor Kamcsatka leírásával megbízott, kezembe adta az összes útazási naplókat, melyeket mindenféle hajóskapitányok összeírťak; ezek között megtaláltam a te vízbefulladt Kreniczin kapitányodnak a naplóját is. Az itteni hivatalnokokra nézve a tengerészeti napló olyan, mint a khinai írás, nem értenek semmit belőle ezek a szárazföldi marmoták; de ha egyszer ez a napló fel lesz küldve az ochoczki tengerészeti kollégiumhoz, azok a vidrák rögtön kiolvassák belőle azt, a mit én megértettem a feljegyzett adatokból, hogy t. i. a ti hajótok már megközelítette az amerikai szárazföldet, a hova küldve volt, alig választotta el már egy szélességi fok, s kedvező szele is volt, előtte szabad tenger. Ekkor kényszerűlt visszafordúlni. Éppen úgy, mint Behring admirál, a kit a legénysége kényszerített az elért czélnál rögtön visszatérni. A napló említést tesz arról s a te neved többször előfordúl benne, csupán a tengerészek által ismert jegyektől kisérve. Egy fontos expedicziό meghiúsítása, — hajón támasztott zendülés, — s elöljáró tiszt meggyilkoltatása, — a vádak, a melyekkel Ochoczkban szembe kell szállnod.

Csurin kapitánynak még a fogai is vaczogni kezdtek. A torka úgy összeszorúlt, hogy a thea szürcsölve sem ment le rajta, s a szó csak suttogva jött ki belőle.

— Nem is fogok hát Ochoczkba menni.

— Hát mi tévő lészsz?

— Azt mondom, hogy kehes vagyok, nem bírom el a tengerész-sanyart, s itt maradok Kamcsatkában.

— Óh barátom, ezzel csak bitóhalasztást nyersz. Két hónap múlva az ochoczki admiralitás ide fogja küldeni a kormányzósághoz a parancsot, hogy fogasson el, s küldjön vasraverve Ochoczkba.

E szóra csüggedten ejté le a karjait az ölébe a kapitány, mint a ki verve érzi magát, s alig hallhatón suttogott.

— Való igaz! — Mit tehetek? Szegény nyomorúlt. — Elszökjem az aleuti szigetekre talán? — Ott végezzem az életemet, mint fókavadász? — Nem vihetnél el magaddal a lopatkai telepedre? — Talán akadna ott valami hivatal a számomra! — Majd ismét erőtetni akarta a bátorságot, s helyéből felugorva, s nyugtalanúl lépkedve előre-hátra a szobában, az övébe dugott pisztolyok agyát babrálta. — Utoljára is lánczraveretni nem hagyom magam, a míg egy töltött pisztoly van a markomban. Egy golyó s vége van mindennek. — Oh csak az a szegény leány ne volna a szívemhez nőve! Ki védi meg őt, ha én elveszek?

És erre megeredtek a könyjei, eltakarta az arczát szégyenében, s utoljára odaborúlt Benyovszky nyakába.

— Szabadíts meg! Tanácsolj, mit tegyek! egyetlen barátom! Senkim sincs kívüled e világon.

— Szedd össze magad! Ne essél kétségbe. Törni fogom rajta a fejemet, hogy mi módon szabadíthassalak meg. Elébb jól ki kell főznöm a dolgot. No, idd ki hát a theádat. Aztán viseld magadat nyugodtan.

Senkinek a félelmedet el ne áruld, a bajodról ne beszélj. Még itt Kamcsatkában nem beszélnek rólad. Holnap délután jöjj el megint hozzám, addig kifőztem a tervet. A hajódat pedig semmi esetre el ne hagyd.

Csurin kapitány nagy hálálkodások közt vett búcsút Benyovszkytól.

Benyovszky még egyszer visszaszólította.

— Hogy lássad, mennyire érdeklődöm a sorsod iránt, szívesen kérlek, fogadd el tőlem baráti ajándékképen ezt az erszényt. Ötszáz rubel van benne. Ezt vedd el a szép Szeverovszka Lizinka kisasszony számára kelengyéűl.

— Oh kérlek. Nem lennék képes ezt visszaszolgálni.

— No, ha komolyan rám bíztad a sorsodat, akkor vedd el; különben azt hiszem, hogy csak szófia beszéd volt az egész.

Csurin kapitány magára hagyta erőtetni a pénzt, — »nagy nehezen egy szóra« — a hogy mondják s esküdözött, hogy mindenben szolgálatjára lesz nagylelkű barátjának.

A másnapi megjelenésekor már kész tervvel fogadta Benyovszky a kapitányt.

— Kedves barátom, a dolgod egészen rendben van. Beszéltem a kormányzóval. Azon kezdtem, hogy én nekem a lopatkai telepemen okvetlenűl szükségem volna egy katonai parancsnokra is, a ki századosi minőségben a fegyveres erőt rendben tartsa. Helyeselte a kivánságomat, ő maga is gondolt erre; csakhogy most nem áll a rendelkezésére olyan rendes katonatiszt, a kit odaküldhessen; kell-e kozák? Azt mondtam neki, hogy abból nem kérek, inkább keresek majd egyet azon hajóskapitányok közűl, a kik egy vagy más okból hajó nélkül maradtak. Erre teljesen

felhatalmazott. Zsebemben van a századosi kinevezés, csak a nevet kell benne kitölteni.

— Nagyon jó lesz! Az enyémet írod bele. De akkor a hajómtól mégis meg kell válnom.

— Ellenkezőleg. Meg kell tartanod a kapitányságot. A mely szerződést Kuzneczowval kötöttél, az maradjon érvényben. Te a gályáddal, a mint a jegen keresztűl vádoltathatod, megindulsz Kuzneczow társaságában. Mikor Lopatka magaslatán fogsz járni, a hajófenék lyukat kap, (erről majd Kuzneczow gondoskodik) s e miatt kénytelen leszesz horgonyt vetni, s partra szállni, a míg a hajót kitatarozzák. Többet aztán nem térsz rá vissza. Én ott várlak a parton s elviszlek magammal Lopatkába. Ott be leszesz iktatva katonai parancsnoknak. Az öcséd, Csurin Iván, a ki hűséges pajtásom volt, itt halt meg a mi telepünkön. Mikor a Casarinow-féle mérgezési eset volt, ő lett az áldozat. Azt sem tudja senki, hol temettük volt el? Annak a nevét fogod felvenni. S aztán kereshetnek széles e világon. A fizetésedet kapod a lopatkai telep jövedelméből; elhozod magaddal a szép Szeverovszka Lizinkát, a kinek kelengyéűl adok én az odaérkezésünk napján — két ezer rubelt. — S aztán éltek ott boldogúl, mint Ádám és Éva a paradicsomban. — Nos, hogy tetszik ez a terv?

Csurin kapitány el volt ragadtatva általa. Nemcsak hogy megesküdött rá, hogy szentűl követni fogja Benyovszky parancsát apróra, de még írásban is kötelezte rá magát.

— Most tehát csak légy rajta, hogy a hajódat felszereld. A kedvesedet is vitorlázd fel, hogy a mint az idő kedvez, indúlhass. Arról, a mit tőlem hallottál, senkinek egy szót se beszélj; még a szép Lizinkának sem, mert ha idő előtt kisűl valami, a nyakadat szeged.

Csurin esküdött, hogy hallgatni fog, mint a nyúl. Eltávozta után magához hivatta Benyovszky Kuzneczowot.

— A hajóval rendben vagyunk. Csurin marad, s rendelkezésedre áll. Hanem már most eredj utána, s el ne bocsásd a kezed közűl, s ne engedd őt senkivel szóba állni, a míg én nem tudatom veled, hogy itt az idő a cselekvésre.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

A NEHÉZ NAPOK.

A munka be lett volna fejezve. A hajó fel volt szerelve; élelmi szerek, pálinka, ivóvíz tonnákban, besózott hal, liszt, lőpor és ólom kellő mennyiségben együtt, az összeesküvők csapatja összehíva; csak az időjárás volt az akadály. Márczius végén, ápril elején még a kamcsatkai kikötőkből nem lehet a hajóknak kiszabadulni. A jég olyan vastag a Bolsa-folyamban, hogy azt a hajósok nem bírják keresztűl fűrészelni.

S a' várakozás napjai a legnehezebb napok.

Folyton védekezni kell az árulás ellen, s őrizkedni a felfedeztetéstől. S ez a kettő nem egy dolog. Az

árulást rosszakaró ellenség követi el, a felfedést könynyelmű jó barát.

Ennek az ötvenhat összeesküvőnek mind van valami szívmegbetegítője itt a városban. A kozák leányok és menyecskék szépek és jószívűek. Lehetetlenséggel határos, hogy ezek a menekülni készülő férfiak egy utolsó búcsúvételre meg ne látogassák a kedveseiket. A búcsúzásnak lehet ugyan az az ürügye is, hogy a lopatkai telepre indult a társaság; de az nincs a világ végén. Oda éppen magával viheti a szíve választottját minden ember, szüksége van rá a gazdaság vezetésénél. A naplója elején említé Benyovszky, hogy a száműzöttek telepén harmincz asszonyt talált, később is többször előhozza, hogy asszonyok vendégelték meg őket a házaikban. Lehetetlen az, hogy harmincz asszony észre ne vegye, hogy az ő férfiaik elakarják őket hagyni örök időkre.

Folyvást tűntetni kellett az ittmaradás szándéka mellett.

Egy nap számos küldöttséget menesztettek fel a kormányzóhoz, felkérve őt, hogy engedje meg a lopatkai földmíves telepet az ő nevéről »Nilowáganak« elkereszteltetni. Másnap meg a városi tanácsot kérték fel, hogy az új telepen születendő gyermekekre is terjeszsze ki a szabad polgárjogot.

Ez mind ment egy ideig, de a tapasztaltabb vezetők átlátták, hogy hosszú ideig mégis lehetetlen így port hinteni az elől járóság szemébe.

— Mi történik akkor, ha a kormányzóság elébb megtudja a szökési tervünket, mint Csurin hajója a kikötőből kiszabadulhat? kérdezé Pánow Benyovszkytól.

— Gondoltam erre. Akkor fegyver ellen csak a fegyver segít. Ugy hiszem, hogy mi mindnyájan leszámoltunk az élettel. Mindegyikünk a szájában

hordja a harangozópénzt. Én úgy intézkedtem, hogy azonnal megtudjak mindent, a mi a kormányzóság köreiben történik. A legelső erőszakos rendszabály fel fogja idézni a mi gyors cselekvésünket. Nekünk egy éjjeli rohammal el kell foglalnunk a várat. A várőrséget könnyen leverhetjük. Ha a vár birtokában vagyunk, annak az ágyúival uraljuk az egész várost s visszaverhetjük a kozákok támadását.

— De hát a hajónk? Az ott van a jég közé fagyva.

— Arra is gondoltam. Az egész kikötőt uralják a világító-torony sánczai. Azok el vannak látva négy ágyúval. Nekünk a legelső csatazajra meg kell szállnunk egy csapattal e sánczokat. Jelenleg nem őrzi azokat más, mint egy kozák pikét. Az ágyúkhoz van golyó elég, de lőpor nincs. Azt be kell szereznünk, a gorombájából. Vegyetek a raktárból. Mondjátok, hogy sziklarepesztésre kell a Kurile-tó melletti kikötő építésnél. Kuzneczow állandóúl a hajón legyen s tartson egy hű itelment a milutkai telepen, a ki által izeneteket válthassunk. Ti az alatt folytassátok a tengeri útra szükséges élelmi szerek bevásárlását. A szövetségesek állandóúl a házaikban maradjanak. Senki egyedül magában a városba be ne menjen, ki-ki ellenőrizze a társát, kivált, ha leányfélét látogat meg. Minden veszekedést kerülni kell a kozákokkal, s olyan ivóhelyekre be nem látogatni, a hol azok mulatnak.

— A férfiaktól nem félek, hanem az asszonyoktól — azoktól nagyon félek, mondá aggódva Chrustiew.

— Az asszonyok titoktartóbbak, mint a férfiak, bíztatá őt meg Benyovszky s annak a bizonyságára, hogy nem fél az asszonyoktól sem, felment estére a kormányzóékhoz; igen jól fogadták, éjfélig ott mulatott náluk.

Éjfél után aztán hazatért a tanyára s a tudós Mederrel három petárdát készített reggelig arra a czélra, hogy azokkal a vár kapuját felrobbantsa. Soha vőlegény hasonló előkészületeket nem tett a menyegzőjére.

A márcziusi napok így leteltek végig: nappal a tanácsbelieknél udvarlással, a szép Afanáziánál szerelmes suttogással, éjjel a kartácsok készítésével, pokolgépek összeállításával.

Beköszöntött az április. Holdújság volt, időváltozás. Erős déli széllel megjött az olvadás, a hévmérő egyszerre a fagyponton felűl emelkedett, s a jég elkezdett porhanyulni. Az égen nem láttak se napot, se holdat, a sűrű lomha köd egyformává tett napot és éjszakát. Éjjel-nappal lámpással járt minden ember, s az őrsön álló katonák minden tíz perczben kiabálták a jelszót, hogy a czirkálók el ne tévedjenek. Ilyenkor az útazás, látogatás is szünetel, a hó beroskad a szánkó alatt s hét kutya se tudja azt kihúzni.

Benyovszky is otthon maradt egész nap. Annál meglepőbb volt ránézve, mikor Afanázia dajkáját meglátta, a ki levelet hozott a számára a kisasszonyától, melyben az látogatását adja tudtúl délutánra, hozzátéve, hogy igen komoly közlendői vannak.

Mosolygott is rajta egy kicsit, ismerte már jól a szerelmes leány komoly közleményeit.

Mikor azonban a délesti órákban megérkezett hozzá a menyasszonya, Benyovszky egészen megrettent attól az átváltozástól, a mely annak az arczán látható volt. A játszi, mindig vidám hajadoni arcz most egy szenvedő vértanú képét mutatta, az életpiros szín eltűnt róla; halavány volt, mint egy halálos beteg.

— Kedvesem! Az Istenért! Mi lelt? kérdezé, keze után nyúlva a leánynak.

A leány mozdulatlanúl állt előtte és nem szólt, leeresztett kezeit összekulcsolva, de midőn kedvesének a keze érinté az övét, egyszerre kitört a kebléből az elfojtott fájdalom, odaveté magát a karjaiba s hevesen zokogva rebegé:

— El vagyok veszve! Én szerencsétlen!

Benyovszky odavezeté őt a kerevethez, s odatérdelve eléje, könyörgött neki, hogy mondja el, mi bántja? Miért sír? Mi fáj a szívének?

Idő kellett hozzá, míg a leány a nagy zokogástól annyira magához tudott térni, hogy szavakat találjon az ilyen kérdésre.

— Mi fáj? Az, hogy te engem el akarsz hagyni!

— Én? Téged elhagyni? Álmodtad talán?

— Nem álmodtam, bizonyosan tudom. Kérlek, ne térdelj előttem, az nem illik hozzád. Lásd, én is erős vagyok már, nem sírok többet. Beszéljünk csendesen. — Zárd be az ajtót, hogy senki meg ne lepjen.

Mikor Benyovszky visszatért, Afanázia azt mondá neki, hogy üljön le melléje, de átöleltetni nem engedte magát.

— Ez elmúlt! suttogá. Rövid boldogság volt, felejtsük el. — Te elakarod hagyni Kamcsatkát a Szent-Péter és Pál-hajóval, társaiddal együtt, s nem mégy a lopatkai telepre, hanem vissza Európába.

Benyovszkynak a szívverése is elállt egy pillanatra, ez a mondás megzsibbasztá minden érzékét.

— El vagyok árulva! rebegé visszatarthatlan ijedelemmel.

— Csak én előttem, légy nyugodt. Senki sem fogja útadat állni. Hallgasd meg, hogy történt ez velem. Van egy kedves cselédem, láthattad többször nálam, a kis Nadejda. Tegnap reggel odajön hozzám, s azt súgja nekem bizalmasan, hogy ő neki van egy

kedvese, a ki őt most férjhez kéri, hát búcsúzni jött hozzám, hogy megválik tőlem. Én nagyon szerettem a leányt, mert igen hű cselédem volt. Kérdeztem, hogy ki a vőlegénye? Azt mondta, hogy Kudrin Iván.

E névnél, mintha villanyütés érte volna Benyovszkyt. Ez a Kudrin volt általa kiküldve az áruló Levantiew kivégzésére. Felállt Afanázia mellől izgatottan.

Afanázia pedig folytatá csendesen:

— Én azt mondtam a leánynak, hogy ezért nem szükség tőlem olyan keservesen búcsúznia; hiszen Kudrin Iván Sámuelovics Ágostnak a bajtársa, a kivel együtt fog letelepedni a Kurile-tó melletti szép birtokon, én is odamegyek majd az én urammal, s akkor ismét csak együtt leszünk. Erre a leány megvallotta nekem, a mit Kudrin Ivántól hallott, hogy Sámuelovics Agost és társai nem szándékoznak Lopatkán letelepülni, hanem egy gályával elszökni Európába, s őt is odaakarja vinni magával.

Benyovszky olyannak érezte magát, mint egy tetten kapott tolvaj.

— Nem hittem a leány szavainak. Lehetetlenség az! Hiszen ha azt mondanák, hogy az apám el akar adni, hogy az anyám meg akar mérgezni, azt sem hihetném el; hát még azt, hogy a kit jobban szerettem, mint apámat, anyámat, ily nyomorúltá tegyen, nyomorúltabbá, mint a kit eladtak, a kit megétettek, hogyan hihetném el? — Hídd ide nekem azt a Kudrint, mondám Nadejdának. Aztán beszélj vele. Én majd kihallgatom a tanakodástokat.

Benyovszky a földet érzé a lábai alatt emelkedni. Ily válságos óra még nem volt az életében. Egész veszedelmes összeesküvési terve két szerelmes leánynak a kénye-kezére juttatva.

— Kudrin eljött tegnap délután hozzánk, folytatá Afanázia erőtetett nyugalommal. Én egy ablakfüggöny mögé voltam elrejtőzve. Nadejda kikérdezte a vőlegényét. Az elmondott neki mindent. A mint a jég felolvad, a Szent-Péter-Pál-hajó kivádol a kikötőből, mikor a lopatkai fokhoz ér, az összeesküvők hatalmukba kerítik, s aztán Sámuelovics Ágost vezénylete alatt elvitorláznak vele Khina felé, s onnan Európába. Minden jól el van készítve előre. A lopatkai földmíves-telep csak palást, a mi a tervet betakarja.

Benyovszky csak állt ott, mint egy szobor, és nem tudott egy szót kiejteni.

Afanázia folytatá:

— Én mindent hallottam az utolsó szóig. Mivé lettem? Megcsalva, meggyalázva, eltaszítva! Rosszabb annál a szegény szolgaleánynál, mert azt a szeretője magával akarja vinni; de én velem csak játékot űzött az én vőlegényem. Egy rossz szót sem mondok önnek érte. Titkát megőrzöm, mint egy halott. Az leszek nemsokára igazán. Mert ezt a gyalázatot, ezt a csalódást én túlélni nem fogom. Vannak még leányok, a kik, ha akarnak, meg tudnak halni. — Csak azért jöttem önhöz, hogy figyelmeztessem rá, őrizze meg jobban a titkait, s aztán, hogy egy utolsó Istenhozzádot mondjak önnek.

Hanem ennél a szónál úgy megrohanta a fájdalom a szegény leányka szívét, hogy eszméletlenűl rogyott Benyovszky karjai közé.

Hosszú idő telt bele, a míg a boldogtalan leány ájulásából ismét eszméletéhez tért. Midőn ismét felnyitá a szemeit, Benyovszky gyöngéd szeretetteljes tekintetével találkoztak azok. Csak nagy nehezen találtak vissza gondolatai az elszakadt eszmefonálhoz.

— Hát mi legyen belőlem? Van-e még okom tovább élni, vagy nincs?

Benyovszky odaborúlt a kedves teremtés térdeire.

— Hallgass meg s aztán ítélj fölöttem.

A leányka e szóra azzal a szeretetteljes gyöngéd tekintettel válaszolt, mely világosan megmondá, menynyire szeretné kedvesét fölmenteni.

A mit Benyovszky ezután Afanáziának mondott, azt ő maga szóról-szóra följegyzé emlékiratában, azzal a körülményességgel, a melyben különben olyan fukar szokott lenni. Szükségtelen volna még e szavakhoz valamit hozzákölteni.

»*Emlékezni fog ön, drágám, miket beszéltem én el önnek születésemről, s arról a rangról, melyet Európában elfoglaltam. Én legalább jól emlékezem azokra a könnyekre, a miket ön akkor hullatott. Az a balsors, hogy Kamcsatkába számüzettem, rég végit érte volna már önkénytes halálommal, s megszabadított volna a zsarnokságtól, ha önt meg nem ismertem volna, ha az ön szerelme az élethez nem kötött volna. — Én önért éltem, s ha ön a szívemben olvashatna, bizonyos volnék önnek a szánalmáról és bocsát natáról; mert az ön bírhatása éppen olyan szüksége let- az életemnek, mint maga a szabadság. Ez nem az a szabadság, melyet az ön kegyes atyja nekem adott, nem: ez magában foglalja rangomnak és birtokaimnak visszaszerzését. — Én azért kivántam önt bírni, hogy jó szerencsém részesévé tegyem. Kamcsatkában ez a vágy be nem tölthető. Miféle rangot oszthat meg egy számüzött a kedvesével? Az ön jó atyjának a kegye nagyon rövid ideig tarthat. Jöhet a helyébe más kormányzó, a ki egy szavával visszavonja az ő rendeleteit s engem visszataszíthat a szenvedés és gyalázat állapotába, a melyből rövid időre ki lettem ragadva. — Gondolja ön meg, kedvesem, minő fájdalom, minő kétségbeesés marczangolná szét az én keb-*

lemet, ha önt is e szégyen és szenvedés részeseül kellene látnom. — Mert azt tudja ön, hogy minden orosz becstelennek tartja a számüzötteket. — Nézzen ön a szemembe, Afanáziám, szerelmem! Kinek boldogsága végtelenül drágább nekem a saját magaménál! Ön engem kényszerített szándékaim kivallására; az ég tanúm, hogy őszinte szív és szeretet vezeték azokat. Halogattam ön előtt e felfedezést, de ne kétkedjék benne, hogy ezt tenni őszinte akaratom volt.«

Ezek saját feljegyezte szavai.

A kik tudjuk, hogy nem regényt, hanem igaz történetet olvasunk, bízvást ítéletet mondhatunk e szavak fölött.

Nem volt ezekben igaz szerelem Afanázia iránt.

A megelőző sorokban maga Benyovszky elmondja, hogy a míg Afanázia hosszas aléltsága tartott, ő egy »tervet« főzött ki magában. Egy tervet a nagy veszély elhárítására. A czél örökké az volt: a megszabadulás. E czélért fel kellett áldozni még egy olyan nemes szívet is, mint ezé a ritka hűségű leánykáé volt. A mellett érezte Benyovszky a szánalomnak a kötelességét is. Ha az ő szabadulási terve sikerűl, akár él, akár halva marad Nilow úr, Afanáziának itt ezen világrészben nincsen maradása többé. Neki ezt a kedves ártatlan teremtést okvetlenűl magával kell vinnie. Ha nejévé nem teheti is, teheti leányává, húgává, itten nem hagyhatja. Azoknak, a kik őt otthon szeretik, Afanáziát is kell szeretniök, mert szabadságát neki köszönheti, az ő családjának a tagja fog ő lenni akkor is, otthon is.

Más kijárás ebből a veszélyes tömkelegből nem volt.

Mikor aztán mindent elmondott a leánynak, akkor ez azt kérdezé tőle:

— De hát miért titkoltad el mindezt én előlem? Hát nem tudtad, hogy én téged a világ végéig is kész vagyok követni?

Hogyan világosítá fel további czéljairól Afanáziát, hogy közlé vele aggodalmait? az csak néhány szóval van följegyezve.

Egy egész mennyország tárúlt föl előtte, tele angyalokkal, kiknek nevei: »szerelem, — önfeláldozás, — bocsánat, — bíztatás, — reménység, — vigasztalás, — hűség;« — s szabad volt magát ez angyalok khórusában elrejtenie.

Bizony megvirradt, mire Afanáziának eszébe jutott a kiengesztelés nagy ünnepének végét szakítani.

— Anyám tudja, hogy idejöttem, tudja, hogy sokat sírtam, azt is tudja, hogy az te miattad történt; — de az okát nem tudta meg tőlem. Ma jöjj oda, és gondolj ki valamit, hogy miért sírtam én miattad olyan sokat? Ha te nem tanítasz meg rá, én magamtól hazudni nem tudok.

Benyovszky megigérte neki, hogy együtt fog vele felmenni a várba.

Künn a ház előtt találta Benyovszky Chrustiewet és Kudrin Ivánt.

Chrustiew, a mint Afanáziát Benyovszky karján kilépni látta a házból, odament eléjük, s elébb térdig lehajtott fővel és kézcsókkal üdvözölte Afanáziát, aztán átölelte Benyovszkyt, tréfásan dörmögve a fülébe:

— Gratulálok neked a boldogúl eltöltött éjszakához.

Benyovszky elég fenhangon válaszolt neki.

— Bizony gratulálhatsz édes mindnyájunknak. El van árulva az egész összeesküvésünk. Afanázia mindent megtudott.

Erre a szóra Chrustiew, a ki erős, edzett férfi volt, egyszerre elkezdett reszketni, hogy még a térdei is összeverődtek.

— Ki volt az áruló? hörgé egyszerre berekedve.

— Ez a jó pajtás itt a hátad mögött, mutatott Kudrinra Benyovszky.

Erre meg aztán a düh futotta el Chrustiewet; torkon ragadta Kudrin Ivánt s levágta a földre. — Nem kellett azt taszítani, esett az magától is, oda Benyovszky lábaihoz, átkarolva a térdeit s irgalomért könyörögve.

Chrustiew kirántotta a kését s neki ment Kudrinnak, hogy agyonszúrja. — Benyovszky felfogta a karját.

— Ne bántsd őt, bajtárs. Hisz akkor másodiknak engemet ölhetsz meg, én is elmondtam az én arámnak mindent, s ha szigorúan veszed, a saját torkodat is elvághatod, mert fogadni mernék, hogy te is elmondtad a te asszonyodnak, hogy mi tervünk van a jövőre, s még legalább tizen mások tették ugyanezt, a kiknek a szívük szakad, mikor innen meg kell válni.

Chrustiew csak morgott, de nem mert tiltakozni.

— Még most csak azoknak van elárulva a titkunk, a kik szeretnek bennünket, mondá Benyovszky; s azok meg fogják azt őrizni jól. Kelj fel a lábaimtól Kudrin Iván. Nagyot vétettél, de én még nagyobbat. Jegykendő helyett a szemfödeleinket adtuk oda a menyasszonyainknak. Rajtuk áll, hogy azt az arczunkra terítsék. De ha tégedet is úgy szeret a te kedvesed, mint engemet az enyém, akkor akár az anyánkringatta bölcsőben, úgy alhatunk. Hanem többet a szeretőddel ne beszélj. Afanázia majd tudtára adja, hogy a szabadulás napján őt is elvisszük magunkkal. És aztán a te asszonyodat is Chrustiew. Jó lesz-e így?

Ettől a szavától aztán egyszerre mind boldogok lettek, a kik egy percz előtt kétségbe voltak esve. Olyan volt közöttük, mint az indus varázsló, a ki a csörgő-kigyóval, meg a pápaszemes kigyóval játszik. Azoknak a mérge is gyilkos, de százszorta öldöklőbb egy asszonyé, a ki szerelmében őrjöng.

A mint a szánokat befogták, Benyovszky hazakisérte Afanáziát a várba. A jószívű anya, Nilowné asszony, már kész reggelire várta őket. Olyan gondos volt, hogy addig, a míg a falatozásnak vége lett, nem zavarta meg azt kérdezősködéseivel; csak azután, hogy a theás ibrik kiürült, vette elő Benyovszkyt.

— Édes fiam, Sámuelovics Ágost, mit csinált ön a leányommal? Máskor mindig olyan jó kedvű szokott lenni, tegnap óta folyvást sír.

Erre Afanázia kifutott a szobából a benyilóba. Rosszúl esett a lelkének azt hallgatni, hogy Benyovszky hazudik. Az ő oltárképe, a kinek minden szavában úgy hitt, mint az imádságban! Nincs annál nagyobb kín, mint azt hallgatni, hogy a kit imádunk, — hazudik.

Benyovszky eleinte csak ötölt-hatolt, hogy így meg amúgy, egy kis koczódás volt kettőjük között. (»Korán kezdik!«) Afanázia megfogadtatta vele, hogy nem mondja el senkinek a szerelmes összezördülésnek az okát.

— De nekem azt meg kell tudnom. Az nem lehet tréfa, a miért egy leány menyasszonyfővel telesírja könnyekkel a vánkosát. Jöjj ide Fáni; engedd meg Sámuelovics Ágostnak, hogy fedezze fel előttem a te kétségbeesésednek az okát.

Afanázia engedelmesen mondá, hogy ő egészen a vőlegényére bízza, hogy mit mondjon el. Maga is hallani akarja, hogy igazat mond-e?

Már ezt a »kis« hazudságot úgy tanulta.

— No hát elmondom, szólt Benyovszky könnyű kedélylyel, közben nevetett is egy kicsit. (Afanázia erős szívdobogással leste, vajjon elhihető mesét fog-e kitalálni? nem kapják-e rajta a hazudságon?) Hát valami jóakaróm (van nekem ilyen sok) besúgta Afanáziának, hogy én nem vagyok görög hitű, s ennélfogva az Oroszországban dívó törvények szerint, ő vele nem lehet megesküdnöm. (Afanázia könnyebben lélekzett fel, ez nemis volt egészen hazugság.)

— Az a besúgó bizonyosan Stefánow volt! vágott közbe Nilowné asszony.

— Valószínű. Ő ugyan fogságban van, de czimboráival levelezhet. Afanázia e felfedezésen megijedt s hozzám jött azzal a kéréssel, hogy ha csakugyan igaz az, hogy pápista vagyok, csak nagy frissen térjek ki a hitemből s lépjek át az orthodox vallásra. S ezt csak olyan könnyű szerrel kivánta tőlem, mintha arról volna szó, hogy ne húzzak fel a lábamra ezentúl tengeri kutyabőr-csizmát, hanem bagariát.

Ez még Afanáziát is megnevetteté.

— Hát én erre mit mondhattam volna egyebet, mint azt, hogy: »édes angyalom, nekem minden vallás jó, s szerintem minden ember, a ki Istenfélő és jólcselekvő, a maga hite szerint idvezülhet, még ha (uram bocsá!) lutheránus is. De már én azt a római katholikus vallást, a melyben születtem, neveltettem, meg nem tagadom; mert nekem a hitemet cserélni nem szokásom. Én is bizonyára idvezülni fogok, még ezen a földön is, miután olyan mennyországgal rokon védszentem van, mint az én Afanáziám.

E szónál magához akarta vonni a leánykát, de az jól játszotta a durczást s elrántotta tőle a kezét.

— Hát csak nem hagyta enyelegve elütni a vallási kérdést, — komolyan exorczizálni kezdett, hogy

miért tagadok meg tőle olyan csekély áldozatot, a mi nekem semmibe sem kerűl? Ekkor aztán én is a sarkamra álltam, hogy dehogy nem kerűl! én bizony a százhatvannapi bőjtöt, a mire az orosz igazhitű kötelezve van, el nem vállalom, s különösen a negyvennapi olajos babot be nem veszi a természetem. — Erre ő aztán ákácziózuskodni kezdett, hogy ha ki nem térek, akkor az egybekelésünkből nem lesz semmi. — Erre én is hirtelen szóval azt találtam felelni, hogy »hát akkor drága kincsem, szépen meghalhatunk, a nélkül, hogy egymásnak szemére vethetnénk valamit.« Erre ő aztán egyszerre hozzáfogott az egereket megitatni, olyan sírást követett el, hogy a martyroknak a szíve is megesett volna rajta. Ma egy kissé mégis kiengesztelődött, s nem fenyeget olyan nagyon a pokollal.

Afanázia jól tudta játszani az engesztelékeny duzzogót.

— Hát az én könnyeim csak egeret itatni valók?

Hanem Nilowné asszonyság egészen komolyan vette az esetet, s üdvös leczkét tartott a leányának.

— De minek ártod te magad vallásos ügyekbe? Mit értesz te ahoz? Nem bízták azt együgyű fehérszemélyekre. Én úgy tudom, hogy az ország törvényei szerint csak az igazhitű férfinak nem szabad eretnek leányt, áttérés nélkül, feleségűl venni; de a leány ahoz mehet, a ki veszi. Aztán kérdi is az archimandrita, mikor összeesket benneteket, hogy mi vallása van Sámuelovics Ágostnak? Lefizeti a markába a tizenkét imperiált, s úgy megáldja érte, mintha legjobb híve volna. Nekem e miatt többet ne sírj. Verd ki a bolondságot a fejedből. Lehet az ember boldog a mellett, hogy a férje más valláson van. Lám, én is titokban mindig az edinburgi imádságos könyvemből

imádkozom. E miatt az uraddal össze ne veszszél, mert ha ezen belekötsz, s aztán jól megver, én hozzám hiába szaladsz, én pártodat nem fogom.

Benyovszky égre-földre esküdött, hogy ő ugyan soha a keze szélével sem fogja meglegyinteni a szerelmesét.

— No no! Nilow úr is éppen így esküdözött nekem, mikor jegyben járt velem.

— Remélem, hogy meg is tartotta.

— Nem mindennap. No most itt hagyom magát Afanáziával. Aztán a mennyországról, meg a pokolról ne beszéljenek. — Hanem, ha majd hazakerűl, tanácsolom, hogy annak a gonosz besugdosó Stefánownak valami jó flastromot rakjon a hátára.

Benyovszky aztán egyedül maradt Afanáziával s nem beszéltek se pokolról, se mennyországról, csak arról a szép világról, a melyben élni fognak majdan, ha sikerűl a kiszabadulási tervük.

Hazatérett aztán csakugyan felkereste Benyovszky Stefánowot. A szerencsétlen ember a hagymáz válságos pontján volt. Benyovszky segített Medernek spanyollégy-flastromot készíteni, azt rakták a hátára.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

„A SZERELEM SÖTÉT VEREM.“

Azon időben, mely Benyovszkyt Kamcsatkában találta, nagyszerű város lehetett Bolsereczk. A tartomány székhelye volt, kormányzati központtal, erősített vára, ágyús sánczokkal védett világító tornya; a Bolsa-folyam kiszélesített medrében egész kereskedelmi hajóraj számára való kikötője; nagy temploma, mely ezer embert volt képes befogadni, telefestve hajótöréstől megszabadúlt hajósok fogadalmi képeivel, és görög szentekkel; a város utczáin gazdag kereskedők házai egymással sorakozva, a piaczon tanácsház;

hivatalos épületek, nagyszerű raktárak kereskedelmi árúk számára, mások a füstölt halnak, a pálinkás hordóknak, a lisztnek, a czet-olajnak, a piacz közepén a bazár, melynek bolt-odúiban khinai árúczikkeket csereberéltek vadász-zsákmányért, pénzbeváltók szobái, pogácsa és kvasz italárulók sátrai, nagy volt a forgalmi zaj. — Ma már mind ebből nincsen semmi. A várfalak bedűltek, a világító torony leroskadt, az öblöt betöltötte a folyam kavicscsal; a kereskedők házsorai eltűntek, se raktár, se bazár nincsen többé. — A kormány egy új várost építtetett a tengerpartra, s azt nevezte ki Kamcsatka fővárosának, Petropawlowszk névvel, az egész élet odavándorolt Bolsereczkből.

(Ennek a Petropawlowszknak a történetéből is érdemes ide egy adatot feljegyeznünk. Benyovszky idejében még ott puszta tér volt, azóta nagy emporium emelkedett az öböl körűl s a térképen kettős karika mutatja, hogy az ott »főváros.« — Mikor a híres keleti háborúban Anglia, Frankhon, Törökország és Sárdinia egyesűlt haderejeikkel támadták meg az északi kolosszust, nagy tanakodásnak eredtek, hogy micsoda porczikáját vágják le neki? Lengyelországot nem lehet, mert az a neutrális hatalmaknak fog fájni. Végre megállapodtak abban, hogy levágják a medvének a farkát, s elküldtek egy angol, meg egy franczia admirálist hatalmas hajóhaddal a khinai tengerekre, hogy vegyék el Oroszországtól — Kamcsatkát. Ez ellen nem fog Európa protestálni! A két admirál aztán hatalmas Armstrong ágyúival tönkre lövette a petropawlowszki kikötő védelmére szolgáló vaságyúkat, és rozsdás mozsarakat s partra szállítá a hódító csapatokat, melyek diadalérzettel rohantak a védműveitől megfosztott városra. Ott azonban a kozákok olyan gorombán fogadták a támadó franczia és angol csapa-

tokat, hogy azok hanyatthomlok rohantak a dereglyéikhez vissza, sőt egy eltévedt csapat a meredek sziklapárkányról ugrált le a tengerbe. Az admirális urak aztán visszatértek, azzal a jelentéssel, hogy nem lehet a medvének a farkát levágni, mert nincs neki.)

Bolsereczkből most már csak a hajdani kozák város áll fenn, ugyanolyan állapotban, a minőben százötven év előtt volt, a rendetlenűl elszórt házakat úgy eltakarja a szibériai fűzfa-bozót, nyír és fenyő, hogy messziről csak a füst árulja el, hogy ott város van, nem erdő. Benyovszky idejében is rossz hírben állt ez a városrész. — Tisztességes ember nem igen látogatott el bele; s ha ottjárt, nem dicsekedett vele odahaza. A kozákok szép neme nem volt szalonképesnek elismerve. Talán titokban, lámpás nélkül annál többen látogatták a bozót közé rejtett házakat, olyan előkelő urak is, a kikről az ember ilyesmit fel sem tenne.

Ilyen úr volt a többek között Izmailoff is, a korlátnok unokaöcscse, aztán meg Kuzneczow, a Benyovszky barátja, a gazdag szőrme-kereskedő. Mind a ketten egy leányba voltak szerelmesek: a Kuznin szotnik húgába, a bogárszemű Katinkába.

A szép Katinka nem volt kegyetlen szívű, meghallgatta mind a kettőt. Izmailoffnak szép csengő szava volt, de Kuzneczownak még szebben csengők a rubelei.

Egyikén azoknak a ködös hóolvadási napoknak, a melyek április elejével beköszöntöttek, Izmailoff uram elbandukolt a kozák fertályba s rátalált lámpás nélkül a Kuznin házára. Szokás szerint átvetette magát a kerítésen. A kozák nem volt otthon, harácsot szedni járt, s így a kutyái sem voltak az udvarban, nem ugathatták meg a lopva látogatót. A hajlék ajtaját bezárva találta, a szobában azonban beszédet hallott, férfi és nő szavait. Felmászott a háztetőre, s bekémlelt a

kürtőn keresztűl. Látnia nem lehetett a kandallóból feltóduló füst miatt, de hallás után megismerheté a beszélőket. Kuzneczow beszélt a szép Katinkával.

— Valami zörög odafenn a hiúban, mondá a férfi.

— A jégmadarak szállnak meg a tetőn éjszakára, nyugtatá meg a leány.

— Kimegyek. Közéjük lövök.

— Ejnye! Még a madárra is féltékeny vagy?

— Mindenre én, a ki csak hozzád közelít. Azt gondolod, itt hagylak, ha elmegyek?

— Ugyan hová vinnél?

— Európába, ott feleségűl veszlek.

— Messze van az, nem találsz te oda soha.

— De odatalálok, mert a Sámuelovics fogja az útat keresni.

— Nem mehetek ám én férjhez, mert se mátkatálam, se kelengyém: szegény leány vagyok.

— Azt is mind ád neked a Sámuelovics, ha csak egy szót szólok neki, olyan becses személy vagyok én előtte.

A többit aztán nem hallhatá Izmailoff, olyan lassú suttogásba ment át. Csak egy pár hangos csóknak a hangját vehette még ki, a mi igen érthető kommentár a fejezethez.

Majd megvette a hideg a háztetőn leskelődés alatt, a míg vetélytársa búcsút vett és odább ment. Nem merte megtámadni, mert annál puska volt; hanem a mint ennek a léptei elhangzottak a ropogó hóban, lecsúszott a háztetőről, berúgta az ajtót s berontott az egyedül maradt leányhoz.

— Hát te, világ virága! szökni készülsz ezzel az irhabőr-szedővel! Kelengye kell neked úgy-e? Majd ád a Sámuelovics Ágost! Útra akarsz kelni Európába?

Majd elvisz a Samuelovics Agost! No hát majd a lakodalmatokon én leszek a násznagy! A vőlegényednek majd én szerzek útlevelet az ólombányákba; neked pedig megkötöm a koszorúdat bogáncs-kóróból. A Sámuelovics uramat meg majd megtanítom, hogyan kell hajótörést szenvedni száraz földön? Megálljatok!

Azzal elrohant, pogányúl káromkodva.

Katinka úgy meg volt rémülve, hogy senkinek sem mert szólni erről az esetről.

Izmailoff azonban nem futhatott ezzel a hírrel egyenesen a korlátnok nagybátyjához, mert attól majd kikapott volna a szép kozák leánynyal való ismeretségért, bizonyosan elkergették volna Bolsereczkből, hanem más útat-módot keresett vetélytársa megrontására.

Mint már Stefánow Hyppolit Pánow előtt elárulá, voltak ők valami tizen, külön pártot támasztó összeesküvők, azok közé tartozott Boscarew és Zablikow; Izmailoff is hozzájuk szított. Ezeknek a tervük volt a jégolvadás alkalmával egy dereglyére felkapni s kiki a maga kiszemelt kedvesét elragadva, azokkal a Kurili-szigetekre menekülni. Stefánownak volt igérve Afanázia, Izmailoffnak Katinka. Ez nem lehetett első ilyenféle kaland Kamcsatkában, mint Benyovszky későbbi emlékirataiból meg fogjuk tudni; azok a szigetek már akkor is egész telepeket képeztek ilyen odaszökdösött kalandorokból, kik ott saját főnökeik alatt a maguk kényére éltek, s fittyet hánytak az egész orosz hatalomnak.

Izmailoff sietett a két czimboráját, Boscarewet és Zablikowot felkeresni. Első dühében, a mit szerelemféltése szított, arra ösztönözte őket, hogy jöjjenek vele azonnal a korlátnokhoz, Benyovszky fondorlatát feljelenteni.

— Azt nem tesszük, mondá Boscarew, mert akkor Sámuelovicscsal együtt számos jó pajtásunkat tennők szerencsétlenné, a kik egyikünknek sem vétettek.

— Azonkívül is, tevé hozzá Zablikow, mi még most sokkal kevesebbet tudunk, minthogy valami bizonyossal tudnók elvádolni Sámuelovicsot. Mikor jelentkeztünk nála, óvatos volt a róka, azt mondta, egyelőre nem vesz föl; de tartsuk magunkat a közelben. Mi aztán összebarátkoztunk Stefánowval, attól csak annyit tudtunk meg, hogy Sámuelovics valamit tervez, a minek Kamcsatkából megszökés lesz a vége. De hogy merre és mi módon? azt még ő sem tudta. Ekkor Sámuelovics nagy hirtelen elfogatta Stefánowot, s azt most az alatt az ürügy alatt, hogy beteg, bezárva tartja. Hogy mit főztek ki azóta? nem lehet megtudni.

— Járjatok utána. Beszéljetek valakivel az összeesküvők közűl, a ki be van avatva.

A két czimbora Izmailoffval együtt ekkor elment Báturinhoz, s azt iparkodott körülvenni, hogy szép szerével kitudja tőle a szökési tervet.

Báturin kitudott bújni a kérdezősködéseik alól, itatni kezdték, akkor úgy tette magát, mintha részeg volna, ledűlt az asztal alá.

— Ejh! ettől semmit sem tudunk meg, súgá Boscarew a társának, mert ez Sámuelovicsnak hű kutyája; keressünk más szajkót, a ki beszél.

Azzal otthagyták az asztal alatt.

Báturin azonban nem volt részeg, a mint ez a három czinkos eltávozott, feltápászkodék és sietve felkeresé Chrustiewet, közölve vele az aggodalmát, hogy ez a három ficzkó nem jóban töri a fejét.

Erre Chrustiew, Báturin és Pánow együtt Benyovszkyhoz mentek, a rejtélyes dolgot feljelenteni.

— Itt megint valami asszonyféle támasztja a bajt. Van-e Izmailoffnak valami kedvese Bolsereczkben.

— Van, jól ismerem, mondá Chrustiew, a Kuznin kozák húga, a »szemők« Katinka. Így híják a nagy bagoly-szemeiért.

— S vajjon közülünk valakinek nem világítanak a sötétben ugyanezek a bagolyszemek?

— De igen. Kuzneczow jár utána, el is venné, ha a leánynak kelengyéje volna.

— Akkor már tudom, honnan támad ez a szél? Kuzneczow beszélt valamit a leánynak, s a leány elmondta Izmailoffnak.

— És Izmailoff elmondta azóta nagybátyjának a korlátnoknak.

— Eredj rögtön a leányhoz, és mondd meg neki az én nevemben, hogy én rögtön adok neki ezer rubelt kelengyére, ha Kuzneczownak kezet ád, az őt el fogja vinni Ochoczkba, s ott megesküszik vele, s ottmaradnak. Itt nem engedné meg neki az előkelő társaság, hogy egy kozák leányt vegyen nőűl. Én magam az alatt felmegyek a korlátnokhoz, s kipuhatolom nála, hogy fecsegett-e előtte Izmailoff valamit a terveinkről.

— Csak nem ment el az eszed? Hogy a medve barlangjába belépj. Hiszen ha megtörtént az árulás, rögtön letartóztatnak.

— Te csak a magad dolga után láss, engemet ne félts. Még nincs megöntve az a golyó, mely engemet megöl. — Értesítsd az itelmen czimbora által Csurint is a hajón, és Kuzneczowot. — Most ketten kétfelé.

Chrustiew sietett a kozák negyedbe, Kuznin Katinkához, Benyovszky pedig fel a várba. Útközben betért Nilowékhoz, a kiket nagy szomorúságban talált. Nilow

úr kegyetlen bélgörcsökben nyavalygott, úgy látszik ez helyi betegség Kamcsatkában; Benyovszky mindig magával hordta annak az ellenszerét, a mit Meder készített a számára: az aloës festvényt, abból adott be egy pohár pálinkában Nilow úrnak egy adagot, a mitől az rögtön jobban érezte magát, köszönte szépen az orvosi segélyt, s kért még egy adagot abból a jó gyógyszerből. Ezeket megvigasztalva, sietett le a korlátnok hivatalába.

A főurat otthon találta, s a mint az arczára tekintett, egyszerre észrevette azon azt a baljóslatú feszességet, melynek az okára könnyű volt rátalálni. Ugy tett, mintha nem sejtene semmit. A messzelátó tervek te- s tú-barátokká tették őket, használta a bizalmaskodást.

— Éppen most jöttem a kormányzóéktól, szegény apósom nagy kólikában szenvedett. Rögtön adtam be neki az aloës tinkturámból, attól megkönnyebbűlt azonnal.

— Nagy bizalommal kell hozzád lenni az öregnek, mondá a korlátnok, hogy bevette a kezedből az orvosságot.

— Te talán nem vennéd be tőlem a mediczinát?

— Bizony bajosan.

— Remélem, hogy csak az orvosi tudományomban kételkedel, de nem a becsületességemben?

— Oh nem! Nagyon jól tudom, hogy te még az ellenségeddel sem tudnál mérget itatni.

Azt a »nagyon jól tudom« szót erősen megnyomta a főúr; mintha sejtetné, hogy a Stefánowval történt dolog nem titok előtte.

Benyovszky azt felelte rá, hogy »azokkal, a kiknek annyi hálával tartozom, bizonyára csak jót akarhatok.«

— Magam is azt remélem. De mégis szeretném megtudni tőled, hogy mi ismeretséged van neked azzal a Kuzneczowval?

— A Kuzneczowval? Az egy igen jó hitelű szabad kereskedő, a ki a kormányzónál nagy grácziában áll. Ő kisérte a kegyelmes urat az egész kamcsatkai körútjában.

— Azonban mikor az a katonákkal való összekoczódás volt a száműzöttek telepén, Kuzneczowot a te házadból látták kilépni s a pajtásaid közé elegyedni — még pedig puskával a kezében.

— Hát akkor éppen én rendeltem oda Kuzneczowot, megtudva, hogy ő Csurin kapitány hajóján Ochoczkba készűl, hogy vásároljon be ott a lopatkai földmíves telepünk számára hatszáz csetwert khinai vetőmag-árpát; azért hozott magával puskát, mert nagy pénzösszeget kellett magával vinnie.

Ekkor a főúr az ajtó elé állva s azt a hátával betámasztva így szólt Benyovszkyhoz.

— Azt mondják pedig, hogy ugyanazon a hajón te is el akarsz szökni Kamcsatkából, valamennyi száműzött társaddal együtt.

Más rendes ember az ilyen szóra halálsápadt lett volna, Benyovszky nagyot nevetett rá.

— Ezt Izmailoff unokaöcséd beszélte neked, úgy-e?

— Igenis, Izmailoff beszélte. És hivatkozott Boscarew és Zablikow tanúkra.

— No hát majd én elmondom neked az egész szökési tervet, úgy a hogy valósággal kovácsolva van. Ismered a kozáknegyedből a szép Kuznin Katinkát? No hogyne ismernéd? azt a bagoly-szemű̋t? Ehez járogat a te kedves unokaöcséd, Izmailoff.

— No az szép dolog volna!

— Azt természetesen nem remélheti az öcséd, hogy te bele fogsz egyezni, hogy ilyen aljas sorsból való leányt nőűl vegyen; annálfogva összebeszélt Boscarewvel, Zablikowval és Stefánowval, hogy a mint a jég felolvad, a folyó felszabadul, elragadják a szép Katinkát Izmailoff számára, Afanáziát pedig Stefánownak, s aztán a prédájukkal elmenekülnek a Kurili-szigetekre, s beállnak az ottani szabad vadászok társaságába. Én a magam Afanáziáját megvédtem e gyalázatos terv ellen, az által, hogy Stefánowot elfogattam: ő kivallott mindent. Nem akartam zajt ütni a dologból. Csupán a »te« irántad való tekintetből. Megakartalak a szégyentől kímélni. Ezért rávettem Kuzneczowot, hogy vegye feleségűl a Kuznin Katinkát s költözzék el vele Ochoczkba. Én igértem a leánynak ezer rubelt kelengyéűl, ha Kuzneczowhoz nőül megy. Ime ez a nagy szökési terv, annak a vezére a te öcséd, a ki most elvesztene engem egy kanál vízben, a miért a szeretőjétől megfosztottam. A te családod becsületèért tettem.

Most már a korlátnok arcza lett sápadt a dühtől.

— Ha én erről meggyőződhetném!

— Nem kivánom, hogy nekem higyj, de ám hivasd ide az érdekelt feleket. Ott van a hajóján Csurin, Kuzneczow, s otthon található a Kuznin húga is. Beszélj velük, elmondják a dolgot.

— No ha ez igaz, a mit elbeszéltél, fényes elégtételt fogok neked szolgáltatni! mondá a korlátnok. Rögtön hivatom a kapitányt, meg azt a leányt. Addig kérlek, légy szíves átsétálni a harmadik szobába s elvárni a végét. Nem azért, mintha attól tartanék, hogy kiszalasztalak a kezem közűl, ha beletörik a késed, hanem hogy közelben légy, a mikor igazságot szolgáltatok. Ott találod a szobában az öcsémet, Izmai-

loffot éppen. Üljetek le sakkozni. Ne játszál vele nagy pénzben, mert az én erszényem bánja, ha veszt.

Ez a nyájas marasztalás hasonlított a letartóztatáshoz.

Benyovszky átment a harmadik szobába s ott találta Izmailoffot.

Benyovszkynál nem volt semmi fegyver, Izmailoff pedig el volt látva karddal és pisztolyokkal. — Mikor Benyovszkyt meglátta, azzal a kérkedő dölyffel fogadta, mely a biztos diadalt jelzi.

— Nagybátyád itt marasztott ebéden, mondá Benyovszky, s addig rámbízta, hogy sakkozzam veled. Ha nincs ellenedre.

— Sőt igen szívesen, veled Sámuelovics Ágost »ma« akármilyen nagy bőrben!

— Elég lesz egy pár bunda-keztyűben is.

Azzal leültek egymással szemben, felállították a sakkfigurákat s elkezdtek játszani.

A sakkjáték alatt lehet az embernek mindenfelé figyelni. Hallható volt, hogy vágtatnak tova s hogy érkeznek vissza a csörgős szánok. Az egyiknek a megérkezténél a vártán álló hat kozák egyszerre hangoztatja a tisztelgő szókat: — (most a kapitány jött!) a második szán megérkeztére pajkos beszéd hangzik a kozákok közt, (ez a bagolyszemű Katinka üdvözlése.)

Benyovszkynak csakugyan másfelé volt a figyelme. A két bezárt ajtón keresztűl is áthatott egy-egy hangosabban kiejtett szó, a miből sejteni lehetett az értekezés tartalmát. Szórakozottan játszott. Ellenfele sok előnyt vívott ki vele szemben. Izmailoff a játék vége felé már minden tisztjét elszedte; Benyovszkynak nem volt csak három parasztja, míg ellenfelének tornya és ugrója is volt.

— Ezt a játszmát elvesztetted szépen, Sámuelovics Ágost, mondá gúnyos kérkedéssel Izmailoff.

— Meg lehet ezt még nyerni három paraszttal.

— Szeretném azt látni!

Benyovszky aztán megmutatta neki, hogy mit tud. Két húzás után »királynét csinált.«

Az ajtók egymásután nyikorogtak, a belső ajtó előtt két puska-agy zörrenése hangzott.

— Most jön az én mesterhúzásom, Sámuelovics Agost, mondá Izmailoff hetvenkedőn. A mitől egyszerre sakkmatt vagy!

Az ajtó felnyílt, belépett rajta a korlátnok; a háta mögött állt két kozák, puskával.

A korlátnok azonban nem Benyovszky felé lépett, hanem Izmailoffra mutatott.

— Fogjátok meg ezt a ficzkót! vigyétek ki rögtön a szánkójába, meg nem álltok vele Verchney-Osztrogig. És te semmirekellő gézengúz, ha még egyszer Bolsereczkben megmered mutatni a pofádat, hát majd adok én neked »bagolyszemű kozák leányt,« hogy lesz rajta mit czepelni a két lábadnak! Takarodj előlem.

Izmailoff csak elmeredt az ámulattól.

S Benyovszky olyan malicziózus volt, hogy ezt mondá neki:

— No hát Izmailoff barátom, úgy-e hogy meg lehet három paraszttal is nyerni a játszmát?

A kozákok kihúzták-vonták a szobából Izmailoffot, a kinek megállt az esze e nem várt fordulaton.

A korlátnok pedig egész szivélyességgel lépett oda Benyovszkyhoz, mind a két kezét szorításra nyújtva eléje.

— Megbocsáss drága barátom, hogy kétkedni tudtam a becsületességedben. Te valóban az én családi becsületemet mentéd meg soha le nem mosható

szégyenfolttól. Engedd meg kérlek, hogy azt az ezer rubelt, a mit te adtál kelengyéűl ennek a kozák fehércselédnek, megtéríthessem neked.

— Semmi esetre sem fogadom el. Én ezt az egész dolgot titokban tettem, a te irántad való barátságból és becsülésből. Ha mások ki nem fecsegik, soha sem jut tudomásodra. Most már megtudtad, s ha bír előtted a barátságom valami értékkel, akkor nem fogod azt nekem visszafizetni.

A korlátnok keblére zárta a nemeslelkű jó barátot, esküdve, hogy soha sem fog lelkében helyet adni semmi gonosz gyanakodásnak ellene, s mint eddig, úgy ezutánra is a leghívebb barátjának és előmozdítójának fogja őt tartani.

A jó Izmailoffot pedig már vitték a kutyák a hepe-hupás szánúton a hegyek felé, még csak búcsút sem vehetett senkitől. . . . . .

. . . .

De itt maradt még Boscarew és Zablikow!

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

BOSCAREW ÉS ZABLIKOW.

Benyovszky tudta jól, hogy ennek a sakkjátéknak még nincs vége. Izmailoffnak is van még két parasztja: Boscarew és Zablikow. Azokat a vérig bosszantott szerelmes újra mozgásba fogja hozni, a mint Verchney-Osztrogba megérkezik. A kisérő kozákok elhozzák a levelét a két czimborának s azok folytatni fogják az áskálódást.

Úgy látszik azonban, hogy Izmailoff még addig sem halogatá a megtorlást, a míg Verchney-Osztrogba megérkezik, hanem még valami közbeeső állomásról

írt levelet az ittmaradt pajtásának; mert már három nappal később tudatá Báturin, hogy Boscarew és Zablikow levelet írtak Stefánowhoz, s annak a kézbesítését egy itelmen nőre bízták.

Az összeesküvőknek jól szervezett titkos rendőrségük lehetett, mindent megtudtak jókor. Izmailoff czimboráira felügyelt Báturin, Stefánowra a rokona Pánow, a kormányzó körűl történtekről értesíté Benyovszkyt Afanázia.

Stefánow még mindig betegen feküdt. Ezt az erőteljes, vérgazdag termetet úgy le tudta törni a hagymáz, melyet féktelen szenvedélye idézett elő, hogy napokon át magánkívül volt és félrebeszélt. Egész teste tele volt már a hólyaghúzó flastrom szítta sebekkel. Mikor a válságon átesett, s a baja jobbra fordúlt, akkor meg olyan erőtlen lett, hogy a kit forró lázában három férfi is alig bírt lefogni, most a kanalat sem bírta maga a szájához vinni. Lelkileg is egészen meg volt törve. Minden látogatást könnyekkel köszönt meg. Egy pohár vízért örök hálára kötelezte magát. — Ilyen állapotban találta őt a két czinkostárs által hozzáírt levél.

Mikor azt elolvasta a kórágyon fekvő, elkezdte a haját tépni két marokkal, a mi anélkül is hullófélben volt a kiállt forró láztól s a közben ordítozott kétségbeesetten.

— Jaj nekem! jaj mindnyájatoknak! Üss agyon Pánow! Én vagyok az oka a romlástoknak! Átkozott a nevem! Öljetek meg.

S azzal elkezdte a fejét a falba verni.

Pánow azt hitte, hogy megint kitört rajta a delirium, s elkezdett vele ölre kapni: ekkor aztán keserves zokogásra fakadt a beteg, s azt nyögé, hogy »olvasd el ezt a levelet.«

Pánow maga is majd hogy nyavalyatöröttė nem lett, a mint a levelet elolvasta. Az a két ficzkó nem kevesebbet ajánlgatott Stefánownak, minthogy őt erőszakkal kiszabadítják a börtönéből, Benyovszkyt pedig orozva legyilkolják: csak azt kérdezik tőle, hogy helyesli e ezt, és hogy az éj melyik órájában hajtsák végre?

— Ölessétek meg ezt a két embert, Pánow! hörgé a beteg. Én nyomorúlt minden titkunkat elmondtam nekik. Ha elárulják, el vagytok veszve mind. Gyilkoljátok le őket hamar! Én magam majd fel tudom akasztani magamat.

— No csak légy csendesen és ne kapálozz! mondá Pánow. Majd ide hívom a vezért, ő megmondja, mit tegyünk.

Benyovszky és a tanácstagok ott voltak a pitvarban: csak be kellett őket szólítani.

Benyovszky felolvasá előttük a két czimbora levelét (melyet emlékiratai szószerinti szövegében közölnek) az egész társaság folyton növekedő nyugtalansága mellett. Mikor vége volt, Szibaew felordított:

— Rögtön le kell gyilkolni a két gazembert!

S Báturin és Kudrin Iván készek voltak azonnal vele menni, hogy az orgyilkosokat felkeressék.

— Meg kell őket ölni! dörmögé maga Pánow is.

— Meg! meg! rebegé kiszáradt ajkaival Stefánow, erőtlen karját lankadtan ejtve le maga mellett. Azután engemet.

— Csendesen, barátim. Ne járjon előbb a kezünk, mint az eszünk; mondá Benyovszky. Ki nyulna mindjárt a késhez? Ha ezt a két embert ma megöljük, megerősítjük a korlátnok gyanúját ellenünk, a ki Izmailofftól tudja, hogy ez a kettő veszedelmes titkainkat bírja. De nekünk is jobb két ilyen bátor fiatal

tengerészt magunknak megnyerni, mint elemészteni. Írjon nekik választ Stefánow. Világosítsa fel őket, hogy tévednek. Én nem vagyok az ő ellensége. Képes vagy e levelet írni Stefánow?

Erre a kérdésre elkezdtek a beteg szemei ragyogni, sápadt arczán két kerek folt gyulladt ki, lesoványult ajkai mosolyogtak.

— Mindent tudok, a mit te akarsz! Adjatok tollat, papirost. Diktáld, mit írjak.

Odatoltak eléje egy ülőkét íróasztalúl, a keze reszketett, a mint a tollat vezette; de a mint a név aláírására került a sor, összeszedte a lelki erejét s szép erőteljes vonásokkal írta oda a Stefánow Hyppolitot, hogy rá ismerjenek. A reszketős betűkről megtudhatták, hogy valóban beteg. E levélben megvallja czimboráinak, hogy Benyovszky ellen oktalanúl izgatta fel őket. Ő neki köszönheti, hogy lázadásáért kegyelmet kapott: betegségében ő volt a leghívebb ápolója, s az egész száműzött társaságnak ő megváltó vezére. Azért kéri őket, hogy semmit el ne kövessenek a megrontására, sőt inkább jöjjenek ide ő hozzá, a napnak bármely órájában. Szabadon jöhetnek hozzá, senki sem tartja őt fogva, csak a betegség. S ha meg fognak ismerkedni Sámuelovicscsal, áldani fogják érte a sorsukat.

Mikor a levelet megírta Stefánow, aléltan rogyott vissza a fekhelyére.

Az iratot aztán elküldték a levélhozó itelmen asszony által a két czimborának.

Éjjel tizenegy órakor bekopogtatott Pánow Benyovszky ablakán ezzel a szóval: »itt vannak az embereink!«

Benyovszky még csak egy fegyvert sem vett magához; átsietett Stefánow lakába.

Két ember helyett talált ott nyolczat. Mind fegyverbe öltözve.

A beteg Stefánow felemelkedett az ágyából s a kezét nyújtá Benyovszky felé, s mikor az odalépett hozzá, megragadta a kezét mind két kezével s elhalmozta azt csókjaival. Majd elmondá őszintén mind azokat a vétkeit, a miket vezére ellen elkövetett, s a mikért az neki annyiszor megbocsátott, végűl arra kérve őt, hogy a mint ő neki megtudott bocsátani annyiszor; vegye kegyelmébe ezeket az ő többi megtért ellenségeit is.

Erre a szóra két férfi előlépett a többiek közűl megmondva a neveiket: »Boscarew,« — »Zablikow.«

— Ez órától fogva híveid. Tevé hozzá Stefánow. Bízhatol a hűségükben.

— Miért jöttetek? kérdé tőlük Benyovszky.

— Azért, hogy felavatkozzunk a szövetségbe.

— Készek vagytok-e a társaságunkba lépni, a nélkül hogy a terveinket ismernétek?

— Ismerjük jól a terveiteket. Éppen azért akarunk hozzátok csatlakozni. Mind a nyolczan. Jót állunk egymásért. Erős meggondolás után határoztuk el, hogy vezérünkké fogadjunk. Esküdtess fel bennünket az alkotmányra.

— Jöjjetek vissza majd reggel három órakor.

— Nem! Mi nem megyünk innen el többet. Itt akarunk maradni veletek. S a városba be nem megyünk, ha csak nem hivatnak.

— És ha hivatni fognak?

— Akkor tudni fogjuk, hogy mi a dolgunk. Légy felőlünk nyugodt.

Mind a nyolcz fel lett esketve még abban az órában.

Ugyan legfőbb ideje volt, hogy Benyovszkynak ez a szerencsés fogás sikerüljön: a katasztrófa csak egy hajszálon függött a feje fölött.

Másnap reggel fellátogatott a kormányzóhoz. Nilow urat igen fanyalgó kedvében találta. Kérdést tett hozzá, hogy mi baja?

Erre aztán félig bizalmasan mondá Nilow úr:

— Ugyan már képzeld el, mit mesélget nekem ez a korlátnok? Ez a félbolond azt állítja, hogy te itt valami összeesküvést koholtál én ellenem: el akarsz foglalni egy hajót s a társaiddal együtt elszökni Európába.

Benyovszky nagyot nevetett.

— No úgy-e furcsa? Még azt is állította, hogy Afanázia is benne van a komplotban, ő is egy követ fúj veletek. Itt előttem mondta a szemébe. Afanázia aztán ki akarta kaparni a szemeit; én pedig kikergettem a szobámból. A csacsogó penguin!

Benyovszky erre aztán nagy tréfásan elbeszélte Nilow úrnak az egész szerelmes czivódást, a mi Izmailoff és Kuzneczow között támadt a szép Kuznin Katinka miatt: azért van ez a nagy harag, meg ez az összeesküvési mende-monda.

Ez a történet nagyon derűlt hangulatba hozta a kormányzót.

— Tudtam, hogy valami szerelmes história lappang a zsák fenekén! De hát vak ez a korlátnok, hogy át nem lát a szitán. Rögtön híjátok ide, hadd figurázzuk ki érdeme szerint.

A hivatott korlátnok nem sokára betoppant. Nagyon visszahökölt, mikor megpillantá Nilow urat és Benyovszkyt egymás mellett ülve s vígan nevetgélve. Benyovszky rögtön hozzáfogott a feltréfáláshoz.

— No hát, kegyelmes uram, szabad gratulálnom? — Mihez? — A násznagysághoz. — Úgy hallom, hogy már beleegyeztél, hogy Izmailoff öcséd elvegye a szép bagolyszemű Katinkát? Igazán derék menyet választottál. Milyen szép lesz, ha majd vasárnap együtt megy ve-

letek a templomba a kozák menyecske, piros csizmájában, bő bugyogójában, s odatérdepel az édes anyád mellé.

A kormányzó rettentőket nevetett ezen a csufondárkodáson. A korlátnok olyan sárga lett a méregtől, mint a kobak.

— Soh' se tessék tréfálózni az úrnak! dadogá haragjában. S kikérek mindenféle komázást! Nem húztunk együtt hajókötelet! Igen is szemébe mondom az úrnak, — kendnek! — Sámuelovics Ágost; hogy kend csak egy riha száműzött! A ki összeesküvést forral és meg akarja buktatni a kormányt. Sajnálom, hogy eddig is olyan irgalmasan bántam kenddel! Nem kellett volna korpa közé keverednem! De most jó helyre kerűlt kend, aszondom! Majd mindjárt előadom én a kormányzó úrnak a magam bizonyítványait, a mik után fogadom, hogy vason viszik kendet egyenesen a börtönbe!

— Hahaha! És ezt mind álmodtad czimborám.

— Vissza a czimbora szóval! Én az ön korlátnokja vagyok! Előttem állva beszéljen!

— No hát álljunk szembe; hát mi bizonyítéka van én ellenem a méltóságos korlátnok úrnak?

— Legelőször is itt van az Izmailoff levele Verchney-Osztrogból.

— Azon halat süthet az úr! Nekem semmi közöm a kozák panka szeretőjének a dolgához. Ha az úrnak tetszik összeboronálni az édes kedves öcscse urát a »szemők« Katával: az izlés dolga.

— Izmailoff nem a kozák leányról beszél ebben, hanem két férfiról, Boscarewről és Zablikowról.

— Hát azokhoz megint hogy jutok?

— Ezek fogják a kend fejére ráolvasni, hogy micsoda drága madár! Tudják az egész összeesküvés tervét apróra. Csak őket kell elővenni. Ezt írja az Izmailoff.

Erre Nilow úr közbeszólt.

— Nos? Ismered te ezt a két embert?

— Rövid találkozásból. Egyszer odajöttek hozzám felajánlani magukat, hogy vegyem fel őket a lopatkai telepembe. Én azt feleltem nekik, megtudva, hogy hajósok, hogy nekem kapásokra van szükségem, nem tengerészekre, s azzal odább hagytam őket menni. Annyit tudok felőlük, hogy Stefánownak igen hű czimborái; a ki pedig én nekem tudvalevő okból nagy ellenségem: éppen ez órában láttam mind a kettőt a beteg Stefánow látogatására menni. Bizonyosan ott lesznek most is. Ha a kegyelmes úr értük küld, azonnal megjelenhetnek, s vallatóra foghatók. Én előre is kinyilatkoztatom, hogy ha ez a két ember ellenem terhelő vallomást fog tenni, én magam fogom a halál-ítéletemet megírni.

— Ide hivatom őket mindjárt! pattogott a korlátnok, kikiáltva az ajtón az őrt álló kozáknak. Két legény menjen Stefánow lakába, hozza ide szánkón Boscarewet és Zablikowot. — Tüstént itt lesznek.

Benyovszky aztán a várakozási időt azzal töltötte ki, hogy gúnyoros alázatossággal terjeszté a korlátnok elé: vajjon miféle kivégzés nemét válaszsza ki a maga számára, ha a tanúvallomások után csakugyan kénytelen lesz maga magát halálra ítélni.

»Kivánja e nagyméltóságod, hogy szegekkel kivert hordóban hengeregtessem halálra, mint egykor Regulus.«

»Megelégszik vele nagyméltóságod, ha mint Szolimán szultán az áruló vezérét, mozsárban töretem össze magamat.«

»Ha rám lenne bízva, azt választanám, a mit De Blois herczeg, hogy egy hordó malváziaiba fojtassam bele.«

»De leghíresebb lenne, ha úgy végeznének ki, miként hajdan a lázadó vezért Dózsa Györgyöt, tüzes vas-trónusban megsütve, s a kiéheztetett czinkos társak által fölfalatva.«

A kormányzó minden indítványnál akkorákat kaczagott, hogy a hasát fogta bele: a korlátnok pedig a pipája csutoráját apróra rágta mérgében.

Megtelt a méreg pohara végűl azzal a gúnyolódásával Benyovszkynak, melyben a várható kitűntetésre példálózott.

— Már hiszen ha van igazság e földön, az ilyen veszedelmes összeesküvés felfedezéseért csakugyan meg kell kapni a korlátnok úrnak a legfelsőbb Szent-Wladimir-rendet, kirakva kamcsatkai gyémántokkal. Így tesz az, a ki a csörgő kigyónak a farkára gázol!

Végre megérkeztek a behívott tanúk. A korlátnok csakhogy az ölében nem hozta be őket.

— Most henczegj már, te lázadó főnök!

— Megengedi kegyelmességed, mondá Benyovszky a kormányzónak, hogy addig félrevonuljak a mellékszobába.

— De el kell tőle szedni minden éles eszközt, nehogy öngyilkosságot kövessen el! szorgalmazá a korlátnok.

Benyovszky kiforgatta előtte a zsebeit, nincs bennük semmi ártószerszám. Azzal félrevonúlt a belső szobába.

A kormányzó behívatta a két tanút.

— Melyitek a Boscarew? Melyik a Zablikow? — Jól van! Ide füleljetek. Ismeritek-e Sámuelovics Agost nevű urat? (A száműzöttet! toldá hozzá a korlátnok.)

— Ismerjük. Hogyne ismernők! mondá Boscarew. Az egész világ ismeri azt.

— Honnan ismeritek?

— Hát mikor meghallottuk, hogy neki van egy nagy telepe, a melyen szabaddá lesz minden ember, felajánlottuk, hogy mi is vele megyünk; de erre ő nekünk azt felelte, hogy nem használhat bennünket, mert neki kapásokra van szüksége, nem hajósokra. Nilow úr nagyot nézett a korlátnokra, hisz ezek szóról-szóra azt mondják, a mit Benyovszky mondott.

— Ejh, ne fecsegjetek erről, kiáltott közbe türelmetlenűl a korlátnok, hanem álljatok elő, mit tudtok arról a bizonyos megszökési tervről?

— Megszö—kési—terv—ről? kérdé Boscarew Zablikowra nézve, s mind a ketten vonogatták a vállaikat, s forgatták alá s fel a tenyereiket.

— No igen! A miről itt ír a levelében Izmailoff. Ő hatalmaz fel benneteket, hogy mondjatok el mindent.

— No ha Izmailoff maga parancsolja, hát akkor mondjunk el mindent, mondá Zablikow.

— Hát tudtok a szökési tervről? kérdé Nilow úr.

— Tudunk. Hogyne tudnánk! De mi nem álltunk rá.

— Nem bizony! erősíté Boscarew.

— Ohó! sürgölődék a korlátnok. Ezt a vallomást mind írásba kell venni. Én írom a protokollumot! — S azzal helyet csinált magának az asztalnál az íráshoz.

— Hát mikor akarnak elszökni? kérdé a kormányzó.

— A mint a jég megindul.

— S hová akarnak elszökni?

— Hát a Kurili-szigetekre.

— Micsoda bolondokról beszéltek ti? rivallt közbe a korlátnok.

— No hát az Izmailoffról, meg a maczájáról, a bagolyszemű Katiczáról, a kit el akart szöktetni.

— Bolondok vagytok!

A kormányzó nagyot kaczagott erre.

— No csak írja korlátnok úr a protokollumba!

— Írja biz az ördög! röffent az fel, kirúgva a széket maga alól s azzal kiszemelve magának a két tanú közűl az ártatlanabb pofájut, a milyen nagyra csak feltudta tárni a száját, akkorát rivallt rá.

— Te borjú-fóka! Nem arról beszélt az Izmailoff.

— De bizony csak arról beszélt, mondá ez, a legegyügyűbb pofával. Igért nekünk mindenféle kincset, ha vele szökünk. Még azzal is bíztatott, hogy a kegyelmes úrnak ezt a szép kékrókaprémes bundáját is ellopja és nekem ajándékozza.

— Mit? Ezt az én bundámat!

— Írja csak azt is protokollumba, korlátnok úr! kiálta, kaczagását erőszakosan visszafojtva a kormányzó.

— Ejh! Nem arról van szó! igazgatá a tanút a korlátnok. Ördög anyját! Nem az én bundám, meg az Izmailoff maczája, hanem a Sámuelovics Ágost összeesküvése van a tálban. Mit tudtok a Sámuelovics összeesküvéséről?

Erre mind a ketten nagy szemeket meresztettek.

— No, ne bámuljatok rám, mint két tengeri disznó! Hát az, a mit Izmailoff ír itt a levelében? olvassátok el.

A két czimbora kezébe vette a levelet, átolvasták külön-külön, azután meg együtt, egyik sem értett belőle semmit.

— No csak gondolkozzatok rajta. Mit tudtok benne?

— Aha! kiálta fel egyszerre Boscarew.

— Az ám! erősíté meg Zablikow.

— Tudod, mikor az Izmailoff odajött hozzánk.

— Aztán azt mondta, hogy azt a szegény Stefánowot erővel becsukatta a Sámuelovics.

— Pedig hát nem vétett semmit, csakhogy éppen a Benyovszky Afanáziáját akarta elrabolni.

— Akkor aztán arra bíztatott bennünket, hogy üssük agyon azt a Sámuelovicsot.

— De mi arra azt mondtuk, hogy hohó uram, mi nem vagyunk bérgyilkosok!

— Azután meg azt rágta a szánkba, hogy jelentsük fel a Sámuelovicsot, hogy összeesküvést kohol s meg akar szökni a Csurinnal, meg a Kuzneczowval egy hajón.

— De mi erre azt feleltük, hogy aj aj uram, mi nem vagyunk hamis tanúk!

— S most meg még ránk akarja kenni, hogy ő hallotta azt mi tőlünk, a mit mi hallottunk ő tőle.

— No hiszen kerüljön csak a szemünk elébe még egyszer Izmailoff uram, majd megtanítjuk a Szent-Jakab imádságára.

Nilow úr most már epés lett.

— No hát mért nem jegyzi ezt is a protokollumba, korlátnok úr?

Az meg csak félreállt az ablakba és a bajuszát rágta.

— Hát, igazán nem tudtok semmi rosszat a Sámuelovics Ágost felől? nógatá a tanúkat Nilow úr.

— Hát hogy az igazat megvalljam, kegyelmes uram, mi ugyan a Sámuelovicsot azért a büszke, dölyfös voltáért, a melylyel bennünket elutasított, ki nem állhatjuk; de vétenénk a lelkünk üdvössége ellen, ha akármiféle gonoszságot ráköltenénk, a mivel őt megrontsuk.

— No ti derék, becsületes ficzkók vagytok hát mindketten, csak tartsátok meg ezt az érzelmeteket Sámuelovics iránt ezentúl is, most elmehettek békességgel.

Alig távozott el a két czimbora, Nilow úr beszólítá Benyovszkyt a mellékszobából.

A korlátnok úgy ült ott egy ablakfülkében, mint egy megfürösztött uszkár.

A kormányzó éppen nem tűrtőzteté vissza méltó felindulását.

— Kikérem magamnak az efféle tréfákat, korlátnok uram! Máskor, ha bolonddá hagyja az úr tenni magát, tánczoljon magában! Ha bélgörcsöm nem lett volna, most komolyan haragba jönnék. A ki nem lát, az ne nézzen; a ki süket, az ne hallgatózzék! Az úr megérdemelné, hogy most a Sámuelovics Ágost kihíja párbajra és lekaszabolja. Még a leányomat is megsértette az úr! Talán csak különb perszona, mint a kozák Kuznin Kata? Nem az én bundámat akarták ellopni, hanem az úrét!

— Ne jöjjön e miatt indulatba, kegyelmes uram, szólt kedélyesen Benyovszky, engesztelésre fogva a dolgot. Tréfa volt az egész. A korlátnok úr csupán egy kis kellemetes hashártya-rázkódást akart előidézni, a mi nagyon üdvös a bélgörcsök után. Öntsük le egy pár kortytyal, hogy meg ne ártson az epekiömlés.

Azzal előhozva a pálinkás butykost, kibékíté a két összeveszett főurat egymással, azután átment Afanáziához és az anyjához s elmesélte előttük, a mi a kormányzó szobájában véghez ment, sokat nevettek rajta.

Csak Afanázia nem nevetett. Ő nagyot fohászkodott megkönnyebbűlt szívvel, mikor vége volt a vidám mesének; de mikor kikisérte Benyovszkyt, a fülébe súgá: »ez a mai tréfa mind a kettőnknek az életébe kerülhetett volna.«

. . . .

Benyovszky megnyugodva tért bajtársaihoz haza, a hol már ott találta a két új jó barátot, Boscarewet és Zablikowot. Megölelte őket a hűséges védelemért.

Minden élő tanú el volt már hallgattatva. Csak egy halott volt még hátra, a ki Benyovszkyra nézve veszedelmes: a megmérgezett Levantiew. Ez ott volt eltemetve Verchney-Osztrog körül, a hová Izmailoffot száműzték. S Verchney-Osztrogban lehettek, a kik a két Levantiew testvér történetét tudták.

HARMINCZADIK FEJEZET.

A HALOTT TANÚ.

A korlátnok annyira meg volt alázva, hogy rögtön utána sietett Benyovszkynak, bocsánatát kérni.

Benyovszky aztán a saját házánál kegyetlenűl lehordta a magas rangú urat, azt igérve neki, hogy ha még egyszer árulkodni próbál ellene, hát bizony keresztűl fognak esni egymáson. Csak nagy nehezen engedte magát megkérlelni.

A korlátnok látogatása után azonban rögtön utasításokat adott Boscarewnek és Zablikownak, hogy azonnal értesítsék levél útján Izmailoffot a történtekről.

Úgy viselkedjenek, mintha folyvást az ő hívei volnának. Hogy ezúttal Benyovszkyt kiszabadították a kelepczéből, azt indokolják azzal, hogy meg akarták nyerni a föltétlen bizalmát, hogy így azután tervének minden titkaiba behatolhassanak. Ez által elérik azt, hogy a mit Izmailoff Verchney-Osztrogban tervez Benyovszky ellen, azt közölni fogja ő velük, mint vélt czinkosaival, s így Benyovszky is meg fog tudni minden veszélyt jó eleve.

A napok e közben lázas tevékenységben folytak le. Ápril 12-én már a Bolsa-folyam egyik partján annyi jeget el tudtak tisztítani, hogy a dereglyeút szabad lett. De még ez nem volt elég olyan nagyobb járműnek, mint a Szent-Péter és Pál gálya. A világítótorony sánczainak elfoglalása azonban már tervbe volt véve. A Csurin hajóján levő számüzöttek csak a jeladásra vártak. Csurin halálhű czimbora lett, a mióta a kedvesét magához vehette; Kuzneczowról is gondoskodva lett, hogy a szíve megnyugodjék. A szép Katinkát Szibaew által odaszállítatá Benyovszky Csekawába dereglyén, a hol Kuzneczow közelében lehetett. Ezúttal már Kuznin »kisasszonynak« czímezi őt Benyovszky. — Minden el volt készítve, csak az erős jég a kikötőben tartotta őket még vissza a tervük végrehajtásától.

Ekkor, a legválságosabb időpontban egyszerre meglepi valami heveny láz Benyovszkyt, mely egyre fokozott rohamokban hat napig tartja őt a kórágyon fekve. Gyomorgörcs, erős paroxismussal, melyet az általános orvos, Meder úr, érvágással, hánytatóval gyógyít. Csak az bizonyítja a láz magas fokát, hogy e napok alatt semmiről sincs tudomása Benyovszkynak, a mi körülötte történt. Még azt sem tudja, hogy Afanázia éjjel-nappal ott virraszt mellette, ápolja, gon-

dozza; másnak át nem engedi a helyét kedvese kórágyánál, ő borogatja lángoló homlokát, ő enyhíti égő szomját czédrus mag-fejettel, s hallgatja hosszú éjszakákon át, a mit a lázbeteg rémlátványaiban beszél, visszaerőtetve a futni készülőt fekhelyére. Nem fél, nem ájuldozik, mikor kedvesének megvágott eréből felszökő vérét meglátja, cselédszolgálatot végez mellette, s nem undorodik tőle, mikor azt ily nyomorúltnak látja, fetrengve, kínlódva. — Ez a tűzpróbája a szerelemnek!

Csak a hetedik napon tér eszméletéhez Benyovszky. A veszélyes válságon átesett. Ha a hetednap gyógyulást nem hoz, a nyolczadik már a temetést hozza. A feje még akkor is kábult, érzékei tompák, zsibbadtak. Még azt sem tudja megbecsülni, hogy Afanáziát ott látja maga mellett. Közönyös rá nézve most ez a szerető arcz. Inkább fél tőle. Jobb szeretné Chrustiewet látni. Az ő nevét rebegi legelőször. Az is jelen van. Azt kérdi tőle legelőször: »hányadik van ma?« És azt feleli rá: »ápril 19-ike.« Arra eszébe jut valami. Fel akar ugrani a fekhelyéről: »a hajóhoz kell mennem.« — Chrustiew és Afanázia visszafektetik gyöngéden, a jó barát azt mondja neki: »légy nyugodt, a hajó rendben van már.« Benyovszky ijedten takarja el Chrustiew száját, Afanáziára tekintve. »Hiszen ő mindent tud,« súgja az neki. — »Én vagyok itt, a te Afanáziád,« rebegi a leányka, arczát az övéhez szorítva. — »Úgy? Igaz!« eszmél fel a félálmodó. Hisz ő már mindent tud.

Ekkor aztán Afanázia és Chrustiew az ágya mellé ülve, elmondják neki, egymás szavait kiegészítve, hogy mindenütt csend van: a tanyán, a városban és a várban.

— Hát Verchney-Osztrogban? kérdi a beteg.

— Semmi hír.

— Nem volt itt Levantiew?

Azok egymásra bámulnak. Még mindig az van előtte, a mit hagymáz-álmában látott. A megölt Levantiew járt nála.

— Légy nyugodt!

Az alatt Meder is megérkezik s az érverést számlálva, kimondja, hogy a beteg veszélyen kívül van, most már csak pihenésre van szüksége. El is alszik nemsokára, s aztán végig húz egy csendes üdítő álmot, mely alatt Afanázia törli az izzadságot az arczáról. Csak délután ébred fel, egészen feltisztúlt agygyal. Akkorra már Afanázia szemeit nyomta el az álom. Ott látja őt a lábainál feküнni. Chrustiewnek az asszonya húslevest hoz a számára csészében. Irámszarvas-borjút öltek a kedvéért. Az mondja el neki, micsoda híven ápolta őt annyi napon és éjen át a drága jó menyasszony! A következő éjszakán már átengedheti a kedves hű társnak a fekhelyét, ő maga felkelhet. A hosszú láz-álmot felváltja a nagy ébrenmaradási ösztön. — Másnap korán reggel az egész Nilow család minden gyöngédebb nemű tagja lejön a látogatására. Afanázia megizente nekik az örömhírt, hogy vőlegénye veszélyen kívül van. Milyen nagy az örömük, hogy őt élve láthatják. Sorba ölelik, csókolják. A lelke is fázik belűl ez ölelések alatt. Milyen szerencse lett volna ezekre nézve, ha ő meghal! — Naplójában úgy nevezi Nilownét, hogy »ez a jóságos asszony.«

Elvesztett ereje bámulatos gyorsan tér vissza. Afanázia még egy napot tölt nála, akkor ráveszi, hogy térjen haza. A leány sírva hagyja el, de belátja okainak helyességét. Otthonléte most szükségesebb Benyovszkyra nézve, mert csak ő általa tudhatja meg, hogy mi történik a kormányzóság körűl.

Mikor Afanázia eltávozott, Chrustiew azt kérdezé Benyovszkytól:

— Elég erősnek találod-e már magadat, hogy kellemetlen ügyekről lehessen veled beszélni?

— Beszélj.

— Ellenségeink nyomon vannak. Boscarew harmadnapja kapott levelet Izmailofftól, a ki őt még most is jó barátjának hiszi: itt van: olvasd el.

A levélben ez állt:

»Czimbora. Nyomában vagyok az arany medvének. Verchney-Osztrogban megtudtam a rejtélyesen eltűnt Levantiew történetét, a ki a kormányzó körútja alkalmával neki indult, hogy Sámuelovicsnak és társainak egész összeesküvését feljelentse a kormányzó előtt. Ez az ember útközben Verchney-Osztrog és Kamenin között nyomtalanúl elveszett. Kétségtelen hogy Sámuelovics ölette őt meg. A két helység között fekszik egy kamcsadál falu. Annak a tojónján megismerték a Verchney-Osztrogi vásáron Levantiewnek a bundáját. — Ez az ember kibeszélte, hogy az ő rá egy útazótól maradt, a ki a kormányzó ittjártával az ő kunyhójában megbetegedett, s aztán őt egy levéllel elküldé a kormányzó után. Azt a levelet elvette tőle Kameninban egy veres ruhás úr, a kinek az egyik lába rövidebb, mint a másik. Adott neki érte száz rubelt. Azzal rögtön visszafelé fordíttatá a szánját s két másik fegyveres úrral rögtön hazatérésre kényszeríté. Az útazó még élt, mikor a két úr bement hozzá. Mikor kijöttek tőle, már meg volt halva. Ezt az embert Benyovszky ölette meg, s a kormányzóhoz írt levelet elsikkasztá. Most már fogom az üstökét. Azonnal megírtam ezt a felfedezést, még pedig nem a korlátnoknak, a ki haragszik rám, hanem a hetmannak, hogy siessen ide hi-

vatalos vizsgálatot tartani. Most már csak ki fogjuk törni a nyakát. Tudassátok a Katiczámmal, hogy négy nap múlva Bolsereczkben leszek. Kuzneczow lógni fog: Sámuelovics urammal együtt. — Izmailoff.«

Benyovszky felállt s azt mondá:

— Akkor két nap múlva verekedni fogunk.

— Magam is azt hiszem. A hetman még az nap, hogy Boscarew ezt a levelet kapta, elútazott Verchney-Osztrogba.

— Semmi kétség, hogy rá fog találni arra a tojónra, a kinek a házánál Levantiew kimúlt, s ha azt velem szembe állítják, az bizonyosan rám ismer. Az elfogott levél történetét nem tudom eltagadni. S ezzel a tréfának vége. Az álarczot le kell tennem s meg kell mondanom, hogy ki vagyok? — Hát ha úgy kivánják, megmondom. Mit szólsz Chrustiew?

— Azt majd a fegyverem fogja megmondani.

— És a többiek?

— Mind készen vannak.

— Hívasd ide még azt a két bajtársat is, a kik Iváskint kisérték idáig, s avasd fel a társaságunkba: oszd ki a bajtársak között a fegyvereket és a lőszert, állíts fel előőrsöket a tanya körűl, s őrjáratokat czirkáltass a város előtt.

— Minden meg fog történni, csak te légy most nyugodt. Pihend ki magadat, hogy erődnél légy, a mikor mindnyájunknak szüksége lesz rád. Még két napi haladékunk van.

— De több nincs! Akkorra visszatérhet a hetman.

A következő nap elmúlt várakozásban, előkészületben. Szerencsére szokatlan gyorsan beállt a hóolvadás, a rossz útak miatt lassan jöhetett a hetman vissza Verchney-Osztrogból.

Harmadnap, ápril 23-án korán reggel lejött Benyovszkyhoz Afanázia. Egészen odavolt a rémülettől.

— Kétségbe vagyok esve. Atyám az éjjel olyan haragosan tért vissza a korlátnoktól, hogy az egész házat felriasztotta. Még olyan hangon nem hallottam őt soha hozzám beszélni. Minden szava szidalom volt. Szegény anyám azóta folyvást sír: talán meg is verte őt az atyám. Előttem nem említé a nevedet, de én azt hiszem, hogy mindent megtudott, s most már nem ismer irgalmat. Kérlek, szerelmem, fel ne jöjj a várba, bárminő hívásra.

— Hívásra nem megyek; de mikor nem hínak, akkor meglehet, hogy fölmegyek.

A leány megérté e szavak czélzását.

— Az Istenre kérlek, kíméld az atyám életét! És aztán a magadét.

— Mind a kettő Isten kezében van. Mondá Benyovszky, megölelve a kedves teremtést. Köszönöm neked a te jóságodat; de most kérlek, térj vissza azonnal, hogy atyád észre ne vegye eltávozásodat. Imádkozzál mind a kettőnkért Istenhez, hogy ne kényszerítsen bennünket egymással szembeszállani.

— Atyámat nem fogjuk bocsátani, hogy maga jöjjön ellened.

— Ha pedig a veje urait küldi ellenünk, azokat mi kegyetlenűl elfogjuk verni.

— De mi lesz azután? Mi történik te veled, én velem?

— Figyelj rám, kedvesem. Van gondviselés az égben: minden rossz jóra fordul. Ez az én nagy betegségem, a melyet kiálltam, most nekünk azt a kedvező ürügyet szolgáltatja, hogy én a házat el nem hagyhatom. Azt mondhatom, ha megidéznek, hogy nem bírok még a levegőre kimenni. Ezzel a mentség-

gel elhúzhatjuk az időt odáig, a míg a gályát a jég közűl kiszabadítjuk. Te ügyelj az alatt otthon az atyád intézkedéseire. Ha bajt tudsz meg, küldj a cseléded által nekem egy veres szalagot. — Ha pedig éjjel lármát, lövöldözést találnál hallani, akkor nyisd fel az ablakodat, mely a sáncz-árokra szolgál s a jégre bocsátass le egy szánkót. Én érted megyek és elhozlak magammal, a sáncz-árok a Bolsával öszszeköttetésben áll. Mi ott dereglyékre ülünk, s elmenekülünk a Paramusir szigetre: onnan megint tovább.

— Veled megyek a sírig! Rebegé a leány, s könyezve borúlt kedvese keblére. — Azzal ismét haza osont: mire Nilow úr fölébredt, már ott találta őt a konyhában a korhely levest habarva.

Benyovszky pedig folytatta az elővigyázati intézkedéseit: a száműzöttek telepén egy magas póznát állíttatott fel, a mire vész esetén lámpát fognak felhúzni, hogy a szövetségesek tájékozhassák magukat. A köd sűrű volt, s harcz esetén a csatarendet szabályosan kellett fölállítani. — A város körűl egy széles árok volt vonva, mely azt elzárta, s azon híd vezetett keresztűl. Az árokban lévő víz ugyan be volt fagyva; de azért Benyovszky még is jónak látta a hídról felszedetni a gerendákat, s csak egy szál palánkot nyújtatott rajta végig, egyes embernek átjáróúl, hogy ágyúval ne lehessen rajta keresztűl jönni.

Reggel három órakor azzal a hírrel költé fel Chrustiew Benyovszkyt, hogy megérkezett a hetman Izmailoffal és a tojónnal. Az előőrsön czirkáló Kudrin Iván felismerte benne azt az itelmen gazdát, a ki a levelet hozta Kameninba.

— Akkor kezdődik a tragödiánk!

Nagyon kapóra jött most Benyovszkynak, hogy azt a hat embert, a kik Boscarewvel és Zablikowval

együtt a közelmúlt napokban hozzáálltak, valamint a másik kettőt, a kik Iváskint kisérték, felhasználhatta. Azokra senki sem gyanakodott a városban. Őket bízta meg vele, hogy kémleljék ki, mi történik a kormányzó és a korlátnok körűl. Azok késő este tértek vissza azzal a hírrel, hogy a hetman hosszas ideig volt a korlátnoknál, s onnan vele együtt, Izmailoff és a tojón kiséretében, felmentek a várba a kormányzóhoz.

Eddig Nilow úr az egész Levantiew esetről értesűlve van.

Az összeesküdtek egész éjjel fegyverben álltak, s őrjárataik nem szűntek meg czirkálni a város körűl.

Korán hajnalban egy magányos nőalak közeledett a város felől, átlépkedve az árok fölé tett egy szál deszkán. Az előőrsön állók Afanázia cselédjét ismerték fel benne. Egy szál veres szalagot hozott Benyovszkynak, s szóval is elmondá neki, hogy ma fel ne jöjjön a várba! A kormányzó dühöng, mindenkit szidalmaz, a feleségét meg is verte.

Tíz óra tájon egy őrmester jött oda a várból. Elmondá feszes tisztelgéssel, hogy »köszönteti a kegyelmes parancsnok úr a nemzetes főnök urat: szívesen látja a várban egy kis reggelire.«

— Üdvözlöm mélyen a kegyelmes urat, mondá rá Benyovszky, de én most pilulát szedek, nem szabad még se halat ennem, se pálinkát innom, a lábamat sem bírom. Mihelyt jobban leszek, sietni fogok tiszteletemet tenni nála.

— No csak ne teketóriázzék kend sokat! förmedt fel erre a katona, kiesve a nyájas szerepéből. Kend csak egy száműzött. Mikor kendet híják, ugorjon azonnal, vagy megfogom és viszem.

— Azon légy ficzkó, hogy a magad irháját elvihesd innen, s ha ilyen jó szándékkal jősz hozzám,

elébb jó lesz, ha meggyónsz otthon. Most pedig takarodj! s vidd haza, a mit mondtam. — Azzal kilökte szépen az ajtón.

Ekkor aztán a száműzötteket értesíté, hogy mindnyájan résen legyenek. A mellékszobájában Chrustiew volt elrejtőzve négy más bajtársával, teljesen fölfegyverkezve.

Nem soká kellett várnia a következményekre, délfelé az ablakon keresztűl a hetmant látta czammogni a háza felé. — Nosza rögtön elő kellett venni megint a hasmelegítő zsákot, a pilulás katulyát s játszani a beteget.

A belépő hetmannak azonban nem volt semmi hajlandósága a szánakozásra a felebarátjának a betegsége fölött, sokkal inkább zsémbelő kedvében volt.

— Ki az ördög szedte le a hídról a gerendákat. Nem jöhettem át rajta szánkóval. Úgy kellett átbalánczoznom egy szál deszkán. Hát kötéltánczos vagyok én, ezzel a termettel? hogy egy szál gerendán tánczoljak át?

— Hát biz ezt azért szedték le, elővigyázatból, felelt meg Benyovszky, mert a nagy hóolvadástól áradni kezd a Bolsa, s félni lehet, hogy ha felnyomúl a csatornába a híd gerendáit mind elviszi.

— Ugyanúgy-e? De nagy kár, hogy poéta nem lett belőled, mindenre tudsz kádencziát. No ma lesz hozzá alkalmad megmutatni, hogy mit tudsz. A kormányzó küldött hozzád egyenesen, azzal az izenettel, hogy látogass el hozzá fel a várba.

— Ugyan nagy kár volt téged ide fárasztania a kormányzónak; miután az imént ittjárt küldönczének már megmondtam, hogy beteg vagyok, nem mehetek.

— No no, kedves barátocskám. Gondold meg jobban a dolgot. Megsúgom neked igazán, hogy mi

dolog van odafenn; a miért olyan sürgetős a megjelenésed. Én most jártam Verchney-Osztrogban; a két szerencsétlenűl elhalt Levantiew testvérnek az ügyében. Tudod, hogy az elhálozott számüzötteknek a vagyonát az állam örökli. A bátyáét megkaptuk. Hanem az útközben elhalt öcsnek a holmia, pénze, szánkója egyebe nem volt megkapható. A tojón, a kinek a házában kimúlt a megboldogúlt, azt állítja, hogy az ifjabb Levantiewnek a vagyonát te harácsoltad el, meg a társaid. Én azt nem hihetem. Ugyan minek lopnál, mikor más becsületes úton is tudsz pénzt rabolni? Ezt csak nem hagyhatod a neveden száradni! Nem! egy magyar nemes, egy hajdani generális, egy Sámuelovics Ágost nem tűrheti azt el, hogy csak egy napig is tolvajsággal gyanúsítsák. Jer, vágd a szeme közé annak a tojónnak, hogy hazudik.

Benyovszky ugyan keresztűl látott ezen a goromba cselfogáson.

— Barátom, nekem most semmi gondom arra, hogy minek tartanak. Nem bánom, ha azzal gyanúsítanak is, hogy elloptam a verchney-osztrogi toronyból a hét mázsás harangot. Én most se kezem, se lábam nem bírom, s annálfogva nem megyek sehová.

Ekkor aztán a hetman egyszerre más hangon kezdett el beszélni.

— No ha se kezed, se lábod nem bírod; hát akkor majd elviszlek én erővel.

S azzal megragadta Benyovszkynak a két karját s felrántotta őt a fekhelyéről. — Ekkor aztán Benyovszky is félretette a tréfát.

— De annyira még bírom magamat, hogy tégedet.... (A verbum regenst már nem mondta; de cselekedte, úgy oda zuhintva a hetmant a falhoz, hogy megrendűlt bele a ház.)

A hetman nem bírt a dühével e vakmerő tett után.

— Tudod-e te! Te rabszolga, hogy mit cselekedtél most? Nagy-Péter czár ukáza szerint, a mely száműzött az előljárójára fel meri emelni a kezét, éhhalállal végeztetik ki.

— Igen, de a nürnbergi tanács határozata meg azt mondja, hogy senkit sem szabad addig felakasztani, a míg el nincs fogva.

— No hát az vagy te már! Héj, Vaszili! Tanaszi! Jöjjetek be!

E kiáltásra két kozák rontott be az ajtón s neki esett Benyovszkynak.

Azonban ugyanazon perczben Benyovszkynak egy füttyentésére előrohant Chrustiew a négy társával, s a két kozák és a hetman rövid tusa után le volt fegyverezve és megkötözve.

Csak akkor meredt aztán kerekre szeme-szája Kolosow uramnak, mikor a keze a hátára volt kötve.

— Mit akartok, jó emberek?

— Hát Kolosow barátom, mondá Benyovszky, ha már a rád emelt kezemért is éhhalálra ítél Nagy Péter czár ukáza, vajjon miféle büntetést szab rám, ha én most téged ide erre a bográcstartó horogszegre felakasztatlak?

— Azt csak nem teszed, fiacskám.

— Ne félj. Nem bánt senki. Csak azért fogattalak el, hogy legyen a kezemben egy túsz, a ki által biztosítom magamat a kormányzóság erőszakoskodása ellen. A két kozákot zárjátok a pincze oduba; a hetman úrnak pedig oldjátok fel a kezeit. Ő nem fog elszaladni.

— Ejnye! Ugyan megijesztettél vala, édes fiacskám. Hát hiszen én igen szívesen maradok itt nálad

túsznak. De hát abban az esetben engedd meg, hogy hadd írjak levelet a kormányzónak, a melyben őt értesítem a közöttünk létrejött megállapodásról.

— Az nem lesz fölösleges. Itt a tinta, papiros: írj! Hanem én majd az elküldés előtt elolvasom.

A hetman neki gyűrközött a levélírásnak Annyi malaczot ejtett a papirosra írás közben, hogy kanászt fogadhatott volna hozzá. Nem csoda, nagyon reszketett a keze.

Mikor összeábdálta a levelet, oda adta azt Benyovszkynak, hogy olvassa el. Ilyeténképen hangzott:

»Kegyelmes kormányzó úr. Ez a Sámuelovics Ágost főnök úr igen kemény ember. Olyan gyönge, hogy én harmad magammal sem tudom kihúzni az ágyából. Jó volna vele kiegyezni valahogy. Ő igen jó ember. De nagyon kérem kegyelmességedet, hogy erőszakot ne használjon ellene, mert akkor engemet megnyúzat. Alázatos szolgája Kolosow, hetman.«

— No ettől a kormányzó nem lesz okosabb. Megállj, majd én is írok hát a kormányzónak s megmagyarázom neki a dolgot világosan.

Azzal Benyovszky vette át a tollat s megírta a hetman leveléhez a kommentárt:

»Kegyelmes kormányzó úr. Előadom egész tisztelettel a dolgaink állását. Engem a korlátnok folytonos áskálódása vérig sért. Ő és a pereputyja új meg új vádakat koholnak ellenem, s kegyelmességed azoknak, mint az irányomban alkalmazott rendszabályokból látom, teljes hitelt ád. Elég egy megvesztegett tanú, hogy a leggonoszabb bűntényt a fejemre olvassák. Én olyan törvényszék elé nem állhatok, a melynek az elnöke a korlátnok: bíró és vádló egy személyben. A tanácstagok is mind ellenségeim, mert irígyeim. Irígyeim azon túlságos kegy miatt, mely-

lyel kegyelmességed engem eddig megajándékozott. De hogy ha ezt a kegyet is elvesztettem, akkor nekem semmi oltalmam nincs. Bűnömmé válik még a becsületem is. Kénytelen vagyok magamat más úton védelmezni. Nekem jogom van, mind a kegyelmességed engedélye folytán, mind a városi tanács határozatánál fogva, a lopatkai kerületben önálló szabad telepet felállítani; a hol én képezem magam a törvényhatóságot. Adja meg kegyelmességed nekem és társaimnak azonnal az elköltözési parancsot, s én hódolattal és engedelmességgel fogok rögtön elvándorolni rendeltetésünk helyére. A tanács előtt, mely ellenségeimből áll, megjelenni nem fogok, hogy ott vádak ellen védekezzem, a melyeket megvetek. A hetmant azért tartom vissza magamnál, hogy erőszakos rendszabályok ellen biztosítva legyek. Ne vegye ezt kegyelmességed semmi lázadási kisérletnek, ez csupán jogos önvédelem. Maradok mély tisztelettel, hódoló szolgája, Benyovszky Sámuelovics Ágost Móricz, a lopatkai szabad telep főnöke.«

Mind a két levelet elküldte a kormányzóhoz egyikétől a felbérelt itelmeneknek.

— És már most délre harangoznak: lássunk az ebédhez, tisztelt vendég uram.

S azzal felhozatta az ebédet Benyovszky, a többi öt czimborát is beszólítá, s aztán kedélyesen falatoztak heten, a hetmannal együtt. Kolosow úr bámulhatott rajta, hogy a szegény beteg milyen jó étvágygyal tud hozzá látni. Jót szokott tenni a betegnél az a kis kedélyrázkódás! — A maradékból a börtönbe zárt kozákoknak is bőven juthatott.

Este öt órakor küldte oda a kormányzó a titkárját, szóbeli válaszszal a kapott levélre. A titkár jó fiú volt, egy emberi írógép; azoknak a fajtájából, a

kik senkit sem szeretnek, senkit sem gyűlölnek: ellenben mindent szeretnek és semmit nem gyűlölnek, a mi megehető és megiható.

A jó fiú az asztalnál találta az urakat: éppen vacsorához ültek.

— No iszen jó ebédet csinált kegyelmed ma mi nekünk a kormányzóéknál! kezdte el beszélni, a mint helyet szorítottak a számára az asztalnál, éppen a hetman szomszédságában. Hüh, micsoda dühös lett a kormányzó, a mint a levelét elolvasta! Az egész répás tálat, a mint a kezében volt, füstölt húsostól együtt a földhöz csapta! »A szemtelen koczi pór! kiálta a villáját az asztalba vágva. Még el meri fogni az én hetmanomat! Hallatlan az ilyen eset Kamcsatkában! — S rögtön ki akarta küldeni az egyik vejét, a századost egy kompánia katonával, hogy lánczraverve hurczolják eléje a lázadót. A szegény Nilowné mukkanni sem mert féltében. Hanem Afanázia kisasszonynak több bátorsága volt. Azt mondta az öregnek: »de ugyan atyám, hiszen még be sincs bizonyítva, a mivel őt vádolják, s te már el akarod őt ítélni?« Erre az öreg olcsóbbért adta. »No hát jöjjön ide magát kimenteni! Mitől fél? Én csak nem harapom le neki az orrát. De a hetmanomról vegye le a medvetalpát.« Végre aztán abban nyugodott meg, hogy jó lesz, ha én jövök ide, elmondani kegyelmednek az ultimátumát, hogy Kolosow urat eressze azonnal haza, különben a fejét véteti, azután pedig a holnapi teljes tanácsülésben jelenjen meg, s ott a maga védelmét adja elő. A kormányzó úr biztosítja kegyelmedet, hogy ha ártatlan voltát bebizonyítja, fényes elégtételt fog szolgáltatni a korlátnokkal szemben; de ha valami bűnben részesnek érzi magát, akkor tanácsolja, hogy keressen kegyelmet a bírák jóságánál és elnézésénél.

— Jól van bajtárs, mondá Benyovszky. Köszönöm a hozott izenetet. Azt láthatod, hogy a hetman úr igen jó helyen van, semmiben fogyatkozást nem szenved. Most rögtön útnak nem ereszthetem ő kegyelmét, mert a felszedett hídról le találna szédülni s még nyakát szegné. A mi engemet illet; ha csak én rólam magamról volna a szó, hát én egy perczig sem tétováznám, azonnal felmenni a várba, azonban itt több bajtársam is érdekelve van. Nekem, mint e társaság főnökének, a ki megbízatásomat éppen a kormányzó kegyéből nyertem, nem lehet magamtól intézkednem; hanem össze kell hínom elébb az egész társaságot, s ez most ily késő esti órában meg nem történhetik. Azonban holnap korán reggel gyűlést tartok, s a mint a tanács egybeül s a vádlók megjelennek, szolgálatára fogok állani a kormányzó úrnak. Addig hadd pihenje ki itt magát Kolosow úr; te útközben szólj be a feleségéhez, hogy küldje ide utána az ágyát.

Mind ezt levélben is megírta Benyovszky Nilow úrnak, s az íródiák visszaballagott a levéllel, miután éhszomját elébb jól kielégíté vala.

Ez a válasz, úgy látszik, hogy egyelőre megnyugtatta Nilow urat.

Benyovszky azonban rögtön hivatá Boscarewet és Zablikowot: rövid utasításokat adott nekik, a mit azok megértve, rögtön beosontak a városba kilenczed magukkal, s ott háromfelé oszolva, hármasával megkezdék a feladatuk végrehajtását.

A legfontosabb lett volna a korlátnoknak az elfogása. Ez nem sikerült. A főúrnak valami előérzete volt, hogy ezen az éjszakán ki ne tegye a lábát az utczára.

Annál ügyesebben lett végrehajtva a többi.

Izmailoff levelet kapott a tűzszemű Katinkától, melyben az megtérő szerelemmel hívja meg magához

s igéri, hogy a légyotton sok nevezetes fölfedezést fog neki tenni az összeesküvők terveiről, Izmailoff közlé a levelet, sarkában lévő barátjaival, Boscarewvel és Zablikowval.

Azok óvatosságra intik »vigyázz magadra! hát ha cselt vetnek a lázongók. Inkább mi is veled megyünk.« S hozzá csatlakoznak kisérökül a kozák negyedbe. — Mikor aztán a város árkán túl vannak s kezdődik a fűzfabozót, akkor egyszerre a hátul ballagó Zablikow a bőr tarisznyáját a fejére rántja Izmailoffnak, a míg Boscarew a két karját szorítja le, átnyalábolva a derekát. A nyomorúlt nem kiálthat a bőr iszák miatt: a kezeit hátra kötözik, s azzal megindulnak vele futvást a bozóton keresztűl, míg a száműzöttek telepére eljutnak, ott belökik a Chrustiew házának az ajtaján. Izmailoff, mikor leveszik a fejéről a bőrzsákot, Benyovszkyt látja maga előtt.

— No pajtás! Hát úgy-e, hogy megesik, hogy a medve fogja el a vadászt!

Nem soká kell Izmailoffnak egyedül unatkozni a pinczeodúban, rövid időn társaságot kap. Más három összeesküvő az itelmen tojónt csípte el a pálinkás bódéban, s minthogy az nem akart jönni szép szerével, összekötötték a két kezét-lábát, dorongot dugtak át rajta, s úgy hozták el, mint egy elejtett medvét. — A harmadik vadászfogás volt Szudejkin titkár. Ezt az utczán fogták el pányvával, mikor a korlátnoktól haza felé ballagott lámpással. Egy kicsit meg is volt tépve, mert ellenkezni próbált.

E szerint a tanúk és vádlók mind jó helyre voltak már eltéve.

Benyovszky, ha akarta volna, bízvást folytathatá az eddigi játékot. Felmehetett volna a tanács elé, s nyílt homlokkal kérdezhette lesz: »no hát ki vádol?

állljon elő.« — De ennek az alakoskodásnak vége volt már. Se ő nem akarta azt folytatni, se bajtársai: — még Afanázia sem. Másnap korán reggel a szép menyasszony két veres szalagot küldött a vőlegényének. Ezek azt mondták: »semmi hívásra ne jöjj!«

Benyovszky tehát otthon maradt.

A kormányzó pontosan megjelent a tanácsházban kilencz órakor, s együtt találta a tanácstagokat és a korlátnokot. Türelmetlen volt szertelenűl.

— Kezdjük el és essünk át a dolgon mentűl elébb! Hol van a jegyző, Szudejkin?

— Én nem tudom hová lett, mondá a korlátnok, kerestettem már a házánál, azt mondják, az éjjel nem került haza.

— Szép dolog! Fel kell írni a konduit-lisztájába! majd betudatik ő kelmének. Ha nincs itt a titkár, üljön a helyére korlátnok úr s vezesse a jegyzőkönyvet; majd én elnökölök.

Ebben talán némi czélzatosság is volt.

— Hivassék elő a vádlott Sámuelovics Ágost!

Mondák neki, hogy az nem jelent meg.

Nilow úr haragra lobbant.

— Szemtelen vakmerő ember! Négykézláb kellett volna neki idejönni, s a csizmáinkról lenyalni a havat, s még ő késedelmezik. — No hát, legyen elítélve in contumatiam! — Hivattassék be a vádló, Izmailoff!

Mondák neki, hogy Izmailoff sincsen jelen.

— Nincs jelen? Hát hol a pokolban őgyeleg? Ilyenkor, mikor tárgyalás ideje van.

A korlátnok nagy zavarban volt.

— Én el nem tudom képzelni, hová lett az öcsém. Az éjjel nem jött haza, én azt hittem, hogy a Kuznin Katinkához ment.

— Hogy a tűzhányók emészszenek el valamennyi Kuznin Katinkát! förmedt fel a kormányzó, hát ez a szerelmeskedésre való idő? Rögtön kiseprűztetem a városból azt a leányt! A ficzkót pedig fülénél fogva hozatom ide.

A korlátnok alázatosan jelenté, hogy ő már kerestette Izmailoffot a Katinkánál is, de se a fiú, se a leány nem találhatók semmi áron.

— No ez nevezetes dolog! Hogy a főszemély, a kinek vádolni kellene, szőrén-szálán elvész! Elrepült, elpárolgott. Mink itt ülünk egy óra óta, mint a bolondok! Sorba ülünk, mint a tengeri papagályok a sziklapadkán, s nézünk egymás szemébe, mint a potykák: mi lesz már? s a kinek meg kellene mondani, hogy mért hítt ide: nincs sehol. — Lökjétek be hát azt a tojónt. Vallja meg, mit tud?

Már erre alig mert valaki választ adni.

— No hát jön az a tojón, vagy nem jön? Én menjek érte? Édes gyökérrel csalogassam be?

— Nincs itt! rebegé egy hang az ajtó mögűl.

— Micsoda? Az sincs itt? A tojón is elveszett? Korlátnok úr! Azt hiszi az úr, hogy én azért ülök itt, hogy én velem komédiát játszassanak?

— Kérem alássan, menté magát a korlátnok, én csak nem tarthatom zár alatt a vádlókat és tanúkat is.

— Tanulja meg az úr, hogy jövendőben, ha lázadást jelentenek föl, csukassa be a vádlót is, meg a tanúkat is. Most itt gubbasztunk, mint tizenkét kanalas gém a pocsóta szélén, s lessük, hogy mikor ugrik fel egy potyka, s akkor tudjuk meg, hogy nincs benne más, mint béka! Az úr mindig zenebonát csinál, lázadásokat jelent föl, s mikor tanúbizonyságokat kellene előállítani, akkor megretirál a Kuznin Kata szoknyája mögé. Az egész Izmailoff nem egyébért találta ki ezt

a históriát, minthogy a maga bagolyszemű Katáját megkaphassa. Most visszaszökött tojónostól együtt. Én itt nem ömlesztem az epémet többet, hanem hazamegyek. Az urak is mehetnek — kiki a maga Kuznin Katinkájához, ha tetszik.

Azzal feldöntötte a kalamárist az asztalon, s eltoporzékolt haza, mentében azon szitkozódva legjobban, hogy »csak legalább az a semmirekellő Sámuelovics jött volna fel, hogy felmenthettem volna, s aztán jó ötven kancsukát verethettem volna a hátára!«

Ő rá haragudott legjobban, azért hogy ártatlan létére meg nem jelent.

— Muszáj a gazembernek idejönni, ha ártatlan is. Kérjen bocsánatot, ha semmit sem vétett is. Dehogy nem vétett! A hetmant még sem bocsátotta haza. — No igen, azt kezesűl tartja ott magánál. Hát akkor annál inkább feljöhetett volna. Ha én az ő üstökét itt jól megtépászom, s aztán az ő társai cserében Kolosownak a csimbókjait éppen úgy megczibálják, hát abból én nekem dupla gyönyörűségem lesz.

Azonnal elküldé az írnokát még egyszer Benyovszkyhoz azzal az izenettel, hogy nincs már semmi vád ellene, azonban, hogy mégis a katonai fegyelemnek elég legyen téve, jöjjön fel a várba, csupán pro forma négy katona által kisérve. Bántatlansága kezességeűl visszatértéig maradjon ott Kolosow hetman. — Igen szépen kéreti.

Benyovszky erre azt válaszolta, hogy megbízik a kormányzó adott szavában s kész fölmenni a várba, társai engedelmével; tehát csak küldje érte a kormányzó a kisérő őrcsapatot.

Mire az íródeák visszatért, akkorra már bizonyosan hírt vett Nilow úr arról, hogy Benyovszky emberei Izmailoffot, Szudejkint és a tojónt az éjjel elfogták és

magukkal hurczolták. Ez volt az oka a kimagyarázhatatlan meg nem jelenésnek.

E hírre majd felfordítá a várat Nilow úr. Nagy hangon osztotta a parancsokat a tiszteknek, hogy a katonák rögtön tisztogassák a puskáikat, éles töltényeket rakjanak a tarsolyaikba, a kerekes ágyúkat szereljék fel: »Hisz itt kész lázadás van!« Verette a dobot a vár udvaron, s az előőrsöket kettesével állítá fel, az utczákon is erős dobszóval járatta a patrolokat alá s fel.

Mikor aztán már jól fellármázta az egész világot, akkor valami ravaszságot fundált ki. Finom cselszövény volt az, s szinte csodálatraméltó, hogy Nilow úr kevés rendelkezési alappal biró agyában megfogamzhatott. Átment az asszonyok lakosztályába, a kik a lármától megrettenve, mind egy szobába bújtak össze. Még reszketett minden tagja a dühtől, a szava is, mikor beszélt. Aztán erőtetni akarta a nyájasságot.

— Gyere csak elő kedves madárkám, Afanáziácskám. No ne félj, nem bántalak. Egészen nyugodt vagyok. Nevethetném. No hát szépen ülj le ide az asztalhoz, s írj annak a te Sámuelovics Ágostodnak egy szerelmes levelet. — Szerelmes levelet, ha mondom! Írjad szépen, majd én diktálom. »Kedves, édes, drágalátos uracskám!« Hm, hm! Ördög anyját! Nem tudom, hogyan kell szerelmes levelet írni, én soha sem próbáltam. Gyere asszony, tanítsd meg a leányodat, hogyan kell szerelmes levelet írni?

— Tudom azt magamtól, hogy milyen hangon kell írni egy menyasszonynak a vőlegényéhez? felelt Afanázia szilárdúl. Csak azt mondja meg az uramatyám, hogy mi tárgyról írjak neki?

— No hát írd neki azt, hogy az apád soha jobb indulattal nem viseltetett iránta, mint ebben a szent

órában. Ártatlansága teljesen kiderült, ellenségei megszégyenültek. Alig várom, hogy keblemre szoríthassam. Már tudniillik én, a kormányzó. Aztán írhatsz felőlem akárhány csókot bele a magad részéről. Ha idejön, majd kap csókot sokat, csak győzze elviselni. De ezt ne írd bele. — Hadd látom, mit írtál?

Az öreg gyanús vizsga-szemmel olvasta át a leánya levelét. Az elég szép, gyöngéd és megnyugtató levél volt. Erre a meghívásra egy vőlegénynek, ha csak nem goromba tuskó, rögtön a szerelem szárnyain kell repülni a kedveséhez.

Afanázia összehajtogatta a levelet; Nilow úr lepecsételé s elküldé azt rögtön egy altisztje által.

És Benyovszky aligha bele nem hullott volna ebbe a kelepczébe, melyet Nilow úr ilyen finomúl vetett ki a megejtésére, ha a hű leány abban a perczben, a midőn a levelet összehajtotta, a selyem-nyakkendője rojtjából két piros szálat kiszakítva, azokat a levél redői közé nem csempészte volna. — Ez a két selyemszál dönté el mindnyájuknak a sorsát. — Benyovszky az édes szavakkal hízelgő levélből tudta azt meg, hogy semmi kegyelemre nem számíthat.

»Az éjjel harczolni fogunk!« azt mondá társainak s azonnal kiküldé Báturint, Wyndbláthot és Pánowot, hogy álljanak osztályaik élére.

HARMINCZEGYEDIK FEJEZET.

A KATASZTRÓFA.

Messziről tekintve, őrült merényletnek tűnik az fel, hogy egy maroknyi csoport vezére fegyveresen készüljön megrohanni egy katonai parancsnokot, a ki egy megerősített várban rendes hadcsapatokkal, ágyúkkal rendelkezik, s a ki még azonfelűl a városban lakó hétszáz kozáknak is parancsol. Azonban Benyovszky jól ismerhette a maga embereit, úgy az ellenfél, mint a pártosai részén, s ez buzdíthatá e vakmerő vállalat végrehajtására.

Azok a várőrséget képező katonák mind egytől egyig az orosz hadseregnek, vétség, gyávaság miatt

kimustrált söpredékei voltak. Azok a férfiatlan skopcsik, a kik önmagukat megcsonkítják, azok a szektáriusok, kiknek a hitvallása tiltja az emberölést, a kik a csatában a levegőbe lövik fel a golyót, s mikor rohamra vezényel a tiszt, hasra vetik magukat; a száműzött svédek, finnek, németek, a kik gyűlölik azt a zászlót, a mely alá be vannak sorozva, a mellett roszszúl öltözve, silányúl táplálva, csak a nyomorúságát ismerik a hadi életnek, s kaszamátáik únott pinczéiben irígylik a szabadon barangoló száműzöttet. Tiszteik iszákosság miatt hasznavehetetlen himpellérek, tudatlanok és a közkatonáiktól gyűlölt zsarnokok. — És ezekkel szemben áll ötvenhét valódi férfi, a kik megannyian csaták tüzében edzett katonák, bátor medvevadászok, a kik fejszével, kelevézzel támadnak meg hozzájuk képest óriás fenevadakat; hidegvérű lövészek, a kik biztosra lőnek, és mindannyian elkeseredve zsarnokaik ellen, áthatva a szabadság ösztönétől, s a nemes barátság által szorosan egymáshoz lánczolva, mint a hajdani waräger fegyvertársak; — egy ilyen maroknyi derék csapattal meg lehetett kisérteni a harczot az ötszörte és tizenötszörte számosabb laza tömeg ellen, hozzá még egy olyan lángeszű vezérrel, mint Benyovszky s egy olyan bárgyú parancsnok ellen, mint Nilow kormányzó, a ki hadcsapatot csak uralkodói névnapokon vezényelt.

Ötvenheten voltak, s még éjszakára várták Kuzneczowot a hajóról tizenkét társával: a kiknek azonban az volt a feladatuk, hogy egyidejűleg a világító torony sánczait foglalják el, arra az esetre, ha az összeesküvők visszavonulásra lennének kényszerítve, biztos oltalmúl.

Jó szerencse, hogy a hetmant kézre kerítették; mert a kozákság ahoz volt szokva, hogy csak a saját

hetmanja parancsára mozduljon meg: így fej nélkül maradtak, s arra lehetett számítani, hogy a míg ezek összeczihelődnek, az alatt Benyovszkyék elkészülnek a rendes katonasággal.

Benyovszky kiadta a parancsot Báturinnak, Wynbláthnak és Pánownak, hogy álljanak a csapatjaik élére: három csapat a házak körűl volt elhelyezve; a negyedik Benyovszky házában.

A póznára felhúzták a jeladó lámpát: a köd ismét olyan sűrű lett, hogy ötven lépésnyire nem lehetett az emberalakokat megkülönböztetni.

Este felé egy káplár közeledett négy katonával a telephez, s egyenesen Benyovszky házának tartott. Az ajtót zárva találta: a puskája agyával kopogtatott be rajta.

— Ki vagy? hangzott belülről.

— Én vagyok az a Kakucsoff Dimitri káplár, a kit te jól ismersz; tudod, mikor azt kérdezted, hogy ki tud olvasni közülünk?

— Hát most mi kell?

— A czárnő nevében parancsolom, hogy nyisd ki az ajtót!

— Ejnye te hazug gúnár! A czárnő ötezer versztnyire van innen, s majd ő ilyen toprongyosra bízza a parancsait. Elmenj innen, a míg jó dolgod van! Nem hallottad, hogy a kormányzó ötvenet veret a hátadra, ha engem parancs nélkül háborgatsz.

— De most van ám parancsom.

— Miféle parancsod?

— Hogy tégedet rögtön kisérjelek fel a várba, négy katona között. Hát csak szedd fel magad s gyere szép szerével.

— Szeretném én azt a parancsot látni.

— Gyere ki, nézd meg.

— De bizony te gyere be, odakinn sötét van. Én nem vagyok bagoly. Aztán igyunk elébb egy-két pohár gugyit szíverősitőül.

Erre az ajánlatra rá állt a káplár. Benyovszky kinyitá előtte a ajtót. A mint a tornáczba belépett, Benyovszky becsukta mögötte az ajtót s a káplár négy pisztolynak a lő rését látta a két szeme közé irányozva.

— Ha egyet szólsz, meghalsz! suttogák a fülébe.

A káplár ijedtében megrémült, a tornáczból betolták a szobába, a hol a kandalló tüzénél még másik hat, puskával, karddal ellátott, férfit látott maga előtt.

— Ha életben akarsz maradni, felelj mindenre, a mit kérdezek, és igazat mondj: — szólt hozzá Benyovszky. Hát téged azért küldtek, hogy engem elfogj? Nilow úr maga parancsolta?

— Ő maga.

— Jó kedvű volt, vagy haragos?

— De nagyon ebadtázott.

— Mit mondott, hogy ha nem megyek, mi lesz?

— Akkor egy századot fog ellened küldeni nyomban.

— Ki vezeti azt a századot?

— Masinow kapitány, a kormányzó veje. Az a ripacsos.

— Melyik század az?

— A bajkáli.

— A malikiánok telepéből, a kik csak tejet isznak.

— Csakhogy itt nincs tej.

— Hát a másik századot, az irkuczkit ki vezeti?

— A kormányzó másik veje, Mosseff kapitány, a pattantyús.

— Ágyúi is vannak?

— Két kerekes ágyú.

— Kik vontatják az ágyúkat?

— Hat-hat fegyencz. Kutya csak nem húzhatja, mert ha egyet lőnek, mind elszalad.

— Hát a tobolszki század?

— Azt Nilow úr maga vezényli. Ezek a legkeményebb legények: a vár őrizés ő rájuk van bízva.

— Szólítsd be a társaidat egyenkint.

A káplár a kisérő katonák neveit hangosan elkiáltá, mire azok egyenkint belépegettek. Ott azután éppen úgy lettek lefegyverezve, mint a káplár, utoljára mind valamennyit bezárták a pinczébe.

Nilow úr ez alatt otthon a várban az asszonyokat mind bezárta a szobájukba, s maga nyugtalanúl méregette végig csikorgó lépteivel a folyosot, minden fordulásnál megkérdezve az őrstől: »még sem jött vissza a káplár?«

Mikor aztán három-négy óráig hiába várakozott rá, akkor nagyot sóhajtott. Tehát nem jön fel az a gonosztevő, hogy megtéphetné a haját, hogy egy pár vers atyai ütleggel lezárhatná a számadását! Tehát csakugyan a fegyver élét kell fordítani ellene. Milyen nagyon szerette ezt a rossz embert! Milyen szomorúsága lesz Afanáziának, ha majd lánczraverve fogják őt ide hurczolni; s hallgatnia kell az ordítását, mikor a vár udvaron halálra kancsukázzák. Nem lehet már segíteni rajta! — Felköté a nagy széles tábori övét: beledugta a pisztolyait, feltűzte a nagy veres tollkokárdát a kalapjára s kiadta a parancsait Masinow kapitánynak.

— Eredj le a századoddal a lázadók telepére, s hozd el őket erővel. Ha ellenállnak, lőjj közéjük.

A kapitány azt az észrevételt tette, hogy a lőpor, a mit a katonáknak osztottak, nyirkos: el van ázva.

— Magad vagy elázva, nem a lőpor. Rivalt rá Nilow úr s kikergette maga elől.

A százados kivonúlt a csapatjával a várból: a sűrű ködben csak az egy lámpafény szolgált neki tájékozásúl, mely a száműzöttek telepéről, mint egy veres csillag világított a távolba.

Benyovszkynak hírűl hozták az előőrsei, hogy fegyveres csapat közelít.

Erre ő a Wynbláth csapatjával (mindössze tizennyolcz ember) szembe ment eléjük s bevárta őket a lebontott hídnál, melyen most csak egy szál deszka vezetett keresztűl.

A katonák kénytelenek voltak a lebontott híd előtt megállani: a kapitány parancsot adott, hogy a túlsó parton felhalmozott gerendákat vissza kell rakni a hídra.

Benyovszky jól hallotta a parancsszót, s átkiáltott a tiszthez.

— Sógor! Ne tréfálj! Nem jó lesz az árkon átjönnötök.

Erre a kapitány minden válasz helyett »tüzet« vezényelt.

Az egész század, mintegy ütenyre, szabályosan felkapta a puskáját s sortüzet adott. Egyetlen egy golyó sem talált.

És nyomban utána felelt rá a lázadók fegyvertüze, három katona halva esett el, több megsebesűlt s arra valamennyi lecsapta a puskáját s hasra feküdt a part mentében.

A kapitány dühösen rivallt rájuk, szidta, káromolta, ütötte őket kardlappal, ránczigálta üstöküknél fogva, nem használt semmit, azoknak semmi okuk sem volt Katalin czárnő dicsőségéért feláldozni az életüket. Mind úgy tett, mintha meg volna halva. — Végre egynek azt rivallta a fülébe, hogy: »szaladj vissza a várba, híjj segítséget!«

A »szaladj« szóra megelevenűlt a halott s vágtatott el a ködben a vár felé.

Ekkor aztán Benyovszky jelt adatott a kornétásával, hogy a másik három csapat is vonuljon fel. Azok jöttek roham-lépésekben, vezéreik élükön. Csak az egyik csapat jött csendesen, mert annak a vezére csak a puskájára támaszkodva bírt előre bandukolni. Benyovszky megdöbbenve ismert rá ez emberre. Stefánow volt az: a halálos ellensége, a vetélytársa, a sokszoros áruló, az őrjöngő! De mikor a becsület mezeje megnyílt, akkor elfeledett ez az ember mindent, még azt is, hogy beteg. Mint nyomorék lázár kiszállt az ágyából, fegyverét ragadta, s odatámolygott a csapatja élére. S aztán vezette őket a harczba.

»Itt vagyok melletted! hörgé Benyovszkyhoz érve. Megesküdtem rá, hogy meghalok érted! Beváltom az esküm.«

S azzal sorba ölelte a bajtársait, buzdítva, lelkesítve őket lángoló szavaival e döntő órában.

Benyovszky tisztelettel emelt előtte kalapot. Milyen derék ember lett volna ez, ha Afanázia szép szemeit soha sem látta volna! — Ez a két összeállított adat milyen mély bepillantást enged az orosz nép jellemébe. A tulsó oldalon a zsoldosok között az épkézláb is holtnak teszi magát, az innensőn, hol a szabadságharczosok sorakoznak, még a félholt is fegyverbe öltözik.

Nilow úr a várkapujának az ablakából leste az ügy kimenetelét. A sortüzelés egy pillanatra lángra látszott gyújtani a világot, a mint a sűrű ködöt átlobbantotta. Arra következett egy szabálytalan puskaropogás, s azután csendes és sötét lett minden, csak a lőpor-füst koválygott, mint fehér felhő a szürke ködben.

— Mi történik odalenn? Hogy nem lőnek tovább? Nincs a katonáknak több egy lövésüknél? vagy csakugyan nyirkos a lőpor?

El nem tudta gondolni, hogy honnan van ez a nagy csendesség?

Végre lát egy embert a felvonó híd felé futni. Az már messziről kiabál torkaszakadtából:

— Küldjetek segítséget; a lázadók sokan vannak!

— Tömjétek be a száját! kiált le a toronyablakból Nilow úr. Még a többit is elijeszti. — No hát mi történt? Mit csinálnak a katonák?

— Ott feküsznek mind az árok-parton, liheg a hírmondó.

— Halva?

— Némelyik igazán meghalva.

— A többi pedig gyáván! Tudtam, hogy így járok velük. Mindig mondtam, hogy ne küldjék nekem ide a bibliafalókat. A bezpopovczik nem lőnek az ellenségre. Hol van Mosseff? Vonúlj ki a te századoddal! Ezek a derék fiúk! Ezek a »molodczik.« Vidd magaddal a két ágyút. Ne ismerj irgalmat. Ágyúztass közéjük, a mint meglátod őket. Vágjátok le őket az utolsó emberig. Élve ne hozzatok elém senkit. A zsákmány a katonáké lesz. Mindenki dupla havi pénzt kap. De ördöngős mennykő! A ki gyáván viseli magát, azt főbe lövetem. Ha nekem visszaszaladtok a várba, a kapun be nem jöttök, közétek kartácsoltatok.

A jó Mosseff kapitány már előre úgy meg volt félemlítve, hogy a keztyűit megfordítva húzta fel, jobb kézre a balra valót. A gyalogságát bocsátá előre, ő maga a két ágyúja közé vette magát, minthogy tüzértiszt volt. Az ágyúkat lovak helyett fegyenczek húzták. Az ágyúk dübörgése s a fegyenczek lánczainak

csörömpölése messziről tudósítá Benyovszkyt, hogy új csapat érkezik.

Ekkor aztán ő maga rakatta vissza a hídra a talpgerendákat, hogy átvonúlhasson rajta az ellenei elé. Wynbláthot a csapatjával hátrahagyta, hogy az árokparton meglapúlt ellenfélt őrizzék. Ő a többiekkel, harmincznyolcz emberrel a várhoz vezető úton előre vonúlt.

A mint a nagy ködben olyan közel ért egymáshoz a két ellenséges csapat, hogy az emberi alakok láthatóvá lettek, a katonák vezére nagy hangon átkiáltott Benyovszkyékra: »adjátok meg magatokat zendülők! különben pozdorjává törünk!« Hangján megérzett a félelem, mint mikor valaki a kísértetre kiabál.

— Szívesen, sógor! kiálta vissza Benyovszky; de hát halljuk a föltételeidet! (S e közben gyors léptekkel haladt feléje.)

— Micsoda föltételeket? Semmi pardon!

— Értsük meg egymást.

— Ne jöjjetek közelebb, mert rátok lövetek!

— No akkor inkább én kezdem el a lövést.

S erre a szövetségesek sortűzzel üdvözölték a katonákat, mire az egész század egyszerre elhajigálta a puskáit, s megfutott a csatatérről, a tisztjével az élén, még pedig nem vissza a vár felé, a mivel a várat még megmenthette volna, hanem oldalt egy fenyőerdőbe. Az ágyúk ott maradtak, a vontató fegyenczek is iparkodtak a lánczaikkal tovább csörömpölni.

Ekkor aztán Benyovszky a két ágyút nekifordítatá az árok mellett elbújt csapatnak, s elkezdett azokkal lövetni reájuk. A fejük fölött elbúgó tekék azokat még halálcsendesebbekké tették, s ezzel a fogással Benyovszky felszabadítá az őrzésükre hátrahagyott Wynbláth-féle csapatot. Ekkor aztán gyors

elhatározással, sebesen rohant mind az ötvenhét harczosával fel a várba. Az út tiszta volt előtte. Benn a várban csak az utolsó század katona. Azonban ezek már komoly ellenállásra kész harczosok, a kikkel igazán verekedniök kell, s még mindig két ember jut egyre.

Nilow úr folyvást ott leste a torony-ablakból a viaskodás kimenetelét. A várőrség vezetését rábízta a korlátnokra. Egészen meg volt zavarodva attól a képtelen helyzettől, hogy ő neki ellene mer állni egy csoport lenézett gyülevész. Azt sem tudta, hányan vannak? s nem sejté, hogy fel vannak jól fegyverkezve. Ismét hangzott a puskaropogás, s aztán a futók zila lármája. Nem a vár felé futottak: azt hitte, a lázadók szaladtak el. Azután elkezdtek ágyúzni. Mégis ellenállnak! Vakmerő emberek! Az ágyúk lobbanásainál kivehette, hogy azok a várnak háttal vannak fordúlva, a miből azt kellett levonnia, hogy a lázadókat lövik. Örült neki, hogy a veje olyan keményen löveti őket. Bárcsak egy golyó elhordaná annak az átkozottnak azt a szép fejét, a ki annyi veszedelmet okozott! Egyszer aztán az ágyúzásnak is vége lett; a közeledő csapat robogása kezdett hallatszani.

A csapóhíd fel volt vonva a várkapu előtt, mikor Benyovszky csapatja a sánczárokhoz megérkezett, az alakok kilétét nem lehetett a ködben és éjben kivenni, — hogy még nagyobb legyen a csalódás, az ágyúkat is magukkal vontatták, s a meggyújtott kanóczok mécse pislogott szikrázva a ködben. Ezekre szükségük volt a petárdák felrobbantásánál.

A toronyőr a visszatérő orosz katonáknak nézte őket.

— Hozzátok-e a lázadókat? kiáltá le a toronyból.

— Ugyan hozzuk! volt rá a válasz.

Erre a csapóhíd csörömpölve ereszkedék le a lázadók előtt, s azok gyorsan rohantak át rajta.

Hanem a toronyablakból lenéző kormányzó felismerte Benyovszkyt a biczczenő lépéséről s elrémülve ordítá alá:

— Vigyázzatok! A lázadók jönnek!

Késő volt már. A torony őrsége tizenkét emberből állt, azokat egy jajkiáltás alatt leszúrták a lázadók, egy lövést sem tettek. E rövid küzdelem alatt a kormányzó befutott a toronyból, s hirtelen bezáratta a nehéz vaspléhhel burkolt várkapút, mely a várudvarra vezetett.

Odabenn még egy teljes század katona állt, jól felfegyverkezve.

Nilow úr, a helyett, hogy a csatakész csapatja élére álljon, s a lázadók leverését túlnyomó erővel megkisértse, vak rémülettel rohant be a szobájába. Nem tudott egyebet kiáltani, mint »a Sámuelovics!« Úgy tűnt föl előtte most az az ember, mint a mesebeli szörnyeteg, a ki ellen nincs segedelem, a ki szétszórja a fegyveres csapatokat, elkapkodja a markával az ágyúgolyókat, s keresztűl tör a bástyafalon. Még ma délben a fülénél fogva akarta őt az odújából kihúzatni, s már éjfélkor az van itt, hogy őt a fellegvárában letiporja. Máskor sem volt gyors gondolkodása Nilownak, most egészen megbénúlt az esze. Magukra hagyta a katonáit a várudvaron.

Benyovszky az alatt annál gyorsabb volt az intézkedéseiben. A mint a torony el volt foglalva, s a felkelők, a két ágyúval együtt mind átjöttek a csapóhídon, rögtön felhúzatta azt a hátuk mögött, hogy a künn maradt katonák be ne jöhessenek utánuk. — Jól ismerte a vár minden zegezúgát, egy mellék-folyosó a toronyból a kaszamátákba vezet, egy csapatot oda-

rendelt, hogy a földalatti boltok ablakain át tüzelve a várudvaron álló katonákra, azokat akadályozzák meg a várkapú védelmében, Pánowot pedig utasítá, hogy a petardát erősítse meg a várkapu závárához, s aztán gyújtsa meg a kanóczát. A torony-ablakba őrt állított, a kinek a váron kívül történendőkre kellett vigyázni. Elől-hátúl ellenség között voltak, s a várból még az egy tornyon kívül semmi sem volt a hatalmukban.

A vártorony erkélyéről egy nyitott ablakot lehetett elérni. Benyovszky jól ismerte ezt az ablakot: Nilowné szobájába nyílt az. E válságos pillanatban Afanázia jutott eszébe. Minő rémületet kell kiállni e szegény leánynak, ki e perczben még csak nemis imádkozhatik; mert hiszen apja és kedvese állnak egymással élet-halál harczban, melyiknek az életeért könyörögjön?

Megfogadta a leánynak, hogy az atyjának az életét meg fogja menteni, ha fegyverre kerűl a sor.

Egy merész szökéssel átveté magát a torony erkélyről az ablakba, s onnan leszállt a szobába. Ott találta Nilownét, a három leányával és a fiával együtt. Ezek már látták Nilow urat a rémület kétségbeesett torzarczával végig futni a szobákon, egyre Sámuelovics nevét kiabálva.

S a mesebeli bűbájos, a ki elől a családapa elfutott, most ott állt előttük. Odarohantak hozzá, átölelték; úgy könyörögtek neki, hogy mentse meg a férjet és atyát.

— Azért jöttem előre, hogy őt megszabadítsam! mondá Benyovszky. Hol van Nilow úr? Vezessenek hozzá.

Nilowné, Afanázia és a többi gyermekek körűlfogták Benyovszkyt s úgy kisérték át a legbelső szobáig, melybe a kormányzó megvonúlt.

Ott ült a bukott nagyság, karszékébe mélyedve, előtte egy asztal, azon szétszórva az álmodott kincsek, a lopatkai telep térképe, a kurilei drágaságok, meg egy sakktábla feldöntött figurákkal.

Mikor a rettegett rém belépett eléje, abban a vezéri díszruhában, mely vőlegényi köntöse volt, karddal az oldalán: eleinte rábámult, mintha álmot látna: nem tudott se szólni, se mozdúlni.

Benyovszky pedig a legengesztelőbb hangon szólt hozzá.

— Kormányzó úr, atyám! Nem mint ellenség, mint jó barát, mint fiú jövök. Kardom a hüvelyében. Szabadságomat erővel elvették, erővel visszavívtam. Igazságom volt! De öntől csak jótetteket kaptam. Engedje meg, hogy azokat meghháláljam. A vár kezünkben van, a ki ellenáll, meghal. Ez hadi regula. De az ön élete nekem drága, mint apámé, jóltevőmé. Vonuljon ön gyermekei szobájába, s én nemesi szavammal állok jót az ön életéért.

Ettől a beszédtől aztán visszatért a lélek a kormányzóba. Nem látta már a csodahőst maga előtt, hanem csak a mézes-mázos nyelvmestert, a hazug hízelkedőt, a ki a vén gyermekeket mesékkel altatja el. Felforrott a vére attól a szótól, hogy ez a száműzött fogoly, ez a senki! még itt kegyelmet akar osztani ő neki, s úgy beszél itt, mintha ő volna Bolsa várának az ura.

Mérgesen ugrott fel karszékéből.

— Te ocsmány áruló! Te akarsz engem megajándékozni az életemmel? Elébb elveszem én a tiedet!

S azzal kirántá az övéből a pisztolyát.

— Az Istenért, atyám! mindnyájunkat elveszítesz! sikoltá Afanázia, az atyja karját megragadva; de már akkor a Benyovszkyra irányzott pisztoly elsült; csak-

hogy a golyó nem a mellébe fúródott, hanem a czombjába.

Benyovszky érezte, hogy meg van sebesítve, s még sem jött haragba. Csendesen szólt Nilowhoz.

— Uram! Az ellenállás önnek csak veszedelme.

— Az vagyok én te neked! A te veszedelmed! Mérges kígyó! ordítá magánkívül Nilow s félretaszítva a nyakába kapaszkodó leányát, elrugdosva az eléje térdeplő asszonyokat, ádáz dühvel rohant Benyovszkyra, s torkon ragadta őt, hogy mindjárt megfojtsa.

Erre nehéz küzdelem támadt a két férfi között, Benyovszky fiatal erőben levő férfi volt, de az egyik lába rövid s a másik megsebesűlt; Nilownak pedig az elkeseredett düh szaporítá az erejét, és azért Benyovszky még sem rántotta ki a kardját, hogy dulakodó ellenfelét leszúrja, csupán védekezett; a fojtogató öklöket lefeszegetve a torkáról.

Az asszonynép Isten irgalmáért sikoltva fetrengett térdein a két küzdő férfi körűl; a midőn egyszerre egy csattanó robbanás rendíté meg az épületet; odakünn a petárda elsült, a várkapu bezuhant, s arra diadalordítással rohantak be a várudvarba Benyovszky bajtársai, s megkezdődött a legádázabb harcz egy szűk, bezárt udvarban, a hol a düh és a kétségbeesés küzd egymás ellen: lövöldözés, kardcsattogás, halálordítás zűrzavaros riadója mellett.

Nilow mind abból nem hallott semmit. Ő csak ezt a gyűlölt alakot akarta megfojtani, a kit sikerűlt már a falhoz szorítania. Benyovszky még akkor sem bántotta megtámadóját.

Egyszer aztán berúgták az ajtót. Pánow lépett be rajta: arcza, ruhája csuron vér; kezében széles pallosa. A mint meglátta a két dulakodó férfit, rákiálta a kormányzóra.

— Nilow úr! Bocsássa el ön a kezéből a vezérünket!

Nilow egy perczre visszanézett a véres alakra, azután fogcsikorgatva mondá:

— Majd döglötten! s mind két markával átszorítá Benyovszkynak a torkát.

Ekkor aztán Pánow a kardjával egy csapást mért a kormányzó fejére.

Azzal vége volt mindennek.

Afanázia atyja halva esett le térdeplő leányának az ölébe. A vőlegény megmenekült.

Benyovszky e szavakkal végzi e rémjelenet leírását:

— »Pánow az én menekülésemet egy élettel vásárolta meg, melyet én olyan szívesen megtartottam volna.«

E rémjelenetre Benyovszkyt elhagyta testi-lelki ereje. Ott látta a lábainál összerogyni azt a férfit, a kit atyjának nevezett, vérével az ő menyasszonya keblét árasztva el, a szerencsétlen anya jajgatva borúlt férje holttestére, leányai ájultan dűltek jobbra-balra; ő maga a viszás érzelmektől összetörve rogyott térdeire.

Pánow odaugrott hozzá s felrántotta karjánál fogva.

— Ne siránkozz most az apád halálán, vezér; hanem gyere verekedni! Benne vagyunk a harczban. Minden pajtásra két ellenség jut. Hallod, hogy csattog a kard, meg a puskaagy odakünn? A te munkád ez! Fejezd be!

Ez a csatahang eszméletére téríté Benyovszkyt.

— Gondoskodjál e szegény asszonyokról! mondá Pánownak, s azzal kardját kirántva, rohant ki a folyosóra. Minden lépten-nyomon megbotlott egy halott,

vagy egy sebesült tetemében. A bajtársak nagyon gyorsan bántak el ellenfeleikkel: folyósok, tornáczok, maga a várudvar terítve volt halottakkal és sebesültekkel; a várőrség nagy része leölve, egy kis maradéka egy bányaköröndbe beszorítva, melynek ajtaját a szövetségesek ostromolták. De a bajtársak közűl is kilenczen halva és heten nehéz sebben feküdtek szerteszét, az egész udvar úszott a vérben. A petárdától meggyulladt várkapu vérvilágot vetett a rémjelenetre.

Benyovszky véget akart vetni a vérontásnak, s megadásra szólítá fel a köröndbe menekűlt katonákat. E pillanatban puskalövés hangzott a vártoronyból, a mit az ott felállított őrs harsány kiáltása követett:

»Ellenség közelít!«

A vészkiáltásra hatalmas sortüzelés következett, mely a váron kívülről hangzott. Vagy a künnrekedt katonák, vagy a kozákok jönnek a várat visszafoglalni. Ha az utóbbiak, az nagyobb baj; mert ezek bátor, jó kedvű verekedők, a kiknek nem tiltja a vallásuk az emberölést.

Benyovszky a vészlövésre rögtön sietett Chrustiewvel és Wynbláthtal fel a toronyba az előőrshöz: onnan aztán jól láthatta, hogy valóban a kozákok jönnek nagy csapatokban rohamra a vár ellen. Egy részük a sánczárok partján marad, szórt-tüzelést folytatva a sánczkarózat felé, a hol emberfejeket lát feltünedezni, míg más csapat a befagyott sánczárokba mászik alá, e tüzelés védelme alatt lábtókat támasztva a bástyafalnak, s azokon hágva fel a párkányzatra. — Szerencsére a lábtók mind rövidek voltak, nem érték el a párkányt. Le kellett róluk szállniok a kozákoknak, hogy kettőnként egymáshoz kötözzék azokat.

Benyovszky Wynbláthtal, Chrustiewvel és még négy bajtársával állt velük szemben. Még Wynbláthot is el kellett küldenie, hogy hirtelen gyűjtsön össze egy csapatot a szövetségesekből s siessen velük a bástya védelmére. Ő maga az alatt feltörte a jól ismert bombaraktárt, s előhozatva abból a töltött granátokat, az akkori hadászat egyik kedvencz fegyvernemét, maga az öt társával ezeket hajigálta kézzel az ostromlók csapatjai közé, kiket társaik tüzelése folyvást megvilágított s néhány percz alatt meg volt tőlük tisztítva a sánczárok. A szétpukkanó granátok tizennégy kozákot öltek meg: a többi kisebb-nagyobb sebbel iparkodott a lábtókon az árok tulsó oldalára felkapaszkodni. Benyovszky társai közűl egy sem kapott sebet.

Erre megérkezett Wynbláth huszonkét bajtárssal. A többiek a bástyaköröndbe elzárkózott katonákat őrizték.

A mint a segélyűl jött csapat megérkezett, Benyovszky elhelyezé őket a sánczkarózat mögött s a két háromfontos ágyút felvonatta a bástyára. A kozákok új tömeges támadáshoz készültek. Számuk öt-hat százra szaporodott fel. Két sortüzelés, s egy pár ágyúlövés a lázadók részéről a tömeg közé minden támadási kedvüket elrontotta; sietve vonultak vissza. Benyovszky erre valamennyi ágyút, a mi a várban szerteszét hevert, mind fölszereltetett, s az erődöt védelmi állásba helyezte. Azután összeszedeté a sebesülteket az udvarból és a kaszamátákból, s a kórházzá alakított nagy terembe felhordatá; a sebészetben jártas Lapinra bízva az ápolásukat. Az ellenfél halottjait leszórták a sánczárokba.

Reggel három órára be volt végezve a munka. A vár el volt foglalva, kivéve a fellegvár köröndjét, a

melyben még eltorlaszolva védte magát a helyőrség maradéka, negyvenkét katona és a korlátnok: a szövetségesek, a halottak és sebesültek számát levonva, negyvenen: tehát kettővel kevesebb számmal, mint a bezárt ellenfél és maguk körűl rekesztve hétszáz kozák által.

Hajnal felé újra jelt adott a toronyba állított őr, hogy a városban nagy a lárma. Benyovszky maga felment oda, s látta, hogy az utczákon számos fáklyafény szaladgál alá s fel, valami van készülőben.

Kiküldé Chrustiewet két bajtársával a várból, hogy kémleljék ki, mi történik oda alant a városban?

Chrustiew rövid időn visszatért s jelenté Benyovszkynak az újabb fenyegető veszélyt.

A kozákság kiszabadítá fogságából a hetmant, s most annak a vezetése alatt az egész bolsereczki férfi lakosság kivonúlt a városból a közelfekvő hegyekre: ott ütött tanyát, azzal az elhatározással, hogy a várat nem fogja többé ostromolni, hanem körülzárva tartja, s a szövetségeseket kiéhezteti, a míg azok vagy megadják magukat, vagy kitörnek a várból, a mikor aztán hétszáz ember negyvenet könnyen összekaszabolhat.

— Itt gyorsan kell határoznunk, mondá Benyovszky, mert ha egy napig tétovázunk, minden menekülési útunk el lesz zárva. Szóljatok hozzá, mit tegyünk!

Azonban ezúttal senkinek sem jutott egy jó gondolat se az eszébe. A vár az övék volt már; de a hajójuktól el voltak zárva.

Benyovszky már akkor alig bírta testét-lelkét az összerogyástól fentartani. De érezte, hogy az egész vakmerő vállalat súlya az ő tenyerén fekszik. A pokol kínjaival küzdve kívül és belűl, a pokol ötleteit kellett segélyűl hívnia.

— Nekem van egy tervem. A városból minden férfi kivonúlt a hegyek közé: nem maradt más otthon, mint az asszonyok és gyermekek. Most vonuljon ki a városba azonnal húsz bajtársunk s tereljen össze minden asszonyt, leányt, gyermeket a templomba. Akkor hordjanak össze a házakból minden bútort, málhacsomagot, halzsiros tonnákat a templom mellé halomra. Mikor ezzel készen lesznek, akkor adják tudtúl az asszonynépnek, hogy készüljenek a halálra; mert ha az ő apáik és férjeik minket el akarnak pusztítani, nekünk más védelmünk nincsen, mint hogy a templomot az ő családjaik fejére gyújtsuk. Ha meg-akarnak a tűz haláltól menekülni, küldjenek ki maguk közűl három asszonyt és tizenkét leányt az erdőben levő férfiakhoz. Olyan asszonyokat válaszszanak ki, a kiknek gyermekük marad ottan, s olyan leányokat, a kiknek nővérük marad hátra a templomban. Ezek vegyék rá könyörgéssel a férfiakat, hogy rakják le a fegyvereiket, és bennünket engedjenek békével a hajóra szállni és tovább menni. Ötven előkelő férfit küldjenek fel a várba túsz gyanánt.

Ördögi egy gondolat volt ez! Villám, mely a pokolbúl lő fel az égbe. Pánow magára vállalta ennek a kivitelét. Reggelre össze volt terelve Bolsereczk város minden asszonya, hajadona és gyermeke a templomba. Pánow, hogy még tetézze a pokoli komédiát, odaviteté a megölt kormányzó hulláját is a templomba s az oltár előtt emeltetett számára ravatalt. Több volt ezer léleknél a templomban, mely egészen fából volt építve.

Korán hajnalban Benyovszky útnak indítá az erdő felé a kiválasztott négy asszonyt és tizenkét szűzet, egy dobverő és Szibaew kiséretében, az írott kapituláczióval.

A dobszó mellett kihirdetendő izenet méltó volt ahoz az emberhez, a ki nem fél sem az élőktől, sem a halottaktól.

Ha le nem rakják a kozákok a fegyverüket, ha a szabad elvonulást meg nem engedik, ha az elfogott bajtársakat ki nem adják, s ha a kötés megtartását biztosító kezeseket nem küldenek, a templom fel lesz gyújtva s valamennyi nő és gyermek elégetve. A harmadik harangszó tíz órakor jelt fog adni a templom felgyújtására.

Ezzel lett útnak eresztve az asszonyi küldöttség.

Benyovszky maga is nyílalló fájdalmakat érzett a lősebe miatt, melyben még benn volt a golyó, s hogy el nem vérzett bele, csak annak köszönheté, hogy a vér odafagyott a nagy hidegben a seb szájához. A vár minden termében halálnyögés, sírás fogadta: legijesztőbb ott, a hol a Nilow család vonúlt meg. És a bezárt templomból az ablakokon át hangzott fel a várba ezer ártatlan nő és gyermek kétségbeesett siralma. Nem hallgatott rájuk, el volt rá szánva, ha a pokolra kell jutni, annak is a sarkával rúgni be az ajtaját. — Vagy talán jól ismerte az emberi szívek gyöngéit? Biztosra számított? Csak egy árnyékon múlt, hogy a számítása cserben nem hagyta. — A kozákok első hallásra kinevették az egész fenhéjázó felhívást! Hétszáz katona rakja le a fegyvert negyven lázadó rab előtt! — »Vissza rögtön a városba« kiabálta a hetman; — »szabadítsuk ki a lázadók kezei közűl a leányainkat!« s a kozákok már fegyvereikhez kaptak. Ekkor azonban a küldöttségűl jött asszonyok, leányok odatérdeltek a férjeik, apáik elé, rémülten könyörögve, hogy ne nyúljanak erőszakhoz, a templom körűl van halmozva gyulékony bútorokkal, a halzsíros hordók mellett ott égnek a kanóczok. Mire ők

az erdőből a városba érnek, lángban áll az egész templom.

És ekkor megkondúlt az első harangszó.

Ekkor Benyovszky a templom négy sarkán, — három ölnyi távolban az épülettől, meggyujtatta a tüzeket. Az erdőből csak azt lehetett látni a tűzvilágította ködön keresztűl, hogy a vészfény a templomot veszi körűl s annak a falait festi veresre.

E rémlátványra a kozákok között kitört a meghasonlás. Az apai s férji szeretet győzött a harczvágy fölött: »Mit nekünk a czárnő száműzöttei? Ki adja vissza nekünk a mi feleségeinket, gyermekeinket?« A hetman gyakorolni akarta vezéri tekintélyét s rohamot parancsolt, a szófogadást megtagadókat ütlegelni kezdte, ezek aztán visszaütlegelték, utoljára megkötözték s kimondták, hogy lerakják a fegyvert.

A második harangszónál már jött lélekszakadva a kozák küldöttség fel a várba, jelentve, hogy elfogadják Benyovszky föltételeit. Könyörögtek, hogy ne pusztítsa el az asszonyaikat, a gyermekeiket.

A tengeri vidra is el hagyja fogni magát, ha a fiát kézre kerítették: hát az embernek ne legyen olyan jó szíve, mint a tenger fenevadának?

Benyovszky felírta a neveket, a kiket túszokúl átadatni kiván; azután azt követelte, hogy a kozákok jöjjenek oda mind a vár elé, fegyvertelenűl. Az erdőben hátrahagyott puskákat cső hegyéig megtömette lőporral és homokkal, s akkor máglyára rakatta és azt meggyújtatá; a puskacsövek mind szétrepedeztek, az egész Bolsereczki kozákság fegyver nélkül maradt.

Az ötven kiszemelt túszt bebocsáták a várba, s azzal a kozákokat engedték a templomba futni, s az övéiket haza vinni.

Ekkor került a sor a fellegvárban körülfogott katonaságra. Azok is megadták magukat további küzdelem nélkül. A korlátnok és hetman vissza lett tartva a kezesűl ottfogattak társaságában.

És ezzel be volt fejezve Kamcsatka fővárosának csodaszerű meghódítása egy csoport száműzött által.

HARMINCZKETTEDIK FEJEZET.

AFANÁZIA — ACHILLES.

Tizenkét óra alatt ment végbe ennyi megrendítő esemény. Éjjeli tizenegy órától reggeli tizenegyig Bolsa-vára a lázadóktól elfoglalva, a várőrség leölve, elfoglalva; az egész kozák had lefegyverezve, a kormányzó megölve és Benyovszky megsebesülve. Lelkileg még jobban, mint testileg.

E tizenkét órai harcznak fegyverszünetei is voltak. E hézagokat a vérontás munkájában betölté a még nehezebb munka: az okozott fájdalmak enyhítése.

A mint a kozákok támadása a vár ellen vissza lett verve, a mint az ágyúk elnémultak, s aztán Chru-

stiew ki lett küldve a városban történteket kikémlelni, Benyovszky ez idő alatt felkereste Nilownét saját szobájában. Az ajtó előtt őr állt. — Nilowné asszony egyedül volt, ágyban feküdt.

Benyovszky odaborúlt a lábaihoz s zokogva kérte bocsánatát, a miért őt ilyen gyászba ejté.

»A tiszteletreméltó nő, bármilyen erős volt is a fájdalma, egy szemrehányó szóval sem illette azt, a ki őt özvegygyé tevé.«

— Nem így akartam én ezt! Saját éltem árán is megváltottam volna az övét, mondá Benyovszky.

— Tudom, láttam, suttogá a szerencsétlen asszony. Hová lettek a leányaim?

(Csak a kis fia kuporgott ott félve az anyja takarója alatt.)

Benyovszky nem tudott róluk semmit.

Az őrtálló szolga megszólalt.

— Ájultan kivitette őket a terembe az az úr, a ki a kormányzó urat levágta.

— Kérem, parancsolja el innen azt az őrt! kéré Nilowné asszony.

— Csak az ön biztonsága végett volt az ide állítva. Eredj, hozz hírt az asszonyságokról.

Az őr nemsokára visszatért azzal a hírrel, hogy Lapin sebész mind a három hölgyön eret vágott, mire azok magukhoz tértek.

— Ide kell őket hozni az asszonyság szobájába. Önnek is jó lesz kegyelmes asszonyom, ha eret vágat magán.

— Jó lesz, hagyá az helybe, s még hozzá tevé azt a kérdést: »ön is meg van sebesűlve?«

— Talán nem súlyosan. Még most nem érek rá megvizsgáltatni.

Azzal Lapint hivatva s lelkére kötve a hölgyek ápolását, eltávozott.

Erre következett a kozákok kivonulása a városból, s a Benyovszky ellentervének végrehajtása. Ez alatt csend lett a várban, csak a sebesűltek jajgatása hangzott.

Csak ekkor mondta meg Benyovszky Chrustiewnek, hogy ő maga is meg van sebesűlve, a kormányzó golyója a czombjába fúródott. Chrustiew rögtön sietett Lapinért. Ez is ügyes sebész volt. Médert, a doktort sehol sem találták. Talán elesett. Éjjel nem lehetett őt a halottak között keresgetni.

Lapin megtekinté a sebet s azt mondta, hogy az nagyon veszélyesre fordulhat, mert a vér oda van hozzá fagyva. Benyovszkynak a kandallóban rakott tűzhöz kellett állni, hogy a fagyott vér felolvadjon, a mi egyszerre éles fájdalmat okozott a sebesűlt tagban, úgy hogy Benyovszky összerogyott, nem tudott a lábán állni többé. Lapin ügyesen húzta ki a golyót a sebből, s aztán bekötötte azt. Társai átvitték Benyovszkyt az iroda-szobába. A nagy tanácstermen kellett keresztűl menniök, mely már akkor lazarétummá volt berendezve.

Benyovszkynak még azt a fájdalmas látványt is a lelkére kellett venni, hogy ott látta maga előtt kilencz jó barátját halva és hetet nehéz halálsebben hörögve, míg a másik oldalon ötven nehéz sebesűlt hevert a földön a helyőrség katonáiból. Minő elkeseredett tusának kellett végbemenni e várban.

Elrendelé, hogy mindenkinek nyújtsanak orvosi segélyt, sebgyógyításhoz a vadászok mind értenek; az ellenséget is ápolni kell, ha megsebesűlt.

Csak azután engedte magát ágyba fektetni.

Hajnalban elbocsátá az asszonyküldöttséget az erdőbe vonúlt kozákokhoz, a mire ismét három óra következett, a melyben pihen a küzdelem.

Csak az ő legnehezebb küzdelme nem pihent. Ez üres órákat éppen az töltötte ki kereken.

Nyolcz órakor odaizent hozzá Nilowné asszony, hogy beszélni óhajtana vele. Benyovszky sajnálatát küldte vissza, hogy sebe miatt nem teheti nála tartozó tiszteletét.

Erre Nilowné asszony maga jött át hozzá, — Afanáziát kezén vezetve.

Mikor meglátták Benyovszkyt a kórágyon fekve, vérvesztéstől sápadt arczczal, testi-lelki fájdalmait visszatükröző megtört szemeivel, a két nő könnyekbe tört ki. Afanázia térdre rogyott az ágy mellett, Nilowné pedig odaborúlt a sebesűltre s az első szavai az ő vigasztalását rebegték.

Még ő vigasztalta azt, a ki ily nagy gyászt hozott a fejére.

— Nem veszélyes e seb, nyugtatá meg Benyovszky. Bár jobban czélzott volna, a ki adta, hogy én feküdném helyette a ravatalon.

S valóban érezte, a mit mondott.

— Nem! önnek élnie kell és kivenni a részét a mi fájdalmunkból, hogy nekünk kevesebb maradjon. Nagy az én keservem, kipótolhatatlan, mert a legjobb férjet veszítém el, a kit a föld hordott; de önt nem vádolom érte. Tanúbizonysága leszek, s mindenkinek elmondom, hogy ön mily nemesen viselte magát. Eltűrte a kapott sebet, és nem adta vissza. Az életét akarták elvenni, s a kardját sem húzta ki. Ön ártatlan, ön nem oka a mi szerencsétlenségünknek.

— Ez a szó balzsam az én sebemre.

— A világ azonban nem fogja azt elhinni soha, s önnek a neve úgy lesz emlegetve, mint egy szörnyetegé, a ki a jóltevőjét megölte. S a vádból nekem is kijut. Miért voltam önhöz olyan jó? Engedje meg,

hogy én innen, e kínos emlékű helyről, eltávozhassam, a mint férjemet eltemettem. Ezt meg fogja ön engedni nekem. Két leányomat és fiamat is magammal viszem. A harmadik itt kiván maradni önnél, nem képes önről lemondani. Itt hagyom őt. Mit is csinálna, ha velünk jönne, testvérei között, a kik miatta lettek árvák és földönfutók? Én bízom az ön nemes szívében, hogy nem fogja őt szerencsétlenné tenni, nem fogja elhagyni, hanem megadja neki boldogságát és becsületét. Ismételje fogadását.

Benyovszky lelkét mélyen áthatotta e bámulatos léleknyugalom és szívbeli nemesség. Azt is tudhatá jól, hogy ha megszabadulása sikerűl, ezt a szegény leányt itt nem hagyhatja, minden rokona és ismerőse üldözött martalékáúl; de azt a hazudozást a házasságról ez órában folytatni nem lehetett. Hisz éppen most az Isten ítélőszéke előtt állott, hamis esküvel ki merné e perczben megsérteni bíráját? Lábai előtt a megnyílt pokol! A kozákokhoz ment küldöttség még nem tért vissza. Ha Isten elfordítja tőle az arczát, ha az a hétszáz főnyi fegyveres férfi-tömeg vad elkeseredésében azt határozza, hogy visszarohan a városba erőszakkal kiszabadítani a nőket és gyermekeket, akkor bizonyára az ő alvezérei végrehajtják a rettentő fenyegetést, s meggyújtják a máglyát ezer ártatlan teremtés feje fölött, s akkor őket is utóléri megérdemlett haláluk. Csak az a láthatatlan lény, a ki az emberi szívek fölött uralkodik, követheté el azt a csodát, hogy a durva, szilaj kozáknak a keblében győzzön a kicsinyei iránti szeretet a megvetett ellenség iránti gyűlölet fölött, hogy hétszáz férfi lerakja a fegyvert, a hetmana parancsa ellenére, egy száműzöttnek a fenyegetése miatt.

Ebben az órában nem volt szabad Istent kisérteni.

Benyovszky láztól égő ajkaihoz szorítá a magaslelkű asszony kezét.

— Fogadom önnek, hogy egész életemnek legfőbb feladata lesz Afanáziát boldoggá és a világ előtt tiszteltté tenni.

Talán sejtett valamit a szegény asszony? Felállt, megölelte a leányát, fülébe súgta: »szeresd őt híven és mindenkor« s azzal az utolsó szókat rebegte Benyovszkyhoz:

— Ön miatt vesztette el az atyját, — hadd találja fel ön által férjét és atyját!

Azzal otthagyta Afanáziát és sietve eltávozott.

A leány odaült kedvese kórágyának szélére s keservesen panaszolá el, minő heves szemrehányásokkal halmozák el a nénjei e szomorú éjszakán. Őt okolják apjuk haláláért. Vádolják, hogy ő fonta az összeesküvés fonalait, ő okozta vele egész családjuk romlását.

— Nekem mondják azt, hogy én vagyok gyilkosa az atyámnak; pedig az életemet adnám érte, hogy az övét visszaadjam. Hová vitték őt el?

— A templomba vitték, mondá Benyovszky, ott terítették ki a ravatalra. Onnan fogják majd eltemetni.

— És én nem fogok ott lehetni a temetésén, szólt a leány zokogva. Mindenki újjal mutatna rám, és meggyalázna. Engedd meg, hogy odamehessek most hozzá, a míg a templomban fekszik s megcsókolhassam a drága kezeit!

Benyovszky ijedten kapta meg Afanázia kezét.

— Hogy mennél most oda? (Átvillámlott az agyán, »hogy te is ott égj el a többi leányokkal együtt!«)

— Igaz. Nekem a templomba nem szabad belépnem. Isten haragja van rajtam, és az emberek megvetése. Erős leszek elviselni mind a kettőt s nem

akarom, hogy az anyám is osztozzék benne. Ez a gyönyörű homlok! Hogy kell neki az ősz haját lehúzni majd rá, hogy a szégyenét eltakarja vele! Nem! Legyen a szégyen csupán az enyém. Tedd meg, hogy az anyám jó híre, becsülete meg ne csorbuljon.

— Mit tegyek? szólj.

— Ha anyám beleegyezésével követlek, őt fogják elkárhoztatni; neked azt kell tenned, hogy éjjel, ablakon át szöktess el anyám szobájából. Akkor anyámon csak sajnálkozni fognak, engemet megátkoznak és megvetnek — s az nekem jól fog esni.

— Úgy fogok cselekedni, mondá Benyovszky.

E perczben megszólalt az első harangkongás.

— Mire harangoznak? kérdezé Afanázia.

Benyovszky lázas indulattal mondá:

— Eredj a szobádba és imádkozzál!

— Isten hozzád! rebegé a leányka. Az ég segítsen meg a te nagy bajodban.

— Ámen!

Afanázia hazasietett az anyjához és testvéreihez. A tisztító tűz, a purgatórium kínszenvedése várt reá azon a helyen. Atyja kifolyt vérén kellett keresztűl taposnia.

A második harangszó is elkongott, akkor jött a szerencsehír, hogy a kozákok lerakták a fegyvert. Benyovszkynak egy pillanatra még a testi fájdalma is elmúlt. Megtörténik az, hogy a felháborodott léleknek rögtön helyretért nyugalma az izmok és idegek fájdalmát is elcsillapítja. Tehát nem oda le: a tűzpokolba, fel az égbe: a szabadságba! Itt a szabadulás napja.

Mit gondolt most lüktető sebével? Kórágyán fekve úgy osztá parancsait, mintha mennyezetes trónon ülne.

Pánowra bízta az intézkedést a kozákok fegyvereinek megsemmisítése végett; Báturinra az ötvenkét előkelő túsz elszállásolását a vár szobáiban s azoknak az őrizését, Wynbláthra a szövetséges csapat tábori szolgálatának beosztását; Chrustiewre a sebesültek ápoltatását.

— Hol van Meder? kérdezé. A tanult orvosra magának is nagy szüksége lett volna, mert Lapin csak a kezdetleges segítségre volt jó, golyókat kihúzni, sebeket bekötözni; gyógyításhoz nem értett.

— Nem találjuk sehol. A bajtársak sorában nincs.

— Keressétek őt a halottak közt.

— Ott is kerestük már: híre sincsen.

Erre közbeszólt Chrustiew.

— Ne keressétek őt másutt, mint otthon a házában, a kemenczében elbújva. Jól ismerem én a pilulasodrót! Dehogy megy ez olyan helyre, a hol lövöldöznek.

— Hát eredj utána: keresd fel.

Chrustiew rögtön elsietett az elhagyott tanyára negyed magával. Chrustiew házába érkezve, első dolguk volt a kályhalyukba benézni. Csakugyan megláttak ott egy pár csizmát, a melyeket előhúzva, kiderűlt, hogy azokban doktor Meder van benne.

A szerencsétlen patikás azt hitte, hogy a katonák jöttek érte: nem ismerte fel Chrustiewet. Térdre esett előtte s a mellét verve esküdött, hogy ő ártatlan az összeesküvésben.

Azok nagyot nevettek rajta és hátbaverték. Nem használt neki semmit. Akkor aztán összecsomagolták az egész patikáját, a hátára kötötték s úgy húzták-vonták fel a várba. Fényes nappal volt már: láthatta a havon a vértócsákat. Hát még a várudvarban! Halálfiának hitte magát, mikor Benyovszky elé állíták.

Ott is térdre esett, Benyovszkyt a kormányzónak nézte s betanult hadarással mondta el a mentségét: »én ártatlan vagyok! Nem vagyok részes a zendülésben! Semmiről sem tudtam! Én nem vagyok összeesküvő.«

A bajtársak hahotával nevettek a boldogtalan orvoson.

Még Benyovszky is tréfalt vele — kínjában.

— Ejh te hazug róka! Hát nem én velem együtt készítetted a petárdákat. Én velem csináltattad a szelenczéket hozzá.

Erre a szóra az orvosnak csak elmeredt szemeszája. Még mindig nem volt az eszénél. Arra emlékezett, hogy ő csakugyan csinált petárdákat, de hogy a kormányzó hogyan segített neki szelenczéket csinálni a pokolgépekhez? az már nem fért a fejébe.

— Adjatok neki egy pohár papramorgót!

Töltöttek a szájába egy jó adagot. — Attól aztán magához tért, s elkezdte megismerni a bajtársakat. Utoljára aztán kaczagáshoz kezdet; a térdeit ütögette a tenyereivel: »hisz ez a Pánow! Ez meg a Chrustiew! Az a Báturin! Ez meg itt éppeg a Sámuelovics Ágost! No ez dicső dolog! Hát ti bebújtatok a várba? Én meg bebújtam a kályhalyukba. Óh édes Istenkém. Mikor az első puskalövést meghallottam, olyan gyomorgörcs állt belém, hogy haza kellett szaladnom. Jaj, micsoda puffogatás volt az! Azt gondoltam, ég föld összeszakad. Egész éjjel térden állva imádkoztam a ti megtartástokért. Aztán egyszerre csak jöttek a kozákok, nagy lármával, minden házat felkutattak, az elfogott hetmant, meg a katonákat kiszabadították, én bebújtam előlük a kályhalyukba, ott nem láttak meg. Mikor aztán ezek itten értem jöttek, reám találtak, azt hittem, megint a kozákok vannak rajtam, s nem csoda, ha elvesztettem az eszemet.«

— No de már most szedd össze, a mi még megmaradt: fejezé be a vezér, aztán láss hozzá, hogy flastromot készíts mindnyájunk számára, magam is maródi vagyok.

Doktor Meder aztán rögtön hozzá látott a rendszeres gyógykezeléshez. A közben Benyovszky tovább folytatta az intézkedéseit.

Chrustiewnek egy csapattal le kellett vonúlni a kikötőbe, s ott Kuzneczow segélyével a Szent-Péter és Pál hajót elfoglalni, a többi hajót és bárkát a kikötőben pedig mind fölégetni. — Báturin feladata volt az állami raktárakból és a kincstárból az értékes készleteket a hajóra szállítani. — Pánowra lett bízva a halottak eltakaríttatása s a kormányzónak adandó végtisztességtétel rendezése.

Meder doktornak a flastroma alatt a metsző fájdalom szűnni kezdett Benyovszky sebében, úgy hogy este felé át akarta magát vitetni Niłowné asszonyhoz, hogy férje temetési szertartásáról jelentést tegyen neki; de az özvegy elutasítá a látogatást. A helyett éjjel Afanázia jött oda hozzá czipőtlenűl, hogy lépteinek hangja az alvókat föl ne költse. Meg akarta tudni, hogy kedvesének a fájdalmai enyhültek-e? (Még el sem kezdődtek igazán.) Azután tudatta vele, hogy az anyja két nap múlva el akar útazni Nisney-Osztrogba, tehát a szöktetési tervvel jó lesz sietni.

Még suttogott, — de már Benyovszky szemeit elnyomta az álom. Négy nap óta nem aludt már. Csak a bekövetkezett erős sebláz ébresztette fel korán reggel.

A láz daczára még is az ő eszének kellett a dolgok folyását vezetni. Reggel odaizent Nilowné asszonyhoz, hogy a gyászszertartás megkezdése csak az ő parancsára vár. »Rögtön kezdjék!« Az volt rá a válasz.

Afanázia még is csak együtt mehetett a testvéreivel atyja temetésére. Orosz szokás szerint a gyászoló család nő tagjait tetőtől sarkig sűrű gyászfátyol fedi, nem lehetett kivenni a népnek, melyik a három leány közűl az, a melyik elátkozott.

Benyovszky elrendelte, hogy a város összes lakossága kivonúljon az utolsó tisztességtételre, s midőn a födéltelen koporsót az ég felé emelt arczú halottal a vár előtt végig vitték, a vár bástyáiról huszonegy ágyúlövés dörgé utána a katonás Istenhozzádot. A temetési pompa nagyszerű és megható volt. Utána a gyászoló család ismét visszatért a várba. A nők családjaikkal együtt úti málházáshoz kezdtek.

Benyovszky egész nap seblázban feküdt; de még a hagymázos viziók közepett is eszébe jutottak a szabadulási terv további teendői. A temetés végeztével meghagyta Pánownak, hogy bírja rá az érseket, akár szép szóval, akár fenyegetéssel, hogy tartson a templomban prédikácziót a szabadságharczosok diadalának dicsőtésére: azután esküdtesse fel a szövetségeseket az evangeliumra, hogy Benyovszkynak hívei maradnak; s mikor itt elvégzi a czeremóniát, vitesse át Szent-Miklós csodatevő képét a hajóra s ott is tartsa meg a misét, szertartást és feleskeétést a hajós nép között. — Tudta jól, hogy az orosz fajra milyen befolyást gyakorol a vallásos érzelem.

Csak este felé hagyta el egy rövid órára a láz. Akkor az alvezérei tudósították az addig történtekről, ő pedig közölte velük az új rendeleteit nagy sietve. Érezte, hogy a láz újult erővel kezd visszatérni: a feje nehezült, eszméi homályosodni kezdtek.

— Pánow! szólt, visszatartva a leghívebb alvezérét.

— Mit kivánsz még vezér?

— Valamit akartam mondani.... olyan sietős.... Afanázia....

— Mit kivánsz Afanáziától?

— Útra készűl.

— Igen. Nilowné készülődik.

— Éjjel?

— Nem. Nappal.

— De igen.... éjjel ha mondom.... Nyitva lesz az ablaka....

— S mi legyen belőle?

— El fogod őt szöktetni.

— Kit? Afanáziát? Én szöktessem el? Miért?

— Én akarom. Nem! ő akarja... A hozománya szégyen gyalázat... Nem hagyja az anyjának... Érted már.

— Semmit sem értek.

— De én parancsolom, hogy elszöktesd Afanáziát.

— Akkor megteszem. — Hát azután? Hova tegyem?

— Vidd oda az atyjához.... mondd meg neki,.... hogy viselje gondját.

Már akkor félrebeszélt.

És e pillanattól kezdve három napon és éjszakán át magán kívül volt. Meder orvos háromszor vágott rajta eret s nagyon aggodalmasan beszélt az állapotjáról. Az alatt folyt a nagy munka a hajón és a száraz földön. Ő arról mind nem tudott semmit. Pánow nem bocsátott hozzá senkit az orvoson kívül.

Május első napján izente meg Pánownak Nilowné asszony, hogy másnap el akar útazni. Az út még járható volt szánkóval. Tizenkét ötös kutyafogat várt rájuk felszerelve az udvaron. Málháikat fegyveres szolga őrizé.

Tehát az éjjel végre kell hajtani Benyovszky csodálatos parancsát.

Pánow egy óra múlva azután, hogy a Nilowék ablakát elsötétülni látta, odalopózott a szállásuk folyosójára. Egy ablakot csakugyan tárva nyitva talált. Bedugta rajta a fejét, halkan suttogva: »Afanázia kisasszony!«

A sötétből egy hang válaszolt.

— Mindjárt itt lesz.

Pánow Nilowné asszony hangját ismerte fel. Most még jobban megzavarodott. Hát az ánya tudtával történik a szöktetés?

Rövid várakozás után megjelent Afanázia az ablakban, s gyorsan felszökött annak a hídjára, akkor Nilowné asszony is odajött s a leányát átölelte, megcsókolta: úgy engedte Pánow által az ablakból leemeltetni.

— Hová vigyem a kisasszonyt?

— Ahoz, a ki atyja helyett atyja fog neki lenni.

Most lett egyszerre világos Pánow agyában. Ezek összebeszéltek!

Nilowné még hozzá tevé suttogva.

— Holnap reggel nagy lárma lesz a háznál. Ön tud mindent. Zavarba ne jőjjön miatta.

Kezdette Pánow kitalálni a rejtélyt.

Sietve kalaúzolta Afanáziát az írószobáig, a hol Benyovszky feküdt a kórágyon. Odáig egy pitvaron és egy tornáczon kellett keresztűl botorkázniok, melyekben mind sebesültek feküdtek: a szövetségesek hívei, azután következett a Benyovszky szobája.

Egy-egy halzsír mécses égett mindenik szobában s a kandallókban lobogott a tűz; a sebesülteknek árt a fagyos lég, azt hitték az akkori sebészek.

— A kisasszonynak ugyan szomorú tanyája lesz itten, mondá Pánow, miután egy bundát leterített a földre azon kerevet mellé, a melyen a sebesűlt feküdt.

Nem tudom, hogy fog tudni aludni? A szomszéd teremben ötven sebesült katona fekszik, s az mind jajgat és félrebeszél.

— Én ébren akarok maradni, mondá a leány; a tüzet nem hagyom kialudni, s ha megszomjaznak a betegek, akkor vizet adok nekik.

— Akkor igazán egész éjjel lesz foglalatossága. De jó lesz, ha maga is lefekszik arra a bundára. Vezérünk most csendesen látszik alunni. Magam is lefekszem, de pár óra múlva visszajövök.

Azzal magára hagyta Afanáziát. Egy gyermeteg leányt hatvan sebláźban kínlódó között. — S azok számára rossz az éjszaka! Egyre nyögnek, jajgatnak, álmukban beszélnek; ha felébrednek, vízért kiabálnak. Némelyik nem bírja türelemmel a kínzó sebeit elviselni s a szomszédjának könyörög: »vágd el a torkomat azzal a késsel; hadd legyen vége!« Van olyan ki érzi a vége közeledtét s fennhangon imádkozik. A másik beledanol az imádságába, ez már a fájdalmat gyönyörnek érzi, egy-egy fiatal hang panaszosan emlegeti »édes anyám, édes anyám!« Valamelyik rémségesen horkol: vagy talán halálhörgés az?

És maga ez a kedves arcz itt előtte mennyire el van változva most. Egészen skarlátvörös a színe; az érvágás, vérvesztés daczára, behunyt szemmel is lát, s a mit látott, ahoz beszél; majd meg kinyitott meredt szemmel is álmodik s nem látja, a mi előtte áll.

Rémség hallgatni, a miket össze-vissza beszél.

»Hát nem tudja még az apja nevét kimondani?«

Ki az?

»Mért nem nyitja ki a szemét? Hadd látnám kék-e vagy fekete?«

Ezen elévelődik sokáig, hogy nem tudja valakinek a szemét meglátni. Ki lehet az?

Afanázia odahajol fölé s megcsókolja égő arczát. Arra a lázbeteg egy nevet mond ki, melyet Afanázia még soha sem hallott s aztán keserűen zokogni kezd.

»Óh de messze voltam tőled!«

A szomszéd teremben a sebesültek vízért nyögnek, Afanázia átmegy hozzájuk, megitatja őket sorba: elpihennek.

A mellék-tornáczból is hangzik egy rekedt hang: »ihatnám, megégek!«

Afanázia az ott fekvő beteget is meglátogatja s visz neki abból az italból, a mit Benyovszky számára készített, áforjával vegyített friss vizet.

Az ott a sebesűlt Stefánow.

A petárda elsütésekor égés-sebeket kapott a fején; a haját mind lepörkölte a láng, nem életveszélyes a sérülése, de kínzó, az egész homloka be van kötve, a kötelék a szemeit is takarja.

Afanázia nem ismer rá, midőn a fejét egyik kezével felemeli, hogy könnyebben szürcsölhesse az italt.

S ennek a kéznek az érintéséről ráismer a Lázár.

— Te vagy itt? Afanázia!

S azzal felrántja szeméről a köteléket.

A hangjáról Afanázia is ráismer.

— Stefánow! Jó fiú! Én vagyok itt. Kiáltottál, hogy szomjazol.

— Mit keressz te itt?

— Vezérünket virrasztom. Igyál a poharából. Ezt neki készítettem. Megosztom veled. Te is szenvedsz.

Stefánow kóstolatlan tolta el magától a poharat.

— Nem ezt szomjazom én.

— Hát mit?

— Óh, ha te az tudnád? — Adj nekem egy imádságos könyvet.

Afanázia tudta, hogy az atyja irószobájában áll a könyvfülkében egy kis imádságos könyv; azt felkereste, odahozta Stefánownak.

— Köszönöm. Hagyd itt. Told közelebb a mécsest; majd ha hívlak, jöjj ide ismét.

Afanázia visszament Benyovszkyhoz, s aztán valami megmagyarázhatatlan borzadás fogta el, mikor arra gondolt, hogy ő most e két vetélytárs között van egyedül, védtelenűl, a kik mindketten őrjöngnek a kínzó fájdalmaktól — és talán egyébtől is!

Még soha imádságos könyvvel ilyen szentségtörést el nem követtek, mint Stefánow. — Csak is a vérforraló láz, a lángoló agy csábasága menti, hogy ilyenre képes volt. Az imakönyv belső táblájára levelet írt Afanáziához irónnal:

»Kedves imádott Afanázia!

Az a szörnyeteg, a kit ön ápol, önt megcsalta, elárulta és elveszíté. Tudja meg ön, hogy ő neki már felesége van Magyarországon és így önnek tisztességes állást nem adhat a világban. Ő megölte önnek az atyját s meg fogja ölni önnek a becsületét. Álljon ön boszszút e gonosztevőn családjáért és saját magáért. Gyalázatát csak az ő vére moshatja le, s az én kezem lesz az, a mely azt ki fogja ontani, a mint kóráagyamat elhagyhatom. És akkor én e bosszúálló kezet önnek felajánlom, mely visszaadja önnek elrablott becsületét.«

Mikor Afanázia ismét végig járta a sebesűltek szobáit, hogy a hamvadó parázsra új hasábokat rakjon, Stefánow odahívta őt magához.

— Visszaadom az imakönyvet köszönettel.

— Enyhülést talált ön benne?

— Azt hiszem. Valamit írtam a táblájára belűl, olvassa ön el. Az önnek is enyhülést fog szerezni.

Afanázia kiváncsi volt rá, mit írhatott neki Stefánow?

Ott, Benyovszky ágya szélén ülve, olvasta el e lélekgyilkoló sorokat.

Mikor azoknak a tartalmát megérté, megsemmisűlve veté magát arczczal a földre. A fájdalom úgy összeszorítá a szívét, hogy sírni sem volt képes. A súlyos csapások között, a melyek e rövid idő alatt érték, ez volt a legöldöklőbb.

Tehát az ő vőlegénye, bálványa, eszményképe már egy más nőnek a férje, a kit szeret, a kihez visszavágyik. Nem az édes gyümölcsökkel, nem a zengő madarakkal kérkedő paradicsom az, a miért innen ki akart törni minden áldozattal, hanem a szeretett asszony. S az áldozatok között az ő szegény szíve is ott van.

S még csak nemis tudta őt vádolni miatta. Most már megtudta az okát, miért volt a vőlegénye oly tartózkodó a bizalmas együttlét tündéri óráiban? Miért nem beszélt soha szerelemről? Miért őrizte úgy a menyasszonyát, mintha leánya volna?

Most már azt is kitalálta, hogy a lázbeteg kihez beszél álmában és kiről?

A visszatérő Pánow ott találta őt a földön fekve.

— Alszol? kisasszonyom!

— Nem. Halva vagyok.

— Mi bajod lett? kérdé az ijedve.

— A mire nincsen ír, szólt a leány felemelkedve. Megtudtam, hogy Sámuelovicsnak már neje van otthon.

Pánow nagyot rettent e szóra. Ő tudta azt régen, hogy ez így van.

— Ki árulta el ezt?

Afanázia nem akarta az árulót megnevezni. Hazudni sem tudott. El lehetett hinni a mit mondott.

— Ő maga beszélte azt ki álmában.

Hiszen ez úgy is volt, de Stefánow levele nélkül nem találta volna ő azt ki soha, hogy mi értelme van a lázbeteg álombeszédének?

Pánow takargatni akarta a titkot.

— Hátha nem úgy van? A lázban az ember össze-vissza beszél.

— Hagyd el, derék Pánow. A te becsületes arczodnak nem sikerűl a tettetés. Te is olyan jól tudod azt, hogy ő már nős. De azért engem ne szánj, és ne vigasztalj. Én őt azért szeretni fogom, mind halálig, s vele megyek mind világig, ha soha boldog nem leszek is.

Pánow csak összecsapta a két kezét, s lóggázta a nagy fejét, nem fért bele ez a nagy gondolat. Hogy lehessen a világon ilyen szerelem!

Azután Afanázia suttogva beszélt neki valamit, további tervekről, hogyan kell erről majd a vezért tudósítani, — egész kímélettel — hogy az ő egészsége ne szenvedjen miatta, s aztán bizonyos szabónéról, a ki férfi-öltözeteket készít. A végén még nevetett is Pánow örömében, s aztán a szájára csapott, hogy lehet valaki olyan bolond, hogy ilyenkor nevetést szalajt ki az ajkán?

A csendes értekezést hirtelen zajos kiabálás szakította félbe, lamentáló női hangok. Nilowék észrevették Afanázia megszökését. Nilowné és a két leánya kiabált.

Nilowné asszonynak meg kellett mentenie a család becsületét; keresnie kellett a leányát. Az ő szava hangzott ki legélesebben:

— Hová lett a leányom! Meg kell találnom Afanáziát!

S rohant a folyosón végig, félretaszigálva az útjában álló őröket. Betört a szobába, a hol Benyovszky feküdt. Ott megtalálta Afanáziát.

A két hölgy néhány pillanatig némán állt egymás előtt, szembe nézve, mintha fájdalmaikat cserélnék ki pillantásaikban.

— Hát te itt akarsz maradni? rebegé az anya. Nem jösz az anyáddal?

Afanázia fájdalomtól felmagasztalt arczczal szorítá kebléhez azt az imádságos könyvet, a mit a másik perczben hevesen eldobott magától, s azzal odaborúlt az álmában mélyen hörgő Benyovszkyra, fejét az övéhez fektetve.

Nilowné odament a leányához, megcsókolta a homlokát, s aztán szótlanúl eltávozott.

A vén bolond Pánow úgy zokogott, mint egy rossz gyermek.

. . . .

Nilowék egy óra múlva útra keltek. Afanázia az ablakon keresztűl nézett utánuk, míg az utolsó szánkó is eltűnt. Azután visszatért Benyovszky ágya mellé s el nem távozott onnan se nappal, se éjjel, a míg csak doktor Meder azt nem mondá, hogy Benyovszky minden veszélyen kívül van, a láz végkép elmúlt, most gyorsan fog gyógyúlni, nyugodtan alszik.

Akkor aztán Afanáziát is rávették, hogy menjen a szobájába alunni. Arra kérte Pánowot, hogy a mint Benyovszky felébred, őt is költesse fel.

Pánow az ellenkező parancsot adta ki a szolgáknak. Olyan csendesen járjanak-keljenek, hogy a kisasszonyt fel ne ébreszszék, ha holnap ilyenkorig fog is alunni.

Benyovszky három napi láz után május másodikán délben ébredt fel üdülten. Szerencsés testi szervezete volt, a seb gyorsan gyógyúlt nála, s a milyen heves volt a láz, mely letörte: a mint az elmúlt, ép olyan gyors volt egészségének visszatérte.

A mint Meder tudatá Pánowval, hogy a vezér magához tért, azonnal sietett hozzá az alvezér, az eddig történtekről értesítést adni. — Chrustiew elfoglalta a Péter-Pál-hajót, az útravaló eleséget beszerezték, a készleteket jegyzékbe vették; a jég felvágásával százötven kozák foglalkozik a kikötőben és a folyamban.

— Hát Nilowék? kérdezé Benyovszky.

— Már elútaztak. Nilowné idejött, még egyszer téged meglátni. Sírva távozott el.

— És Afanázia?

— A hogy elrendeléd, az útazás éjén elszöktetém és ide hoztam. Azóta soha el nem távozott mellőled. Csak most ment el egy keveset nyugodni.

— Akkor hát az anyának és a leányának itt találkozniok kellett.

— Úgyis volt. Odakünn lármával kereste és szidta a leányát az anya, idebenn némán megáldotta és megcsókolá.

— Áldott jó asszony. Hívd ide hozzám most a szövetségeseket.

A bajtársak nemsokára megtölték a szobát, s üdvözlék a vezért szerencsés felépüléseért, s siettek vele kezet szorítani. Benyovszky mindannyit megdícsérte vitézségeért és hűségeért s megfogadta nekik, hogy ő is hálás lesz irántuk mindenben.

Azután a szükséges teendők egész sorát osztotta ki közöttük.

Tutajokat kell építeni, a miken az ágyúkat és a lőszereket a hajóra szállítsák. — Az irodai levéltárt

be kell csomagolni. — Az állami raktárakban felhalmazott szőrme-árúkat a hajóra kell hordatni. — Azoknak az árából, ha Khinában eladatnak, ki fog telni majd az Európába útazás költsége, sőt a bajtársaknak is jut belőle annyi összeg, hogy Európában valami állapotot kezdhetnek vele.

Chrustiew jelenté még azután, hogy a harczban kilencz bajtársuk elesett, a hét nehéz sebesült közűl is meghalt három, négy felépült. A hiányzók helyett azonban érkezett tizennyolcz újabb szövetséges s azok között van Izmailoff is.

— Mit? Izmailoff? S ti befogadtátok ezt az árulkodót?

— De úgy be tudta ez magát hízelkedni a bajtársainknál, hogy mindent elfeledtek neki. Tisztára mossa a kezeit: nem ő tőle jött az árulkodás, hanem Szudejkintól.

— De hisz ez nem igaz! Magad láttad a Boscarewhez írt levelét.

— Azért mégis elhitték, s most ő vele együtt pityizálnak, a szegény Szudejkinon meg rajta rontottak, kihúzták az ágyából, félholtra páholták, s kirabolták a házát. Izmailoff vezetése alatt.

Benyovszky haragba jött erre a hírre.

— Vasra kell veretni ezt a gézengúzt s úgy kell a hajóra vitetni, ott hasznát vehetjük, mert tapasztalt tengerész.

A mint ezt mind elintézte Benyovszky, s a bajtársakat az adott rendeletekkel dolgukra buzdítá, ismét kerülgetni kezdé a szemeit az álom.

— Nincs egyéb elintézni való? kérdezé a visszamaradt Pánowtól.

— Még van egy, vezér. Afanázia jön hozzád.

— Már fölébredt?

Pánow bevezeté Afanáziát.

A leány szokatlanúl halvány volt és szomorú. Csendesen lépett oda Benyovszky ágyához, kezeit összekulcsolva. Vissza akarta fojtani könnyeit, de azok mégis útat törtek maguknak, s zokogása alig bírt elmúlni.

Mikor szóhoz jutott, csak annyit mondott Benyovszkynak:

»Mindent tudok. Bocsásson ön meg fájdalmam első kitörésének; most már nyugodt vagyok. Ne féljen, nem leszek gyönge többé.«

S azzal átnyújtá Benyovszkynak azt az imakönyvet, a felnyitott táblájára írt levelével Stefánownak.

Benyovszky végig olvasta azt, s aztán meghatottan mondá:

— Igaz. Én nős vagyok. És önt nőül nem vehetem. Magam szándékoztam ezt önnek megmondani, mihelyt önhöz méltó társat találok. Fáj a lelkemnek, hogy ön elébb tudta ezt meg, a mikor nem tudok az ön számára semmi vígaszt, csak a magam számára minden vádat.

S ezzel kábultan ejté hátra a fejét.

— Ne fájjon az ön lelkének semmi, mondá a leány, a nemes szív végtelen jóságával. Az ön Afanáziája nem lesz szerencsétlen. Szereti önt és szeretni fogja örökké. Ha nejévé nem tehetett, nem fog magától eltaszítani, hanem megtart magánál, mint gyermekét, mint leányát.

S azzal megragadta Benyovszky kezét, odaborúlt a keblére.

— Hát nem úgy adtak-e át önnek, hogy legyen atyám helyett atyám?

Benyovszky most tudta meg csak, hogy mekkora kincset bízott rá a sors. Ő maga e sorokban ád kifejezést e pillanat alatt kelt érzéseinek:

»Én nem állhattam ellent a szívbeli őszinteségnek és ártatlanságnak, mely ennyi hűséggel párosúlt egy ilyen szelíd teremtésnél, s lelkem tisztelettel hódolt meg e magasztos érzelmek előtt. Bocsánatért esdtem, hogy állapotomat eltitkoltam előtte s mentségeműl a családom iránti tiszteletemet hoztam fel és összeköttetésemet egy társasággal, mely az ő életét fenyegette, hogy az enyémet megtartsa, s hogy még biztosabb kezességre találjak szívében, hivatkoztam szenvedélyemre, s a vágyra, hogy őt bírjam.«

Benyovszky maga is elismeri, hogy ez bizony gyönge védelem volt. Az áldozat nagylelkűsége tette csak elfogadhatóvá.

— Semmi a világon az én szeretetemet ön iránt kiirtani nem képes. Boldogság lesz nekem az, ha abban az országban lakhatom, a melyet ön hazájának választ, abban a házban, a melyben ön otthon lesz, ha önt láthatom és atyámnak nevezhetem. Leszek az ön nejének testvére, gyermekének dajkája és soha én férfinak kezemet nem adom. És most, hogy még csak ne is ábrándozhasson felőlem senki, engedje meg ön, hogy férfimezt ölthessek, s így kisérhessem önt viszontagságos útjában. Még a leánynevem is legyen elfeledve. Holnaptól a nevem Achilles.

Pánow nem bírta ki tovább hallgatással, odaveté magát a leány lábaihoz, átkarolva azokat, s sírva kiáltá: »Minő szív! Minő nemes lélek!«

E közben megakadtak szemei a földre leejtett imakönyvön, melynek kitört lapján megismerte Stefánow írását. Rémledezve kezdte elolvasni; felkapta a földről s ismét földhöz vágta.

— Hisz ezt Stefánow árulta el! Az átkozott! Megyek, agyonütöm!

Afanázia visszatartá őt az ajtóban.

— Maradj. Nem kell annak ilyen erős férfi, mint te, elég leszek annak a megbüntetésére én magam is.

S azzal elhagyja Benyovszky szobáját »azzal a léleknyugalommal, melynek csak egy szilárd elhatározás fölötti elégültség lehet a kútfeje.«

Benyovszky visszatartóztatá Pánowot, a ki rögtön rohanni akart, hogy kiirtsa a világból ezt a szörnyeteget, a kit semmi jóság és semmi bűnhődés meg nem gyógyít, mikor az őrjöngés szelleme előveszi.

— Mindnyájunkat elébb-utóbb vesztünkbe fog vinni ez az átkozott.

— De azért, hogy oly őrülten szeret, én nem ítélhetem őt el, mondá Benyovszky. Hisz visszafordíthatná ellenem a vádat, mért nem szeretek én is oly őrjöngve. S lehet, hogy neki volna igaza.

A míg vitatkoztak, belépett Báturin.

— Bocsáss! hadd ölöm meg az árulót! kiálta Pánow.

— Ne bántsd, szólt Báturin, meg van az már ölve, jobban mintha késeket vertek volna a szívébe. Azt láttátok volna, mit tett vele ez a leány, azt halottátok volna, miket mondott neki. Úgy bánt vele, mint Mihály arkangyal a sátánnal: »Te példányképe a hálátlanságnak és gonoszságnak, tudd meg, hogy gyűlöllek testestől-lelkestől; azt pedig, kit te hitetlenűl elárultál, szeretem örökké. Ő maga megmondta azt nekem, hogy neje van, s én nem kivántam más, mint

leánya lenni. De még ha megölne, ha halálra kínozna, akkor is híve maradnék. Te pedig, a ki az életedet köszönheted neki, a kit elhalmozott jóságával, a ki előtt bűnbánva csúszkáltál, mint egy eb, hűséget esküdözve, kezeit csókolva, magadat átkozva; nem kivánok neked mást, mint a mit magad kivántál magadnak, ha ő ellene még egyszer áruló fogsz lenni!« Erre Stefánow olyan dühbe jött, hogy az ágya fölött függő pisztolyt ragadta le, a leányt keresztűl akarta lőni. De a leány, mielőtt segélyére ugorhattam volna, megragadta a karját s kifacsarta a fegyvert a kezéből s a földre dobta. Micsoda hősnő!

Azt csak Benyovszky és Pánow tudták, hogy micsoda hősnő!

— Én aztán elfogadtam az őrjöngőt s becsukattam egy zárkába. Nem tudom mi lelte? Úgy látszik, megint rossz fát tett a tűzre.

Másnap törvényszék elé állíták Stefánowot. Nem volt mivel védnie magát. Arra lett elítélve, hogy minden tiszti rangjától megfosztassék, s mint közember szolgáljon ezentúl.

S hogy büntetését még jobban érezze, látnia kellett, a mint a szövetségesek gyülekezetébe belép egy gyönyörű ifjú vitéz, deli prémes dolmányban, kócsagos nyusztkalpaggal a fején, karddal az oldalán, a kinek láttára az egéz társaság a süvegeit dobálja fel a levegőbe, lelkesűlten rivalva: »Éljen a mi dicső Achillesünk!«

. . . .

. . . .

Ezzel végződik Afanázia tragődiája. Még csak egyszer fogjuk őt látni, a mikor eltemetik.

Benyovszky ezután a kormány pénztárában levő összegeket kiosztá a szövetségesek között, úgyszintén

az állam vagyonát képező selyem-, atlasz-, tafotaszöveteket is. (A következő években a szigeteken járt Cook kapitány valószínűleg ebből az okból találhatta az orosz telepítvényeseket selyemingekkel ellátva, a mi bizonyára Sachalin-szigetén nem terem.) Május 4-én huszonöt szövetségest útnak indított Benyovszky az elkészűlt talpakkal, hogy a jég között vágott csatornán harminczhárom túszt a hajóra szállítsanak; a zsákmányúl ejtett szőrme-árúkat százhatvannégy szánon szállították a korvettre.

A következő napon újból istentiszteletet tartatott a főpappal, s a szövetségeseket az evangélium fölolvasása mellett hűségére felesketé. Az ünnepi szertartás után nagy lakomát adott a várban, a melyre a városból is meghívta az előkelőket. Jellemzi az állapotokat, hogy azok az ilyen meghívást elfogadták. Látszik, hogy e helyen az állam, a kormány iránti hűség teljesen ismeretlen fogalom lehetett.

A jövő napon Benyovszky az elhagyandó város számára elöljárósági tagokat nevezett ki, s azokat feleskette, hogy ő és a társai ellen semmi ellenséges rendszabályhoz nem nyúlnak.

Ekkor aztán a hátramaradt társaival együtt maga is szánkóra kerekedett s a várost elhagyva, megindúlt Csekawa felé, mely a parton fekszik. Alig lehettek többen huszonkét fegyverfogható férfinál.

Éjjel tizenegy órára érkeztek meg szerencsésen a tengerpartra. Csurin kapitány, az előre küldött szövetségesek élén, nagy diadallal fogadta őket. Arról biztosítá Benyovszkyt, hogy hat nap múlva annyira ki lesz szabadítva a hajó a jég közűl, hogy az öbölből kivitorlázhat.

Tehát még hat napig kellett a jég között vesztegelniök, körülvéve felzaklatott, ellenséges indulatú

néptől. A jég fölvágásában száznyolczvan kozák vett részt. Milyen könnyen fordíthatták volna ezek a vasrúdjaikat Benyovszkyék ellen.

Ez a kinálkozó helyzet nemis maradt észrevétlenűl. A szétrobbantott katonaságnak egyik hadnagya, összebeszélve egy volt kormány-hivatalnokkal, ellopózott Kawka faluba s ott megvesztegeté az itelmen tojónt, hogy orgyilkosúl ölje meg Benyovszkyt.

A hadnagyot hítták Valnoynak, franczia volt. A kormányhivatalnokot Gurgiewnek, az pedig száműzött volt. A rendkívüliségek sorát szaporítja, hogy egy franczia és egy száműzött vállalkozott arra, hogy az orosz hatalom ügyét megfordítsa, midőn azzal minden őseredeti szabad orosz felhagyott már.

Ez a Gurgiew azonban sógora volt Chrustiewnek, s ez a derék barátja Benyovszkynak a felesége révén értesűlve a merényletről, feljelenté azt a vezérének.

Erre az összeesküvőket hirtelen összefogdosták; a kancsuka vallomásra bírta őket. Akkor aztán visszaküldték őket a városba, hogy gyógyíttassák a felhasogatott hátukat.

A következő napokon még tizennégy száműzött jött oda a hajóhoz, kérve a szövetségbe léphetésre az engedélyt, azokkal együtt azonban mintegy harmincz leány és asszony is odajött rimánkodni, hogy hadd követhesse az elutazó kedvesét. — Mindannyit fölvenni nem lehetett, a hajó szűk volt hozzá; Benyovszky csak hármat szemelt ki közülök, a többit azzal a kecsegtetéssel hárítá el magától, hogy majd a legelső szigetre való megérkezésük után visszaküldik a hajót az asszonyokért. S azokat is utánuk szállítják. — Azok soha sem látták többé a kedveseiket.

Az utolsó két nap abban telt el, hogy a hajó árboczaira felvonták a vitorlákat s az alattságot rendbe

szedték. Még ez idő alatt is huszonkét besózott medvét szállítottak a hajó éleskamráiba. Ugyan-e napokon minden hajóteher fel lett hordva; az ágyúk talpaikra állítva, a vizes-hordók elhelyezve, a szőrme-árúk vízmentes rekesztékekbe felhalmozva.

A folyam torkolata meg volt már szabadítva a jégzajlástól, szabad volt az út a tenger felé. Vitorlákra még itt nem volt szükség, a folyam áramlata viszi a hajót magával.

A horgonyok felszedése előtt Benyovszky szabadon bocsátá a túszúl elhozott városi előkelőket, az egy Szudejkin titkár kivételével, a kit a menekülők megtartottak szakácsnak, hogy ekként szolgálja le azt a sok kellemetlenséget, a mit nekik titkári minőségében okozott.

Midőn Benyovszky maga is a hajó párkányára lépett, a közép-árboczra felvontatták a lengyel konföderáczió lobogóját, s húsz ágyúlövés jelenté az elhagyott szomorú tartománynak a Szent-Péter és Pál gálya búcsú-üdvözletét.

TARTALOM.

Folytatás a túlsó oldalon.

AZ ÉLETRAJZ I. KÖTETÉNEK MELLÉKLETEI.

BENYOV

A

LEVEL

Kelt VERBÓ

BENYOVSZKY MÓ

ATYJÁHOZ 6 ÉVES KO

INTÉZETT LEVEL

Kelt VERBÓN, 1752. októ

(Az eredeti irónnal húzott sor
írva, és anyjának szinte itt mell
léhez volt csatolva.)

I ke

kartot nékonk e

azhadi exzercia

Jövendöben fel

iukkat te hesün

esekkel mar

. Miltoságoridel

…ekre vagyon sókségunk, mert
…mot fogunk tanulni, hogy
…tiges királnéknak hivszolgala
…k, iletunket és fel ajánlhassuk
…adok

…Atyam Uramnak.

Irdemetlen kegelmes Alazatos fia

Benyovszky
Mauricius

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
AA 000 123 180 2

